

ҲОТАМ УМУРОВ

ЁРУҒ ВА ЁНИҚ ҚАЛБЛАР

Хотира-эсселар

Тошкент
“Muharrir nashriyoti”
2014

УЎК: 821.512.133-4

КБК 83.3(5Ў)

У 47

Арабиётмусосил

Умутов, Ҳотам

Ёруғ ва ёниқ қалблар / Ҳ.Умутов; масъул муҳаррир:
Т.Аҳмад — Тошкент: "Muharrir nashriyoti", 2014. 208 б.

ISBN 978-9943-25-307-0

Ушбу китобда муаллифнинг Воҳид Абдуллаев, Орифжон Икромов, Пиримкул Қодиров, Нуриддин Шукуров, Ғайбулла ас-Салом, Худойберди Дониёров, Ботирхон Валихўжаев каби сеvimли устозлари, эшони шайх Қутбиддинхон, Аҳад Ҳасан, Асад Мирзаев, Ҳакима Ҳасанова, Маъруфжон Икромов, Махбуба Камолова сингари кадрдонлари, Таънаберди Қурбонов, Рустам Холмуродов, Аминжон Бакаев, Шавкат Махматмуродов, Жума Ҳамроев каби замондошлари ижодий портретларидан лавҳалар битилган. Ёруғ ва ёниқ қалбларнинг абадийликка дахлдор қисматларидан баҳслар юритилган.

Китоб олий ўқув даргоҳлари профессор-ўқитувчилари, талабалари ва кенг китобхонлар оmmasига мўлжалланган.

42084
10 281

Масъул муҳаррир:

Тошпўлат Аҳмад,

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
маданият ходими, шоир

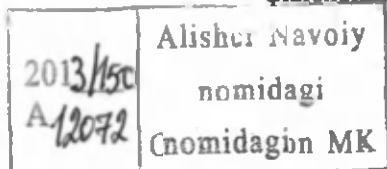
Тақризчилар:

Абдурахим Солиев,

филология фанлари доктори,

Мавлон Бобохонов,

филология фанлари номзоди

ISBN 978-9943-25-307-0

© Ҳ.Умутов,
"Muharrir nashriyoti",
Тошкент, 2014

БИРИНЧИ ФАСЛ

УЙҒОҚ ДАРЁЛАР ҲАМИША МАДАДКОР АЗИЗИМИЗ

Карвон ўтар, изи қолар.

Мақол

Минг шукрки, мен ҳаётимда кўплаб қалб эгаларига, дилкаш эшонларга ҳам дуч келганман. Улардан бири — эшони шайх Қутбиддинхон (1906-1983) ҳазратларидир. У киши ўзларининг комусий билимлари, Зарафшон дарёсидек яратувчан меҳрлари билан мафтун қилгандилар. Инсонларга муносабатда, одобда беназир эдилар. Мулоқотда дилбарликлари ва донишмандликлари ила одамни махлиё қилиб, сизни қийнаб турган муаммонгизни ечишнинг осон йўлларини маслаҳат тарзида беминнат кўрсатиб берардилар. Тошкентнинг Соғбонидаги, Ургутнинг Мерганчасидаги хужраларига (етти ёшдан етмиш ёшгача ва ундан катталар) ким кирмасин, ёшлари улуғ бўлишига қарамасдан, ўринларидан туриб кутиб олардилар. Меҳмон(лар) ўтирган(лари)дан сўнг жудаям енгил тарзда, шошилмасдан ўринларига ўтирганларини билмай қолардингиз. Бунга кўплаб марта шоҳид бўлганман.

Мен у киши билан ўғиллари Муслиҳиддинхон туфайли танишганман. Тақдир тақозосига кўра 1971 йилдан Муслиҳиддинхон билан Самарқанддаги педагогика институтида “Ўзбек адабиёти” кафедрасида бирга ишлай бошладик. Акалари Баҳовиддинхоннинг менинг акам Орифжон Икромов билан кадрдонликлари Муслиҳиддин билан менинг орамизда дўстлик, ака-укалик ришталарининг тез ва осон боғланишига сабаб бўлди. Бу пайтларда Ҳазрат А.С.Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтининг “Тарихий этимологик луғатлар” бўлимида ишлардилар. Араб, форс-тожик, эски ўзбек ва туркий тилларининг мукаммал билимдони, моҳир матншунос ва манбашунос олим сифатида машҳур эдилар. У кишининг ҳамкорлигида яратилган икки жилдлик “Фарҳанги забони тожик” ва тўрт жилдлик “Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати” бетакорлиги билан хизматини ҳамон давом эттирмоқда, луғатшунослик илмининг тобора ривожига туртки бўлмоқда.

Сўзнинг ошкора ва яширин маъноларини шарҳлаш, луғавий ва матндаги мажозий (кўчма) маъноларини изоҳлаш – сўз сеҳрини ўрганиш борасидаги у кишининг ишлари ўша пайтлардаёқ луғатшунослигимиз қай ўзанда ривожланиши зарурлигининг башорати бўлганди. Афсуски бу меҳнатлари – кўчма сўзларнинг изоҳи ва мисоллари НАТИЛ ҳажмини қисқартириш ҳисобига бой берилган.

“Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати” (НАТИЛ)нинг биринчи китобини бизнинг оиламизга “Энг азий ва аржуманд фарзандларимнинг мутолааларига ушбу китобни тақдим этиб... Ҳамиша хизматларингиз улуғ халқимиз олдида қутлуғ бўлсин деб дуо ва саломлар билан М.Қутбиддин”, – дея чиройли дастхат ҳам бергандилар. Дуолари ҳамон тирик, ўзлари дастхатларида ёзганларидек, “ҳамиша сихат ва саломатлик, шод ва хуррамликда бардавом бўлиш”лик насиб қилмоқда. Ҳазратнинг бу дуолари кучини ҳалигача ҳеч ким, гарчи айримлар ҳаракат қилган бўлсалар-да, буза олмади.

Оллобердихон Самариддинхон ўғлининг “Шайх Қутбий макоматлари” (Тошкент, “Янги аср авлоди”, 2001.) китобида у кишининг соҳиби қароматлардан бири эканликларини тасдиқловчи кўпгина нақлларга дуч келамиз.

Жумладан,

“...Эшони шайх сақланаётган камеранинг зулфини сирли равишда мудом очилиб кетармиш. У киши (1937-1943 ва 1951-1955 йилларда икки марта “халқ душмани” тамғаси билан ноҳақ ҳибсга олинган – Ҳ.У.) соқчиларнинг кўзича ташқариларга чиқиб, таҳорат ушатиб, намозларини ўқигач, яна ўз ўринларига қайтармишлар.

Қамокхона бошлиғи савол берибди:

– Эшон бобо, шунчалик эркин экансиз, қочиб кетишга имкониятингиз бор экан-ку! Нега бундай қилдингиз?

– Қоровул йигитнинг мен учун азият чекишини истамайман” (17-бет).

Қароматли эшон ҳазратлари беморлар дардига шифо беришда ҳам “Қуръони қарим” оятларига, ўтмишдаги тиб илмининг хулосаларига, Ибн Синога ўхшаш олимларнинг асарларига таянардилар. Кўпинча шифолари ижобат бўларди. Биттагина мисол келтирай: Ҳазратнинг буйрак касаллигини

даволаш бўйича дастхатлари сақланган. Унда ёзадилар: “Олболу шарбати буйракнинг қум ва тошини чиқаришда ўта кераклидир ва у пешобни ҳайдайди. Олболунинг тўрт косаси олиниб, бир кеча ивитиб қўйилади. Эрталаб олти коса сувга қайнатилади. Қайнатмадаги сувнинг ярми қолганида, у сузиб олинади ва софлаб бир ярим килограмм новвот солиб яна қайнатилади ва қиём қилинади. Эрталаб ва кечқурун истеъмол қилинади”. Мана шу кўрсатмага амал қилганларнинг барчаси тузалиб кетишганини биламиз... Ҳазрат халқ табобатининг билимдони сифатида турли-туман касалликларни даволаш сирларини чуқур билардилар...

Ҳазрат 17 декабрда Тошкентдан жиянлари ва куёвлари Исоҳқон Носиров бошқарувидаги машинада Ургутга қайтаётганларида... Жомбойдан ўтгач, Зарафшон дарёсига етай деган жойда тагидан поездлар ўтадиган баланд кўприкка чиққанларида... кўприк усти музлагани, муз юзини чанг тўзонлар қоплагани учун билинмаганлиги ҳайдовчига панд берган ва машина рулга бўйсинмай сирпаниб, кўприкдан пастки жарликка ағанаган... Эшон бобо шаҳид ўтганлар.

18 декабрда Ургутнинг Мерганча қишлоғида, ҳазратнинг ховлиларига туташ катта майдонда жаноза бўлди... Анча вақтлар олдин Тожикистондаги дўст-у маҳбублари – домла Шариф эшон бобо Эшони шайхни зиёрат қилгани келганларида, у киши қўққисдан “Мабодо паймонам тўлиб ажалим етса, жанозани ўзингиз ўқийсиз,” – деб юборган эканлар. Башоратлари яна ижобат бўлди. Жанозани Шариф эшон бобо ўқидилар. Севимли ва қадрдон устозимиз Ғайбулло ас-Салом Эшон ҳазратлари ҳақида ўта таъсирчан маъруза қилдилар. Жанозага қатнашган йигирма мингдан ҳам кўп одамлар Эшони шайх тобутларини бир тошлик (саккиз чақирим) масофага кўтариб боришди. Тобут гўё кема эди, у одамлардан иборат денгизда Чорчинор томон чайқалиб оқарди. Мерганча ҳам, бизлар ҳам бунчалик катта мотамни, Эшони шайхга бўлган ихлоснинг, ҳурматнинг, эъзознинг бунчалик буюклигини билмаган эдик. Бунга гувоҳ бўлгач, раҳнамо инсон қалбидаги меҳрнинг юксак ва кенглигига, унинг одамларга доимо зарур ва кераклигига ишондик, бу меҳрнинг минглаб одамлар қалбида, ақлида, имонида тирик эканлигининг шоҳиди бўлдик.

Шу боис ҳам, Академик шоир Ғафур Ғулом уч ёш катта бўлганликларига қарамай, Эшони шайхни пир санардилар, муридлик эътиқодини бажариб, “Ҳазратим”, “Шайхим”, “Азизим” деб улуғлар эдилар. Ҳазрат билан ҳамсуҳбат, ҳамкор, ҳамфикр бўлганлардан барчасининг оғзидан у киши ҳақида бол томарди. Ёлгон сўзлашга, ошириб сўзлашга имон йўл қўймасди. Ғайбуллоҳ ас-Салом Ҳазратни “Тирик қомус, тасаввуф билағони” десалар, Эргаш Ғозилов “Сахий, ёқимтой, қамтарин олим”, дейдилар. Наҷмиддин Қомилов “Мискин табиатли инсон, илму одобда қалби дарё, беозор зот”, деса, Ҳамидулла Дадабоев “Оқил ва доно, айни пайтда, ўта қамтарин ва хокисор инсон”, дейди. Ҳасан Қудратуллаев эса, шундай ёзадилар: “Агар мендан биров: “Сен бахтингни нимада деб биласан?” – деб сўраса, “Тақдир мени яхши одамлар билан учраштирганида” – деб жавоб берар эдим. Ана шуларнинг саромади, сарвари менинг учун Қутбиддин эшон Муҳиддин ўғли ҳазратларидир”...

Яхши одам ҳақида қанча десак, сўзлар шунча юракдан қуюлиб келаверади. “Асосий гапни айта олмадим,” деган таассуротни уйғотаверади. Яна ёзишга даъват этаверади.

65 ёшларида “Мирзо Муҳаммад Меҳдихоннинг “Санглоҳ” асари (тадқиқот, таржима, шарҳ, транскрипция)” мавзусида номзодлик диссертациясини ёзиб, филология фанлари номзоди илмий даражасига эришган зот “Қутбий” таҳаллуси билан кўплаб ғазаллар, мухаммаслар, рубоийлар ёзганлар.

“Нозик ашъорфаҳм” (Ғайбуллоҳ ас-Салом) эгаси Эшони шайхнинг битта рубоийларини ва ғазалларидан битта байтни ўзларига хос бўлган мулоҳим оҳангда ўқийлик:

Билимдан топади қийматин инсон,
Юмшқликдан келар саодат ҳар он.
Агар шу иккисин киритсанг қўлга,
Иззатда яшайсан: тинч ва фаровон...

* * *

Кел, эй кўнгил, иқовлон ишни ўнглаш йўлин излайлик,
Тилу дил бўлса ҳамранг, тез муродга етказур доим.

Иккаласида ҳам бани одам учун сабоқлар берилган.
Иккаласида ҳам бу сабоқ эзгуликка, гўзалликка бурканган.

Иккаласи ҳам самимий дилдан туғилгани учун ўзга кўнгилларни жўштиради, билимдон ва хокисорлик, тил ва дил бирлигини ҳукмрон туйғуга айлантиради, алал-оқибат, одамийликка етаклайди: саодатга, муродга етишнинг йўлини кўрсатади...

11 йил ноҳақ камокда ўтирган, Сибир, Жанубий Оренбург, Уральск ўрмонларида совуқда қотган, “халқ душмани” тамғаси босилиб қалтакланган, азобланган, хўрланган бўлишларига қарамай, Эшони шайх тақдирга тан берганлар, совет тузумини қарғамаганлар, кек сақламаганлар, унга ҳатто ёмонликни раво кўрмаганлар. “Биз ҳеч кимга гина-қудрат қилишга ҳақли эмасмиз. Расуллуллоҳ: “Ўзингизга раво кўрмагани, бировга раво кўрманг” - деганлар, ўғлим!” дея насиҳат қилганлар. Ёмон ниятдан, ёмонликнинг барча кўринишларидан воз кечиб яшаганлар ва шундай яшашга қорлаганлар. Шу боис, Нақшбандия тариқатининг сабр-тоқат ва беозорлик, яхшилик ва эзгулик қоидаларига тўлиқ амал қилиб яшаган нурли сиймонинг умр тарихи ҳаммага асқотадиган, ҳаммани қомилликка қорлайдиган, ҳаммага намуна бўладиган тарихдир.

Хуллас, оқиллар айтганидек, ҳаёт барҳаётлик учун кураш экан, у қанчалик қийинчиликлар, тало-тўплар, нобопликлар, қувончу шодликлар ичида ўтмасин, ўзликни англаш ва уни кўплаб инсонлар учун ибрат қилиб қолдириш абадийликка дахлдор этаркан. Унинг хотираси ҳамма вақт азиз ва муқаддас бўларкан. Эшони шайх Қутбиддинхон ҳазратларининг умрлари ҳам ибратли умрдир. Унинг ҳар бир лаҳзаси – сабоқ. У кишидаги ҳулуқ одоб, сабру тоқат, илму шоирлик, устозу шогирдлик (пиру муридлик), қамтарлигу мулоимлик, ўғиту ҳикматлар ҳар биримизга ўзлигимизни англашда, уни поклик, ҳалоллик, одамийлик, эзгулик билан бойитишда маънан мададга келаверади. Ҳа, Ҳазрат “тонг қадар поку нурдай мусаффо” (Исомиддин Салоҳий) бўлиб қалбларимизда яшайверадилар. У киши “Шарқимиз монанд ҳамиша тирик” (Нажмиддин Қомиллов)дирлар.

Вафотларига 29 йил бўлди. Ҳамма вақт бўлганидек бугун ҳам ҳазратни истаган-қўмсаган одамларнинг қалбида мулоим ва донишманд киёфаларида тириладилар; кўмакка келадилар ва одамийликка қорлаб дуо қиладилар.

2012.

УЛУҒ МУРАББИЙ

Ўқитувчи жамият маънавий
муҳитининг мураббийсидир.

Ҳамкурсимиз Мунирабонунинг туғилган кунини нишонлашга бир гуруҳ талабалар йўл олди. Ўшанда, бўлажак кайнотамни биринчи бор 1963 йилнинг июн ойида кўрганман. Сиеб бозорининг бикинида жойлашган 8-март 3-тор кўчасига бурилганимизда у киши бошланг, оқ сурплик куйлак ва иштонда кўчага челақлаб сув сепардилар. Бу иш у кишининг ёз ойларидаги ҳар кунги одатлари экан. 70 ёшдан ошганларига қарамай, анча ёш, чайир ва меҳнаткаш эканликлари яққол кўзга ташланарди.

Анчагина муддат ўтгач, у кишини зиёрат қилиш учун ҳужраларига кирдик. Ҳужраларининг таҳмони китобларга тўлиқ эди. Хонтахта устида ҳам арабча ёзувдаги китоблар тўдаси турарди. “Қуръони карим”нинг очиқ юзида хатчўп бор эди. Ўрнилардан чакқонлик билан турдилар, ҳаммамиз билан икки кўллаб кўришдилар. Ўтирганимиздан сўнг, узок дуо қилдилар, ўқитувчилик касбини улуғлаб, ўқишимизга, дўстлигимизга барака тиладилар ва зиёфатни юқори қаватдаги хонада давом эттиришимизга чорладилар...

Кейинчалик у кишининг 16 ёшдан бошлаб ўқитувчиликка бел боғлаганларини, жадид мактабидан совет мактабига кўприк бўлганларини, 50 йилдан ортиқ фидойилик билан таълим-тарбия берганларини, ноёб устоз даражасига кўтарилганларини, хаттотликда беназир эканликларини билиб олдим.

Авлиёкул Абдусаматов (1892-1981) Самарқандда туғилиб, 90 йилга яқин умр кўрганлар. Иш фаолиятларини 1908 йил ноябрь ойидан Шахрисабз шаҳридаги “ИСЛОҲ” мактабида ўқитувчиликдан бошлаганлар. Вилоят маорифи 1914 йилда бу вазифадан озод этиб, Самарқанддаги “МАОРИФ” номли мактабга ўқитувчиликка юборган.

1917 йилдан Самарқанддаги 10-сон таянч мактабида ўқитувчи ва мудир бўлиб ишлаганлар. 1928-1930 йилларда Самарқанд шаҳридаги Хотин-қизлар тожик мактабида, 1930-1955

йиллар нафақага чиққунларигача Самарқанд шаҳридаги 10-мактабда ўқитувчилик қилганлар.

1939 йилда Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи” унвони берилган. Маориф ташкилоти, вилоят партия комитети ва Ижроия қўмитаси томонидан ўнлаб фахрий ёрликлар билан тақдирланганлар, патефон (1934), радио (1938), фотоаппарат (1940) билан мукофотланганлар. Шогирдларидан бир киши академик, 8 киши профессор, 50 дан зиёд фан номзодлари бўлиб етишишган.

Қайнотам меҳрли ва барчага ғамхўр одам эдилар. 30 йилга яқин кузатган бўлсам-да, бирон марта овозларининг баланд бўлганини, биронтага кўпчилик ичида танбеҳ берганларини кўрмаганман. У кишининг бирон кишига, ўзгага озор берганларини ҳам эшитмаганман. У кишида мулойимлик етакчи хислат эди. Қовок солганларини ҳеч кўрмаганман, ҳаммани ҳаммавақт очик юз билан, билинар-билинемас кулгулари ила кутиб олардилар. Турли ҳикоятларни, ҳадиси шарифларни келтириб, кўнгли қоронғу кишиларнинг ҳам дардига малҳам улашиб, қалбини ёритиб юборардилар. Бу хислатлари билан инсонпараст сифатида кўпнинг назарига тушган эдилар. У кишини авлиё санардик. Исмларига ҳар жиҳатдан мос эдилар. Қайнотам араб ёзувини мукамал билардилар. Унинг ҳар қандай кўринишини кийналмасдан ўқирдилар, гўзал қилиб кўчирардилар. Хуснихатлари чиройлилиги билан ўзига мафтун қиларди.

Айтишларича, устоз Воҳид Абдулла “XVI-XVIII асрларда Хоразмда ўзбек адабиёти” докторлик диссертациясига бағишлаб яратган кўргазмали қуролларнинг матнини Авлиёқул муаллим кўчирган эканлар. Бу кўргазмалардаги чуқур билимга асосланган хуснихат озарбайжонлик алломаларни қойил қолдирган ва улар ҳайратлари тошиб, шу бетакрор кўргазмаларнинг ўзигаёқ докторлик даражасини берса арзийди, деган эканлар.

Докторликни мувафаккиятли ёқлаганларини табриклаш учун келган ва катта даврага айланган йиғилишда Воҳид Абдулла Авлиёқул муаллимни — устозларини ардоқлаб, устларига чопон кийгизганларини, устозу шогирднинг ибратли муомилаларини ҳамон эслайдиган гувоҳлар ҳали ҳам кўп...

Агар Сиз Шоҳизинда кабристонига кирсангиз, харсанг ва мрамар тошлардаги дилбар ҳуснихатда ёзилган арабча ёзувларга кўзингиз тушса, билингки, уларнинг барчасини қайнотам ёзганлар. Тошлардаги арабча ёзувлар бир-бирини такрорламайди, ҳар бирида у кишининг маҳорати мана-ман деб туради, Сизнинг эътиборингизни дарров ўзига жалб этади.

Шуниси диққатга сазоворки, у киши ҳеч вақт мағрурликка берилмасдилар, камтарлик доимо у кишини безаб турарди. Кўп гапирмасдилар, камсуқум, оқкўнгил, ҳалол одам эдилар. Ёнг олижаноб фазилат саналмиш – оддийликнинг, сабру қаноатнинг эгаси эдилар. То бирон нарсани сўрамасангиз, гапирмасдилар. Гапирганларида эса масаланинг моҳиятини оча оладиган сўзларнигина ишлатардилар. Умрларининг охиригача пиёда юришдан қолмадилар. Аллоҳдан ўзгага муҳтожликни сезмадилар. Ёлғон гапиришдан сақландилар. Буларнинг барчаси Қуръони карим, ҳадиси шарифларни чуқур билганлари ва амалиётларида доимо таянганлари сабабли эди. Дунёвий ва диний илм у кишида шундай бирлашган эдики, ҳар бир ҳаракатларини маънодор, сабоқли, таъсирчан бўлишига сабаб бўларди; умрлари давомида ёниб яшаганларининг адоқсиз кучкувати эди.

Қайнотам ёзувчи Садриддин Айний билан маслакдош бўлганлар. Кўплаб мулоқотлар қилишган, борди-келдилари бўлган.

Маълумки, Садриддин Айнийнинг “Сўдхўрнинг ўлими” асарида ўтакетган хасис образи яратилган. Лекин ҳозирга қадар хасисликни Садриддин Айнийга нисбат берувчиларни, Садриддин Айнийнинг яшаш тарзидан, меҳмон кутишидан, бозор қилишидан хасислик аломатларини топиб ҳикоя қилувчиларни учратиш мумкин.

Ҳолбуки, Садриддин Айнийда хасислик хислати бўлмаганини, у ўта тадбиркор, тежамкор, оқил инсон эканлигини қайнотам ҳам далиллар билан исбот қилардилар. У киши иккита ҳолатни ҳикоя қилиб бергандилар.

Биринчиси. Садриддин Айний бозорга бориб, шолғом олмоқчи бўлибди. Баъзилар пули кўп ёзувчи шолғомнинг катта-катталарини – кичкина косадек келадиганларини харид қилса керак, деб ўйлабдилар. Бошқа сотувчилар эса пули кўп одам

тўғри келганини, катта-кичик аралаш турган тўпни олсалар керак, деган тушунчага бориб, шолғомларини таклиф қилишибди. Лекин Садриддин Айний шошилмасдан, ҳамма шолғомларни назардан кечиргач, узоқ савдолашиб, пиёладек-пиёладек келадиган шолғомларни сотиб олибди. Бундан кўпчилик таажжубга тушибди ва улардан битта гапдонроғи Садриддин Айнийга савол берибди: “Домла, Сизни бой ёзувчи дейишади, лекин узоқ савдолашиб шолғомни ўртачасини олдингиз. Бунинг сабаби борми?” Садриддин Айний жавоб айтибди:

“Укахон, шолғомнинг майдаларини олсангиз, кўпи пўчокқа чиқиб кетади. Каттасини олсангиз, арчиб ярмисини қозонга соласиз, ярмисини эртанги овқатга солгунингизгача, ҳамма витаминлари ҳавога учиб кетади. Ўртачаси яхши бўлади, пўчоғи ҳам кам бўлади, барча витамини ҳам овқатни мазали қилади, ҳам шамоллашга қарши даво бўлади!”

Иккинчиси. Садриддин Айний ҳаммаёқ тинчиганидан сўнг то тонггача ишлашга ўрганган экан. Ўнинчи лампали чироғнинг шишаси тепасига кичкина дегча (қозонча) осилар, чироғдан чиқаётган иссиқликка қозончадаги овқат ҳил-ҳил бўлиб тонг арафасида пишар ва уни ёзувчи сахар пайти тановул қилар экан...

Бу фикрлардан шу нарса аниқки, ёзувчи жинойтчини, хасисни тасвирлар экан, албатта, ўзи жинойтчи, хасис бўлиши шарт эмас. У яратаётган ўша жинойтчининг, ўша хасиснинг киёфасига кириб, уларнинг ҳаётида бўлиши мумкин бўлган ҳамма ҳолатларни тирилтириш қудратига эга. Чунки ҳар биримизда бўлганидек, ёзувчида ҳам ҳамма инсоний хусусиятларнинг куртаги мавжуд.

Иккинчидан, ҳар қандай бадий асар умумлашма характерда бўлар экан, унинг асосида ҳеч вақт бир шахс (муаллиф)нинг конкрет ҳаёти, аниқ автобиографияси ётмайди, ундан бадий ҳақиқат туғилмайди.

Шунинг учун ҳам “Олтин гул” автори К.Паустовский “Автобиографик қиссада мен ўзимнинг ҳақиқий ҳаётимни тасвирлайман. Бироқ бошқа адиблардаги сингари менда ҳам кўшимча биография бор. Бу биография реал эмас, уни яшамаганман. У фақат менинг истак ва тасаввурларим оламидагина мавжуддир”, - дейди. — “Уни тасаввуримда ҳар қандай тасодифлардан моне ҳолда, истак-хоҳишим асосида

қандай яратган бўлсам, асаримда ҳам худди шундайлигича тасвирламоқчиман”.

Кўринаяптики, автобиографик характердаги ижод билан санъат бошқа-бошқа нарсаскан. К.Паустовский автор образи иккинчи бор реаллашганда ўзида танлашни, умумлаштиришни, жамлашни тўғри тушунади. Чунки автобиографик фактлардан кучсиз нусха юзага келади, у санъат асари бўлиши учун қайта ишланиши, ижодий тасаввур билан бойиши, умумлаштирилиши зарур. Айни пайтда, тасвирланаётган хотира ва кечинмаларни ўз шахсидан ажратиши, уларни объективлаштириши лозим. У ҳақиқатан ўз бошидан кечирган воқеалар, хотираларни жонлантирганда ҳам, ўзини бу хотиралар орқали жонланувчи воқеаларнинг иштирокчиси сифатида эмас, балки гувоҳи сифатида тутиши керак. Унинг шахсини эмас, умумлаштирилган, кўпчиликка хос бўлган хусусият, вазият, кечинмаларни бериши ва китобхонда бу – муаллиф турмушининг ҳужжати деган тасаввурни уйғотмасликка интилиши керак.

Демак, асарда тасвирланган қаҳрамон билан ҳаётдаги муаллиф-инсон ўртасида катта фарқ бор. Гарчи “Болалик”даги Мусо, “Кўрган кечирганларим”даги Назир, “Ўтган кунлар”даги Отабек, “Судхўрнинг ўлими”даги Қори Ишкамба образлари асосида Ойбек, Назир Сафаров, Абдулла Қодирий, Садриддин Айнийларнинг маълум даражада автобиографиялари ётса ҳам, уларда ижодкорнинг шахсияти муҳри босилган бўлса ҳам, уларни Ойбек – инсон, Назир Сафаров – инсон, Абдулла Қодирий – инсон, Садриддин Айний – инсон билан барабарлаштириб юбормаслик керак.

Хуллас, ёзувчи ўзининг автобиографиясидан, кўрганларидан, кузатишларидан, ўқиганларидан, фикр ва хиссиётлари йиғиндисидан фойдаланган ҳолда бўлиши мумкин бўлган ҳаётни – уйдирма ҳаётни яратади. Бу бадий ижоднинг азалий ва ўзгармас қонунларидан, сирларидан биридир, уни англаган кишигина – бадий асарни ҳам, уни яратган санъаткорни ҳам объектив баҳолай олади...

6 июль 1981 йил. Соат 11.00. Уйимизга хабар келди: қайнотамнинг мазалари қочибди, бизларни сўрабдилар. Тушга яқин етиб бордик. Қайнотамнинг барча фарзандлари суҳбатлашиб ўтиришарди. Катта ўғиллари Усмон ака қайнотамни

елпиб ўтирардилар. Биз хонага киргач, шарпамизни эшитган қайнотам кўз очдилар. Бизларнинг ҳол-аҳволимизни сўрадилар. Бизлар эса тезроқ соғайишларини тилак қилдик.

Орадан озгина фурсат ўтди. Қайнотам ётган хоналари деразаси очик, очик деразанинг ташқарисида бизлар у кишининг овозларини, нафасларини эшитиб қаравотда ўтирардик. Шу пайт бир “пуф” деган овоз эшитилди. Биргина “пуф” билан у кишининг жонлари узилди: бирон бир талвасага тушмадилар, ҳатто безовта бўлганларини ҳам сезмадик. Мулойим ўлим топдилар. Жудаям енгил, осойишта ўлимни Аллоҳ раво кўрди. Фарзандларидан, яқинларидан рози-ризолик сўраб, ўз хонадонларида дунёдан ўтдилар... Нияти пок, ўзи пок инсоннинг ўлими ҳам пок бўлишини кўрдим. Ўзгани қийнамаган одамнинг жон бериши ҳам осон бўлишини англадим. Ўзгаларни ибрати билан тарбиялаган буюк муаллимнинг тақдири охиригача гўзал ва мукаммал кечганига иқрор бўлдим. Бу умр – буюк эди, ибратомуз эди, яратувчан эди, ишончли эди, чиройли эди, саховатга тўла эди, юксак маданиятли эди, олийжаноб ва самимий эди, ёниқ ва ёруғ эди. Унинг нури бугунимизни ёритишга қодир, “Банда қандай яшаши керак?” деган саволга реал (аниқ) жавобдир.

2013.

“ВОҲИДИ ДАВРОН...”

*Воҳид Абдулло ҳаётпарвар эди,
Барчализга соябон, сарвар эди.
Меҳримиз осмонида ахтар эди,
Илмимиз уммонида гавҳар эди...*

*Воҳид Абдулло ҳаёт, ўлган эмас,
Бу каломни оқил аҳли ҳеч демас.
Чунки у юз ёки минг, ҳеч бир эмас,
Орқасида қолди қанча аҳли баҳс,
Офтоб ҳам баҳсига қилгай ҳавас...*

Тожи Қораев

Академик Воҳид Абдуллаев ижодий портрети яратиш йўлидаги қадамлар 1960 йилларда бошланди. Худойберди Дониёров ва Раҳмонкул Орзибековларнинг “Атоқли олим, меҳрибон устоз” мақоласи В.Абдуллаев таваллудининг 50 йиллиги муносабати билан эълон қилинди¹.

Кейинчалик В. Абдуллаевнинг “Ўзбек адабиёти тарихи” (XVII асрдан XIX асрнинг иккинчи ярмигача) асари матбуотда кенг таҳлил ва тадқиқ қилинди². Дастлабки мақолаларда, жумладан, Ҳамид Сулаймоннинг “Воҳид Абдуллаев”, Ғайбулла Саломов, Тўхта Бобоев, Барот Бойқобиловларнинг “Илм хосияти”, Сурат Ориповнинг “Самарқанд фозилларининг

¹ Дониёров Х., Орзибеков Р. Атоқли олим, меҳрибон устоз. “Совет мактаби”, 1962, №12. 72-75 бетлар.

² Бердиёров Х., Орзибеков Р., Салоҳиддинов И. Ўзбек адабиёти тарихи (Самарқанд олимларининг китоби) – Ленин йўли, 1965. 26 март: Мирзаев С., Валихўжаев Б., Шукуров Н., Орзибеков Р. Ўзбек адабиёти тарихининг яна бир кўзгуси // Совет мактаби, 1965, №7, 70-72 бетлар; Сулаймонов Х., Мирзаев С., Валихўжаев Б., Орзибеков Р. Адабиётшунослигимизга қўшилган муносиб ҳисса. Ўзбекистон маданияти, 1965, 24 февраль.

3. Ҳамид Сулаймон. “Воҳид Абдуллаев”. // Ўзбек тили ва адабиёти, 1966 йил, №3, 78-80 бетлар; Саломов Ғ., Бобоев Т., Бойқобилов Б. Илм хосияти. Ўзбекистон маданияти, 1966 йил 26 август; Орипов С. Самарқанд фозилларининг сардори. Ленин йўли, 1967 йил, 26 февраль.

⁴ Баҳриев З. Бобокалон шаҳарнинг фуқароси (очерк). Ўқитувчилар газетаси, 1970 йил 25 октябрь.

сардори” каби изланишларида Воҳид Абдулла ҳаёти ва ижоди мухтасар тарзда сарҳисоб қилинади³.

Домла ҳақидаги биринчи очерк — “Бобокалон шаҳарнинг фуқароси” номи билан 1970 йилда нашр этилди⁴. Воҳид Абдуллаевнинг «Машраб ва унинг замондошлари» тадқиқоти ва “Алишер Навоий Самарқандда” китобига тақризлар Бухорода эълон қилинди¹.

В.Абдуллаевнинг илмий-ижодий салоҳияти юксалган сари унинг ҳақидаги тадқиқотлар, юбилей мақолалар ҳам сон жиҳатдан кўпайиб борди. Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги бўлиб сайланиши, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби фахрий унвонига сазовор бўлиши устознинг шуҳратини оламга ёйди. Унинг 60 йиллиги муносабати билан турли нашрларда — журнал ва газеталарда, илмий-тадқиқот тўпламлари ва илмий ходимларнинг янги асарларида ўзбек, рус ва тожик тилида туркум тўйхатлар, табрикномалар, шогирдларининг дил изҳорлари, мақолалари эълон қилинди². Унинг сарҳисоби бўлиб, филология фанлари номзоди Раҳмонкул Орзибеков ва библиограф М.П.Изосимованинг “Ўзбекистон олимлари библиографиясига доир материаллар” сериясида “Воҳид Абдуллаевич Абдуллаев” рисоласи чоп этилди; биринчи марта домланинг ҳаёти ва фаолияти кўрсаткичлари илмий тарзда жамланди³.

Ўзбекистон Фанлар Академиясининг ҳақиқий аъзоси, профессор Воҳид Абдуллаев таваллудининг 80 йиллиги муносабати туфайли унинг “Сайланма”си Б.Валихўжаев ва С.Мирзаевнинг “Сержозиба аллома”⁴ номли кириш сўзи билан босилиб чиқди. Шу йилнинг ўзидаёқ шу санага кичик бир тўёна тарзида Б.Валихўжаев ва Р.Воҳидовнинг “Эзгулик — умр

¹ Ҳамидов Т. Машраб ва унинг замондошлари // Бухоро ҳақиқати, 1965 йил 23 февраль; Қораев Т., Ҳамидов Т., Расулов О., Воҳидов Р. Адабиётимиз бузруқвори ҳақида рисола. Бухоро ҳақиқати, 1969 йил 11 февраль.

² Қаранг: “Воҳид Абдуллаевич Абдуллаев”, “Фан”, Т., 1973 йил, 39- 41 — бетлар.

³ Воҳид Абдуллаевич Абдуллаев. (Тузувчилар: филология фанлари номзоди Р.О.Орзибеков ва библиограф М.П.Изосимова). Т., “Фан”, 1973 йил.

⁴ Б.Валихўжаев, С.Мирзаев. Сержозиба аллома — Воҳид Абдулла. — “Сайланма”, Т., Гафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1992 йил, 3-8 бетлар.

мазмуни”¹ рисоласи эълон қилинди. У “Воҳид домладан талабалик йилларида сабоқ тинглаган, ҳамон унинг ўғитларига таяниб иш кўраётган икки шогирднинг дил дафтаридаги айрим лавҳалардан таркиб топган” мўъжаз китобдир.

Унда устознинг болалик ва ўқувчилик, домлалик ва устозлик йиллари; олимлик, адиблик, жамоатчилик фаолияти, “Алишер Навоий ҳаёти ва Самарқанддаги фаолияти”, “Алишер Навоий ва Коҳий Самарқандий”, “XIX асрда Бухорода навоийхонлик ва Навоий издошлари”, “XVI-XVIII асрларда Хоразмда ўзбек адабиёти”, “Ўзбек адабиёти тарихи”, “Жомий ва ўзбек адабиёти” каби гўзал тадқиқотлар, “Самарқанд сайли”, “Бедор кўшиқлар” каби шеърӣ китоблар қизиқарли тадқиқ қилинади, ибратли, зарур сабоқлар чиқарилади. “Воҳид домланинг қутлуг номи, эзгулик ишлари, порлоқ хотираси мангуликка дахлдор ҳолат – ходисалар сингари барҳаётдир. Воҳид домла яшашда давом этмокда”, - деб бор ҳақиқат, ҳаётӣ хулоса исбот қилинади.

1992 йилда Воҳид Абдуллонинг “Бедор кўшиқлар” номи остида шеърлари эълон қилинди. Унда Шавкат Холматов ва Ўтамурод Нурмухаммедовларнинг “Фозиллар сардори”² тадқиқоти босилган ва Воҳид Абдуллаевнинг ҳаёти ва фаолияти мухтасар тарзда ёритилган: Воҳид домланинг Алишер Навоий номидаги СамДУ ректори сифатида бажарган ишлари, унинг илмӣ раҳбарлиги ва ҳакамлигида ёқланган юздан ортиқ диссертациялар, “XIII-XVIII асрларда Хоразмда ўзбек адабиёти” монографияси, “Ўзбек адабиёти тарихи” дарслиги, “Хоксор ва Нишотӣ”, “Асрлар нафаси”, “Алишер Навоий Самарқандда” каби тадқиқотлари обзор қилинади. Воҳид Абдуллаевнинг ўттизинчи йиллардан бошланган поэтик ижоди тавсифланади. Унинг фаол жамоатчилик, моҳир ташкилотчилик, жонкуяр устозлик, бедор шоирлик салоҳияти умумлаштирилади.

“Адабиёт илмининг алломаси” номли қизиқарли китобда академик Воҳид Абдулла замондошлари нигоҳида жонланди. Унда Бектош Раҳимов, Ботурхон Валихўжаев, Барот Бойқобилов, Матёқуб Қўшжонов, Неъмат Абдуллаев, Раҳим Муқимов, Сергей

¹ Б.Валихўжаев, Р.Воҳидов. Эзгулик – умр мазмуни, Т., “Фан”, 1992.

² Воҳид Абдулло. Бедор кўшиқлар (Тўпловчи Юсуф Абдуллаев), Т., Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа бирлашмаси, 1992 йил.

Иванов, Фозила Сулаймонова, Наримон Ҳотамов, Раҳим Воҳидов, Тожи Қораев, Қамбар Ота каби дўстларнинг, ҳаммаслақларнинг, шогирдларнинг, қавму қариндошларнинг эсдаликлари ўрин олган. Китоб охирида Воҳид Абдуллаевнинг илмий, ижодий ишлари рўйхати илова қилинган.

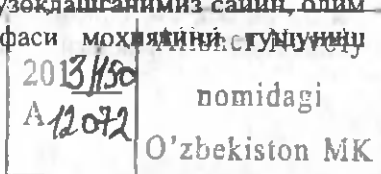
Тўпламда Воҳид Абдуллаевнинг “камтар, хокисор, камсуқум, захматкаш олимлиги” (Н.Ҳотамов), “Воҳиди даврон, алломаи замон зот”лиги (Б.Валихўжаев), “ажойиб инсон”лиги (Р.Муқимов), “эл севган академик” (Г.Абдуллаев) эканлиги, “инсонийликни шарафлаган улуғ инсон”лиги (Р.Воҳидов), “Аҳли донишлар сардори” (Б.Ўринбоев) ва “Жаннатий устозлиги” (С.Алиев) жонли мисоллар орқали очиб берилган. Бир жумла билан айтганда, китобда Устознинг ўғит ва сабоқлари ёрқин аксини топган.

Дарвоқе, инсоннинг тириклиги унинг ҳужайраларида тинимсиз ҳаракат қилаётган қонга боғлиқ. Қон томирларда юрганида инсонни борлиғича намоён этади, завқу шавққа кўмади, яратиш, бунёд этишга, эзгулик ва инсонийлик хислатларини юзага чиқаришга сабаб бўлади. Агар ўхшатиш жоиз бўлса, мен устозим Воҳид Абдулладек алломаларни томиримизда юрган қонга, қалбимиздаги инсонийлик туйғуларининг энг аслларига қиёс этган бўлардим. Сабаб улар берган илм, тарбия, насиҳат, сабоқларнинг бутунги ҳаётимиз учун заруратга айлангани, ҳаракатимиз ва фаолиятимизга йўналиш бераётганидир.

Академик Воҳид Абдуллаев ҳақидаги асар ва мулоҳазаларнинг қисқача сарҳисобидан қуйидаги хулосалар туғилди:

1. Воҳид Абдуллаевнинг ижодий портрети ҳали тўлиқ ва мукамал ишланмаган. Бу портрет шунчалик бой ва кўпқирралики, унинг моҳиятини кашф этиш XXI аср зиммасига тушади. Демак, устоз илмининг, ашъорининг, мураббийлик ва арбоблик санъатининг – ижодий меросининг умрбоқийлигини кашф этиш, ундан тинимсиз озиқланиш тўхтамайди, у ҳаракатда экан, кўпдан-кўп ёшларни янгидан ўзига махлиё эта беради. Ҳар биримизнинг қонимизга, қалбимизга энг зарур ва керакли бўлган неъматларни бераверади; жисму руҳимизни поқлайверади, бунёдкорликка ва эзгуликка етаклайди.

2. Йиллар ҳисобига Алломадан узаклашганимиз сайин, олим ва инсон, ҳаёт ва жамият фалсафаси моҳиятини тунувиши

даражамиз ошгани сайин, ўтганларнинг сабоқларини “ҳазм” қила борганимиз сайин – Воҳид Абдуллаевичнинг биз илгари етарли эътибор бермаган одамийлик фазилатлари, илмий-педагогик салоҳиятлари, устоз сифатидаги ноёб хислатлари ярқ этиб нур сочаверади. Сизни ва мени ўзига мафтун қилаверади. Ана шу кашфдан асарлар туғилаверади, қалблар тўлаверади.

3. Инсон Воҳид Абдулла каби ўзлигини халқига, Ватанига, Билим даргоҳига, оиласига, шогирдларига баҳшида қилиб яшасагина, заҳматли меҳнат ҳисобига илмий кашфиётлар яратиб, комил инсонлар жамоасининг ақлу қалбига озиқ берсагина – унинг иккинчи умри биринчисига караганда жуда кўп қарра жалб этаркан, эъзозланаркан, улуғланаркан, хотираларда қайтадан тирилар экан.

Шу сабоқлар ҳаммага насиб қилсин! Вассалом!

1993.

ҚАРЗДОРЛИК

Даставвал, инсон табиати манзараларинининг бир кўринишига диққатингизни қаратмоқчиман; мана, тингланг: Инсон туғилди. Йиғлаб, унга мушток одамларни кулдириб дунёга келди. Бегуноҳ ва пок. Киндиги кесилгандан бошлаб, ўз тақдирига эга олам яралди. Ҳа, оламдан олам бунёдга келди.

Ўсгани, улғайгани, умр (тақдир)ни яшагани сайин қарздорлиги ҳам ошиб бораверади. Яратгандан, ота-онадан, опа-сингилдан, ака-укадан, қавму қариндошдан, дўст-биродарлару устозлардан, қўни-қўшнилардан, танишлару ҳамкасблардан; табиат ва жамиятдан, замин у осмондан... қарздор эканлигини чуқурроқ англаб бораверади ва бу қарзларни узмасдан яшаш маъносиз ҳаёт кечиришга тенг эканлигини илғаб, тан олиб, асослироқ англаб ўсаверади...

Демак, қарзни узишга улгуриш – яхшиликларни қайтариш лозим. “Эҳсон – яхшиликнинг жазоси, мукофоти – фақат яхшиликдир” (Изоҳ: Ҳаёти дунёдан иймон ва эзгу амаллар билан ўтган кишининг охирадаги мукофоти жаннатдир. Эҳсон калимасининг луғавий маъноси – чиройли амал қилмоқдир), – дейилади Раҳмон (55) сурасининг 60-ояти (мўъжизаси)да. Бунга хиёнат қилиш – ўз умрига хиёнат қилишга олиб боради; жоҳилликка, сотқинликка, ёмонликка, гуноҳкорликка, мутепарастликка, ҳаромга етаклайди. Тириклиги баракасиз ўтади. Ишончли ҳадисда

айтилганидек, “Қарзини узмай дунёдан ўтган одам, то қарзи узилгунча қабрида кишанланган ҳолда ётади”. Шундай экан, қарзни узишга улгуриш лозим, одамлар! Алқисса, инсонийликнинг барча маъноси эзгуликларда, яхшиликларда жамулжам эканини қанчалик эрта тушунсак ва чиройли амаллар қилмоққа киришсак, шундай яшаш ҳаёт тарзимизга айланса инсонларга, табиатга, жамиятга керакли одамга айланамиз, гуноҳларимиздан покланамиз. Ҳаёт (тақдир) мазмунини теранроқ англаймиз, ўзлигимизни кашф этамиз... Шунга улгурган киши – дунёдан қулиб, одамларни эса йиғлатиб, янги оламга ишонч билан кетаверар экан!

Ана шу ишончга содиқман. Шу туфайли алломаи замон, бобарокат устоз Воҳид Абдуллодан ҳам қарздорман ва шу қарзимни узиш ҳаракатида, амалиётида давом қилмоқдаман...

1. САМАРҚАНДНИНГ ЎЗИДАН КАТТА МУАЛЛИМИ!

*Ёзғум газату қушиқ-лапарлар,
Сўзларки – сизни деб чопарлар.
Меҳри дилингизга йўл топарлар,
Завқинга қамоли завқ ортарлар.*

Воҳид Абдулло

60-йилларнинг бошида устоз Воҳид Абдуллодан “XVIII ва XIX асрнинг биринчи ярми адабиёти” курсидан маърузалар тингладик. Маърузалар кизиқарли, таъсирчан, илмийлиги чуқур эди. Илмийликни тўлиқ англаш учун кўп изланиш лозим бўларди. Айниқса, Алишер Навоий ижодини ўзлаштирмасдан Паҳлавонқули Равнак, Муҳаммаднийёз Нишотий, Шермуҳаммад Мунис каби санъаткорлар дунёсининг новаторлигини тушуниш қийин эди. Яна домла бадий воситаларга келтирган мисолларнинг поэзиясини ҳис қилиш учун, албатта, улар (тажохили орифона, тазмин, талмеҳ... мутаносиб санъати)нинг конун-қоидаларини ўрганиш лозим бўларди. Илмий чуқурлик биз талабаларни излашга, бой адабиёт кабинетидаги китобларни титкилашга ундарди. Бундай ижодийлик ҳаммамизга завқ улашарди; топганимизни худди ўзимиз кашф қилгандек сезардик. Бу устоз берган илҳом самараси эди.

Устоз ўқиган “Паҳлавонкули Равнак” маъруза матнини (дафтаримни) варақлар зканман, Устоз тимсоли тирилиб ўз ҳикматларини, кашфиётларини баён қила бошлайди:

“Равнак Навоий шеърлари изидан бориб, ўзи яшаган давр ва муҳитнинг воқеаларини, фикр-ўйларини Навоий традицияларига уйғунлаштиради. Чунончи, Навоийнинг “Қолмамиш” радифли бир шеърда вафосизликнинг аламли оқибатлари мана бундай тасвирланади:

Ўйла бузмиш меҳнату ғам хайли кўнглим кишварин,
Ким нишот анда сифингунча фазоси қолмамиш...
Ёрким қилмас жафога жабр эрмас раҳмдил,
Ким менга кўргузмаган жабру жафоси қолмамиш.

Равнак ана шу ғазалга мухаммас боғлаб, ўз даврида тортган жафоларини, ҳол-аҳволини тубандагача чизиб беради:

Оҳким мен чекмаган даврон жафоси қолмамиш,
Кўнглимга андин риоят илтимоси қолмамиш,
Сайри боғ айларга табиим иқтизоси қолмамиш,
Менга энди сарв ила гул муддаоси қолмамиш,
Сари бўйлуқ гулжабинликлар ҳавоси қолмамиш.

Навоийнинг «Яна» радифли бир шеърда инсоннинг бошига тушган оғир бир фожиа мана бундай тасвирланади:

Ақл йитти, ҳуш кетти, кўнгул куйди, чикди жон,
Шукр эт энди, Навоийки, сабукбор мен яна.

Равнак бу ғазалнинг ғоявий йўналишини давом эттириб, ўзининг беморлиги ва дардига даво қидиришини куйидагача ифодалайди:

Ё раб, бир ойга ошиқи дилдор мен яна,
Тунлар ғамида тошгача бедор мен яна.
Дардим давоси қайдаки, бемор мен яна.
Ҳайҳот ким биров ғамида зор мен яна,
Фарёдким, балога гирифтор мен яна.

Демак, бу истеъдодли шоир ҳам ғоявий мазмун, ҳам бадий форма масалалари юзасидан Навоий меросига жуда кўп мурожаат қилган...”

Ушбу мисолнинг ўзиёқ устознинг қувваи-ҳофизаси жудаям кучли эканига, маърузасининг асосини шеърӣ замзамалар (асослар, далиллар, мисоллар) ташкил қилишига исботдир. Устоз буларни ёддан ўқийдилар. Конспектларига қарашга эҳтиёж сезмасдилар. Ҳазал ва мухаммаслар, туюк ва рубоийлар қуюлиб келарди ва мантиқан шундай боғланардики, алал-оқибат, Навоий лирик даҳосининг буюклиги исботини топарди. Устознинг нозикфаҳмлиги, билимдонлиги, закийлиги, бегуборлиги, сўзларни, атамаларни “раксга” тушириш санъати завққа кўмарди, мумтоз адабиётимизга бизни ошуфта қиларди. Бу мўъжиза эди. Домламизга насиб этган бу сеҳр барча талабаларни мафтун қиларди.

Шу туфайли бўлса керак, устознинг ҳар бир маърузасининг ўз оҳанги, ўз сеҳри, ўз жозибаси бўларди. Бу оҳанг эса муайян шоир ижодининг Домла кашф қилган поэтик пафосини тайин этарди. Жумладан, Равнақ ижодини традиция ва новаторлик нуқтаи назаридан таҳлил қилиш жараёнида унинг замондан шикоят, адолатсиз ҳукмрон табақалардан норозилик каби ижтимоӣ мазмуни ифодасини ёритишга бош диққатини қаратсалар, Мунис ижодини тарихчи ва шоир нуқтаи назаридан ўрганиб, унинг илмга муҳаббат, ҳунарга эътиқод, ижодга ҳурмат, виждонли ва вафодор ишқ аҳилларини ҳимоя қилиши тасвирини очишга асосий эътиборини берардилар. Бу улкан билимдонлик ва такрорланмас педагогик тажрибанинг уйғунлигидан юзага келувчи оҳанрабо ҳислатини ўзида жо этган салоҳият эди.

Талабалик йилларимизда, бизнинг назаримизда, Самарқанддай гўзал шаҳар, СамДУдай комил университет, факультетимиздай сарвар жамоа йўқ эди. Устозларимизнинг барчаси ҳам ўз соҳасининг билимдонлари, фидойилари эдилар. Уларнинг орасида Воҳид Абдулло сардор саналардилар. У кишини фақатгина Самарқандга, Самарқанднинг донишмандлигига, алломалигига, улуғлигига, валламатлигига тенглаштира бўларди. Ҳа, устозни Самарқанднинг ўзидай катта муаллим санардик. Ана шундай устоздан маъруза тинглаш, насихатларини эшитиш, улардай бўлишни, ҳеч бўлмаганда

“тулпор”лари сафида бўлишни ҳавас қилиш бизларнинг бош туйғуларимиз эди...

Устоздаги бу хислатлар, ўзига ром этишдаги ва ўзгаларга илм улашишдаги моҳирлик ҳамон тирик, ҳамон хизматда. Уни баъзан устознинг шогирдлари – академик Ботирхон Валихўжаев, профессор Раҳмонкул Орзибеков, жиянлари професор Юсуфжон Абдуллаев маърузаларида сезганимда қувонаман. Баъзи маърузаларим шогирдларимни ром этганида, устоз салоҳиятининг таъсиридан дея англайман, уни ҳам кимлардир ўзлаштираётганидан беҳад севинаман. Устознинг бошқача бир тарзда, яъни биз шогирдлар ақлу қалбида яшаётганидан, комил инсонларни етиштиришга ҳисса қўшаётганидан, бу бокий умрни устоз шеърӣ йўлда башорат қилганларидан ҳайратланаман:

“Қайда бўлманг, бу билим даргоҳи-ла бўлсин кўнги! Олий таҳсил ҳосилингиз мавжидан тўлсин нукул! Баҳри уммони азими маърифатга айланинг! Устоз Айний бўлинг! Ойбек бўлишга шайланинг! Кордорга кор осон, дер экан пиру жавон, Айта олсин вақти бирлан, - Жўражон, кораш калон! Ҳам «хорошо», ҳамда «олрайту», «данкшён», «бонжур» десин!

Сен ишончни оқладингми, қандингни ур, десин. Ҳам биродар, Сизда бўлсин Самарқандча самар – СамДУлик устодлар ҳам, Воҳид муаллим ҳам яшар!”

2002.

2. БОРИНИ УЛАШГАН ЗОТ

*Воҳид мену ваҳдатим сизингдур,
Сизни деган одатим сизингдур
Хуш бахту саодатим сизингдур
Осмон ўпар роҳатим сизингдур.*

Воҳид Абдулло

Мақсадли аспирантурани тугатгач, 1968 йилда Воҳид Абдуллаевич Абдуллаев бошқараётган ўзбек адабиёти кафедрасида ассистентлик лавозимида ишлай бошладим.

Устознинг ҳаёт ва ижодлари сабоқларини ўрганишда, уларга амал қилишда умрим ўтаверди. Устоз ҳам мени турли сабаблар муносабати билан синайвердилар...

Самарқанддаги шоирларнинг етакчиси, у вақтларда СССР Ёзувчилар уюшмасининг Самарқанд вилояти бўлими котиби Душан Файзий ҳам “Саид Назарнинг ҳаёти ва ижоди” номли диссертацияни ёзиб, кафедра муҳокамасига ҳавола қилдилар. Устоз мени чакириб, “Тулпор, мана диссертация! Яхшилаб ўқигин, таҳлил қилгин. Асосий маърузачи сен бўласан”, - дедилар. Муҳокама кунини ва соатини ҳам аниқ қилиб, эълон чиқаришни котиблари Шавкат ака Холматовга (Илоҳим, жойлари жаннатда бўлсин!) топширдилар...

Муҳокама бошланди. “Аввал кафедранинг катталари гапирсин, сен охирида хулосангни айтасан”, - дея менинг вазифамни алоҳида таъкид қилдилар.

Кафедранинг биринчи хонасида диссертациянинг ҳимояга тавсия этилиши шарофатига дастурхон ёзилаётган, унга шу кафедрада лаборант бўлиб ишлаётган Душан аканинг умр йўлдошлари бош-қош эди. Паловнинг хиди баралла сезиларди.

Кафедра аъзоларидан С.Мирзаев, Ж.Ҳожиматов, К.Аҳмеджоноваларнинг гаплари бир жойдан чикди: “Диссертацияда анча ишлар қилинган. Умуман, Саид Назар ижодий портрети яратилган. Ишда камчиликлар ҳам анчагина бор. Тили илмийликдан кўра газета тилига ўхшайди. Имло хатолар ҳам бисёр. Лекин уларни тузатса бўлади... Диссертацияни ҳимояга тавсия этиш мумкин”.

Навбат менга келди. Диссертацияни шошилмасдан, бобма-боб, саҳифама-саҳифа таҳлил қилавердим. Диссертациядан кетма-кет келтираётган далилларим ва уларнинг беҳад кўплиги диссертациянинг саёзлигини, номзодлик иши талабларидан анча йироқлигини исбот қила бошлади. “Яшил бойлик” романининг классик романлар (“Ўткан кунлар”, “Сароб”, “Қутлуг қон”, “Навоий”)дан ҳам устун қилиб баҳоланиши — эстетик талаб доирасига сиғмаслиги яққол аён бўлди... Ишни ҳимояга тавсия этиш адабиёт илмини бебурд қилиши ва Тошкентдаги олимлар ўртасида кафедра савиясини йўққа чиқариши мумкинлигига шайма қилиб, бош хулосани ҳаммамизнинг адолатли устозимиз чиқарадилар, деган мулоҳаза билан якунладим.

Кафедрада танг вазият юзага келди. Ҳамма сукутга чўмган бўлса-да, ҳар бир каллада турли фикрлар ғужғон ўйнардди...

Шу ўринда бир чекинишга рухсатингизни сўрайман, ўқувчим! Ҳа, юкоридаги мулоҳазаларим сизда ҳам ўзимдаги гашликни уйғотиб юбормасин. “Ўзини хўб мактаяпти-ку”, дея хулоса чиқаришга шошилманг. Дарвоқе, Душан Файзий — талантили шоир, унинг шеърлари асосида яратилган қўшиқлар ҳар куни Республика радиосида янграйди. Ишни ижобий баҳолаганлар диссертацияни тўлиқ ўқимаганлар. Улар Душан Файзий поэтик иқтидорининг зўрлигига ишонганларидан, муайян бир қисмчаларини ўқиб, хулоса қилаверганлар. Душан ака Саид Назарга меъёрдан ортиқ ихлос қўйганидан бўлса керак, унинг ижодини поэтик муболағадорлик билан баҳолаган эдики, бунди диссертацияни тўлиқ ўқиган одамгина аниқ сезарди.

Хўш, устоз қандай хулоса қилар эканлар? Диссертациянинг камчиликларини тузатиб, ҳимояга тавсия қилса бўлади, дейдиларми ёки йўқ? Тавсия бўлмаса, зиёфат нима бўлади? Асосли таҳлил қилган зумрашанинг эртаси, олимлиги бугуннинг ўзидаёқ барҳам топадики?.. Қани, қайси йўл бор? Қандай қилиб кафедранинг бутунлигини сақлаш мумкин? Душан Файзийнинг обрўйига нима бўлади?

Бу вазиятнинг бирдан-бир тўғри ечимини устоз топдилар: “Диссертация ёзиш оғир иш, илм игна билан қудук қазишдек гап. Душан Файзийнинг диссертацияси шунча фикр-мулоҳаза уйғотган экан, демак, уни айтилган мулоҳазалар асосида қайтадан ишлаб чиқса, пишитса бўлади. Катта тулпорлар кўп тажриба орттирганлар, шу сабаб, Душан Файзийнинг ишини аяб гапирдилар. Кичкина тулпор эса тўғриси айтди-қўйди. Таҳлили ишонарли, далилларини рад қилишга асосимиз йўқ, диссертация пишиқликни, пухталиқни, илмийликни, таҳлилнинг чуқурлигини ва мантикий изчилликни ёқтиради. Ишни кафедранинг кейинги йиғилишларидан бирида яна бир бор муҳокама қиламиз... Ие, соат бирга яқинлашибди-ку! Қани, кичкина тулпор, папкани кўтар. Иккаламиз обкомга соат бирга етиб боришимиз керак. Шавкат! Сен қолган ишларга ўзинг бош-қош бўлгин!”

Шошилган одамдек мени эргаштириб, факультетдан чиқдилар. Ташқарига чиққач, тўйиб-тўйиб нафас олдилар-да, нималарнидир пичирладилар. “Оббо, тулпори тушмагурей...

Сабоқ яхши бўлди... Сенга жавоб!" - дедилар-да, ректоратга равона бўлдилар...

Ушбу воқеани эслар эканман, ҳозир ҳам этларим жимирлашиб кетади, қалбим титрайди. Ҳаётнинг энг катта зарбасидан омон сақлаб, менинг ўзлимни йўқотмасдан олиб чиқиб қўйганлари — доноликлари, олийжанобликлари, адолатпешаликлари, ҳақиқатпарастликларига, инсонлар ўртасидаги бирликни, биродарликни сақлаб қолишдек топқирликларига тасанно дейман. Фақатгина Воҳид Абдулло бунга қодир зот дейман. Бу ибрат буюклиги, поклиги, инсонийлиги, ижодийлиги билан асрлар оша нур таратаверишига ва унга амал қилганлар комиллар сафини тўлдиришларига чиппачин ишонаман. Инсонларни қўллаб-қувватлашнинг, бирликни сақлашнинг осон эмаслигини, унинг учун бутун борлигини бахшида қилиш лозимлигини англайман. Чунки у устознинг башоратидай рост; бир ўринда

*Инсоний меҳр билан ривож топса иш
Ортиб борғусидир шуҳрат — беқиёс! —*

дея поэтик умумлашма яасалар, иккинчи бир ўринда ҳақли ҳулоса қиладилар:

*Ҳақиқатнинг офтобида ёнсангиз офтоб бўлиб,
Номингиз ҳам тарихланиб қолғуси китоб бўлиб.*

Ҳа, Воҳид Абдулло — ўзгалар бахтига ўзлигини бахшида этиб яшаган аллома. Ҳазрати инсонларни, биз шоғирдларни шундай сабоққа амал қилиб яшашга чорлаётган жонкуярдир. Бугун китобларнинг ичида туриб, нур, ибрат, инсонийлик илм таркатаётган азиз ва умрбоқий устоздир.

* * *

Ривоятда айтилишича, ҳазрати Биби Фотима онамиз вафотларидан кейин ҳазрат Алининг тушларига кириб, илтижо қилибдилар:

— *Деворнинг фалон жойида бир игна санчиб қўйгандим. Ўшани қўйинига олиб чиқиб беринг. Йўлимни тўсиб, ҳеч*

қўймапти... Ҳазрат Али уйғониб кетадилар ва Биби Фотима айтган жойга кирадилар. Ҳақиқатдан ҳам игна турибди. Уни қўшинга олиб чиқдилар. Қўшни игнани қуриб, ҳайрон қолди: Бу нарсa ёдимиздан чиқиб кетган экан, деди.

— Сиз билан биз унутсак-да, ҳеч унутмайдиган Зот ҳаққи қарзни қиёматга қолдирган киши азоб чеккусидир, — дедилар ҳазрат Али.

Биттагина игна қарзи шунчалик бўлса, устоз Воҳид Абдулло қолдирган қарзларнинг ҳаммасини ўлчаб бўлармикан? Ҳеч бўлмаганда, Домла мингларга улашган “Чак-чақи дандон” — парварда, майиз, ёнғоқ, оққанд, конфет, қурутларнинг ҳақини уздикми? Қарздор эканликларини ҳазрати инсонлар, ҳамма тулпорлар билармиканлар? У қарзларни узишга ҳаммамиз ҳам рағбат кўрсатаёلمизми? Ҳамма вақт ҳам инсонийликка амал қилаяпмизми? Илмимиз диёнат ва эътиқодимизни зиёда қилаяптими ёки жаҳолатга йўл очаяптими?..

Юзлаб саволлар туғилади ва ўз жавобини кутади. Жавоб эса ҳар кимнинг ниятига яраша туғилаверади. Ишқилиб, ниятларимиз эзгу бўлсин! Комил инсонларимиз кўпайсин. Қарздорлик ҳисси доимо улғайсин, ҳаракатда бўлсин! Ўзлигимизни англайлик! Ўзлигимизни топайлик! Ўзгаларни ҳам устоз каби қарздор қилиш насиб этсин!.. Жаннати устознинг умри боқийдир, боқий!

2003.

“ТУЛПОРЛАР, БОРМИСИЗ, ОМОНМИСИЗ?!”

Қалбимда эзгу ният ҳукмрон эди. Устозим — аллома Воҳид Абдуллаевнинг 95 ёшга тўлишлари шарофатига “Воҳид Абдулла тулпорлари” номли тўппам яратиш орзуси жўш урарди. Менимча, бу номда устоз салоҳияти жамғарилгандай эди, чунки унда Воҳид Абдулланинг қалбидан отилиб чиққан, кўпчиликка доимо ҳам ғайрат, ҳам кулгу, ҳам ишонч, ҳам рағбат берган энг азиз, энг қутлуғ, энг мўътабар, энг муқаддас “тулпор” сўзи бор эди. Бу сўз ўзида чуқур маъноларни яширгани, халқоналиги, миллийлиги ва устоз ақлу қалбини жо қилгани сабаб — тирик эди, бугун учун ҳам зарур эди, Истиқлолга камарбаста эди.

Яна Устоз асос солган адабиётшунослик мактабини яратишда бардавом этаётганидан, унинг анъаналари ривожланаётганидан, комил инсонларни етиштиришдек бебаҳо меҳнатнинг улуксиз воқе бўлаётганидан хабар берар, огоҳ этарди. Устоз ўзининг тулпорлари ҳаётида яшаётганидан, адабиёт илмининг янги қирраларини кашф этаётганидан, зиё ва инсонийлик таратаётганидан, бир сўз билан айтганда, тириклигидан дарак берарди.

Бу ниятни эшитганларнинг кўпчилиги хурсанд бўлди, уларда ҳам жонланиш, завқланиш уйғонди. Ишлар ҳам юришадигандай, муаллифлар жамоаси ҳам тайёр бўладигандек вазият етила бошлади. Аммо...

Минг афсуски, ҳар соҳада бир шингилдан хабардор олимнинг тўпори фикри зўр чиқди: “Ие, нима деяпсизлар? Олимларни отга тенглаштирамизми? Халқ кулмайдими? Бундай номлаш илмга тўғри келмайди!..” Бу фикр “кўпик” бўлишидан қатъи назар, раҳбарларни ҳам ҳадиксиратди, шекилли, тўпламнинг мазмуни ҳам, шакли ҳам анъанавий қолипга мосланди.

Бундан шу нарса аниқлашди: Айримлар “тулпор”нинг нима эканини аниқ билишмас, унинг кўчма маъноси ҳам борлигини ҳис қилишмас экан, “Ҳа, тулпор!” деган устоз нидосининг маъносини фақат ҳазилга йўяр эканлар-да!..

Бу аччиқ ҳақиқат эди. Унинг илдизини англашга зарурат туғилганди. “Тулпор”нинг қадрини тиклаш талаб қилинарди...

Тулпор

“Тулпор” сўзининг икки хил маъноси борлиги “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да қайд қилинган: 1. Наслдор, чопқир, учқур от; аргумок. 2. Фольк. Қанотлари бўлган афсонавий учар от “(II жилд, 222-б). Халқ оғзаки ижодида тулпор жудаям улуғланган. Жумладан, дostonда куйланишича, “Хунхоршоҳнинг сайислари Равшан (синчи - Ҳ.У.)ни эргаштириб, подшоҳликнинг таблаҳонасига олиб кирдилар. Хунхоршоҳнинг таблаҳонасида ўттиз минг от қатор боғлоклик турар эди... Равшанбек шу ўттиз минг отнинг ичидан учта тулпор танлади. Бири – қорача қар от. Агар бир тўхтаса, қайрилиб чопмай қоладиган. Бири – ола от.

Кунга қараб чопа олмайдиган. Бири — оқ от. Тошлоқда чопа олмайдиган.

— Шоҳим, буюрган фармонингизни бажариб, отларингизни кўриб чиқдим. Ўттиз минг отингизнинг ичида учта тулпор бор экан. Улар ҳам бўлса айбдор...

Бекорга бокибсан ўттиз минг отни,
Шуларман кўрийиб бу мамлакатни,
Бари ишин қилмас бир тулпор зотни,
Шўйтиб ишинг бекор, экан султоним...

(Гўрўғлининг туғилиши, Т., “Ёзувчи”, 1996. 36-бет).

Ўттиз минг отнинг орасида бекаму кўст тулпорнинг бўлмаслиги ва битта тулпорнинг ишини уларнинг барчаси бирлашганда ҳам бажара олмаслиги — тулпор зотининг улуғлигига исботдир.

Бу хил учқур бедов тасвири “Алпомиш” достонида ҳам ўз ифодасини топган. Алпомишнинг Бойчибори — тулпор бўлиб, у “тўташқон туёқли”, “морал белли”, “қуйруғидан берисида кири йўқ”, “кўлтиғида тўрт ярим газ қаноти” бор чибордир. Туёғига қалмоқлар томонидан урилган гулмихлар ялпоқ тизига келса-да, ўн беш кунлар боғлоқлик ётган бўлса-да, барибир, у яшиндай бўлиб учади ва барча отлардан ўзиб, пойгада ютиб чиқади.

Яна бир мисол. Ёзувчи Сафар Барноевнинг “Учқур отлар” хикоясида шундай лавҳа бор:

— “Бобожон, маниям, бегонаниям “тулпор” деб чақираверасиз, ўзи тулпор деганингиз нима?

— Ҳақиқий тулпор ҳар юз йилда дунёга келади.

Ҳар қандай от ҳам тулпор бўлолмайди. Яхши ният билан барчангизни тулпор дейишим шундан”.

Ушбу мисоллардан кўринадики, тулпор назаркарда от бўлади. Даставвал, кўримсизроқ (алдамчи кўринишда) бўлса-да, иш кўрсатиш пайти келса учқур отга айланади; эгасининг, мамлакатининг кадр у қимматини, эртасини ҳар қандай ёвузликдан сақлаб қолади. Элига ҳамкор, ҳамдард бўлиб, комил келажакни яратишга ўзлигини бахшида қилади.

Яна шуни айтиш лозимки, “от, юрак, одам” каби сўзлар предметларнинг асл маъносини ташиша, у сўзлардаги маъно

хусусиятлари одамга кўчирилса (инсонийлаштирилса), кўчма маънода (“От юракли одам” деб) ишлатилса, биз одамнинг кўрқмас, бақувват, девкор эканини англаймиз. Шу сабаб туфайли (бадий асарда) куёш югуради, дарё шошади, само кўз ёши тўкади, харсанг (тоғ) бардош ва сабр кўрсатади, гул кулади, от ўйнайди, тулпор яшиндек кўчади, бойлик оқади, қашшоқлик кулади... Демакки, “тулпор” сўзи инсонийлашганда (инсонларга нисбатан ишлатилганда) — халқ учун яшайдиган, халқнинг оғирини енгил қиладиган, ўрнини ҳеч ким боса олмайдиган инсонга дахлдорлик ётади, шундай мазмунни воқе қилишга чақириқ, ишонч, ҳурмат ётади (Устоз Воҳид Абдулла “тулпор”нинг бундай эзгу маъноларини чуқур билган ва ана шу маъноларда “тулпор”ларига мурожаат этган).

“Воҳид Абдулла тулпорлари” деганда, устоз яратган мактабнинг бекиёс вакиллари, бу вакилларнинг адабиёт илмидаги жасоратлари ва ўз халқига бахшидаликлари тушунилади. Таъкид қилса арзийдиган яна бир асосий жиҳат ҳам бор. XI аср Шарқ педагогикасининг алломаси Кайковус ўзининг “Қобуснома”сида ёзадилар: “... от билан одамнинг зоти бирдек бўлур. Яхши от ва яхши одамга қанча баҳо берсанг кўтаради, ёмон от ва ёмон одамни ҳар қанча ёмон десанг ҳам оздир” (Қобуснома, Т., 1968, 68-б). Тариқат пири Имом Ғаззолий ҳазратлари “Кимёи саодат” асарларида таъкид қиладилар: “Одамда тўрт нарса — итлик, тўнғузлик, девлик, фаришталик сифатлари бор. Чунончи, одамдаги шаҳват — итлик, ундаги ғазаб, ўзгаларга озор бермоқлик — тўнғузлик, макру ҳийла, фитна — шайтон (девлик) хислатидир. Ва одам вужудида Аллоҳ таоло ақлни пайдо қилибдур, анинг хоҳиши фаришталар ишини қилмоқдир”. Шундай экан, ҳар бир инсонда отнинг эзгу фазилатлари бўлса, шукр қилиши; ёмон иллатлари бўлса, уни йўқотишга ҳаракат қилиши ақлнинг ишидир.

Шукроналик

Шу асосларга таяниб, академик Матёқуб Қўшжоновнинг “Воҳид Абдуллаев сершогирд алломалардан эди. У, одатда, шогирдларини ўзига хос йўсинда эркалаб, “тулпор” деб атарди. Энди ўйлаб кўрсак, ўзи адабиёт илмининг тулпори экан”, -

эътирофини ўқир эканмиз, бу бизда фахр, гурур туйғуларини уйғотади. Шукр, деймиз!

Профессор Абдузхўр Абдуазизовнинг “Воҳид тоғамизнинг талаффузида “тулпор” сўзи алоҳида мазмун кашф этган эди... У киши яхши кўрган кишисини, айниқса, шогирдларини “тулпор” деб атар эдилар” — деган дил изҳорини эсларканмиз, янада бағримиз тўлади, яшнаб кетамиз. Яна шукр, деймиз!

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Наримон Ҳотамовга “Қойил, тулпор...”, профессорлар Равшан Раҳмоновга “Ҳа, тулпор, ишлар қандай?...”, Раҳим Воҳидовга “Ма, чиптангни ол, тулпор...”, Шавкат Холматовга “Кел, тулпор!...” деган устознинг мурожаатларини эшитарканмиз, юрагимиз ифтихорга тўлади, у кишининг ниҳоятда синчков (синчи) бўлганларига, адашмаганларига қойил қоламиз. Шукроналик билдирамиз.

Америка миллатининг отаси Бенжамин Франклин “Ишлайдиган калит доимо яраклаб туради”, — дейди. Иккинчи бир ўринда “Энг катта янглишиш — меҳрибон бўлмай ҳам буюк бўлиш мумкин, деб ўйлаш. Мен қатъий айтаманки, чинакам улуғ одам эзгу табиатли бўлмаслиги мумкин эмас”, — деган асосли ўғитни айтади. Шундай экан, устознинг “тулпор”и бугун ҳам ҳаракатда экан, у яратишда давом этаверади. Бу сўз устознинг меҳрибонлигини исботловчи мўъжизаки, уни эшитишданок буюк алломанинг эзгу киёфаси тирилади; суҳбатга киришади: “Қани, тулпор, ҳозир у нозир бўлган ушбу тўртликнинг мағзини чақ-чи:

*Камолотга бошлабдим устод,
Лоқайдлик билан келтирма иснод!
Букрини гўр тузатади, лекин —
Фаросатда буқрилиқ — кўп уёт!”*

2007.

ЭЗГУЛИК ВА ҲАРАКАТГА ЧОРЛОВЧИ МЕРОС

*Тўғри, сен ҳақлисан қанча йиғласанг,
Чунки, бир парча ўт кетди ёнингдан.
Юрак доғи, ахир, ювилмас сира
Йўқ, ҳаргиз, ўчмагай сенинг ёдингдан.*

Орифжон Икромов

“МЕН ЭНДИ ҲЎЛ ЎТИНМАН!”

(Дебоча ўрнида)

Акамлар – (1971 йил 18 июль) 44 ёшларида, филология фанлари доктори илмий даражасига, профессор унвонига эришганларида, Қарши ва Самарқанддаги педагогика институтларини машъал даражасига кўтарганларида, тўсатдан қанд касаллиги хуружи сабаб вафот қилдилар. Ҳаммамиз учун оғир йўқотиш бўлди. Бутун Самарқанд, Қарши, Жиззах, Тошкент оёққа калкди. Шоир айтгандек, “Самарқанд тупроғи оғир силкиниб тушди”. Ҳаммадан ҳам Аяжонимга қийин бўлди. У киши кўпинча дилларини очганларида айтардилар:

- Болам, аканг кетиб, менинг гўрим қолдими? Мен энди ҳўл ўтинман. Фақат тутаб ўтаман. Ичимда ёруғлик қолмаган, ҳаммаси тутун!

Ўйлаб-ўйлаб йўлини топдим. Тўлқинбой укамни ўйлантириш учун чолдеворларни, шўрҳак очиб кетган пасткам оғилхона, ошхоналарни бузиб уй солмоқчи бўлдик. Ҳар куни 10-15 киши бўлиб ишлаймиз. Ташвиш ҳам кўп: овқат қилиш, нон ёпиш, овқатлантириш, чой дамлаш... Аямлар қараб тура олмадилар: ҳамма ишларимизни бошқармасалар, қўл урмасалар – (бундай меҳнатга кўникканларидан осонгина киришиб кетдилар) бўлмади: Ҳаммамизнинг ўнлаб, юзлаб мурожаатларимиз, у ёки бу нарсани сўрашларимиз у кишини ҳаракатга солди: эртадан кечгача тинимсиз ишлашга, маслаҳат беришга мажбур эдилар. Ўзларини керакли эканликларини, у кишисиз хонадонни обод этиш мумкин эмаслигини кучлироқ сеза бошлаганлари сайин, “туташлар” камайгандек туюлди. Шу ташвишларни камайтирмасликка, ёлғиз қолдирмасликка интилдик. Бизнинг меҳнатимиз, меҳримиз, ташвишимиз онамни оёққа турғизди.

Шундай хулосага келганимизда, бу хулоса ўз йўлига эканлигини тушуниб қолдим. У киши дедилар:

– Болам, ичим тинимсиз қизийди. Аканг кетди-ю, ичимдаги олов тутаб-тутаб ёнгани-ёнган. Қани энди, мени музнинг ичига солиб қўйсанг, ўшанда озгина тинчирмидим...

Орадан йиллар ўтди. Лекин шу дард Аяжонимни ҳам олиб кетди. “Оч ўлдирма – тўқ ўлдир, қиш ўлдирма – ёз ўлдир”, - деган Худойимга мурожаатлари ижобат бўлди. Энг иссиқ пайт – августда, аталага тўйиб, ювиниб, янги атлас кийимларини кийиб, сочларини тараб, бирданига, бир нафаслик муддатда дунёдан ўтдилар... Касалхонадан Жиззахга олиб кетар эканман, биқинлари, бошларининг атрофига, қоринлари устига муз қўйдик. Айтганлари яна ижобат бўлди...

Йиллар, йиллар ўтаяпти. Лекин бу дард онамлардан менга мерос қолгандек. Йўқотишнинг – ҳам Акани, ҳам Онани, ҳам Отани йўқотишнинг аламлари янгилангандек... Азоби, соғинчи ўткирлашиб бормокда.

* * *

*Оққан сув ортига келмагай қайтиб,
Ўтган жойин лекин айлагай жаннат...*

Абдулла Орилов

ҚЎМСАГАНИМДА

Талабалик давридек кувноклик, эркинлик, ташналик йилларини билмайман. Ўзимизча кўп нарсани билардик, ҳаётдаги кўп нарсаларга (кинога ҳам, театрга ҳам, танцага ҳам, севгига ҳам, баъзан ичкиликка ҳам, турли шўхликка ҳам) очофатдек ёпишардик, меъёрни билмасдик. Ўқиб ҳам, юриб ҳам, томошалар қилиб ҳам чарчамасдик. Ота-онамизнинг пули, давлатимизнинг стипендияси кийинишимизга, овқатимизга, шўхликларимизга, китоб-дафтарларимизга бемалол етарди.

Баъзида ўйламасдан бор пулни сарфлаб қўярдик. Қарз кўтарардик. Унинг иложи топилмаса, биз – ётоқхонадагилар хонадонларда яшовчи курсдошларникига “юриш” бошлардик: уларникида, албатта, егуликка арзийдиган, камёб “запас”лар бўларди; то стипендияга етганимизча ҳар куни янги-янги жойга “одамгарчилигимиз”ни сездириб турардик.

Бунинг ҳам имконияти тугаб қолса, хонамизда навбатдан ташқари Пленум чақирилар ва асосий масала – қандай қилиб қоринни тўйғазиш муаммоси қизгин муҳокама этиларди. Кўпинча битта хулоса чиқариларди: Хотамнинг акаси факультетимизда декан ўринбосари; ҳаммамизнинг моддий ва маънавий аҳволимизни у кишидан яхши тушунадиган яқин одамимиз йўқ. Ҳовлилари ҳам кўп узоқ эмас. Хотамни юборамиз, бирон нима ундириб келса, эртага яна ишларимиз “беш”!

Кўпнинг қарори қатъий бўларди. Унда адолатнинг ҳам нималаридир борлигини илгардим ва акамларникига йўл олардим. Кўпинча акам уйда бўладиган вақтларига тўғрилаб, кечки овқат сузиладиган пайтларда кириб борардим:

“Ассалому алайкум! Қалай, яхшимисизлар? Янга! Жиянларим чарчатмаяптими?” - дея ҳамма билан кўришардим. Жиянларим ёш бўлганлари учун, Янгамга мен улардан тезроқ ва уқувлироқ қарашворардим; овқат сузиб келардик, чой дамлаш менинг чекимга тушарди. Хизматнинг қандай бўлаётганидан, муомаламнинг қуюқлигидан янгам пулга зориққанлигимни тез илгардилар (жойлари жаннатда бўлсин, Илоҳим!).

Дастурхон йиғиштирилиб бўлгач, акам янгамларга дердилар:

– Хотам бекорга келмаганга ўхшайди. Бирон асраб қўйганинг бўлса бер. Жўралари ҳам қачон келаркан деб, пойлаб ўтиришган бўлсалар, ажабмас!

– Ҳа, асрагани пул кани? Рўзгоримиз катта бўлса, келдикетди кўп бўлса... Башоратга қўйлак олиб бераман деб йиққан озгина пулим бор эди, майли шуни ишлатиб турсинлар! – дея уйга кириб, узоқ чиқмасдилар. Бундан хижолат тортардим, лекин сабр-тоқат қилмасликнинг иложи ҳам йўқ эди: жўралар кутаётганлиги, албатта, бирон нарса билан кириб боришим шартлиги, яъни кўпга яхшилик қилишнинг умиди – хижолатимни ютишга мажбур қиларди.

Янгам зориқтириб, зориқтириб олиб чиққан пулни киссага солиб, “Раҳмат” айтгач, хайр-хушлаб кўчага чиқар эканман, ҳамма вақт Акам кузатардилар. Янгам болаларининг ташвиши билан овора бўлиб, чиқа олмасдилар. Кўчага чиққач, акамлар менга жуда ёқадиган ним кулгу билан Ойим берган пулдан кўра кўпрогини узатардилар:

– Мана буниям ол, лекин Ойинг билмасин!.. Оч қолманглар! Жўралар билан ёмонликка юрманглар! Эртага суриштираман, ўқишларинг “беш”дан пасаймасин.

– Майли, соғ бўлинг. Жўраларга гапларингизни айтаман...

Ўша йиллардаги қарздорлигим умрбод қолди. Акамларга тайинли хизмат ҳам қила олмадим; фақат айтганларидек, дўстларимнинг олдинги сафида бўлишга, яхши мутахассис бўлишга, меҳру оқибатли бўлишга интилдим. Янгамнинг ҳаётига, жиянларимнинг камолотларига имконим даражасидаги хизматларимни сарфладим... Акамнинг “Танланган асарлар”ининг чиқишга, “Орифжон Икромов замондошлари хотирасида” тўпламининг яратилишига, Ҳакима опа Ҳасанованинг “Орифжон Икромов” адабий портретининг юзага келишига, оз бўлса-да, ҳисса қўшдим. Назаримда, бу айтишга арзимайдиганларим Акамларнинг меҳрлари, эҳсонлари, саховатлари олдида заррага тенг.

Йиллар ўтган сайин таассуротимда “Менинг заррам” қамайиб кетаётир. Акамларники эса улканлашиб бораётир; менинг одамларга қилаётган эзгуликларим кичкина ирмоқлигини, Акамларники катта дарё бўлганлигини илғайман... Бундай ҳолатларнинг охирида қалбда туғён жўш уради; соғинчнинг, қўмашнинг, зориқишнинг шуғлалари ичида қоламан. Абдий умр эгаси эканликларини (ўзини ўзгаларга бахшида этиб яшашнигина билган мард инсон эдилар) англаб, сезганимдан сўнггина ўзимда инсон биродарим учун беминнат хизмат қилишнинг нақадар зарурлигини туяман; шу йўлдаги ҳаракатимга ҳамон намуна бўлаётганларидан, мазмун бахшида этаётганларидан қаноат топаман. Шукрона айтаман, чунки ҳазрат Алишер Навоий айтганларидек, “Қаноат – бир чашмадирки, олган билан унинг суви қуримайди; у бир ҳазинадирки, ундаги бойлик сочилган билан қамаймайди. У бир экинзорки, уруғи иззат ва шавкат ҳосилини беради; у бир дарахтдирки, унда қарам бўлмаслик ва ҳурмат меваси бордир”.

* * *

*Гул яшнаб, сўлибди – чаман бор бўлсин,
Ёди пок дилларда пойдор бўлсин.*

Исомиддин Салоҳий

БУГУН УЧУН ҲАМ ЗАРУР САБОҚ

Ҳозиргача ўйлайман-у, лекин менинг филолог бўлишимга ким сабабчи бўлганлигини аниқ айта олмайман. Хонадонимизга бахшилар, шоирлар, олимлар кўп келишарди. Ҳамид Олимжоннинг, Зулфиянинг шеърлари кўп ўқиларди. Бунинг сабаблари ҳам аниқ эди: Бувимлар, Зулфия келин ойим, холамлар, тоғамлар келишганда адабиётнинг ихлосмандлари ҳам бир-бир кириб келишаверарди.

Гапнинг асоси Ҳамид Олимжонга, унинг таланти қудратига қаратилар, мулоҳаза кетидан мулоҳазалар билдирилар эди, лекин унинг шеърларини ўқишдан, эшитишдан кўпроқ завқланардик. Акамлар Самарқанддан келганларида, албатта, ёнларида Воҳид Абдуллодек устозлари, Н.Шукуров, В.Ларцевдек олимлар, В.Эгамов, Н.Кўшоков, У.Тўракуловдек дўстлари бўларди. Уларнинг суҳбати қизигандан қизир, охири кўринмас эди...

Шуларнинг ҳаммаси кўшилиб, оловга айлангану, менинг қалбимни ёндирган, адабиётга меҳримни умрбод боғлаган бўлса, ажаб эмас. Лекин адабиётнинг мўъжизакор сирларига бағишланган илмни, даставвал, акамлар “Адабиётшуносликка кириш” курсида ўргатганлар. Илмнинг бунчалик қизиқарли, жонли, таъсирчан, яратувчан бўлишини биринчи бор қалбимга, онгимга жойлаганлар.

Курсни икки семестр ўқиган бўлсак-да, назаримда, курс “Ҳай-зувв” деганимизча, жуда тез тамом бўлди. Имтиҳонга тайёргарлик ҳам қизиқишга боғлангани учунми, жуда енгил кечди. Имтиҳонга ҳам ҳаммамиз байрамга келгандек, ясан-тусан билан, хушчақчақлик билан келдик. Дадилликка билимдонлик асос бўлар экан. Ҳамма олдинроқ топширишга интилади. Мен ҳам навбат билан кирдим ва билетни олдим. Саволларга кўз югуртирсам, ҳаммасига жавобим тайёр. “Ўтирмасдан, жавоб берсам майлими?”, - деб сўрадим.

– Жавоблар пухта бўлса, майли!

Жавобларни ўзимча териб ташладим, саволлардаги ечилмаган масалалар қолмади. Ассистент Талъат ака (жойлари жаннатда бўлсин) дедилар:

– Ие, Орифжон! Бунисиям боло-ку! “Беш”, “Беш”га арзийди! – дедилар.

Акамлар айтдилар:

– Саволларга жавоблар яхши. Лекин предметни тўлиқ ўзлаштирмаганга ўхшайди; “Образлилиқ билан образни” етарлича фарқламайпти? “Тўрт” кўямиз, Умуровга!

Талъат ака дедилар:

– Ҳали биринчи курс. Интилиши, қизиқиши билиниб турибди. “Беш”!

Акамлар айтдилар:

– Бўлмаса, предмет бўйича синаб кўрамиз. Берган саволларимизга жавоб бера олсагина...

Саволлар аралаш-қуралаш: Бири предметнинг бошидан бўлса, иккинчиси охиридан, бири шеърийатга оид бўлса, кейингиси насрга оид эди. Менинг жавобларим ҳам тайёр эди. Предметни ёдлаб олганим иш берарди. Лекин сал “чуқурроқ” саволлар бўлса, уни еча олмас, юзакироқ, китобий мулоҳаза юритардим, бу ҳолат яна янги саволларни туғдирарди...

Бунчалик узоқ чўзилган имтиҳонни кўрганлар ҳайрон! 40 минутларда ҳам (олдинги топширганлар 10-15 минутда чиқардилар) чиқмаганимдан сўнг, эшик тинимсиз очилиб-ёпилаверди. Ташқаридагилар ҳам ҳайрон! Шу жараёнда факультетимиз декани Раҳим Ражабович Муқимов имтиҳонга кириб келди. Гапнинг моҳиятини тез илғади ва менга шошилмасликни, ўйлаб гапиришни маслаҳат бериб, саволлар бера бошлади. Энг қизиги менинг фамилиям Умуров (Бобомнинг исмлари фамилиям бўлгани учун, мен аканг қарағай – Ҳотам Икромович Умуров эдим) бўлгани учун, домлаларнинг бирортаси ҳам “Икромов Орифжоннинг укаси” эканлигимни билишмас; Акамлар ҳам, мен ҳам бундай одилонга, инсонларча муносабатларга дуч келганда “семирардик”, иккимиз ҳам завқланардик.

“Бир терлаб, совуган” одамдек, мен ҳам хис-туйғудан йироқроқ қилиб, куруқроқ жавоб бера бошладим. Ўз-ўзидан гапларим мантиқли ва исботли чиқа бошлади. Ҳамманинг хурсандлигидан, акамларнинг ним кулгуларидан ишим “беш” эканлигини ўзим ҳам тушундим.

Устоз Р.Муқимов якун қилдилар:

– Орифжон! Шунча ўзлаштиргани учун Умировга, бунга қизиқтирганингиз, йўналиш берганингиз учун Сизга раҳмат! “Беш” қўйсангиз арзийди!

Акам дедилар:

– Сизлар Умировга ён босмаганларингда –“беш” қўймас эдим. Лекин адабиётга умрбод хизмат қилади, деган умидда “беш”га розиман!..

Бундай лаззатбахш “беш”лар кўп бўлди. Лекин ўзингники – туғишганингни, яқинингни имтиҳон қилиш санъатини сабоқ даражасига кўтарганлари бугунгача менга асқотади.

Шу сабаб, ҳамон ўша лекцияларни – кашфиётга етакловчи фикр-мулоҳазаларни, уларнинг ишонтирувчи қудратини, ўқилган шеърлар, бадий парчаларнинг ўта таъсирчан, мантиқан боғланганлигини қўмсайман.

Ўзим 30 йилдан буён шу курсни талабаларга ўқийман, лекин акамларнинг лекциялари санъатига ета олганман, деб айта олмайман. Излаганим, топганим сайин ўша санъатнинг қудрати ҳаракатга ундайди: кашфиётга етакловчи мафтункор, илмий мушоҳада мантиғига мос, меҳрга тўлиқ овоз, бутун борлигини дарсига бахшида этган инсон – муаллим, ижодкор Устоз янгилигича тураверади, сеҳрига тортаверади, топсанг сахийлик билан улашавади!..

* * *

*Етук олим, қаламкаш, нутқи бирён,
Юзидан нур, тилидан бол томарди.
Сахий, мард, даврабоши – довқур ўғлон,
Садоқатда салим шогирдим эрди,
Азизим, ўзлим, ўғлим Орифжон!*

Воҳид Абдулло, академик

НУР ЭМИБ, НУР УЛАШИБ...

- “Нега баъзи қарияларнинг юзидан нур ёғилади? Ўрта ёшдаги баъзи одамлар хунук бўлади?” - деган саволларингни кўп ўйладим, турли хил жавоблар топсам-да, кўнглим тўлмади. Энг яхши, ишонтирадиган жавоб Алишер Навоийнинг “Садди Искандарий” достонида бор. Варақласанг, топасан.

Акамларнинг айтганлари бўйича дostonни диққат билан ўқир эканман, унга дуч келдим. Уларнинг насрий баёни шундай:

1. "...дунё пок қалбли, ақли баркамол одамларсиз қолмасин. Уларнинг табиатлари ҳикматли бўлиб, тангри уларни бахт-саодатли қилиб яратган. Агар бундай ақлли кишилар ҳаёт ва жамиятда ўз шахсий манфаати учун курашмай, ўз нафсини демай ҳаллолик билан иш юритсалар, қаноат билан тирикчилик қилсалар, уларни пайғамбар деса ҳам, вали деса ҳам, ҳаким-файласуф-донишманд деса ҳам бўлади. Бундайларнинг вужуди, шубҳасиз, меҳнат ва риёзат билан чиниққан бўлиб, кўнгиллари фақат покликдан қувват олади. Уларнинг умри қанча узун бўлса, қанча кексайса ҳам юз-кўзлари шунчалик гўзал ва нуроний бўлаверади. Шунингдек, улар яшаган сари ақл ва билимга тўлиб, қаноп қанча эскиргани билан ўз тусини йўқотмагани каби, яшариб юраверадилар".

2. "Одамлар ўрта ёшга кириб, соч-соқолларига оқ туша бошлагач... баданларининг ўти анча совиб, ҳароратлари пасая бошлайди. Бу ёшдаги одамларнинг баъзилари майга берилиб, ичкиликнинг ҳарорати билан ўзларини киздирмоқчи бўладилар. Бундай майхўрликка берилганларнинг умри ўйин-кулгу, ҳаралат-тарала билан ўтиб кетади. Лекин булар қариб вужудида қувват ўрнига заифлик, дармонсизлик пайдо бўлгач, нафас олиши қийинлашиб, баданида бўлган ҳарорат ўрнини рутубат-нам босиб, сўндиради. Қайси бир ўтни сув босадиган бўлса, унинг ўчмай қолиши мумкин? Киши вужудида ҳарорат қамайса, меъда сустлашиб, ейилган овқатлар яхши ҳазм бўлмай қолади. Агар, ҳазм бўлмапти, деб кам овқат еса-чи, ҳазм бўлмаслиги орқасида вужуди касалланади. Ўтдан чироқ ёнгани каби, киши вужуди соғлом ва бақувват бўлса, димоғи ҳам чоғ бўлади. Ўт ўчса, шам ҳам ёнишни тўхтатгани каби, баданда қуввати кам одамнинг ақли ҳам етарли бўлмайди. Зеро, қувватсизлик мияга кўпдан-кўп зарар етказади, натижада ақл-идрок издан чиқади. Киши шундай ҳолатга тушиб қолса, шаклининг ҳам ўзгариб — хунук бўлиб қолиши турган гап". Бунини ўқиб берганимдан сўнг, дедилар:

- Шу икки ҳақиқатни поэтик кашф этиш, сеҳрини туйиш, турли қалбларни асрлар давомида ошно қилиш ва шу асосда эзгулик яратиб яшашга чақириш, яшаганда ҳам донишманд ва дилбар шахс бўлиб яшашга ишонтириш қудратини фақат сўз

санъатигина жонли тасаввур этишга имкон беради. Адабиётнинг, Навоийнинг ўлмаслигига, эзгулик йўлида эскирмаслигига ва ҳаёт муаллими эканлигига кичик исботдир.

Ҳа, умримиз гўзал бўлсин! Китоб мазмуни ила тўлиб, баркамоллашиб, инсонийлик нуруни сочсин! Бу нур халқимиз бахтини, шодлигини яратсин!

- Айтганингиз келсин!

* * *

Ўйлайман ҳаммага баробар бўлиш

Етуклик, улуглик нишонаси бу.

Ҳар одам кўнглини овлаган инсон

Дилларда ўчмайди, яшайди мангу.

Муҳаммадҷон Маҳмуд

МЕНИНГ ЭРТАМНИ ЯРАТГАНЛАР

Университетни имтиёзли диплом билан тугатгач, факультет илмий Кенгашининг тавсияси билан аспирантурага кириш учун Тошкентга йўл олдим. “Биринчи ишинг — Зулфия келинойимга учрашиш”, - деб Акамлар тайинладилар. Чунки менинг илмга киришим учун, дастлаб, илмий раҳбар топилиши ва у кишининг розилиги ҳал қилувчи омил экан. Сездимки, бу “омил” келинойимлар билан муҳокама қилинган, иккалалари ҳам бир тўхтамга келишган (лекин мен учун бу — муаммо ва уни ўзим ечганим маъқул бўлишини ҳам ишлаб чиқишган экан, буни узоқ йиллардан сўнг тушундим; иккалаларининг ҳам буюк тарбиячи эканликларини англадим). Қачон улгуришди экан?..

Тўғри ишхоналарига бордим. Саломлашиб, ҳол-аҳвол сўрагач, телефон рақамларини тердилар-да, гаплаша бошладилар:

- Пиримқул, ассалому-алайкум! Ҳотамжон келган. Бир суҳбатлашиб кўрсангиз!

* * * * *

- Хўп, хўп! Ҳозир Ёзувчилар идорасига етиб боради.

Хуллас, Ёзувчилар идорасига кириш жойида ёзувчи Пиримқул Қодиров мен танимайдиган бир одам билан гаплашиб турар эдилар. Пиримқул акани китобларда, телевизорда кўрганим учун тез танидим.

Саломлашдим.

- Ҳотамжон бўласизми? Самарқандликлар соғ-саломатми? Танишганимдан хурсандман.

- Раҳмат!

- Қайси мавзун и яхши кўрсангиз, ўша мавзуда реферат ёзиб келсангиз. Шундан сўнг бирор тўхтамга келсак. Бирор ҳафтадан сўнг, мана шу телефонга қўнғирок килсангиз, учрашиш жойини, вақтини келишамиз! Омон бўлинг, мендан Зулфияхонимга салом айтинг!

- Раҳмат, Домла! - дея орқага бурилиб, хурсанд қадамлар ила бувижонимникига йўл олдим.

Диплом ишимнинг энг маъқул жойларини (Тошкентлик тадқиқотчиларни “ясаган” саҳифаларимни, Ғ.Ғуломни зўр мактаган қисмимни) “Ғ.Ғуломнинг публицистик маҳорати” деб номлаб, домлага топширдим. Домлам рефератни бир варақлаб чиқдиларда, ишонтирарли қилиб шундай таҳлил этдиларки, мен ёзганларимдан уялиб кетдим, юзаки мулоҳазаларимдан, сўзларни ўз ўрнида ишлатмаганимдан хижолатга ботдим. Назаримда, “Номзодликка арзийдиган диплом ишим”нинг чақалик кадри ҳам қолмади. “Энди ишим битмади-да, бундай пишиқ, билимдон раҳбарни яна учратаманми, йўқми?” - деган ўй-фикр хаёлимда кезар экан, Домлам дедилар:

- Майли! Мехнатдан, китоб чангидан қочмасангиз, мен раҳбарликка розиман...

Билмадим, сизлар қандай ўйлайсизлар, лекин Акамларни башоратчи эканликларига – мени энг покиза, энг билимдон, энг катта мураббийга умрбод боғлаб кетганларига ҳайрон қоламан! Ҳаётнинг бунчалик узоқ келажагини тасаввур этганларига, бугун ҳам мени филология фанлари доктори, профессор, тўрт неваранинг бобосини Пиримқул аканинг қўллари билан етаклаётганларига ҳайрон қоламан! Минг-минг шукрлар, дейман!

Сабаби – Акамнинг вафотларидан сўнг менинг ночор аҳволимни, тушқун рухимни даволаган, бир неча кун неча-кундуз ардоқлаган ва “Энг катта Акамларга” айланган Устозим бўлдилар. Ҳам устозу, ҳам акани худойим менга насиб этди. Кемтик бахтим – бутун бахтга айланди.

“Шундай улуғ мерос ҳаққи, Акажон, жойингиз жаннатдан бўлсин!” - дея Аллоҳдан сўрайман.

Майсалари қовжираган тоғ этагида,
Ором билмай,
Қайнаб ётар зилол бир чашма.
Гоҳ милдираб,
Гоҳ шилдираб, яшириб изин,
Нур мисоли сингиб кетар воҳа қўйнига.
Ётар ўзин қатра-қатра тупроққа эҳсон,
Ҳарсангларнинг кўз ёшлари — бу зилол чашма.
Юксакликка — интилади ҳамиша инсон,
Ва чашмага олислардан — боқади ташна.
Душан Файзий

КОМИЛИККА ЧОРЛОВЧИ ҚЎНҒИРОҚ

Энг катта илмий маколам биринчи бор “Шарқ юлдузи” журналида (1968 йил 11-сон) “Адабий танқид — санъат” номи билан босилиб чиқди. Журналнинг дастлабки нусхасини кўтариб, Акамларникига бордим. “Суюнчи”дан ҳам умидворлигим аниқ эди.

Борсам, хонтахта атрофида Акамлар, Янгамлар ўтиришибди. “Шарқ юлдузи”нинг айна ўша сони хонтахта устида турибди. Иккалалари ҳам ўкиб чиқишгани аниқ. Музокара қилишган бўлсалар ҳам, ажаб эмас.

Саломлашиб, ҳол-аҳвол сўрашганимиздан сўнг, Янгам (раҳматлик “Шарқ юлдузи”, “Саодат” журналларини, “Ўзбекистон маданияти” ва “Ленин йўли” газеталарини тўлиқ ўкиб чиқишни яхши кўрар эдилар) гап бошладилар:

— Ҳали кандидатликни ёқламай, фан докторини, машҳур танқидчини, яна акангизнинг энг яқин ўртоқларини танқид қилишга қандай журъат қилдингиз?

Вой, тирранча-ей! Олдин эсон-омон ёқлаб олинг, кейин бир гап бўлар!..

Янгамларнинг мулоҳазаларига Акам аралашмасдан менга ним кулгилари билан қараб турар эдилар. “Ним кулгу”нинг сирига тушуниб олганим учун, мен дадилланиб, дедим:

— Янгажон! Ўшандай танқидчининг камчилигини айтишга катталар андиша қилишади. Сизнинг қайнингизга ўхшаган

“тирранчалар” айтишади-да! Янгамнинг фикрларини ўзгартиришнинг бирдан-бир йўли “мақтов”лигини тушуниб қолгандим. Шундан фойдаланиб, янгамнинг ўзларини сабабчи қилиб давом қилдим: - Илмда ҳаммадан ҳақиқат устун бўлиши кераклигини ўзингиз айтиб юрасиз-ку! Бизам сизнинг йўлингиздан юрамиз-да!

- Ҳа, энди шошилманг дейман-да. Ёқлаганингизча душман орттириб нима қиласиз?..

Янгам ва менинг суҳбатимга Акам аралашмадилар. Лекин Янгамга “Қандай бўлдинг, айтмабмидим, тўғри қилган деб” деган маънони англатувчи қараш қилганларини қалбан кўрдим. Акамларнинг илмий йўналишим ҳақидаги тапирмасдан англатган ва маъқуллаган хулосалари натижаси ёмон бўлмади: ёзувчи ва мунаққид Пиримкул Қодиров раҳбарлигида “Ўзбек адабий танқидида маҳорат проблемаси” номли диссертацияни ёқлаб, тезда фан номзоди илмий даражасини олдим.

Менинг бу ютуғим Акамнинг докторлик ишларини тезлатишга “мажбур” этди; чунки Акамнинг илмий даражаларини забт этишим мумкин эмас эди; Акамлар ўзларига етишга имконият яратардилар-у, лекин ўзлари ўсишдан, камолотдан тўхтамас эдилар. Олдин акамлар фан доктори илмий даражасига, сўнгра Ғани акам ва мен фан номзоди даражасига эришдик. Яна ака-укаларнинг мусобақаси янгича руҳ, янгича мазмун билан давом этаверди...

Укамларга намуна бўлиш, юксакда туриш – тинимсиз машаққат ва меҳнат ҳисобига бўлишини бугун бошимдан кечирмоқдаман. Акамлардан қолган бу мерос – ҳар сония, ҳар дақиқа узлуксиз фаолиятга, яратишга чорлайди. Чарчокни унуттиради, комилликка етаклайди.

* * *

*Дилдан севар эди барча – чунки сен
Фидойиси эдинг юрту элигни.
Бошлаган ишларинг тўхтаб қолмаган,
Ишончли қўлларда бил қаламингни.*

Василий Ларцев

ЭРТА-КЕЧИ ЙЎҚ ЧАҚИРИҚ

Мақсадли аспирантурани (диссертацияни ёзиб тамомлагач) тугатгач, Самарқанд давлат университетига қайтиб келдим. Мени ишга олишлари шарт эди. Лекин университетнинг ўша пайтдаги проректори Ҳоди Орипович Абдуллаев ўзбек филологиясида штат(иш ўрни) йўқлигини, яқин вақтларда ҳам имконият бўлмаслигини таъкидладилар.

Мен бу хабар билан Акамларникига бордим. Акам индамасдан, оддий воқеалардан бири каби қабул қилдилар. Мени ҳатто озгина тинчитишга ҳам уринмадилар, умидларим эртаси қандай бўлиши мумкинлигини башорат ҳам қилмадилар. Фақатгина “Вақтида ёқлаганингда, ишинг ҳам тайин эди”, дедилар. Мен изоҳ бердим: “Агар мен навбатимни Хоразмлик аспирантга бермасам ва у ёқлаб бормаса ишга жойлашиши мумкин бўлмас экан. Унинг менга нисбатан оиласи катта бўлиб, учта фарзанди бор экан. ЎзФА Тил ва адабиёт институти директори Қўчқор Хонназаров хонасидаги бу гап менинг одамгарчилигимга тақалгач, ёқлаш навбатимни унга беришга рози бўлдим”. Бу изоҳ Акамларни қаноатлантирди шекилли, бироздан сўнг очилиб “Майли бир гап бўлар. Қани овқатдан олчи”, — дея қистовга олдилар...

Эртасига биргалашиб, Абдуллаев қабулига бордик. Қабулхонада мен кутадиган бўлдим. Акамлар 15-20 минутдан сўнг ичкаридан чиқдилар ва “Ишинг ҳал бўлди, 0,5 ставка билан бошлаб турасан. Мен кетдим. Ҳозир сени чақириб, буйруқ беришади”, — деб ишларига кетдилар. Менинг хурсанд бўлганимнинг, мағрурланишимнинг чеки йўқ. “Ҳар қандай тилсимни очишга қодир Акамлар бор экан, проректор тугул, ректор ҳам қабул қилади-да! Танимагани — сийламас деб бекорга айтишмаган. Қани буйруғини қўлимга тутқазмасин-чи?”

Проректор мени қабул ҳам қилмади. Кадрлар бўлимидан бир киши мени эргаштириб, хонасига олиб борди. Аризамни олгач, бирор соатдан кейин келиб, буйруқ нусхасини олиб кетишим мумкинлигини айтди.

Буйруқ нусхаси билан кечқурун Акамларникига бордим. Янгам, кечаги оғзидан бол томиб турган Янгажонимга ўхшамас эдилар. Сал ранжиганлари, қон босимларининг кўтарилганлиги

билиниб турарди. Буйрукнинг нусхасини кўрган Янгамнинг ҳолатлари яна ҳам таранглашди. Бунисига энди мен ҳайрон бўлдим: “Наҳот ишга жойлашишим Янгамни шунчалик ғашлантирса...”

Янгам гап бошладилар:

– Суриштирдим. Ҳотамжон ойига 100 сўмга яқин пул олар экан. Ўзингиз ишлайверганингизда бўларди, 100 сўмни Ҳотамжонга берсангиз ҳам, 150 сўм ўзимизда қоларди!

Мен тушундим. Янгамнинг ҳолати менга кўчди. Акамлар (СамДПИ ректори) университетда 0,5 ставка ишлар эканлар. Айни шу ўриндан ўзлари бўшаб, мени жойлаштирган эканлар. Буни англагач, ҳайратим яна ошди, тилим танглайимга ёпишди. Лол қотдим. Баданимда олов ёнар, юзим ловилларди...

Акам дедилар:

– Ҳой, Нарзи (Янгамнинг исмлари Нарзидой эди), бўлди қил! Сен, мен ахир – ўз уйимизни ёритаётган чироқлармиз-ки, бошқа жойга борсак одамларга машъалдек кўринамиз. Гап пулда эмас, ундан ҳам қимматли бўлган нарсанда! Бегонага ёрдамни аямасаг-у яхши кўрган қайнингга, Ҳотамга қайгурмасак қанақа одам бўламиз?... Қўй энди, пул топилар...

Бугун бу воқеа жонланар экан, халқимизнинг “Жон берганга жой бер, жой берганга жон бер”, “Ўзига бахиллик қилган, ўзгага сахийлик қилмас!” ҳикматлари маъзини чакқандай бўламан. Акамлар қилган барча яхшиликларини яширишга, уни айтмасликка, эсламасликка амал қилган сахий инсон эканликларини, бу хислатга умр бўйи содиқ қолганларини англаб етгандек бўламан. Ўз-ўзидан Омон Матчоннинг шеърига басталанган меҳр ва садоқатга йўғрилган қўшиқни кўнгил хиргойи қила бошлайди (қариндошларнинг айтишларича, шу қўшиқ эшитилганда раҳматлик Шароф ота Рашидов ҳам ўринларидан туриб кетар ва дераза олдида бориб, узоқ вақт ўй сурар эканлар):

Умр ўтар, вақт ўтар.

Хонлар ўтар, тахт ўтар,

Омад ўтар, бахт ўтар,

Лекин ҳеч чиқмас ёдимдан –

Сенинг юришларинг, сенинг қулишларинг?..

*Умр-йўл, қайрилиш кўп,
Учраиш, айрилиш кўп,
Унутиш, айтилиш кўп,
Лекин ҳеч чиқмас ёдимдан,
Сўзсиз қарашларинг, ҳолим сўрашларинг...*

Ҳа, Азизлар! “Умр – отилган ўқ” экан, “Умр – ариқдан оққан сув” экан. У ўқдек тезкор ва қуш уйқусидек қисқа экан. Шундай бўлгач, ҳар бир ҳаракатимиз, ҳар бир муомаламиз, ҳар бир учрашувимизни кадрлаб, бир-биримизга эзгулик улашайлик, шунга шошилайлик. Умримизни узун, иймонимизни бутун қилайлик. Бу мулоҳаза янгилик эмас, эскилик ҳам эмас. Балки эскирамайдиган, доимо янги бўлиб турадиган, ҳаммага энг зарур бўлган мерос, аجدодларимиздан қолган тирик меросдир. Акамлардан менга қолган мерос – чакирикдир. Қалбларимизга битилиши зарур бўлган, амалиётимиз ўлчови бўлган умрибоқий шиордир.

* * *

*Барига бугун улгур,
Эрта балки фурсат йўқ.
Чунки умр деганлари,
Бамисли отилган ўқ.
Уни ўтдай ёндириб қўй,
Дунёда қолиш учун...
Энг сўнгги соат
Одамлардан
Розилик олиш учун.*

Асқад Мухтор

ОРЗУ БОНГИ

Акамлар билан узок вақт бирга ишлаган (ўқув ишлари бўйича проректор вазифаси тақозосига кўра), яқинроқ билган Акбар ака Тилавовнинг айтишича, 1971 йил июнь ойининг охирида касалхонада ётган фалсафа кафедрасининг мудирини Тошпўлат Тоғаевни бориб кўришган: чиройли, келишган, жамоада обрўси анча баланд бўлган Тошпўлат ака саратон касаллиги туфайли, анчагина ўзини олдирган, тўғрироғи, тери

билан суяги қолган. Келишган қад-қомат – букчайган ва хунуклашган. Чиройдан ном-нишон ҳам қолмаган...

Қанчалик унинг кўнглини кўтаришган бўлса, шунчалик ўзлари эзилиб чиқишган. Хушвақтлик билан хайр-хушлашар экан, соғайиб кетишига сидқи дилдан омад тилашган. Ундан қанчалик узоқлашсалар, шунчалик тундлашиб борганлар, ўз-ўзидан гап-сўзлар ҳам тугаган.

Анча вақтдан сўнг, Акамлар ҳеч кутилмаган гапларни залворли, ишонч-орзуга тўлиқ овоз билан айтганлар:

– Худойим кишига осон ўлим берса! Бирданига ўлсанг! Абгор ҳам бўлмасанг! Одамларга ҳам азоб бермасанг!

Билмадим, фаришталар омин деган эканми, Худойим шундай тақдирни раво кўрганидан Акамлар шу сўзларни айтганларидан 25 кун ўтгач, дунёдан бир зумда ўтганлар:

18-июль куни кечки меҳмондорчиликка боришлари шарт бўлган. Чиқиб машинага ўтирганлар, бирон километр ҳам юрмасдан, “Менинг мазам бўлмаяпти, Синдор, машинани уйга бур” деганлар. Машина уйга етай-етай деганда, орқа ўриндикда ўтирган Акамлар оёқларини куч билан олдинги бўш ўриндик орқасига тираганлар ва бирдан бўшашганлар, шу жараёнда жонлари узилган. Машинадан олиб тушиб ётқизганлар. Докторлар етиб келишган, вужуд уколни ҳам қабул қилмаган. Мен етиб борганимда (Хаёлимда шундай муҳрланган) Акамларнинг баданларида ҳарорат бор эди. У киши ўлганга ҳеч ўхшамасдилар: Ўша ним кулгу, ўша гўзал чирой, ўша дев қомат. Гўё уйқуда, уйқуда ширин туш кўраётгандай очиқ чехра билан ётардилар. Фақатгина ёноқларидаги қизиллик ўрнини қорамтир ранг эгаллаган эди... Фарёдлар тўлқини, йиғилар дарёси, афсуслар нидоси қанчалик ғам-андуҳга тўла қудрат билан оламни бузмасин (бировнинг биргина “Оҳ”ига чидамаган Акагинам) – эшитмасдилар; Мен ёқтирган ним кулгулари билан гўё “Орзуим ушалди, шукр!” деган ифодани менга узатардилар... Мен буни тан олмас, ўкирар, қалбимни бурдалар эдим... Бугун ҳам “Айрилиқнинг шиддати, Қон йиғлатар муддати”...

Мени чекимга тушгани учун бўлса керак, ҳамма Акамларнинг энг яқин кўмакдошлари эдим. Орифжон Акамларникида ҳам энг кўп вақт яшаганим, хизматларини (жиянларимга қараш, меҳмонларни кутиб олиш – кузатиш,

ховлининг тозалигига, бир парча ердага экинларга эътибор қилиш ва ш.к майда-чуйда ишлар) бошқа укаларга нисбатан узок йиллар ва яхшироқ бажарганим учун Акамларнинг ҳамма таниш-билишларини билсам керак деб ўйлар эдим.

Бу ўйларим ҳам нотўғри экан. “Билганимдан билмаганим кўп, кўрганимдан кўрмаганим кўп экан”. Акамларнинг охирги йўлга кузатар эканмиз, на ҳовлига, на кўчага одамлар сиғарди; шунчалик зинч, бир-бирига яқин туришардики, оёқ остига қарашнинг иложи йўқ эди. Сўнг и дақиқада Акамларни ўзларига шогирд санаган Шароф ота Рашидов кўзларида ёш билан кириб келдилар... Шоҳи-зиндагача пиёда, кузатиб бордилар... Менинг кўзларимга одамлар аниқ қиёфада кўринмас эдилар, кўзимдаги ёш пардаси имкон бермасди.

Кузатгани келганлар шунчалик кўп эдиларки, улар гўё - денгиз, шу денгизни ҳаракатга солувчи, тинимсиз чайқалиб турувчи тўлқин шовқинига эмас, инсонларнинг ҳамкорлигидан, қайғусининг бирлигидан юзага келган – одамнинг каддини тушунганларнинг, йўқотиш азобини ҳис қилганларнинг бирлашишларидан юзага келаган бонг эди. Бу тириклар бонги, ҳурмат бонги эди. Инсонни эъзозлашга, улутлашга, шунга муносиб бўлиб яшашга чакирувчи сеҳрга тўла қудратли садо эди. У ҳар чайқалганида азим Самарқанд, шу азиз тупроқ силкинар эди. У ҳам одамларнинг минг-минглаб қалбларига мос туйғулар ила ўз фарзанди билан хайрлашар эди, охирги йўлга ҳарорати ошиб, ҳансираб кузатарди. Ғаму андух, азобу кўз ёш, инсону замин ҳамкорлигида – эл ва замин фарзандига меҳру-оқибат жамулжам эди. Бу меҳр ҳар бир қалбда инсонийликни яратар, унга янгича мазмун беради. Йўқотиш ҳам, ҳамкорлик ҳам ҳар бир қалбга сабоқ беради – қандай яшаш лозимлигини юракка жойларди.

* * *

*Ишонмам ўлмаган у, сафда бор у,
Қаерда дўстлар бор, унда бор у.
Муҳаққақ мардларга эътибор у,
Чинор у, сервиқор у, ифтихор у.
Азизим, ўзлимим, ўлим Орифжон,
Шакарғуфтор ширинсўзлимим Орифжон.
Аҳиллик бобида бир ариш аёло,
Ёниқ юлдуз, ёниқ юзлим Орифжон.*

Воҳид Абдулло, академик

УМРБОҶИЛИК

Катта ўғлим Жиззахда туғилди, номини раҳматлик Катта поччам – Ҳаётжон деб атадилар.

Иккинчи ўғлим Самарқандда туғилди, номини раҳматлик Қайнотам – Давлатшоҳ деб қўйдилар.

Ўзимча бу номлардан чуқур маъно топардим: “Каттаси оиламиз ҳаётининг беғуборлигини яратсин, кичиги давлатини таъминловчи шоҳ бўлсин!”

Қайси бир ўтиришда бу ҳақда жуда “гуллаганман” ва уни яна бир баҳя баландга кўтарганман: “Бизнинг хотин учинчисини ҳам ўғил туғиши аниқ. Ҳали ўзимиз бирортасига исм қўя олмадик. Шунинг учун учинчиси туғилмасдан, отини “Бунёджон” қўйганман. Худойим хоҳласа, ҳаётимиздаги орзуларимиз бунёдкори бўлади”...

Бу гапларга бир йил тўлгандан сўнг учинчи фарзандимиз туғилди. Ўғил! Оғзимиз қулоғимизда! Тўғри Акамларникига чопиб бордик; Оиламизнинг катталари бўлганлари учун меҳмонга исм қўйиб бериш навбати у кишиники эди. Хушхабардан хурсанд бўлдилар. Чақалокқа Худойим омонлик, узоқ умр, баракали ризқ ато этишини тилашди.

– Исмини ўзингиз қўйиб берасиз, - деб келдик.

– Исмини ўзинг қўйгансан-ку! Мен ҳам “Бунёджон” аталишига розиман. Тоғамизнинг “Семурғ”идай умри эзгуликка буюрсин!

Мен лол эдим. Менинг ҳар бир хатти-ҳаракатимдан Акамларнинг воқиф эканликларини аниқ сезардим, лекин “гуллаган”даги гапларим ҳам етиб келишини, ундаги ҳар бир сўзни тарозига солиб, керагини эсларида саклашларини тасаввур қила олмаган эдим. Биргина шу мулоқот менинг кўз ўнгимда Акамларни жуда юксакка кўтариб юборди, энг яқинимга, жонимнинг риштасига айлантириб қўйди. Қалбим тўлиб-тошиб, ўзим шошиб “Раҳмат!” дея олдим, холос...

Бунчалик эътиборни, саховатни шунчалик қўмсайманки, уни бошқа бирон одамдан топа олмадим.

Ҳамон излайман. Суратларга термуламан. Китобларини қайта-қайта ўқийман, шеърларини такрорлайман. “Умр ўткинчи

меҳмон” эканига, “Ўтиб кетган ёмғирнинг” қайтмаслигига ўкинмайман. Бироқ “Яхшининг қалби - Қуёш” бўларкан. “Яхши одам ой бўлар, Қайга борса жой бўлар”кан. “Яхшидан – шарофат” қоларкан. “Яхши – жонингга ўртоқ” бўларкан. “Яхшилик – нур келтирар”кан. “Яхшиликнинг йўли узун” бўларкан. “Яхшидан ёд қолар” экан. “Яхшининг ўзи ўлса ҳам сўзи ўлмас” экан. Яхшилик – умрибоқийлик экан. Шу хулосалар сўнггида Акамларни қайта топдим: Умрибоқий Акажонимни... У киши тоғамиз Ҳамид Олимжондек юракдан ёниб шеър ўқияптилар. Сиз ҳам, азизларим, эшитинг:

*Ватан, сендан мен бахтиёрман,
Мен – қалбида доғи йўқ инсон.
Мен миллионлар сафида борман,
Мен – халқимнинг томирида қон.*

* * *

*Хотирамга ҳар гал тушганда шу ном,
Қўзим ўтрусида ўзи намоён.
Тирик руҳи билан дилкаш суҳбатда
Ҳамиша тузаман иш режаларим...
Бир йигит ёшидан ортиқроқ муддат
Меҳрининг тафтида ўсдим гиёҳвор.
Яна ўн йигитнинг ёшин яшасам
Эгик бошим узра турар устивор.*

Исомиддин Салоҳий

ДАВОМИЙЛИК
(Хотима ўрнида)

*Фақат битта орзу ҳукмрон менда:
Шу халқ хизматида ўлгунча қолсам.*

Орифжон Икромов

60 ёшдаман. Раҳматлик Орифжон акамдан (вафот этганларида 44 ёшда эдилар) 16 йил ортиқ яшаяпман. Ҳалигача ёши улуглар ҳам, ўзим тенгилар ҳам Умунов деган фамилиямдан кўра, “Орифжоннинг туғишган укаси” эканлигимни эшитгач, бошқача бир меҳр, қувонч, кулгу билан ва ўзларига қадрдон, яқин, туғишгандек қабул қилиб оладилар.

Демак, Акамларнинг Одамларга қилган яхшиликлари, беминнат хизматлари, қўллаб-қувватлаганликлари, тўғри йўллар кўрсатганликлари, бир сўз билан айтганда, инсонийликлари давом этмоқда, ана шу менга калит вазифасини ўтаб, камолот ва қалблар эшигини очишда асқотмоқда...

Оиламизни яхши билганларнинг айтишларича, менда акамнинг кўп хислатлари бор эмиш. Балким, Акамларнинг мен учун ҳамиша намуна бўлганлари бунга асосдир. Балким, у кишининг ҳаёт тарзи, одамларга муносабатлари, шоирлик ва олимлик, мураббий ва жамоат арбоби фаолиятлари – менинг дарсхонам бўлгани учундир. Балким, “Тирноқни этдан айириб бўлмайди” деганлари сабабдир. Балким, “Қилдай томир бўлса, тукқанига тортади” деганлари асосдир. Ҳатто раҳматлик Келинойим сигарет чеккан пайтларим узоқ қараб қолардилар: сигаретни ушлашим ҳам, бурқситишим ҳам Акамларникига айнан ўхшар экан. Шу сабабли бўлса ҳам керакки, Келинойим мен билан кўпроқ меҳр билан гаплашар эдилар, бошқаларга айтмайдиган гапларини, ўз орзуларини менга айтар ва маслаҳатлашардилар (Илоҳим, жойлари жаннатда бўлсин!).

Демак, ўтганлар тирикларни қарздор қилиб кетар эканлар, қарзни узишнинг ҳалолу пок йўлларини кўрсатиб ўтарканлар. Сабр ва қаноатга чорлар эканлар. Инсон шаънига муносиб ҳаёт кечиришга ҳамиша даъватда бўларканлар. Бу мулоҳазалар хулосага ва ҳаракатга ундайди: Орифжон акамдек инсонийликни давом эттиришим, ўшанга муносиб хизмат қилишим шарт. Қўлимдан келар экан, ҳаммага – боламга, уруғимга, талабаларимга, шогирдларимга, элимга

яхшилиқни, эзгулиқни, қалбимдаги Аллоҳ берган нурни сочаверишим, сочаверишим, сочаверишим лозим.

Иншооллоҳ, шу зиё мендан ҳам ёруғ, мендан ҳам билимдон, мендан ҳам комил, мендан ҳам инсонийроқ одамларни қўпайтирса; Улар элимиз дардларига дармон бўлғучилар сафларини тўлдиришса...

Шундагина бекорга яшамаганимизни ўзим ҳам, ўзгалар ҳам англаб етармиз!

* * *

*Шогирдлар-ла ишинг, сўзинг барҳаёт,
Шеър фарзандлар-ла ўзинг барҳаёт.*

Ҳакима Ҳасанова

* * *

Ҳа, “Орифжон ака Икромов ҳамиша бизнинг сафимизда бўладилар, биз ўз ижодимизда, ўзимизнинг умр бўйи давом этадиган хотира хазинамизда бу ажойиб инсонга ҳамиша таъзим этамиз”.

Абдулла Орипов,
Ўзбекистон халқ шоири

2002.

ЯХШИНИНГ ШАРОФАТИ...

Яхши – яхшига ёндаштирар...

Мақол

“Юлдузли тунлар” туғилди-ю бўғилди.

Ёзувчилар уюшмаси муҳокамаси қарорига биноан нашрга тавсия этилган асар баъзи ғаламисларнинг қилмишларига, нодонларнинг асоссиз, тўқиб чиқарилган (бу асар Совет – Ҳиндистон алоқаларини бузади, Бобурнинг жаҳонгирлиги, босқинчилигини қоралаш ўрнига ёзувчи уни оклаган, Бобур мустабид шоҳ бўлган, коммунистик дунёқараш учун унинг ҳожати йўқ...) хулосаларига биноан журнал ва нашриёт эшиклари тақа-тақ ёпилди. Ёзувчининг тинимсиз саъйи ҳаракатларидан натижа чиқмади. Йиллар кетидан йиллар ўтаверди... Охирги умид – Ўзбекистоннинг ҳурматли кишиси, ёзувчи Шароф Рашидовга бориб тақалди.

Шароф Рашидов 1978 йил Хурсанд ая билан дам олишга борар эканлар, ҳар сафаргидек ўзлари ўқишга улгурмаган янги илмий ва бадий асарларни ҳам олиб кетиш одатларини қанда қилмадилар, “Юлдузли тунлар” ҳам “Кўнгил очар сафарнинг олислиги билинмас” дея мусофирликка бирга кетди.

Маълумингизки, Шароф ота ҳам шоир, ҳам носир, айни пайтда, адабий танқидчи эдилар. У кишида бадий ва илмий тафаккур эгизак бўлиб, бир-бирини тўлдирар, бир-бирини бойитар, бир-бирини ҳаракатга ундар эди. Бу хислат даврнинг ва адабиётнинг бош муаммосини хатосиз ва тез илғашга, ҳозиржавоблик кўрсатишга имконият туғдиради; ўзбек миллатининг хислат ва фазилатларини умумжаҳонга ёйишга ва танитишга янги-янги асосларни беради.

“Юлдузли тунлар” иккалаларига ҳам таъсир кўрсатди. “Халқнинг муқаддас илм учун, ақл-идрок, ёруғлик, яхшилик ва адолатнинг тантанаси учун курашган ва шундай курашларни шарафланган барча улуг инсонлар”дан бири бўлиб – Бобур қиёфаси жонланди. Бобур жаҳонни инсонийлаштирадиган, бахт ва садоқат кучларини бирлаштирадиган замондош, муборак зот бўлиб, тақдирдош инсон бўлиб гавдаланди.

Сафардан қайтган Ш.Рашидов ёзувчи билан суҳбатлашар экан, асардан катта завқ олганларини, ижодий сабоқлар чиқарганларини лўнда ва асосли қилиб исбот қиладилар. Бундай гапларни бошқа кишилардан ҳам эшитган ёзувчи Пиримкул Қодировнинг “зада” юраги барибир ёришмаётган эди... Лекин Бобурнинг малика Байда томонидан заҳарланиши ва шохнинг маликага муносабати лавҳаларининг энг олий нуқтасини худди ўз бошидан кечирган зотдек, зўр ҳарорат ва ишонч билан Шароф Рашидов ёд айта бошлайдилар.

Бу лавҳада ўз ўлимини ҳам ўткир бир қуролга айлантирмоқчи бўлган Байданинг ниятини сезган Бобур қуролсиз онага қандай чора кўришни ўйлар экан, одамларнинг нафратига эмас, ҳурматига сазовор бўладиган ишни қилади. Ва у шундай ақсланади:

“... – маликани то умри етгунича тирик сақлаш ҳам сизга топширилур, жаноб Абдукаримбек!

– Тирик?! – хайрон бўлиб сўради шиғовул.

Бошқа аёнлар ҳам таажжубланаётганлигини кўрган Бобур овозини кўтариброқ гапирди:

– Малика бизнинг бундан кейинги зафарларимизни ҳам кўрсин. Ёмонликка яхшилик қилиш мард кишининг қўлидан келишига амин бўлсин. Агар маликада виждон бўлса, ўғли қилмай кетган ишларни биз қилганимизни кўриб виждони азоблансин. Агар виждони бўлмаса, ичида фақат бахиллик чаёнлари бўлса, бу чаёнлар ўзини чакиб ётаверсин. Маликага бундан ўзга жазо муносиб эмасдир!”

Буни эшитаркан, ёзувчи Пиримқул Қодировнинг ўзи ҳам ғоят кучли таъсирланади; “Гўё бу гапларни Шароф ота тили билан Бобур гапираётганди,” – дейди кейинчалик ёзувчи.

Ёзувчи билан суҳбат якунида хонага Марказий Комитетнинг мутасадди вакиллари кириб келишади. Шароф Рашидов уларга асар ҳақидаги фикрларини қискача такрорлайдилар ва шундай хулосани айтадилар:

– “Юлдузли тунлар” – тарихий романчилигимизнинг улкан ютуғи. У СССР билан Ҳиндистон мамалакати ўртасига дўстлик кўпригини қуради. Уни тезда журналда эълон қилиш лозим. Китоб шаклида дунё айлансин, бизнинг ютуқларимизни оламга ёйсин!..”

Дононинг асосли мулоҳазалари сабаб нодонларнинг тўсиқлари, “илмлари” саробга айланди, “Юлдузли тунлар”, даставвал, “Шарқ юлдузи” журналида (1978 йил), кейинроқ Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриётида (1979 йил) нашр этилди.

ЁМОННИНГ КАСОФАТИ

Ёмон – йўлдан адаштирар.

Мақол

Қисқа муддат ичида “Юлдузли тунлар” бир неча бор ўзбек ва рус тилларида (Ю.Суровцев таржимасида) чоп этилди. Романнинг жаҳонга парвози бошланди. Айни пайтда, ўз муаллифига обрў ва қувонч келтирди. “Юлдузли тунлар” романи учун Пиримқул Қодиров ва таржимон Ю.Суровцев Ҳамза

номидаги Ўзбекистон Республикасининг Давлат мукофоти билан тақдирландилар.

Пиримқул Қодировнинг “Бобур”и – уни ўқиган ҳар бир калбнинг ижодий жасоратига жасорат қўшди, ҳар қалбда “тарих ҳақиқатига садоқат” (У.Норматов)ни муҳрлади. “Буюк авлоднинг томиримиз” деган гурурни уйғотди, дангалини айганда, ўзбекка ўзлигини танитди. Умумжаҳон инсонийлик туйғуси томон ҳаракатга яна бир асос ва ишонч берди. Орадан беш йиллар ўтгач, Ўзбекистон ва ўзбек халқи тарихида машғум хизмат қилган XVI Пленум (1985) иш бошлади. Олға ҳаракат қилишимизга тўсқинлик қилувчи барча нарсаларни қоралади, гўё. Қоралаш, ёш авлодни Ватанга, коммунистик идеалларга садоқат руҳида тарбиялаш ниқоби остида халқимиз руҳиятига, тақдирига тажовуз бошланди. “Ўзбек иши”, “Пахта иши” фитналарининг авж олиши учун – асос ва йўл-йўриқлар ишлаб чиқилди, ўтмишимизни бадном қилиш ва қоралашга, ҳақиқатни кўмишга фатво берилди; ўзбекни ёмонга чиқариш учун курашга Ўзкомпартия Марказий Комитетининг биринчи котиби И.Усмонхўжаев ва идеология котиби Р.Абдуллаевалар – йўлбошчилик қилишди.

Ҳақиқатан ҳам халқимиз “Йўлдошинг қарға бўлса, ўлимтукка бошлайди”, – деб бежиз айтмаган экан. Бунинг бевосита исботи Ўзбекистон Ёзувчилар союзининг IX съездида яққол намоён бўлди. Собиқ биринчи котиб Ўлмас Умарбеков (Аллоҳим ўзинг мағфират қилгин!) ҳисобот маърузасида юқоридаги кўрсатмалар асосида “Юлдузли тунлар”ни кескин қоралади:

“Пиримқул Қодировнинг “Юлдузли тунлар” романида адибнинг моҳир қалами сезилиб туради. Унда кўплаб тўлақонли образлар яратилган, давр муҳити ёрқин чизилган. Бир сўз билан айтганда, роман кўламли, ранг-баранг бўёқларга бой бадийий полотно, эътирозли жойи шундаки, муаллиф Бобурнинг шоирлик иқтидори таъсирига тушиб, унинг ҳарбий юришларидаги жаҳонгирлик характерини ишонарли ёритиб бера олмаган”.

Диққат қилсангиз, ушбу мулоҳазалар бир-бирини тамоман рад этади: Ёзувчи “Бобурнинг... жаҳонгирлик характерини ишонарли ёритиб бера олмаган” бўлса, – роман “давр муҳити ёрқин чизилган... бадийий полотно” бўлиши мумкин эмас.

Балким, талант соҳиби Ўлмас Умарбеков атайин шу йўлни қўллашга идеология котиби Р.Абдуллаева (съездда савлат тўкиб ўтиргани) боис, шундай фикрни айтишга мажбур бўлгандир... Барибир, (биз гувоҳ бўлганмиз —Ҳ.У) энг сўнгги фикр — Бобур образи идеаллаштирилган деган хулоса ҳал қилувчи аҳамият касб этди...

Бу “Мушт кетди”нинг навбати отахон академигимиз Иззат Султон зиммасига тушди: “Нотик тарихий мавзуда асарлар яратиш муаммолари хусусида тўхталди. Комил Яшиннинг “Ҳамза” романи бу борада ибрат қилиб кўрсатишга арзигулик асар эканини айтди. Айрим ёзувчиларимиз тарихий шахслар ҳақида асар ёзаётганларида бир ёкламаликка йўл қўяётганлигини таъкидлаб, “Юлдузли тунлар” романидаги Бобур образи бадий талқинида бир ёкламаликлар борлигини кўрсатиб ўтди” (Шарқ юлдузи, 1986 йил, 1-сон, 22-26 бетлар)...

Съезд ишида танаффус эълон қилинди. Пиримқул аканинг бугдойранг юзлари оппоқ оқарганди. Фойедаги диваннинг бурчагида ўтириб, юракларини қўллари билан ишқалар, лаблари куруқшагандан сувга жудаям ташналиклари билиниб турарди. Бирор киши ҳол-аҳволларини сўрамасди, ҳатто яқинлашишга кўрқишар эди. Тезда сув узатиб, устозимни тинчитишга тушдим:

“Устоз, сиз яратган “Бобур” жаҳон кезмокда, кўпга эзгуликлар сочмокда. Қалбларга инсонийлик дарсини бераяпти. Битта-иккитанинг гапи билан — ёмонотликка чикмайди, бундай компаниячи тухматларнинг умри қиска бўлади. Бунини Бобур тақдири, тарихи ҳам исботлайди-ку, ахир!..” Яна нималар деганим ёдимда йўқ, лекин устозимнинг оғир дамларида ёнларида бўлганимдан ҳозиргача Аллоҳга шукр айтаман. Аллоҳнинг изми ва ҳазрати Бобурнинг руҳлари устозимга мадад бўлдилар шекилли, баландлашган қон босимлари, чўққига чиққан ҳиссий тарангликлари секин-аста ўрнига туша бошлади; оқиллик билан фикр-мулоҳаза юритиб, хулоса қилишларига имконият туғдирди. Биринчи — кутилмаган ва кучли “зилзила” ўтди. Устоз сабр-чидам кўрсатиб менга сабоқ беришда давом этардилар.

Кейинги зарбалар ҳам кетма-кет асоссиз, исботсиз тарзда тушарди. “Зилзила” пасайиш билмай, зўрайди. “Юлдузли тунлар”га Ўзкомпартиянинг III пленумида (1985 йил октябр)да ноҳолис баҳо берилди. Бундан илҳомланган М.Ваҳобов деган

кимса “Тарих ҳақиқатига зид” номли мақоласини ёзди ва социалистик дунёқарашга, Марксча-Ленинча таълимотга мутелик қилиб, руснинг мустамлакачилик сиёсатини ҳақиқат билиб “Правда Востока” (4 декабрь 1986 года) газетасида эълон қилди.

“П.Қодиров ва А.Қаюмов (“Заҳириддин Муҳаммад Бобур” рисоласи ҳақида гап кетади – Ҳ.У.) асарларида синф, ижтимоий гуруҳ тушунчалари йўқ, бирор-бир ўринда халқ оммасининг огир аҳволи тилга олинмайди... жамиятни синфларга бўлиш ўрнига “яхши” ва “ёмон” хонларга бўлади, халқ оммаси ўрнига беклар, уларнинг лашкарлари чиқади. Бу тарихий даврнинг мамлакат шароити ва Бобур шахсининг баҳоси социалистик реализм позициясидан тамоман узоқлашиб, майда буржуазия романтизми томонига оғиб кетади”, – деган исботсиз даъволар, сиёсатлаштирилган талаблар билан адабий асар қимматини ўлчашга интилди. Бу тарздаги фикрнинг моҳиятида эса – ўзбек халқининг ўтмишини, Амир Темур, Бобур каби аجدодларимизни қоралаш ётар эди. Тарих ҳақида ҳақиқатни айтганлар, тарихнинг объектив манзараларини жонлантирган бадиий асарлар – бадном қилинарди...

Минг шукрки, “Қизил империя салтанати малайларининг тарихий илдизимизни қирқиб ташлашга бўлган сўнгги хуружи жамоатчиликнинг орасида кескин норозиликка, қаршилиikka учради. “Юлдузли тунлар” муаллифига қўйилаётган айбномалар, Бобур ва Бобурийлар атрофида кўзғотилган машмашалар қабих сафсатабозликдан иборат экани юксак минбарлардан туриб дадил айтилди”. (У.Норматов, Тарих ҳақиқатига садоқат, “Гулистон”, №2 1996 йил, 28-бет). Ўзбек адабий танқидининг М.Қўшжонов, О.Шарофиддинов, У.Норматов, Н.Худойбергенов, И.Ғафуровга ўхшаш сарқорлари томонидан асар тарихий романчилигимизнинг етук намунаси эканлиги исбот қилинди.

“Ёмоннинг касофати ўзидан бир тош илгари юради”ган замон, “Ёмонга кун ҳам қоронғу тун ҳам қоронғу” бўлган давр ўзининг сўнгги нафасларини олаётганди. Янги тузумнинг – Истиқлолнинг шабадаси ҳаракатини бошламоқда эди. Гарчи “ғаламислар ҳамласи” “Юлдузли тунлар”нинг давоми бўлган “Авлодлар довоми” тарихий романининг нашрини 3-4 йилча ушлаб туришга эришган бўлсалар-да, унинг парвозига монелик қила олмадилар; замондошларимизнинг жонбозлиги,

ўзлигимизни кашф этиш йўлидаги саъйи-ҳаракатлар ҳам ҳар қандай тўсиқларни енгишга қодирлик касб эта бошлаганди. Гўзаллик, ҳақиқат, одамийлик – енгувчан ва жозибадор кучга тўлмоқда эди...

1998.

* * *

Устозим Пиримқул ака Қодиров билан 2002 йилнинг 13 апрелида Ургутга, Ғавсул Аъзам ҳазратларининг – уч юз авлиёнинг сардори саналган пирнинг зиёратларига бордик. Сухбатлашганда кўп гаплар айтилди. Ўшалардан бири: “Ҳар қандай инсон тақдирини бадийлаштираётган экансан, ўша одам кечинмаларининг қайсидир қисмини ёзувчи ҳам бошидан кечирган бўлиши керак. Сут қатикқа оқлик туфайли айланади, ана шундай оқлик ёзувчида бўлмаса, тасвирланаётган тақдир таъсирчан бадийлашмайди”. Бу мулоҳаза “Оила ва жамият” газетаси (11 июнь 2002 йил)даги сухбатда шундай аксланган: “Ҳаётда кўрган нарсаларингиз адабий асарда фантазияга кўшилиб ўзгаради, бошқача бўлади. Лекин моҳият, албатта, сақланиб қолади. Адабий асардаги образни қатикқа ўхшатсак, ҳаётдаги прототип сут вазифасини бажаради. Сиз косадаги сутга бир қошиқ оқлик соласиз, бадий образ ҳам ёзувчи ўзи бошидан кечирган, ҳаётдан олган катта ҳажмдаги воқеаларни, прототипларни асарга оқликдек сингдиради”.

Кўряпсизки, ёзувчи қалбида туғилган фикр вақт ўтган сайин пишади, тиниқлашади. Етилган палласида бирон бир сабаб билан (юқорида сухбат туфайли) қоғозга тукилади.

Устознинг юқоридаги фикрларидан таъсирланиб ва уни бадий ижод жараёни тўла исботлашини айтиб, “оқлик”ни “ҳамиртуруш”га, ширмой нонни – образга, унни – прототипга, бугдойни – ҳаётга менгзадим... Шу аснода устозим яратган Мирзо Бобурдаги адолатли ҳукм чиқариш сабоғини Шароф ота Рашидов ўзига “юқтиргани”ни ва амал қилганини (образнинг инсоний таъсирини) “Заргар танқидчи сабоқлари” мақолам асосида англатдим... Устозга маъқул келди. “Раҳмат Сизга!” – деган олқишни олдим.

* * *

Устозимни топган йил (1964)дан то умрларининг охиригача (2010) шогирдлик вазифасини ўтадим, доимо алоқада бўлдим.

Устозим ҳар бир асарлари дунёга келганида менга дастхатлари билан тақдим қилардилар, уларда, албатта, устознинг шогирдга тилаклари акс этарди. Бир нечтасини мисол келтираман: “SHOHROH VA GAVHARSHOD” (Т., “O‘zbekiston”, 2009) тарихий романларининг бош саҳифасида ёзганлар: “Азиз ва муҳтарам Ҳотамжон! Меҳру оқибат бобида барча шогирдларга ибрат бўладиган ишлар қилдингиз. Минг раҳмат, Сизга! П.Қодиров 30 ноябр 09 й.”

“Юлдузля тунлар. Бобур” (Т., “Ўзбекистон”, 1999) китобларида шундай дастхат битилган: “Муҳтарам Ҳотам Икромович! Яхши кунларда яна бирга бўлганимиздан, шогирдлик бурчини аъло бажарганингиздан миннатдорман. Сизга соғлиқ, омад, оилавий бахт доим ёр бўлсин. П.Қодиров. 23 май 2000 й.”

“Она лочин видоси” (Т., “Шарқ”, 2001) китобларини қуйидаги дастхат билан топширгандилар: “Қадрли Ҳотамжон! Сизни, барча оила аъзоларингизни қутлуғ умр тўйи – 60 йиллигингиз билан чин дилдан табриклайман. Доимо соғ-омон ва комрон бўлинг. П.Қодиров, 9 янв. 2002 й.”

Бундай дастхатлар мен учун жудаям қадрлидир, устозимга бўлган меҳру оқибатимнинг кўрсаткичидир.

Менга тақдим этилган бу китоблар Домламнинг нашриётдан оладиган гонорарлари (қалам ҳақлари) ҳисобига эди. Устоз доимо нашриёт берадиган қалам ҳақиға ўз китобларини сотиб олардилар ва барча дўсту биродарларига совға қилиб тарқатардилар. У кишининг тўлиб-тошиб яшаганларини мен билмайман, доимо ҳисоб-китоб билан рўзғор тебратиб, ўртача яшаганларига гувоҳман.

Тошкент об-ҳавоси у кишининг нафас олишини қийинлаштирарди, юракларининг табиий уришини издан чиқарарди. Дўрмон ҳавоси эса устозимга доридай малҳам бўларди. Шу боис, имкони борича Тошкентдан тезроқ Дўрмонга боришга шошилардилар. Буни ўзлари такрор-такрор айтардилар. Аммо иложсизлик кучини кўрсатди. Дўрмондаги дача ҳовлиларига ҳам пул тўлашга имкониятлари етмагани ва яна баъзи нохушликлар туфайли охиргги йиллар Тошкентда яшашга

мажбур бўлдилар. Самарқандда яшашга таклиф этганимизда, бу таклифга кўнмадилар...

Шунинг учун Самарқандга келганларида мен кўрсатган кичкина хизматлар (турли-туман жойларга зиёратга, меҳмондорчиликка олиб бориш, Самарқанднинг энг сархил ичимлик ва овқатларини бирга истеъмол қилиш, университет ва бошқа олийгоҳ талабалари билан учрашиш...) у кишига катта бўлиб кўринарди. Ҳолбуки, у кишининг ҳар бир суҳбати, суҳбат асносида туғиладиган сабоқлари мен учун ҳаёт ва адабиётнинг тирик дарслиги эди. У қимматини ўлчаб бўлмайдиган бойликка, маънавиятга, маърифатга тенг эди.

Бугун эса худди шундай мулоқотларига зорман. Бу зориқиш устозим асарларини қайта-қайта ўқишга чорлайди. Уларнинг қатидан устозим тирилиб, меҳрга тўлиб, сабоқ беришда бардавомлар. Минг шукр!

2013.

ЗУККО ОЛИМ ВА СЕВИМЛИ УСТОЗ

Ўлим барҳақ!

қора тупроққа

Кўмилмоқлик инсон

қисмати

Ёдлаб турса, дўсту

қардошлар

Ёришади мозор зулмати.

Н.Шукуров

Биз учун мерос — оталар сўзига қулоқ солсак, инсоннинг ҳаммаси ҳам-бирова озроқ, бошқа бири кўпроқ яшаб, охир-оқибат вафот этади. Вафотидан кейин тириклар тилида, қалбида Юсуф Ҳос Ҳожиб бобомиз ёзганларидек, икки хил ном қолади: “Эзгуларнинг номи буюк бўлади, ёмонлар насиби эса қарғиш ва сўкишдан бошқа нарсга бўлмайди”.

Бадий сўз санъатини теран ҳис этган олим, эзгуликка интилиб, уни бойитиб, одамларга улашиб яшаган инсон, чуқур заковат эгаси — филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистонда хизмат

кўрсатган фан арбоби Нуриддин Шукурович Шукуров 64 йиллик умрлари давомида барҳаётлар сафида яшаш учун тинимсиз меҳнат килди. Гарчи вафотларига 6 йил тўлган бўлса-да, Домла (1930-1994) бугун 70 ёшларда ҳам сизу биз билан худди тирикдай ҳаёт ҳақида, ижод ҳақида, илм ҳақида, инсонийлик ҳақида баҳс юритмоқдалар. Ҳар биримизнинг қалбимизга, онгимизга сингиган ҳолда яшашда давом этмоқдалар.

Ҳа, минг шукрки, ҳурматли устоз бугун ҳам адабиёт илмидан сабоқ беришда давом этяпти. “Ўзбек адабиёти 40 йил ичида” (1957), “Ғафур Ғуломнинг лирик поэзиядаги маҳорати”(1958), “Асрлар поэзиясида Самарқанд” (1969), “Услуглар ва жанрлар” (1973), “Бу олам саҳнида” (1982), “Ўзбек совет поэзиясида традицион жанрлар” (1982), “Шоирнинг юлдузи” (1985), “Сўз сеҳри, шеър меҳри” (1992) сингари адабий-танқидий китоблар, “Адабиётшуносликка кириш” (1974), “Ўзбек совет адабиёти тарихи” (1990) дарслик ва қўлланмалари, юзлаб қизиқарли мақолалари ила тарихий-адабий, назарий муаммоларни чуқур ва асосли таҳлил қилиш билан бадиий ижод қонуниятларини, адабиётнинг сеҳрли оламини англашимизга ёрдам бермоқда.

Шукроналик шундаки, домла умрининг охириги бир ярим йилида Алишер Навоий номидаги Самарқанд давлат университети ҳузуридаги филология фанлари номзоди учун диссертация ёқланадиган ихтисослашган илмий Кенгашнинг раиси сифатида ўн олти ишнинг ҳимоясига бош-қош бўлди. Н.Шукуровнинг бевосита раҳбарлигида ўн киши диссертация ёқлади. Бу устознинг илмий мураббийлик соҳасидаги тинимсиз меҳнатининг натижаси, фанни ташкил этишдаги жонбозлигининг, олимлик ҳимматининг яққол кўриниши эди. Республикамизда машҳур бўлган ижодкор ёшлар гуруҳи – “Шалола”нинг асосчиси ҳам домла эди. Унинг ижодий яратувчилик қобилияти бу гуруҳнинг ичидан ҳам кўплаб талантларни етишувига, уларнинг муносиб шоир ва шоиралар бўлиб танилувига омил бўлди. Омон Матжон, Уллибиби Отаева, Тошпўлат Аҳмедов, Дилбар Саидова, Асад Дилмуродов, Илҳом Ҳасанов, Хосият Бобомуродова. Бундай шогирдларнинг ҳаммасини номма-ном қайд қилишга арақлар етишмайди. Бу домладаги жасорат эди. Ёшларни яратувчанлик руҳида тарбиялай билиш санъатини тўлиқ эгаллаганига далолат эди.

“Шалола” ҳамон яратишда давом этмоқда, унинг машғулотларида Ориф Ҳожи, Ориф ва Муҳаббат Тўхташлар, Нодир (Жонузоқ), Абдували, Шавкат Муҳаммадиев, Мунира Маҳмадиёрова, Мусурмон Элмуродов, Нодири, Умид Али, Акрам Тошпўлатов қабилар ижодий парвозларига қувват, шеърӣй тажриба тўпламоқдалар.

Шукроналик шундаки, домла Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси вилоят бўлимининг раиси, “Китобхон” жамиятининг вилоят ташкилоти раиси, вилоят “Ленин йўли” (ҳозирги “Зарафшон”) газетасининг муҳаррири, СамДУ проректори, декани, кафедра мудирӣ, профессори бўлиб ишлаш жараёнида Самарқандимизнинг шуҳратига шуҳрат қўшди, вилоятимиз ва одамлар жамолини, қалбини гўзалликка тўлдирди. Турли савия ва характерли инсонларни, турли миллат кишиларини, дўсту рақибларини, илмий-ижодий ва жамоат кучларини билимдонлиги, инсонийлиги, интизоми билан бирлаштира биларди. Уларнинг сафларини мустаҳкамлай оларди. Ва, сўнгра, ҳаёт зарурат қилиб қўндаланг қўядиган асосий муаммоларни ечишга сафарбар этарди. У раҳнамо инсон эди.

Шукроналик шундаки, домла Р.Ҳамзатов, А.Баҳорий, Қаноат шеърларини ўзбек тилига таржима қилишга моҳир эдилар. Ўзлари ҳам шеър ёзардилар (Лекин кўпдан шоирликларини яширар эдилар). Хушнуд таҳаллуси билан кўплаб муҳаммаслар, ғазаллар, рубойлар, шеърлар ижод этганларки, улар доно соддалиги, пишиқ-пухталиги билан Нуриддин акани эсга соладилар:

Ассалому алайкум, деб, ўтиб кетди,

Ўтиб кетди бир бола.

Халқ удумин, ўз тилагин,

Этиб кетди ҳавола,

Сен бўлсанг на алик олдинг.

На унга бир қарадинг,

На ёш дилда меҳр ва руҳ

Ўйготмоққа ярадинг.

Аксинча, сен экиб кетдинг

Бепарволик, лоқайдлик.

Ёш болани йиқитгандек

*Қилиб кетдинг номардлик
Болаларга "Салом" бер деб
Ўргатишса оналар.
Катталарга "алик" ол деб
Ўргатишсин донолар.*

Ҳа, академик Восил Қобилов ёзганидек, "Сизга ўхшаш кишилар ўзи учун ҳеч нарса сўрамайдилар, гоё учун курашда чекинмайдилар, баъзан мислсиз қийинчиликларни бошдан кечирадилар, аммо букилмайдилар. Бундай кишилар жуда кўп ихлосманд ва дўст орттирадилар, аммо душманлари ҳам оз бўлмайди ва улар баъзан устун келадилар: бу – ҳаёт диалектикаси". Мана шундай яшаш ва яшаганда ҳам ёниб, тўлиб, яратиб яшаш, дўсти ихлосмандларини ҳаваслантириб, рақибларини ҳавасга тўлдириб яшаш, "беозор, лекин, беғараз, меҳр ёғдириб" яшаш устознинг ҳаётий сабоқларидир.

Домланинг хислатларини, хизматларини, сабоқларини ҳар ким ўзича кашф этаверади. Унинг ҳаммамизга етадиган, катта мероси – инсонийлик, олимлик, шоирлик, арбоблик хазинаси бор. Агар ўзбек адабиётида саноклитгина танқидчи бўлса, шулар ичида энг иқтидорли, билимдонларидан бири, сеvimлиси – Нуриддин Шукуров эдилар. У киши адабиётдан сабоқ берарди, сабоқ берганда ҳам бадийятнинг бош ва мангу масаласини – поэтик маҳоратни тадқиқидан ва таҳлилидан дарс берарди. Ҳаммани илмни чуқур эгаллашга ундарди, кашфиётчиликка етакларди. Ёш иқтидорлардан ёшлик, беғуборлик, тезкорликни "эмар" ва айни пайтда, уларга куч-қувват бахшида этарди. Замонасозликка эмас, абадиятга хизмат қиларди.

Ҳа, домланинг илдизлари чуқур дарёларга тақаларди. Мулла Яхши ҳожи боболари – Нуриддин аканинг биринчи устозлари эди. Абдушуқур оталари 11 ёшларида "Қуръони Карим"ни ёд олганлардан ва унинг мағзини Нуриддин акага сингдирганлардан эди. Домланинг юрагидаги оловни алангалатган ҳам шулар эдилар. Бу олов адабий–танқидий ва поэтик асарларга айланиб, ҳамон кишилар онги ва қалбини иситмоқда, умрларини бойитмоқда. Шу сабаб домла доим қалбимизнинг тўрида, халқимизнинг сеvimли фарзанди, фидойи ўғлони, тириклардан тирикроқ устоз сифатида яратишда давом этаверади.

2000.

НУРИДДИН ШУКУРОВНИНГ МАҚОЛАНАВИСЛИК САНЪАТИГА ЧИЗГИЛАР

Илмий мақола – танқидчи Нуриддин Шукуров фаолиятида асосий жанр. У тадқиқот-мақола шаклида бўлиб бирон асар поэтикасига, бадий жараённинг долзарб муаммосига ёки назарий-адабий масалаларни ёритишга бағишланади. Унинг сўнгги асарларидан бири – “Сўз сеҳри, шеър меҳри” (Самарқанд, 1992) ҳам бу мулоҳазаларимизни тўлиқ исботлайди. “Комронлар ва балокашлар”, “Парим бўлса, учиб қочсам”, “Вайрону, обод устина” каби мақолаларида А.Навоийнинг иккала ғазали ва Оғахийнинг “Устина” радифли асари поэтикасини текширса, “Навоийнинг ижодий методи”, “Шеърят жанрлари ва шакллари хусусида” тадқиқот-мақолаларида назарий баҳс юритади. “Лирик қаҳрамоннинг маънавий дунёси”, “Шеърятнинг сирли олами”, “Табиилик ва зўракилик”, “Ҳаёт ва бадий ҳақиқат” асарларида ўзбек адабий жараёнининг 70-80 йиллардаги муаммоларини таҳлил этади. Барча мақолаларида ҳам танқидий-фалсафий салоҳияти яққол кўзга ташланади: жўшқин субъектив қарашлар илмий мушоҳада билан бирлашади; эстетика эришган сўнгги ютуқларга амал қилиш ва илмий муаммони қизиқарли ёритиш санъати кўзга баралла ташланади; илмий-мантикий изчилликнинг тадқиқ ва таҳлил билан омухталаниши таъсирчанликни, исботни, ишончни юзага чиқаради.

Маълумки, илмий мақола фан муаммолари билан шуғулланади, унда объективлик, мантикий изчиллик, аниқлик, исбот яққол кўзга ташланиши шарт. Илмий мақолада имкони борича чизмалар, схемалар (тавсифловчи материаллар) ҳам бўлиши, унинг ҳажми 8-10 бетдан ошмаслиги талаб этилади ва бу мақолалар журнал, тўплам, тадқиқотлар мажмуасида босиб чиқаришга мўлжалланади; муайян соҳа мутахассислари билимини оширишга қаратилади.

Унда бугунгача фанда ҳал этилмаган масала моҳиятининг долзарб саналган бир ёки икки қирраси (ҳамма қирраларини ўрганиш монографиянинг вазифасидир) текширилади. Фикрлар, мулоҳазалар энг типик мисол, фактик материал, формула, қонун билан исботланади. Сиққиклик, қисқалик ва айни пайтда, асосий

хулосани тушунарли ва ишонтирарли қилиб, ақлни пешлайдиган тарзда баён этиш олимлик салоҳиятининг сифат белгиси саналади. Жумладан, Н.Шукуровнинг “Сўз сеҳри, шеър меҳри” мақолалар тўпламида унинг “Ҳаётий асослар ва романтик бўёқлар” номли (9-бетлик) мақоласида ҳам айtilган мулоҳазаларнинг исботини яққол кўриш мумкин. Мақолада Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг “Чархнинг мен кўрмаган жабру жафоси қолдимۇ?” деб бошланувчи ғазали ва “Қаро зулфинг фироқида паришон рўзорим бор, Юзингнинг иштиёқида не сабру не қарорим бор” матлаъли асарининг ҳаётий асосларини излаб топиш ва уларнинг романтик ишқий ғазаллар эканлигини исбот этиш муаммоси нуктаи назаридан таҳлил қилинади. Ана шу муаммони очиб беришга хизмат қилувчи материаллар танланади: профессор Б.Валихўжаевнинг Бобур ҳақидаги илмий очерки, ёзувчи П.Қодиоровнинг ғазал этногенезиси ҳақидаги маълумотлари, “Бобурнома” ва унда акс этган 1501-1504 йиллар воқеалари, “Мухтасар”, иккала ғазалнинг матни. Фикр-мулоҳазалар ана шу материаллар асосида мантикий изчиллик билан (ғазаллар “қалбида”ги аниқ ҳаётий кечинмалар, кучли ижтимоий мазмун) байтма-байт матн таҳлили асосида очилади. “Ишқий кечинмани ифодаловчи анъанавий байтлар замирига бевосита ҳаётий саргузаштлар, мислсиз азоб-уқубатлар натижасида ҳосил бўлган фикрлар ва ҳис-туйғулар ҳам усталик билан сингдириб юборилгани” ишонарли исботланади.

Илмий исбот, қисқалик ва заргарлик асарни тўлиқ тушуниш, Бобур ғазалларининг сеҳрини туйиш имкониятини яратган. Жумладан, унинг кейинги ғазали мусажжаъ санъатини ўзида мукамал қамрагани (ички кофияларнинг фикр, туйғуни кучайтириши, ўйноқи оҳангдорликни таъминлаши), ҳазажи мусаммани солим баҳрида ёзилгани, ошиқлик туйғуси жўшқин нафас билан ифодалангани яққол намоён бўлади. Муаллиф ёзади: *“Лабинг бағримни қон қилди, кўзимдин қон равон қилди, Нега ҳолим ёмон қилди, мен андин бир сўрорим бор”*. Байтдаги таносиб санъати (бағри қон, ёш, лаб қизиллиги), ички кофия ва радифлар (қон қилди, равон қилди) кучли поэтик фикр ўйноқи ритм ҳосил қилган бўлса, “сўрорим” сўзининг икки маънода ишлатилиши (тажнис санъати) завқ-шавқни янада оширади. (“Сўраймен” ва “сурамен” маъноларида) “сўрорим бор” бирикмаси лирик

қахрамон характерига кучли бир ўктамлик, умидбахшлик бағишлайди”. Шу тарзда Бобур ғазалларининг сеҳри, мафтун этувчи кучи, бебаҳо маънавий мулк эканлиги кашф этилади ва қуйидагича асосли хулоса чиқарилади.

Хуллас, бу ғазалда юзи гулдек нафис, сочи сумбулдек қора, лаби ёқутдек қизил гўзал ёрнинг идеал образи яратилади ва ошиқнинг ана шу гўзал ёрга мафтунлиги, фидойилиги романтик бўёқдорлик билан ғоят гўзал шаклда ифодаланади. Ғазал ўқувчининг ҳам ошиқлик туйғуларини, ҳам гўзалликка мафтунлик ҳиссини аланга олдиради, унга завқ-шавқ, маънавий лаззат бағишлайди.

Бобурнинг кўпгина ғазаллари шундай мукаммал мазмуни, юксак бадиийлиги, чуқур ҳаётий асослари ва юксак романтик бўёқлари билан ажралиб туради, китобхон қалбини энг юксак идеаллар, олийжаноб гуманистик ғоялар, гўзал туйғулар билан бойитади.

2005.

УСТОЗНИНГ ҚУВОНЧ ВА ИЗТИРОБЛАРИ

Устоз домлам – профессор Нуриддин Шукуров (1930 йил 16 май – 1994 йил 13 июль)нинг ўтганларига ҳам 19 йил бўлибди. Вакт шунчалик тезкорки, бу йиллар бир зумдек туюлади. Устознинг ибратли умрини, бугун ҳам асқотадиган тирик ҳислатларини хотирлайман, ўзимча сабоқлар чиқараман. Балким, бу сабоқлар сизларга ҳам асқотар...

Нуриддин аканинг бош ҳислатлари – илмда ҳам, ижтимоий фаолиятда ҳам, бадиий ижодда ҳам маҳоратга, сифатга ташналик, Ҳақ ва ҳақиқатни асосли ва гўзал ёклашга интилиш эди. Унинг назарида, бунга эришиш учун буюк (А. Навоий, А.Жомий, М. Бобур, Машраб, Муқимий; Ғафур Ғулом, Иззат Султон, Эркин Воҳидов каби)лар ижодини чуқур ўрганар, улардан нур эмарди. Уларни ўзича кашф этар, шу орқали ўзлигини бойитарди; улуғланишнинг меҳварини тинимсиз меҳнат орқали ўзлаштирарди.

Нуриддин Шукуров ўтган асрнинг 50-йилларида Ғафур Ғулом ва адабий жараёнга бағишлаб ёзган мақолалари билан шов-шувга сабаб бўлган ва кўплаб баҳслар уйғотган эди. Ана

шундан бошлаб, Нуриддин Шукуров Республиканинг етакчи олимлари ва танқидчилари билан тенгма-тенг «олишарди», кўпинча баҳсларда ҳақлигини асосли исботлаб, нозиктаъблик билан ютиб чиқарди; илмий баҳслару мунозаралар орқали дўстона меҳру оқибатни уйғотарди, уни кадрлашни амалда кўрсатарди.

Домланинг шу хислатлари кўп алломаларни ўзига жалб қилган эди. Филолог — олимларнинг отахони Иззат Султон ҳам “Менинг ўзим билган бирдан-бир фазилатим — дўстлар танлай билишим. Шукуровлар оиласини дўстликка танлай олганимдан беҳад мамнунман”, - деб қайд этган эди.

Н.Шукуровнинг вафотини эшитганда Домла катта бир таъзияномасини юборганди. Раҳматли устозимизнинг (жойлари жаннатда бўлсин!) бу хатлари ҳам ибратга, сабоққа бой бўлганлиги сабаб тўлиқ келтирган маъкулдир:

“Азиз Нуриддин Шукуровнинг бевақт вафот этгани ҳақидаги мудҳиш хабар биз тошкентликларга етиб, қалбимизга ханжардек ботган пайтида бир табаррук ривоят менинг ёдимга тушди:

Пайгамбаримизнинг севиқли ва навқирон бир мухлиси қўққис вафот этганида, у Зот нола қилиб, Аллоҳга мурожаат этибди:

— Эй, Парвардигор, нега сен мени навқирон дўстимдан жудо этасан?

Аллоҳ дебди:

— Сенга энди мотам ҳассаси керак. Ўрмонга кир, ўзингга ҳасса учун ёғоч кес. Шундан сўнг мен сенинг саволингга жавоб бераман.

Пайгамбар Аллоҳнинг айтганини қилиб, ҳассага таяниб, Аллоҳ даргоҳига қайтиб, жавоб кутибди.

Аллоҳ дебди:

— Қара, сен ҳасса учун ёш дарахтнинг энг кўркам шохини танлаб, кесиб олдинг. Мен ҳам, бандаларим менга керак бўлиб қолганида, улар орасидан сарасини танлаб оламан.

Нуриддин замонамизнинг сара инсонларидан бири эди. Унинг саралиги хилма-хил равишда намоён бўлар эди.

У адабиётни яхши билар, ўз касбининг моҳир вакили эди. У адабиётни шунинг учун яхши билар ва бадиий асарни моҳирона таҳлил этар эдики, у адабиётни яхши кўрар эди. Адабиётни чин

қўнгилдан севган кишигина ўзининг бутун ҳаётини ва қалби ҳароратини унга бағишлайди, унинг нозикликларини билиб олади ва қадрлайди.

Адабиётни севмак ва тубдан билмак учун эса одамларни севмак керак. Одамларга адабиётдан етадиган бебаҳо манфаатни тушунган, адабиётнинг инсон учун ҳаводан зарурлигини англаган шахсгина адабиётшуносликда ва адабиётшунос кадрлар етиштириш борасида Нуриддиндек натижаларга эришуви мумкин.

Нуриддин энди орамизда йўқ. Бу – катта йўқотиш.

Муқимийнинг вафот этганини гурбатда эшитган Фурқат ўз дўстларидан бирига ёзган эди:

Муқимий, Нисбатий ўлди, демишсан, ўлса ўлмишдур,
Малул бўлма, жаҳон холи қолурми ҳеч расолардин.

Бу сўзларни шоир, даставвал, дўстини эмас, ўзини юпатиш учун, ўз аламини босиш учун айтган, албатта.

Юрак аламини бир даража бўлса ҳам босиш учун сўз топиш мумкин. Аммо биздан абадий кетган сара Инсонни қайтариб олиб келиш чорасини топиш мумкин эмас. Афсус! Минг афсус!"

Бундай самимий ва беғубор дўстлик, дўст учун куйиниш ҳамон дарс беришга қодир; бир-биримизни ардоқлаб яшашга чақириқдир. Ўз соҳасининг билимдони ва хушхулкли соҳиби бўлишга намунадир.

Ҳамма ўқитувчилар, тарбиячиларга хос бўлган ва кўпчилик биладиган бир сир бор: устозлар ўзлигини шогирдларига (фарзандларига нисбатан) кўпроқ сингдирадилар, улар билан мунтазамроқ шуғулланадилар, барча инсоний саъй-ҳаракатларига раҳнамолик қиладилар. Ҳақиқий шогирд фарзанд каторида, балки ундан устунроқ, соҳангни тушунадиганроқ, ўртоқлашадиганроқ, келажакда эса ўстирадиганроқ бўлгани учун азизроқдир.

Нуриддин ака иқтидорли ёшларни топишга, уларни ижодий парвозга тайёрлашга уста эди. Бунини ими-жимида, лекин бутун салоҳиятини сарф этиб бажарарди. Бунга О.Матжон, Н.Жонузок билан устоз ўрталаридаги тарих жонли гувоҳдир. Омон армия сафида, Нодир Туркияда ўқишда экан, домла улар билан хат орқали алоқа қилар, устозлик ва оталик меҳри билан уларни қувватлантирарди. Ҳа,

“У бир устоз эди, мунис, шогирддон,
Машк кўрарди ҳамма ишини қўйиб.
Шогирд – унинг учун рўйи осмон,
Юргиси келарди шогирдни суйиб.
Бир яхши сўз топса шогирд шеърдан,
Севиниб кетарди топгандай тилло.
Меҳри балқир эди юрак қаърида,
Туғилганди айни шогирд-чун илло”.

(Олқор Дамин. “Устоз ёди”.)

Ҳа,

“Ёдимизда ҳамон: биз шаддод бетин
Кезиб юрган ёшликнинг аршларида –
Адабиёт деган ҳаёт борлигин
Англагандик домланинг дарсларида!”

(Ш.Ҳасан. “Видо”.)

Ҳа, “Домла ўзини-ўзидай тушунадиган, ҳар ҳолатда суянчиқ бўла оладиган Дўстга эҳтиёж сезган. Назаримда, устоз ҳар бир ёш истеъдодни кашф этар экан, аслида ана шундай дўсти содиқ ахтарган. Адабиётнинг, Кўнгилнинг дўстини камолотга етказишни кўзлаган...” (Н.Жонузоқ. “Меҳрингизни соғиндик, устоз!”)

Бундай буюк дард эгасининг туғёнлари шеър бўлиб тўкилмаслиги мумкин эмасди. Домла Хушнуд (мамнун, хурсанд) тахаллуси билан кўплаб бадий асарлар битганларки, уларда бу дард мана-ман деб туради. Шеърларида ҳам, таржималарида ҳам нозикфаҳмлик, донишмандлик, фалсафийлик барқ уради. Уларнинг ҳар бири инсон ҳаётидаги кўргиликлардан ва шулар туфайли қалбда пўртана кўзгаган туйғуларнинг изҳори бўлиб дунёга келади.

Уларнинг қўпчилиги айрилиққа, йўқотишнинг азобларига бағишланган. Балким, бунинг боиси – домланинг илмий раҳбарлигида фан номзодлари бўлиб етишган, кўзга кўринган шогирдлари Тошпўлат Ҳамид, Аскарали Шаропов, Юсуф Ражабов, Илҳом Ҳасановларнинг бевақт вафотлари қолдирган аламдир, айрилиқнинг оғриқли изтиробларидир. Балким, бир факультетда ҳамкор, ҳамдўст, ҳамнафас, ҳамсуҳбат, ҳамфикр, бўлиб ишлаган ва эрта кетган Улуғ Турсун, Воҳид Абдулло,

Орифжон Икромов, Худойберди Дониёров, Ҳамдам Бердиёров, Хусайн Ризо кабиларнинг фироқидир, бу фироқнинг интиҳосиз кийноқларидир...

Устознинг, айникса, “Илҳом хотирасига” (1991 йил 31 март) бағишланган марсияси беадад азобга тўлиқлиги, жудолик ҳасратининг кучлилиги билан ажралиб туради:

“Таянчим эрди Илҳомим, таянчимдан жудо бўлдим,
Кувончим эрди Илҳомим, кувончимдан жудо бўлдим.

Жаҳондин ўтса устозлар, қолур шогирду мумтозлар,
Юпанчим эрди шу сўзлар, юпанчимдан жудо бўлдим.

Дилимни бу ўлим доғлар, алам тиги билан тиглар,
Кўзим бўзлар, кўнглим йиғлар, ки тинчимдан жудо бўлдим.

Қадду қоматлари зебо, йигитлар ичра бир барно,
Ақлу идрокда ҳам якто, шу ганжимдан жудо бўлдим.

Ўтиндимки сўзинг асра, кўз тегишдан кўзинг асра,
Фалокатдан ўзинг асра, ўтинчимдан жудо бўлдим.

Жаҳонда бунча офат кўп, тасодиф кўп, фалокат кўп,
Ёвуз, машғум ҳалокат кўп, ишончимдан жудо бўлдим.

Жаҳондин ўтса устозлар, қолур шогирду мумтозлар,
Юпанчим эрди шу сўзлар, юпанчимдан жудо бўлдим”.

“Топдим” деган зўр кувончга сарфланган катта меҳнатнинг кутилмаганда қайғу ва “йўқотиш” ила яқунланиши, “севинч қанотида қайғунинг учиб келиши” домла – шоирни довдиратади, аламнинг зўрлигидан, ёвуз қисматидан қалбини йиғлатади. Айни пайтда, толиққан, ғамга ботган, кулфатда қолган устознинг улуғворлигини ҳам кўрсатади.

“Воҳид Абдулло қани?” (1985 йил 2 август) марсияси ҳам ички гўзаллиги, пишиқ-пухталиги билан Нуриддин акани эсга солади. Унда Академик Воҳид Абдуллаев киёфаси яққол намоён

бўлади, йўқотишдан дилларда қўпган зилзила ва ларзалар чуқур ва ғамгин ифодасини топади:

Айлади Жомий, Навоийни тавоб,
Равнаку Роқимни этди бобу боб.
Хоксор, Мирий учун топди савоб,
Ул китоб устида ўлди, ул – китоб
Во-дариғо, во-дариғо, во-дариғ.

Тариху меросга ул шайдо қани,
Сўзга моҳир нуқтадон усто қани,
Хуш калом, хуш хулқу хуш имло қани,
Ўртанур дил, Воҳид Абдулло қани,
Во-дариғо, во-дариғо, во-дариғ.

Айрилиқ дарди туйғулари домладан ҳеч ажралмаганлиги туфайли, уни босиш азобларини камайтириш учун поэзиядан мадад сўраб, чиройли таржималар ҳам қилганлар. Жумладан, Расул Хамзатовнинг “Две шали” (М., 1971) тўпламидан қилган куйидаги таржимаси ўзбеконалиги билан кўпни ўзига жалб этади:

“Инсонларда бордир уч эзгу қўшиқ,
Шунда жам шодлигу қайғу – ҳаммаси.
Шулардан биттаси баридан тиник,
Бу – бешик устидаги она алласи.

Иккинчисини ҳам айтади она:
Тобутда ётганда жигарпораси –
Унинг муздай юзин сийпалаб.
Учинчи қўшиқдир – қолган барчаси.

Бу “дард”ларни домла енга олди, вақт бу жароҳатларини, аламли туйғуларини муайян даражада даволади. Домланинг умидлари яна учқунлай бошлади. Домла умр мазмунини топгандай, уни хотиржам ва ободлик билан ниҳоясига етказадигандай фаолият билан шуғуллана бошладилар. Туғилган қишлоқларида ҳовли-жой қилиб, катта боғ қилишга ва ана шу боғдаги ҳовузча бўйида ижод билан шуғулланишга аҳд

қилгандилар. Ана шу аҳднинг асосий қисми битган эди. Афсуски, ўлим бу аҳднинг амалига имкон бермади, домланинг орзулари, ижод этмоқчи бўлган асарлари устоз билан бирга кетди...

Шукроналик шундаки, домла ижод этган илмий, бадий асарлар яшашда давом этмоқда; кўпга фойда келтирмоқда.

Хуллас, айтганларимиздан битта хулоса қилсак бўлади: Инсон биродари учун, устоз шогирдлари учун беминнат хизмат этса, унинг асосида Ватанга, элга манфаат етказиш, улуглаш ётса, ундай одам авлодлар тарбиячиси, Истиқлолимизнинг посбони бўлиб қолаверади, қалбларимизда яшайверади. Шу боис, шогирдларидан бири қуйидагича ёзганида ҳақдир:

“Сиз эккан ниҳоллар униб, ўсажак,
Меҳрингиз қуёши сўнмагай ҳеч вақт.
Қалбингиз илоҳий нурга тўлғуси,
Рухингиз йўқлагай порлоқ келажак”.

2013.

ТАРЖИМАШУНОСЛИГИМИЗ ХИЗИРИ

Одам одам билан тирик.
Мақол

1997 йил 14 май. Ёш тадқиқотчи Эшмуҳаммад “Ҳамид Олимжоннинг таржимонлик маҳорати” мавзуида номзодлик диссертациясини ёқлади. Ҳимояда ўзбек таржимашунослигининг отахони, аллома Ғайбулла ас-Салом, шу соҳанинг билимдони, фан доктори Эрик Каримовлар ҳам қатнашдилар. Ҳамид Олимжондек буюк санъаткор ижодини Истиқлол эстетикаси нуқтаи назаридан ўрганишнинг дастлабки ва асосли, бугунинг зарур тадқиқоти сифатида баҳоланган бу иш кўпчиликнинг олқишига сазовор бўлди...

Раис: “Табрик навбати таржимашунослик мактабимизнинг отаси, устозимиз Ғайбулла акага”, -деди.

Ғайбулла ака асоларига таяниб, ўринларидан турдилар. Давранинг диққати жамлангач, оҳиста ва салмоқ билан ҳимояда

топган коникишлари ва хурсандликларини яширмасдан сўз бошладилар:

- Аллоҳи Таоло абадий умр эгаси Ҳазрати Хизрни даргоҳларига чақирибди. Ерга тушиб, одамларнинг билимларини билиб келишга амр қилибди. Хизр яшил рангли кийимлар кийиб, мўйсафид шаклида ерга тушибдилар. Тушганлариданок диссертация ҳимояси билан боғлиқ масалалар бўйича уй-хаёл суриб кетаётган ёш таржимашуносга дуч келибдилар.

- Болам, жуда хаёлчансан, нима қийнапти? – деб сўрабдилар.

- Бобожон! Учраганингиз хўп бўлди-да! Бир фотиҳа берсангиз! Райҳоний кийимларингиз, мўйсафид киёфангиз, толеимга қизиқишингиз, самимий меҳрибонлигингизни “таржима” қилсам, Ҳазрати Хизрсиз! - дебди.

Бундай ҳақиқатга, билимдонликка дуч келган Ҳазрати Хизр шошиб қолибдилар. Таржимашуноснинг таҳлил ва тадқиқидан чўчиб:

- Ие, болам! Мен Ҳазрати Хизр эмасман, оддий бир инсонман, сен адашяпсан, – деган эканлар.

Худди шундай, мен ҳам бугун таржимашунос эмасман. Биргина шу соҳада бир нечта фан докторлари, юзга яқин фан номзодлари хизмат қилишяпти. Ҳаммалари ҳам билимдон... Эшмуҳаммад омон бўлсин, билимини орттиришдан тўхтамасин!..

Шу мулоҳазаларни тинглаган кишиларнинг кўнглида қандайдир кемтик пайдо бўлди. Табрик ниҳоясига етмагандек туюлди. Устознинг камтаринлигидан хайрат уйғонди. Буни сезиб турган раис барчанинг кўнглидаги гапни топиб айтди:

- Ҳурматли устоз! Нима десангиз ҳам майлига, лекин сиз ўзбек таржимашунослик мактабининг, биз шоғирдларнинг Хизирисиз!

Эзгуликдан эзгулик туғилди. Яхши ниятда ҳаракатга чорловчи ният юзага келди. Самимийликдан, ишончдан ҳақиқат қарор топди. Табрик бус-бутун бўлди, мукамаллик, оддий донолик, қалблар тозалиги юзларни гул-гул ёндириб, давранинг мазмунига гўзаллик қўшди. Бундан таъсирланган баҳор ҳам гуллари атрини оламга аёвсиз тарқатар, дилларни дилларга чамбарчас боғлар эди. Инсон ва табиат покликка, комилликка, умрибоқийликка хизмат қиларди...

2000 йил бошида умри азиз муаллим ва мураббий Тошкент давлат университетига “Ўзбекистон Миллий университети” деган юксак мақом берилиши муносабати билан ташкил этилган тантанали кеча минбаридан сўзлаётиб жон таслим қилдилар. Охирги сўз ҳам, охирги нафас ҳам одамийликни улуғлашга, ўзликни топишга, Истиқлол қувончини симиришга сарф бўлди.

Шундай бахтнинг буюклигини теран ҳис қилишлик юракни тарс ёриб юборган бўлса, не ажаб! Ҳа, он ҳазрат ҳаёти давомида “баайни киприклари билан чўғ терди”, “Зулматдан ҳам нур кидирди”, “Ҳар қандай ёмонликдан яхшилик” топди. “Муқаддас бирликни, парчаланмас иттифокни улуғлади”. “Шундай устоз бўлгинки, шогирдинг сен билан фахрлансин, шундай шогирд бўлгинки, устозинг сен билан фахлансин”, “Нажот ва салоҳият – ёвлашишда эмас, бирлашишда”, “Бошқалардан тўғрилиқни талаб қилишинг учун ўзинг тўғри бўлишинг керак”, “Истеъдод ўзини қойитганида, ўқиб-ўрганганида, қора меҳнатга ботиб меҳнат қилгандагина самара беради. Иқтидор билан қилинган меҳнат, эришилган иқтидор бир-бирини тўлдиради” каби беҳисоб сабоқлар қолдирди. Юзлаб дўст ва шогирд орттирди. Қалби амрига таяниб, шукроналик билан умргузаронлик қилди. Умрини, инсонлигини буюк намуна даражасига кўтара олди.

Гарчи бу баҳор Ғайбуллоҳ ас-Саломсиз яшилликка ўранаётган, гулга бурканаётган бўлса-да, бу баҳорнинг эгалари қалбида, жамиятимиз онгида Устоз бўлиб, Мураббий бўлиб, Аллома бўлиб, Илм бўлиб, Маънавият бўлиб, Маърифат бўлиб яшамокда. Иккинчи умрининг биринчи баҳорини биз билан абадий яшовчи ва ҳаракат этувчи одамий нур бўлиб қаршиламокда.

Марҳабо, устоз! Хуш келибсиз!

2000.

“БИЛИМ – АҚЛ СИЙМОСИДИР”

*Яшашдан мақсад ўлгандан кейин ҳам
барҳаёт бўлиб қолишдан иборат.*

М.Жалил

Гапнинг пўсткаласи шу: адабий тил ва унинг қонун-қоидаларига қанчалик амал қилаётган, бадий адабиётнинг биринчи элементини талабаларга қай даражада ўргатаётган бўлсак – буларнинг барчасида устози доно – Худойберди ака Дониёровнинг илм ва сабоқлари бор. У ҳамон бебаҳо ва туганмас хазинадек хизмат қилмоқда. “Кўнгил кўнгилдан сув ичади” деганларидек, тинимсиз ҳаракат қилмоқда, қалбдан қалбга кўчмоқда.

Устоз узун бўйли, озғин, саботли одам эдилар. Кўпинча дарсга маъруза матнисиз, дарсликсиз кирардилар. Фанни, мавзунини чуқур билганлари туфайли ёздириш (диктовка)дан кўра талабалар билан биргаликда фикрлашни, кўрилатган мавзу масалаларини, муаммоларини ҳамкорликда исботлашни ёқтирардилар. Бундай усул – кам-кўстсиз, бенуқсон эди; шунчалик маромини олган эдилар-ки, зўриққанлари, чарчаганлари сезилмасди. Фикрлар оқими ҳеч тугамасди, яна қандайдир муаммолар туғилаверарди. Назаримда, домла маъруза ўқиш жараёнида ижод қиларди: мавзунинг ўзи кутмаган янги кирраларини, чўққиларини забт этарди, қонуниятини очарди. Бундай пайтларда янги фикр яна бир бор такрор айтиларди: чамамда, устоз уни ўз хотирасига эсдан чиқмайдиган қилиб муҳрларди. Шундай вазиятларда устоз чирой очарди, юзлари гулгул ёнарди, сервисор кўринарди.

Айниқса, жумла тузишга уста эдилар. Оғзаки нутқда ҳам ҳар бир сўзни ўз ўрнига қўйиб, сўз тартибини бузмасдан ишлатардилар. Нотикликда фасих эдилар. Кўпинча, аниқлик ва равлонлик – тилнинг қонун-қоидасини чуқур ўрганишга боғлиқлигини таъкидлар ва бизга яқин мисоллар билан исботлардилар:

“Яқиндагина нашриётдан чиққан адибимизнинг янги асарлар тўплами кенг жамоатчиликка манзур бўлди”, - деган

жумлани келтирар эдилар-да, бизлардан сўрар эдилар: “Яқиндагина нашриётдан адиб чиққанми ёки китоб чиққанми?”.

Мушоҳада кулгу кўзгатарди... Устоз давом этиб, “Бу жумладаги “адибимизнинг” сўзини тилимизнинг қонунқондасига амал қилиб, биринчи ўринга чиқарилса, олам – гулистон”, - дея таълим берардилар... У киши ўргатишдан чарчамасдилар.

Устоз ҳаёт ва илмнинг билимдони эдилар, лекин мағрурланмас, ўзларини ҳеч вақт доно санамасдилар. Одобли ва камтарин эдилар: беҳуда айтилмаган фикрга, сўзга ташна; ёшдан ҳам, қарилардан ҳам маслаҳат олишга, уларнинг асосли мушоҳадаларига таянишга доимо ўч эдилар. Устоз ўзларининг “Адабий тил ва бадиий стиль” (Т., “Фан”, 1988.) китобларини менга, энг яхши истаклар билдириб, биринчи декабрда тақдим қилдилар. Январь ойида Ёзувчилар уюшмасининг Самарқанд бўлимида “1998 йилдаги илмий изланишлар” мавзусида маъруза қилдим ва китоб ҳақидаги фикрларимни ҳам (Устоз йиғилишда ўтирардилар) айтдим:

“Адабий тил ва бадиий стиль” китобини монография деб аталишига қўшилиб бўлмайди. Тўғри, монография жанрида бир мавзу танланади ва у чуқур тадқиқ қилиниб, таҳлил этилади. Шу нуктаи назардан қарасак, китобнинг 16 та боби ҳам (Бадиий асар тилини ўрганишга доир; Шоир асарларининг тили ва стили ҳақида; “Машъал” романининг тил хусусиятлари ҳақида...) “Адабий тил ва бадиий стиль” муаммосига бағишланган. Лекин ундаги ҳар бир боб алоҳида мақола шаклидадир. Уларнинг ўрнини алмаштириш ҳам, олиб ташлаш ҳам, шундай тартибдаги мақолаларни киритиш ҳам мумкин. Шу сабаб оқибатида китоб “хулоса”ланмаган. Бу, биринчидан.

Иккинчидан, баъзи мақола-боблар, менинг назаримда, бугун қимматини йўқотгандай. Масалан, “Ўтган кунлар” романининг тили ҳақидаги бобда асосан роман ғоявий нуктаи назардан, образларга характеристика бериш тарзида таҳлил қилинади. Асарнинг тили бой, содда, ифода кучи зўр тарзидаги фикрлар айтилади, бироқ исботланмайди.

“Автор характерлар яратишда психологик таҳлилдан унумли фойдаланади, образнинг ички кечинмаларини тиниқ бўёқларда аниқ қилиб очиб беради... Отабек ва Кумушнинг... ички

кечинмалари тасвири психологик анализнинг намунасиدير” (130-бет), - деб ёздилар, ҳолбуки романда психологизм (қаҳрамонлар ички дунёсининг ташки қиёфа, хатти-ҳаракат ва ишораларда воқе бўлишини тасвирлаш) теран. Лекин унда психологик таҳлил йўқ, чунки унда бир хил туйғу ва фикр туфайли бошқа туйғу ва фикрнинг ривож, персонажларнинг ўз-ўзининг чуқур таҳлили каби психологик таҳлилнинг зарур компонентлари йўқ... асарнинг ғояси ҳам бу усулни талаб этмайди”.

Маъруза тугагач, устоз ўринларидан туриб, ёнимга келиб ўтирдилар. “Ҳамма фикрларингизни эшитдим. Маъқул. Айниқса, психологизм билан психологик таҳлилни фарқламай, нотўғри қилган эканмиз. Миннатдорман”, - дедилар. Мен бу гаплардан, ҳаяжонланганимдан терлаб кетдим ва “Раҳмат, устоз!” дея у кишига қарар эканман, устод мамнунликларини кўриб, бошим осмонга етди. Олган илмнинг бир баҳясини қайтарган шогирд туйғусини шунда татиб кўрдим... Ҳа, устоз ўрганишдан уялмас, ийманиб ўтирмас ва ҳамда тиниб-тинчимасдилар. Тан жон билан, шогирд устоз билан ва аксинча тирик бўлганидек, бундай вобасталик бор экан, устоз “ёди пок қалбларда пойдор”дир. Илм ва одамийлик дарёси ўз сувини, авлодларга улашаверади. Ўзгулик яратишда тиним билмайди; шогирдлари Н.Бобоқандов ҳақ:

*Навоийни парвариш этган бўстонда
Фидоий — миришкор юрибсиз, устоз.
Туркий лисон ичра нелар кечмоқда,
Муттасил кузатиб турибсиз устоз.
Ҳар сўзингиз ҳикмат, умрингиз боқий
Сизга мадҳиялар ҳоҷжати йўқ юк.
Миннатдор эл-юртнинг қалбида мудом,
Сиздек жафокашлар бўлгайлар суюк.*

1999.

ҚАЛБ ҲАРОРАТИ БЕНАЗИР ДОМЛАМ

Пишган лойнинг чинниси тоза бўлади.

Халқ мақоли

1.

Раҳматлик Ботурхон домламни – зиёли ва ҳалол инсонни кўз ўнгимга келтирсам, мавлоно Хусрав Деҳлавийнинг:

*“Чирогдек бўл, ёритгил кенг жаҳонни,
Олов янглиз қуйдирма хонумонни”, -*

деган ўғитлари эсимга келади. Дарвоқе, Домла қалбида мумтоз адабиётимизга нисбатан олов бор эди. Бу олов қанчалик кучли (вулқон оташидек) бўлишидан қатъи назар, домла уни жиловлаб олгандилар, **камтарлик** билан «кенг жаҳонни чирогдек ёритардилар», ҳақиқатларни **ҳокисорлик** ила кашф этар эканлар, мутлоқ хулоса чиқармасдилар, ундан-да асослироқ бошқа хислат ва қирралари бўлиши мумкинлигига ҳам ишонардилар. Замонлар ўзгариши билан воқеликни англаш, унинг қадриятларини баҳолаш мезонлари янгиланишини, ўзгаришини чуқур идрок этувчи **назаркарда** олим эдилар. Шу хислатлари туфайли илмий **зукколикни**, **бағрикенгликни** воқе қилардилар...

Бундай доноликни, донишмандликни қўмсар эканман, Домла билан боғлиқ турли воқеалар хотирамда жонланади, олган сабоғларим ҳамон ҳузур бағишлайди, Сиз-ла баҳам кўришга шошилтиради.

2.

Устоз «Адабиёт назарияси» дарслигимга масъул муҳаррир бўлганлари учун қўлёзмани синчиклаб ўқиганларига шохид бўлдим. Мен сезмасдан ўтказиб юборган кўпгина хатолар, арузнинг рукнлари парадигмалари, мумтоз адабиётга оид арабча асарларнинг номлари тузатилган эди.

«Ўтган кунлар»дан келтирилган матндаги бир сўзнинг остига чизилиб, варақ хошиясига сўроқ белгиси қўйилган эди. Уни ўқий бошладилар: *«Биз булар билан танишишни шу ерда қолдириб, айвоннинг чап тарафидаги дарича орқали уйга кирамиз, ҳам уйнинг тўрига солинган атлас кўрпа, нар ёстиқ қучоғида, совуқдан эринибми ва ё бошқа бир сабаб биланми, уйгоқ*

етган бир қизни кўрамиз... Сариқ рупоҳ атлас кўйлакнинг устидан унинг ўртача кўкраги бир оз кўтарилиб турмоқда эди...» Шу ерга келганларида «Кўйлакнинг устиданми ёки остидан?» - дея мурожаат қилдилар. Мен бундай синчковликдан, инжа эътибордан, нозик кузатишдан ҳайратга тушдим ва шу пайтгача ҳеч ким эътибор бермаган бу сўз аслида «остидан» бўлиши, ана шундагина гапдаги фикр мантиғи тўғри чиқишини («Сариқ рупоҳ атлас кўйлакнинг остидан унинг ўртача кўкраги бир оз кўтарилиб турмоқда эди») тушуниб етдим... Ҳар бир сўзни чақиб, унинг маъини «шишиб» ўқиш лозимлиги тўғрисидаги сабоқни туйдим.

3.

- Жуда кўп сўзлар нотўғри ёзилган; маънолари англалмаган, қадрига етилмаган? Сабаби нима-да, қачон бизлар сўз фаҳмшуноси, шеър фаҳмшуноси бўламиз?

- Сўзнинг илоҳий неъмат эканлигини англаш сезгимиз ўтмаслашганидан бўлса керак-да!

- Ҳа, балли! Бу соҳада мумтоз шоирлар ижодида сўзни фаҳмлаш, сўзлар мантиғининг мутаносиблигига амал – ҳамон юксак. Уларни ўрганмай, сўз сезгисининг нафосатини кашф этиш, унинг эгаси бўлиш қийин!

4.

Фан номзоди даражасини олиш учун диссертация ҳимояси бўйича ихтисослашган Илмий Кенгаш учун раҳбарлар керакли шароитни яратиб беришга ҳаракат қилмаяптилар, котибликдан воз кечишга ариза бермоқчиман?

- Ҳотамжон! «Дили васий кунед». Бугун бўлмаса эртага шароитимиз яхши бўлиши мумкин. Яхши ният билан ишлайвериш керак...

(Орадан анча вақт ўтгач, Кенгаш учун хона, керакли жиҳозлар ажратилди. Албатта, бу иш ҳамирдан қил суғиришдек осон битмаган эди, устознинг – Илмий Кенгаш раисининг бетиним саъйи ҳаракатининг ҳам натижаси эди.)

Ҳарқалай «Кўнгилини кенг тутган» камроқ изтироб тортар экан, шундай маслаҳат берган одамгина ҳамкор ва ҳамкасб дардини енгиллатиш учун кўпроқ машаққатни ўз

**бўйнига оларкан-да! Ана инсонийлик! Ана савоб!
Билдирмасдан қилинган саҳийлик, валломатлик!**

5.

- Нега ўтмишимизга факат бир хил – қора рангда қараймиз?

- Бу нотўғри. Ҳаётда 5 мингдан ортиқроқ ранглар борлигини биласиз. Шу ранглар ичида оқ ва қораси ҳам бор. «Қора»сини гапирганда «оқ»ини эсдан чиқармаган маъқул. Иккаласи бир даражада айтилса-ю керагини ажратиб олиш инсонларга ҳавола этилса, маънан тўғри бўлади. Мана ўзингизни ўйлаб кўринг: шу даражага қайси даврда эришдингиз? Сизни шу даражага келтирган ота-онангиз қачон яшашган? Сиздаги хислатлар-у маҳорат, тажрибаю устозлик қачон юзага келган? Ахир ўз умрингизнинг тарихини қора ранг билан чаплаш, бу ўзбек халқининг тарихини хаспўслаш, нотўғри баҳолашга олиб келмайдими?.. Ахир, миллионлар ҳам якка (бирлик) – лардан ташкил топади-да! Шу сабабдан донолар «Ҳар кимсанинг қалбида ўз халқининг жажжи қиёфаси яшайди», дейдилар.

6.

Домланинг шогирдларидан Усмон Қобилов номзодлик диссертациясини ёқлашидан олдинроқ академик Б.Валихўжаевнинг масъул муҳаррирлиги остида «Илоҳий тимсолнинг бадий талқини» монографиясини нашр эттирди. Ўзбек адабиётида Исо пайғамбар тимсоли ва унинг бадий талқини тарихи ўрганилган бу китоб кўпгина баҳсу манозаралар уйғотди.

Мустақиллигимиз арафасида кўпгина адабиётшунослар ҳам «Қуръони карим»ни, пайғамбарлар тарихини, умуман Исломни илмий ўрганишга бел боғлаган пайтлар эди. Ҳали кўпчилик бу соҳани чуқур эгалламаган ва совет мафқурасининг таъсири сезиларли устунликка эга ҳукмронлиги давом этарди. Ушбу монография ва Исо масих шахсияти, бадий образи хусусида «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида таниқли олим, профессор Абдурашид Абдуғафуровнинг (жойлари жаннатда бўлсин) «Илоҳнинг тимсоли бўладими?» деган мақоласи эълон қилинди. Мақолада монография муаллифи ва масъул муҳаррири ноўрин танқид қилинди. Ҳеч қандай асосларсиз, тўғрироғи, Исо

пайғамбар ва унинг бадий образи талқинини чуқур мушоҳада қилмай, моҳиятини англамасдан билдирилган фикрлар кўпчиликнинг эътирозини уйғотди.

Самарқандлик олимларнинг ҳақли эътирозларини билдиришларига Ботурхон домла розилик бермадилар: «Илм фақат далилларга асосланади ва монография мазмунига ҳеч ким эътироз билдира олмайди. Абдурашид акага озгина имкон бериш керак, у киши катта олим — фикру мулоҳазаларида ҳиссиёт устунлигини тушуниб етадилар. Монографияда билдирилган ҳақиқатларга етиб келадилар ва тан оладилар», - дедилар.

Дарвоқе, кейинчалик Усмон Қобиловнинг «Исо Масих тимсолининг ўзбек мумтоз адабиётидаги бадий талқини» диссертациясига профессор Абдурашид Абдуғафуров биринчи ҳакамлик (оппонентлик) қилдилар. Унинг долзарблигини, аҳамиятини, илмий ишланганлигини эътироф этиб, етук тадқиқот сифатида баҳоладилар.

Устоз Ботурхон Валихўжаевнинг сабру тоқати, ҳамкасб адабиётшуносга нисбатан тўлиқ ишончи «қарши» саналган олимни «ёқловчи»га, ёқлаганда ҳам бутун салоҳияти билан бу ишнинг ижобий якунланишига тарафдор ва жонбоз дўстга айлантирди.

7.

Домла ҳар қандай қийинчиликни, камчилигу нуксонларни сезиб, англаб турсалар-да, ҳеч вақт нолишни билмасдилар. Қалбларида доимо шукроналик ҳукмрон эди ва ишонч билан бу қийинчилигу нуксонларни енгишга кодир кучу ғайрат борлиги ҳақида гапирардилар; яхши томонини олқаб гапиришни хуш кўрардилар. Қирқ йилдан кўпроқ ҳамкор бўлганимга қарамай, устоз оғзидан «ёмон», «бўлмайди», «ярамайди» деган сўзларни эшитган эмасман, алломанинг лексиконида бу сўзлар ишлатилмагани ҳамон ҳайратимни кўзғатади. Вазминликдан, сабру тоқатдан, чидамли бўлишликдан жонли сабоқ беради.

2007.

“КОВЛАНМАГАН ЧЎҒ КУЛ ОСТИДА ҚОЛИБ КЕТАДИ”

*Ёмон ҳам ўтар, яхши ҳам – яхши бил,
Сени яхши ном бирла ёд этсин эл.*

М.Саъдий

Ҳакима опа... кўпчилик аёлларимизга ўхшаш тақдир эгаси: болам деб ёнувчи она, юртим деб кўшиқ яратувчи шоира; адабиёт илмини бойитувчи фан номзоди, талабаларга таълим тарбия берувчи мухтарама доцент. Бир жумлага сиғувчи олам, инсонийлик дарёсининг биргина зарраси.

Лекин бу “оламнинг, зарранинг” юрагида олов ёнарди. Олов ижодга, яратишга, инсонийликни улуглашга, ўзлигини шу неъматлар учун бахшида этишга сарфларди. Сарфлаш сайин олов гуриллаб, кўпроқ қалбларни иситар, овлоқ жойларни, яширин шахсиятпарастларни кенгроқ ёритарди. Олчоқ одамларни фош этарди; фаолият – дарсхонага айланар, дардлар шеърларга доя бўларди.

1985 йил 28 июнь. Илмий Кенгаш. Кўриладиган масалалар юзаки ҳал этилди-ю, бош диққат янги лавозимларга қайта сайлашга қаратилди. Бир-бирига елимланган бир нечта варақлар Илмий Кенгаш аъзоларига номма-ном, навбат билан тарқатилди. Бунинг битта сири бўлиб, елимланган жой рақамланган экан. Шу сирли белги орқали қайси кенгаш аъзоси ректоратнинг таклифини қўллаб-қувватлайди-ю, қайси виждонан овоз бериши аниқлаб олинар экан. Бошлиққа шу мажлиснинг ўзидаёқ бу маълумот етказилар, виждонан овоз берганлар тазйиққа олинар, Ўзбекистон КПКнинг XVI ва XIX Пленумлари рухидан келиб чиқиб аёвсиз ва исботсиз танкид қилинади, қўркувга солинади, душманга чиқариларди. “Обработка” шу даражада бажарилардики, унинг сўнггида “айбдор” қарахт ҳолига тушар, юкланган тухматлар оғирлигидан қадди букилар, ҳамкасбларининг юзига қарашга ҳам ботина олмай қоларди. Бундай тазйиқ бу сафар Ҳакима опанинг чекига тушди. Опа оқарди, бўзарди. Ўрнидан туриб рад этишга уринди. “Ўтиринг жойингизга! Мен туришингизга рухсат бермайман!” – деган буйруққа мажбуран кўнди. Ҳақиқатни тиклаш учун юқоридан юборилган вакил, ҳаётни коммунистча бошқарадиган ҳукмдор,

Ўзини энг адолатли, хатолардан холис, ҳаммадан баланд турадиган одам ҳисоблаганининг гапини иккита қилиш мумкин эмас. Бу ўша даврнинг адолати эди. Мажлис бирданига ёпилди. Опа зўрға оёққа қалқди ва ниманидир пичирлаб мажлисхонадан чиқди...

Эртасига институтда партия мажлиси бўлди. Опага ҳам сўз навбати тегди. Ҳамма Ҳакима опа “айб”ларини бўйнига олади. Кечирим сўрайди. Шундай қилсагина кун кўради”, – деб ўйларди ва бундайларнинг кўпини кўрган жамоа бефарқ ўтирарди.

Опа минбарга жуда чаққон ва ишонч билан кўтарилди. Опанинг бу ҳолати президиумда ўтирганларни безовта қилди, улар бир-бирларига қарашиб олдилар. Бироқ вақт ўтган эди... Опа залга бир қараб олди-ю, бирданига шу шеърни ўқиди:

*Хушомадгўй эгилди ёйдек,
Гўё ерда олтин топгандек.
Тўғри сўзга “ранг” берди атай,
Маслаҳатгўй “устоз” бўлгандек.
Ажабланиб ёқа ушлайсиз,
Хушомадгўй гапирганида.
Гуноҳсизга қора суркашда,
Ифлослиги, топқирлигига.
Ажабланмай ўйлайман доим,
Билимдонга эргашиш керак.
Билимликлар менинг ҳамроҳим,
Хушомадгўй ўлмоғи керак.*

Қадини сарвдек тутиб, президиумдагиларни қарахт қилиб, залдагиларни ажаблантириб, ҳаяжонга солиб, инсон қадр-қимматининг улуғлигига ишонч орттириб ўрнига келиб ўтирди. Бир дақиқада жамоанинг энг дадил, адолатпарвар ва гўзал аёлига – ҳурматга лойиқ кадрдонига айланди. Опанинг бу журъати – жасоратга тенг эди, унга тан бермасликнинг иложини раҳбарлар ҳам топа олмадилар; опага ошкора тазйиқ ўтказишнинг йўли тамоман бекилганини англадилар... Гўё ҳеч нарса юз бермагандай, сўз навбати рўйхатдаги “мақтовлар доҳийсига” – этикод кўчасидан ўтмаган “файласуф”га берилди.

Опага яширин тазйиқ бошланди: факультетдаги арзимас ҳодисалар (сигарет чекиш, нос тупуриш), ўқитувчиларнинг камчиликлари (зақтида дарсга келмаслик, “икки”ларнинг кўплиги), талабаларнинг шўхликлари, раҳбарлар билан саломлашмасликлари... ҳаммаси деканга боғланди; буларнинг барчаси опанинг иш услуби ҳосиласи сифатида баҳолана бошланди. Опанинг дарсларини тинимсиз равишда текшириш, муҳокама этиш бошланди; Опа олган имтиҳонлар натижасига шубҳалар уйғотилди; “Икки” баҳо олганлар “танка”ларининг талабига мувофиқ арзномалар ёза бошладилар... Опа айбини топиш – хунарга, унга озор бериш – ҳурматга сазовор бўлиш даражасигача кўтарилди. Яккалаш ва таъқиб Опанинг кеча-ю, кундузини заҳарлашга ўтди.

Бундай мусибатни бошимдан ўтказганим учун опага ёрдамга келдим ва ўзимни ҳам сақлашга имкон берган “Ҳасан Кайфий”ни мутолаа қилишни сўрадим. Ҳикояда тасвирланишича, Ҳасан Кайфий ва подшо тонггача суҳбат қуришади. Сўз орасида подшо: Сиз фақат “Ақлим билан меҳнатим бор бўлсин” деяверасиз, бирон марта “Подшойим омон бўлсин, бошимизга соябон бўлсин, шунинг давлатида эсон-омон, топиб-тутиб яшаяпман демайсиз?” - дебди. Ҳасан Кайфий эса: “Менинг подшога тўлайдиган турли-туман ўлпон, солиққа ҳеч вақом йўқ. Менинг сиғинадиганим – ўз ақлим, ўз меҳнатим”, - дебди.

Бундай ўжар одамнинг эътиқодини ўлдириш учун подшо “Ямоқчилик қилганлар дорга осилсин” деб буйруқ чиқарибди. Ҳасанбой эса ямоқчиликни ташлаб, ўтинчилик қилиб икки танга пулини топаверибди. “Ўтинчилар осилсин!” буйруғи чиққандан мешкобчиликка ўтибди. “Мешкобчилар осилсин!” деса, йигирма мешкобчига хабар айтиб, икки тийиндан икки танга ишлабди. Подшо уни навкар қилиб, пул ишлашга имкон бермагач, навкарлик қиличининг бўғзидан тўрт энлигини қолдириб, қолганини синдириб пичоқчига 60 тангага сотибди ва ҳар куни зиёфати давом этаверибди. Хуллас, подшо уни ўзига муте қила олмайди. Ҳасан Кайфийни эътиқодидан, ишончидан айнита олмайди...

Ғ.Ғуломнинг “Ҳасан Кайфий”и Опага қаттиқ таъсир этганини, баъзи хулосаларга олиб келганини сездим. Опанинг ўзи ҳам буни тан олди. Асар у кишига ҳам ишонч, ҳам қудрат берди.

Опа “ўз аризасига мувофиқ” деканлик лавозимидан бўшади. Қаллоблик, қабиҳлик туфайли етказилаётган асаббузарликдан қутилди. Барча кулфатлардан халос бўлишнинг калитини топди: ўзини билимга, ижодга бағишлади. Яратувчи меҳнати орқали жамиятга ва инсониятга фойда келтираверди. Бу ғайратига ғайрат, шижоатига шижоат қўшди. “Адабий танқид назарияси”, “Адабиётдан амалиёт”, “Илҳом келганда”, “Зулфия ижодини ўрта мактабда ўрганиш”, “Орифжон Икромов” каби рисола, қўлланма, адабий портретлар, ўнлаб адабий-танқидий, илмий-оммавий мақолалари яратилди. Кўплаб шеърий асарлари қатори “Самарқанд қизлари” (Эсдалик гулдастаси) дунёга келди. Буларнинг ҳаммаси опанинг эъзозланишига, кадр-қиммати ошишига асосга келди. Бугун ҳам эсланишига, хотирасининг ўчмаслигига, умрининг давом этаётганига сабабкор омиллардан бўлди.

Опа билан чорак аср бирга, бир олийгоҳда, бир кафедрада ишладик. Бир-биримизга шогирд эдик. Ижодий ният ва орзуларимиз, уларнинг кўп ижролари – ҳамкорликнинг натижаси эди: ўнлаб мақолалар, қўлланма ва рисолалар бунга далилдир. Энг муҳими, бизнинг адабиётга, ҳаётга қарашимизда тўқнаш нукталар, оловли туйғулар, жонли тимсоллар кўп эди: Биз учун Саида Зуннунова, Зулфия, Ҳамид Олимжон, Пиримқул Қодиров – севимли санъаткорлар; Воҳид Абдулло, Орифжон Икромов, Василий Ларцев, Нуриддин Шукуровлар – кадрдон устозлар; Иззат Султон, Озод Шарафиддинов, Ғайбулла Саломовлар – намуна бўлган адабий танқидчилар саналарди.

Опа билан иш юзасидан тортишганмиз, баҳслашганмиз, аразлашганмиз. Баъзида овозларимиз (тембри) оҳанги баландроқ, кўркитадиганроқ, ҳадиксирайдиганроқ бўлгани ҳам сир эмас. Лекин бу узоқ давом этмас, бир неча соат, борингки бир кундан сўнг барҳам топарди: Қайсимиз ноҳақроқ бўлсак, ўшамиз кўпроқ самимийлик, инсоний саховат кўрсатар эдик. Оқим ўз ўзанига тушар, ҳаётий интилишларнинг ижодий мусобақаси давом этаверарди. Инсонийлик, поклик, биродарлик, ҳурмату иззат, ишончу эътиқод туйғуларимизга гард юқтирмасдик. Яшашимиз мазмуни шу эди.

Опа кутилмаганда тез таъсирланар (Шонра-да!), яхшилик (Эзгулик)дан ҳам, ёмонлик (Қабоҳат)дан ҳам бошқаларга

нисбатан кўп “дард” тортарди ва у, албатта, шеър бўлиб туғиларди. Қўлида шеър кўтариб юрган пайтлари — энг гўзал инсонга, узоқ қийналиб, азиз фарзанд кўрган, чиройига чирой қўнган буюк онага, ёшарган, гул-гул очилган аёлга ўхшаб кетарди. Опа (1932-1995) менинг хотирамда шундай суратланиб қолган ва у киши ҳамон шеър (Менга тақдим этилган бир даста асарларидан биттасини илова қилдим) ўқимокда:

БИРАМ ЁҚАДИ

*Майли дейман, айбламайман ҳеч,
Ўз сўзингда турганинг учун.
Ўзгармайсан сира, эрта — кеч,
Тўғри сўзли бўлганинг учун.
— Бир сўзлигинг бирам ёқади.*

*Тўғрилиқ — бу инсонга зийнат,
Мағрур бўлиш эса фазилят.
Оёқ тираб турасан гоҳ,
Ялинсам-да қилмайсан шафқат.
— Мағрурлигинг бирам ёқади.*

*Ҳуноб бўлиб боқаман тўймай,
Сен бўлсанг-чи, бошингни эгмай.
Юрагимга солиб ўт-олов,
Ҳижронингда ёқасан лов-лов.
— Ўғжарлигинг бирам ёқади.*

*Ҳаётингга аралашмайман,
Хаёл бўлар менинг юпанчим.
Ўйлашга гоҳ қиламан мажбур,
Ширингина бузаман тинчинг
— Табассуминг менга ёқади.*

*Бирсўзлигинг, мағрурлигинг,
Ўғжарлигинг, оловлигинг,
— Менга ёқади.*

2000.

ЯХШИ ИНСОН ЭДИ

*Олийжаноб фикрлар билан яшовчи одам
ўлим азобини мутлақо сезмайди.*

Ф.Бекон

Асад акани хотирлар эканман, улуғларнинг ушбу ҳақ гапи ёдимга келаверади: “Ўлмок туғилмокдай табиий нарса. Мухим иш устида ўлган одам оғир жангда яраланган, аммо аввалига оғриқни сезмайдиган ярадорга ўхшайди. Зеро олийжаноб фикрлар билан яшовчи одам ўлим азобини мутлақо сезмайди”. Дарҳақиқат, Асад ака 52 ёшида докторлик диссертациясини якунлаш ташвишлари билан Москвада ишлар эди ва ўша ерда (1988 йил 10 сентябрь) кутилмаганда – бир лаҳзада дунёдан ўтди. Сўнгги кўрганлар унинг қиёфасида “ўлим азоби”нинг излари йўқлигига шохид эдилар. Ҳа, ўлим бир лаҳзалик, умр эса... қилган эзгу ишларга, ижодий кашфларга, инсонларга бахшида қилинган меҳр-муҳаббатга қараб давом этаверар экан...

Асад Мирзаев 1936 йил 20 ноябрда Хатирчи туманининг Гумбаз қишлоғида таваллуд топди. Ўрта мактабни аълочи бўлиб тугатди. 1959 йили Алишер Навоий номидаги Самарқанд давлат университетининг тарих факультетига ўқишга кирди. 1964 йили уни муваффақият билан тамомлади. Илмга, тарихга чанқоқлик, яратишга иштиёқмандлик уни умумтарих ва чет мамлакатлар тарихи муаммоларини ўрганишга чорлади. 1970 йили “Биринчи жаҳон уруши йилларида Болгария ишчилар синфининг аҳволи ва кураши” мавзуида Т.Г.Шевченко номидаги Киев давлат университети Илмий Кенгашида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди. Умрининг асосий қисмини изланишларининг бош мавзуи бўлган Болгария халқининг тарихини ўрганишга бахшида этди. Шу соҳа бўйича Самарқандлик олимларнинг биринчилари каторида украин ва болгар тилларида ўнлаб илмий мақолаларини, ахборотларини эълон қилди.

1970 йилдан то умрининг охиригача Садриддин Айний номидаги Самарқанд давлат педагогика институтида ўқитувчи, доцент, докторант бўлиб ишлади. Узоқ йиллар олийгоҳнинг кечки ва сиртки бўлими бўйича ректор муовини (проректор) бўлиб, шу соҳанинг равнақиға, бўлажак мутахассислар

махоратининг баланд бўлишига бутун кучини сарф этди. Фидойи меҳнат, самимий меҳру оқибат Асад акани жамоада улуғланишига олиб келди, талабаларнинг оғирини енгил қиладиган, ҳамиша ёрдамга тайёр турадиган севимли устозига айлантирди. Бу фаолият Асад Мирзаевнинг яшашдан мақсадига, ҳаяжонига, меҳрига, бахтига, ҳаётининг мазмунига тенг эди. Уларни бир-биридан ажратиш, бирини иккинчисисиз тасаввур этиш — Асад акани ҳам, меҳнатни ҳам ерга уриш билан баробар эди.

Кечки ва сиртки бўлим ишларини намуна бўладиган даражага кўтаришдаги ишбилармонлик, малакали мутахассислар тайёрлашдаги жонбозлик, қийинчиликларни мардона енгиб ўтиш, иш ва яшашдаги саришталик, бурчга содиқлик каби хислатлар уни ўнлаб фахрий ёрлиқлар эгаси қилди. СССР ва Ўзбекистон халқ маорифи аълочиси бўлишига сабаб бўлди.

Асад Мирзаевич — билимдон тарихчи олим эди. Айниқса, унда тарихдан сабоқ чиқариб, келажакни кўра олиш хислати арзигулик эди. Шу сабабдан ҳам у “Ўрта Осиё республикаларининг Болгария халқ республикаси билан маданий алоқалари” долзарб муаммосини — докторлик диссертациясининг мавзун қилиб олган эди.

Уни ўрганишда тўхтовсиз изланар, ривожланиш жараёнидаги объектив борлик қонунларини чуқур ўрганар, воқеа-ҳодисалар мажмуини, тарих сабоқларини таҳлил этар, лекин қаноатланмас эди. Тожикистон, Қирғизистон, Туркменистон республикаларига бир неча бор сафар қилган, Болгарияда икки марта узок муддат (1 йилу 2 ой) бўлишига, шу соҳага оид фактик материалларни чуқур ўрганганлиги ва таҳлил қилиб улгурганига қарамай, ишдан кўнгли тўлмасди.

“Культурное сотрудничество республик Средней Азии с Народной республикой Болгарией (конца 1950-х-середина 1980-х годов)” монографиясини эълон қилди. Докторлик диссертациясининг дастлабки ҳимояси София университетининг Славянлар бўлимида бўлиб ўтди. Иш ҳимояга тавсия этилди. Афсуски... Асад аканинг қалби бардош бермади, орзуларининг амалига умри етмади.

Лекин шукроналик шундаки, Асад акадан биз ҳамкасбларига, ёру биродарларига, ҳешу ақраболарига етадиган меҳру оқибат,

беғуборлик, саховат, саришталик, самимийлик, фидойлик қолган; у яратишда, яшашда давом эмоқда. Ва, айниқса, Асад аканинг меҳрибон фарзандлари Фируза (моҳир зардўз), Зафар (фирма соҳиби), Дилфуза (савдо ходими), Ойбек (“Пахта-банк”нинг ишбошиларида бири) ва етти нафар неварани тарбия қилаётган Раъно Мирзаева фаолиятида яққол намоёндр.

Мавлоно Саъдий айтган эканлар:

*“Бўлак яхши ном истама, шул етар-
Сени яхши одам деса эл агар.”*

Ҳа, Асад Мирзаевич Мирзаев халқимиз қалбида яхши одамлигича қолади ва у бугун 65 га тўлиб яшайверади.

2001.

СЎЗАМОЛ ВА ҲОЗИРЖАВОБ ДОМЛА

*Ҳар кимнинг ҳам ўзига яраша ҳусни бор.
Халқ мақоли*

Жўра Муродович Ҳожиматов 1924 йили 14 сентябрда Жиззах шаҳрида меҳнаткаш оилада дунёга келди. Ўрта маълумотли бўлгач, Жиззахдаги В.И. Ленин номи ўрта мактаб ҳузурида ўқитувчилар тайёрлаш курсида таълим олди. Ана шу йилларда у адабиётга катта қизиқиш билан қаради. Бу қизиқиш уни 1944 йилда Самарқанд давлат университетининг тарих-филология факультетига бошлаб келди. Бўлғуси олим дорилфунунда аъло баҳолар билан ўқиб, жамоат ишларида фаол қатнашди. Илмий-адабий тўғаракларда, талабаларнинг анъанавий илмий конференцияларида маърузалар билан тез-тез чиқишлар қилди. “Ленин йўли” (Самарқанд), “Социализм йўли” (Жиззах) газеталарида тақриз, очерк, лавҳа ва корреспонденциялари босилиб турди.

1949 йилда университетни имтиёзли диплом билан битирган Жўра Муродович ишни ўқитувчиликдан бошлади. У Жиззах шаҳридаги Алишер Навоий, Қорақишлоқ (ҳозирги Бахмал) туманидаги ўрта мактабларда директор бўлиб ишлади ҳамда юқори синф ўқувчиларига ўзбек тили ва адабиётидан дарс берди.

Ёш педагог Жўра Муродовичга 1952 йилда аспирантурага йўлланма берилди. У М.Ломоносов номидаги Москва давлат университети аспирантурасига қабул қилиниб, таниқли олим, СССР Фанлар академиясининг мухбир аъзоси Е.Э.Бертельс раҳбарлигида илмий-тадқиқот ишларини олиб борди. Университет илмий кенгаши ёш олимнинг “1919-1941 йиллар ўзбек совет адабиётида сатира” мавзусидаги диссертациясини юқори баҳолади ва унга филология фанлари номзоди илмий даражаси берилди.

1956 йилда ўқиб улғайган, факультетга ишга келган Жўра Муродович бутун маҳоратини филолог кадрлар тайёрлаш ишига қаратди. Дастлаб ўзбек адабиёти кафедрасида ўқитувчи, 1957 йилдан шу кафедрада, 1980 йилдан СССР халқлари адабиёти ва адабиёт назарияси кафедрасида доцент лавозимларида, кейинчалик эса, мазкур кафедранинг профессор вазифасини бажарувчиси сифатида то умрининг охиригача ишлади.

У адабиётнинг ранг-баранг муаммоларига бағишлаб турли ҳажмдаги тўртта китоб, илмий тўплам ва журналларда 70 га яқин адабий-танқидий асарлар, вақтли матбуотда эса 200 га яқин оммабоп мақола эълон қилди. Бу асарлар ичида “Жанговар йиллар поэзияси” (Т., “Фан”, 1968) китоби, “Ўзбек поэзиясидаги жангчи образи”, “Кундалик” – бадиий асар” каби муаммоли мақолалари бугун ҳам муайян даражадаги аҳамияти билан ажралиб туради.

Жўра Муродович Ҳожиматов О.Сафаровнинг номзодлик диссертациясига илмий раҳбарлик, О.Эшмуродов, Ю.Бекмуродов ва С.Аъзамовнинг номзодлик ишларига расмий ҳакамлик қилди.

Жўра Муродович ўн йил давомида Китобсеварлар жамияти вилоят ташкилотини бошқарди. У 1970 ва 1984 йилларда бўлиб ўтган Бутуниттифок Китобсеварлар жамиятининг II, III съездларига делегат бўлиб сайланди. Китоб ва унга меҳр-муҳаббат уйғотиш иши билан шуғулланди.

Жиззах, Қарши, Самарқанд техникум ва институтларига узоқ йиллар Давлат Имтиҳон Комиссиясининг раиси сифатида иштирок этиб, малакали мутахассислар етиштириш ишига ҳисса қўшди.

Жўра Муродович Ҳожиматов (1924-1995) кўпнинг қалбида сўз устаси сифатида яшамоқда. У кишининг топиб айтган

гаплари, хангомалари, мўлжалга урадиган қочиримларини эслаганда ҳамон юраклар кулгуга тўлади. Дарвоқе, “Телеграммадек қисқа гапираман”, “Менинг билимим шу аср талабаларига етиб ортади, янги китобларни ўқишга ҳожат бор, дейсизми?” каби гаплар, қочиримлар яшашда давом этмоқда.

Домланинг бу хислатларидан бирини Ўзбекистон Қаҳрамони Озод Шарафиддинов “Ижодни англаш бахти” (Т., “Шарқ”, 2004, 487-488 – бетлар) китобида шундай хотирлайди: “Бу 50-йилларнинг бошларида рўй берган эди. Ўшанда мен Москвада аспирантурада ўқир эдим. Биз билан бирга самарқандлик Жўра ака Ҳожиматов ҳам ўқир эдилар. Жўра ака... ўша кезларда ҳам гавдали, думалоқ қоринлари ўзларига ярашган, бошларидан шляпани кўймайдиган, кўйинг-чи, жуда савлатли, аспирантдан кўра бирор обком секретарига кўпроқ ўхшаб кетадиган одам эдилар. Табиати очик, феъли қувноқ, теварагидагилар билан бир зумда тил топишиб кетадиган, дунё тақдири ҳақида ҳар хил бўлар-бўлмас гаплардан кўра бир жуфт ҳазил-мутойибани, латифани афзал кўрадиганлардан эдилар.

Аспирантуранинг сўнгги йили бўлса керак, Жўра ака поездда Москвадан Тошкентга таътилга йўлга чиқибдилар. Купедаги ҳамроҳлари орасида ўрта бўй, қора қош, қора кўзли, жуда хушмуомала, ғоят одобли бир йигитга дуч келибдилар. Йигит кўзларига ёш кўриниб кетганми ёхуд унинг хушфеъллигини ўзидан улкан илм соҳибига мўтиёна эҳтиром деб қабул қилганларми, ҳар қалай орадан кўп ўтмай, Жўра ака бояги йигитга иш буюрибдилар:

– Қани ука, катталарнинг хизматини қилсангиз яхши бўлади. Ажаб эмас, сиз ҳам бир кун эмас, бир кун бизга ўхшаб илм соҳибни бўлиш даражасига етсангиз. Туринг, битта аччиқ чой дамлаб келинг-чи.

Йигит чакқон туриб, чой дамлаб келибди. Ундан кейин иккинчи иш буюрилипти, учинчи, тўртинчи... Кўйингчи, у пайтларда поезд Тошкентга салкам тўрт суткада етиб келарди – шу муддат мобайнида йигит Жўра аканинг ҳамма хизматини қилиб, роса кўнглини олипти. Ниҳоят, поезд Тошкент вокзалига келиб тўхтабди. Жўра ака қараса, перронда бир тўп машҳур олимлар. Улар тўрт кун давомида Жўра аканинг хизматини қилиб келган ўша ўрта бўй, қора қош, қора кўз, қора мағиз йигитни

кутиб олгани чиқишган экан. Бунни кўриб ханг-манг бўлиб қолган Жўра аллакимдан – бу ким ўзи, нега уни шунчалик иззат-икром билан қарши олишаяпти, деб сўрабди. У киши елкасини қисиб жавоб берибди: “Нахотки танимасангиз? Дунёга донғи кетган ўзбек олими, математик Саъди Ҳасанович Сирожиддинов-ку. Москвадан докторлик диссертациясини ёқлаб келяпти”.

Йўл-йўлакай илм йўлида нималар қилиш ҳақида унга панд-насихатлар қилиб келган Жўра ака бунни эшитиб дами ичига тушиб кетипти, хижолатдан терга ботиб, тезроқ вокзалдан ғойиб бўлишнинг тадоригини қилипти. Шу-шу кейинчалик яна неча йиллар давомида Сирожиддиновга рўпарама-рўпара келолмай юрипти.

Мен “бу воқеа чиндан ҳам бўлганми-йўқми?” деб кейинчалик Жўра акадан сўрадим. У кула, кула, баъзи тафсилотларини эслаб, чинлигини тасдиқлади”.

Камина ҳам Жўра ака билан ҳамшаҳар, у кишидан дарс тинглаган, Самарқандда бир кўчада яшаган, бирга ишлаганман. Шу боис, жуда кўплаб хангомаларнинг гувоҳи бўлганман. Биттасини айтай: Домла “Балиқни фақат “Р” ҳарфи бор ойлардагина ейиш мумкин, бошқа ойлар есангиз бадангаям, кайфиятгаям ёмон таъсир қилади”, деган хулосани кўп такрорлардилар. Каттакўргон сув омбори атрофида яшайдиган дўстлар келиб, бизларни, кафедра аъзоларини 20 майга балиқ овига таклиф этишди. Домламизга таклифни айтдик ва сайрга боришга розиликларини сўрадик. Домла: “Шунчалик узоқ жойдан келиб таклиф қилишган экан, йўқ деманг. Ҳарқалай, машина ҳам ташкил қилишса керак. “Май” ойига “Р” ҳарфини қўшсак, ўзингиз айтган “Сайр”га “Майр” оригинал қофия ҳам бўлади. Балиқни ҳам шу қофиядек хил-хил пиширса, қилтиғи томоқда қолмайдиган қилиб зиғир ёғида қовурса, унинг савобига ким етсин? Албатта, борамиз!” - дедилар.

Домла ҳозиржавоблик, сўзамоллик қилишдан ташқари, бўлажак “сайр”ларнинг, зиёфатларнинг мазмунини ҳам олдиндан белгилаб беришга уста эдилар, улуғвор эдилар. Худди ана шу хислатлари билан Домла бугун яшашда давом этмоқдалар, “Сўзи ўлмаганларнинг ўзи ўлмас”лигини исбот қилмоқдалар.

Жўра Муродович Самарқанд Давлат университетининг Улуғ Турсунов, Воҳид Абдуллаев, Ҳамдам Бердиёров, Орифжон

Икромов, Нуриддин Шукуров, Ботурхон Валихўжаев, Худойберди Дониёров каби улкан филологлари билан бирга ишлаган, уларнинг яратувчан фаолиятдан орқада колмасликка интилиб яшаган эди. Бу алломалар ўртасидаги ибратомуз дўстлик, ҳамкорлик ҳар бирларининг феъл-атворлари ва иқтидорларидаги камчилигу нуқсонларни кўз-кўз қилмасди, балки уларни кўмиб юборарди. Бирдай талабчанлик билан ҳаёт муаммоларини ечишга интилитарди. Айни пайтда, бу чиройли хислат кўпнинг ҳавасини уйғотарди. Бу гўзаллик, фидойилик, камолот белгиси эди. Бу бугунимизга ҳам асқотадиган меросдирки, унинг тириклиги Истиқлолимизни бойитади, университетимизнинг ривожига барака киритади.

2004.

БУХОРОНИНГ ҚОРАЧИҒИ

*Умринг адо бўлмай туриб,
Ўзинг адо бўлмасин!*

Эркин Воҳидов

Аҳад ака билан биринчи танишувим 1995 йилда, ўғиллари Шавкат Ҳасановнинг “Ўзбек драматик достони” номзодлик диссертациясининг ҳимояси бошланишида юз берган эди. Мен Шавкатнинг илмий раҳбари эдим ва ҳимоя пайти ҳам Илмий кенгашда мулоҳазаларимни очиқ баён қилмай ёзма равишда топширганимни айтиш билан чекланган эдим. Қанчалик илм кишиси ва қай даражадаги олим эканлигим Аҳад ака учун ёпиқлигича қолган эди. Мен ҳам Аҳад акани унчалик яхши билмас эдим, “Шофиркон ҳақиқати” газетасининг муҳаррири, бирга ўқиган дўстим Тошпўлат Аҳмаднинг “Катта ака”лари, Илҳомжон ва Шавкатжоннинг оталари эканликларинигина билардим.

Кейинчалик бир-биримиз билан китобларимизни алмашиш бошланди. Асарларимиз восита бўлиб, ўзлигимизни чуқурроқ танита бошлади. Ижодий алоқа ривожланган сайин бир-биримизга ишонч ва ҳурмат кучайди. Мен Бухоро томонга юрсам, албатта, Аҳад акани зиёрат қилишга кирардим. Куюк зиёфатлардан, суҳбатлардан, қизиқдан-қизиқ хангомаларидан

баҳраманд бўлардим. Шу ўринда улардан биттасини хотирга келтиришни лозим кўрдим:

Ҳамма вақт кулиб турадиган, доимо вақтичоғ жиянлари Илҳомжон билан Аҳад ака кўп ҳазиллашар ва ҳар гал ютқизик Илҳомжонда бўлар эди.

60 ёшлари нишонланадиган куни “Вақти келди, бобойни бир туширайки, ҳеч эсидан чиқмайдиган бўлсин. Бир марта мот қиламан” - деган ўйда бир шумликни ўйлаб топади. Уни ҳеч кимга айтмайди. 16 кг. конфет кетадиган қоғоз кутининг ичига сузганда кийиладиган калта, тор трусикни ўттиз қават газетага ўраб солади. Аҳад акани табриклашга келган вилоят ва туманларнинг казо-казолари зиёфат дастурхонига ўтиришганда Илҳомжон кириб совғасини топширади. Кутини енгиллигидан Аҳад ака “Бир балони ўйлаганга ўхшайди” деган хавотирга тушади. Қоғоз кутини очиб, ичида қанақа совға борлигини билиш учун бир неча қават газетани очса ҳам совғадан дарак чиқмайди. Буни томоша қилиб турган меҳмонларнинг қизиқиши тобора ортади. Яна кўплаб қаватдаги газеталар очилгандан сўнг, охири калта, тор трусик (плавки) чиқади. Ҳамма қотиб-қотиб кулади. Илҳомжон эса “Аҳад акамни бошлаб туширдим”, - дея ийманибгина, айб иш қилган одамдай, ноиложликдан кулаётган шумбола қиёфасига киради. Ўзини бахтиёр сезади. Муддаосига эришган одамдек, жозиба тарата бошлайди.

Аҳад акага бирданига илҳом келади, гўё ғойибдан топқирлик ато этилгандай бўлади. Бардам товуш билан дейди:

- “Ҳа, Илҳомжон қойил қилдинг, ҳамма нарсам бор эди, лекин шу байталмон йўқ эди. Катта раҳмат!

Мана кўраяпсан, ҳамма дўсту биродарлар олиб келишган тўнларини, костюмларини, чопонларини кийгизиб қўйишди. Сен ҳам олиб келган матоҳингни менга кийгизасан-да! Кел, хани одатни бузмайлик”, - дея Аҳад ака шимининг қайишини бўшата бошлаганданок Илҳомжон чув тушганини сезиб, қуён бўлади.

Бояги кулгу энди уйни зириллатадиган қаҳ-қаҳага айланади. Аҳад аканинг топқирлигига, ҳозиржавоб зехнига барча қойил қолади. Энг оғир вазиятда ҳам енгиб чиқишга қодир иродасига, самимийлик уфуриб турган донолигига тасанно айтадилар...

Самарқандга келганларида ҳам Шофирконнинг, Жилвонрўднинг, Денов (Деҳайи нав)нинг кўнгилга ёқадиган

ҳавосини олиб келардилар. Мулоқотларимиз таъсири ака-укалик ришталарини боғлади. Шавкатнинг менинг илмий маслаҳатчилигимда ёқлаган “XX асрнинг иккинчи ярми ўзбек дostonлари поэтикаси” докторлик диссертация (2004)си ҳам кадрдонлигимизга мазмун қўшди.

У киши менинг “Умрбоқийлар” (2000), “Бадий ижод асослари” (2001), “Адабиёт назарияси” (2002), “Дилмунчоқларим” (2005), “Сайланма” (2007-2009) каби асарларим билан танишган бўлсалар, мен Аҳад аканинг “Сочи оқарган бола” (1998), “Дунёни болаларга берайлик” (2001), “Қайтар дунё” (2003), “Очиқ дарвоза” (Танланган асарлар, 2012) асарларини мутолаа қилганман. Уларнинг барчасида “оловланиб, ловиллаб, ҳамиша ёниб яшаган жўшқин” Аҳад аканинг қалби нур сочиб туради. У мўъжизадек ўзига тортади, Сизни-да “фақат яхшилик уруғини экишга”, “саодатла яшашга”, “оқибатли ва покиза инсон” бўлишга, халқнинг раҳматига сазовор бўлиш учун улгуришга чорлайди. Демакки, “Ўз асарларида яшаган одам сираям ўлмайди”, яратган ҳикматлари ила оламга сайқал бераверади.

Аҳад ака “Қимматли Ҳотамжонга! Олам гўзаллиги олимлар билан, осмон гўзаллиги юлдузлар билан дейишади. Ҳамиша олимлар пешқадами бўлиб юринг! Сизга эъзоз ила Аҳад Ҳасан. Шофиркон. 25.11.2003 й.” деган дастхат билан “Қайтар дунё” романи (Бухоро, 2003 йил)ни Шавкатдан юборган эдилар. Романни ҳафсала билан ўқидим. Фикр-мулоҳазаларимни ёзиб Аҳад акага жўнатдим:

“Ҳурматли Аҳад ака!

«Қайтар дунё» асарингизни ўқиб чиқдим. Кўз ўнгимда Сиз гавдаландингиз: нуроний, хушчақчақ, хазилкаш, танти, доно... Айни пайтда, Сизнинг қалбингизда нур бўлиб жойлашган Шофиркон, Бухоро, Жилвон чўлининг ҳидларини, сасларини, юрак зарбларини сездим. Ҳаммасининг воқе бўлганидан таъсирланиб, гапнинг тўғриси, Бухоро ва унинг одамларига ҳурматим, севгим кўпайди.

Асарингиздаги Бекмурод Останақулов, Эрматов, Сафоқул, Кўчқор каби образлар тасвири ҳаётдагидек тугал, бусбутун чиққанидан хурсандман. Улар ёзувчилик маҳоратингизнинг кудратидан туғилган. Лекин бу қаҳрамонларнинг тақдири

жудаям «осон» якун топганидан, бу якун улар қилган ёвузликлар баробаридаги азоб бўлмаганидан (унинг тасвири чуқур ифодасини топмаганидан), асар оҳангига мос хотималанмаганидан (хотима жудаям тезлашиб кетган) кўнглим бироз тўлмади.

Арслон Ботиров, Ойниса Султоновна, Мавжуда Холматовна, Ибод Рахимов, Абдулла Курбоновичларнинг ҳар бири характер даражасига кўтарилган. Бироқ Арслон Ботиров образида меъёр жудаям ижобийлашиб кетгани сабаб, ҳаётийликдан узилиб, идеаллашган даражада бўлиб қолгандек таассурот уйғотади. Менимча, уни «ер»га туширсангиз, кўп нарсаятасиз: образ «ясама»ликдан қутилиб, ҳаётийлик касб этади...

Энди, асарингиз ва «роман» жанри тўғрисида. «Роман оламнинг фалсафий концепцияси асосида юзага келади» (Ги де Мопассан), - дейди улуғлар. Шундай бўлгач, унда тасвирланган қаҳрамонлар (айниқса, бош қаҳрамон)нинг фикри ҳам, қалби ҳам -салоҳияти ҳам оламга, коинотга, башариятга қаратилган бўлиши шарт («Кимёгар» - Пауло асарини бир варақланг). «Қайтар дунё»да айнан ана шу - романнинг бош мезони етишмайди, у жудаям «кичик» (Борингки, ўзбекдан ортмайди, унинг дунёсидан четгаям чиқмайди). Агар асарингизни повесть дея номлаганингизда, у - жанр талабига жавоб берган бўларди. «Бойлигинг қанча ортса, бош оғригинг ҳам шунча ортади...» деганларидек, жанрнинг «каттаси» ҳам жудаям кўп меҳнатни талаб этади. Ҳа, ишонаверинг, повестдан келувчи бахтиёрлик ҳам ёзувчига бир умрга татийди. Бу - ҳам илм, ҳам ҳалоллик.

Энг асосийси, асарингиз билан лоқайдлигимизга ўт очгансиз. Ҳалол яшашга, ишлашга чорлагансиз. «Жонбозлик ўрнига шонбозликлар»нинг моҳиятини ва натижасини кашф этгансиз. Бу оз эмас, балки катта одамий масъуллик; уни тўғри ҳис этиш, қалбга нур қилиб олиш - барчамизга насиб айлсин!

Сизга омад тилаб, дуои салом йўлловчи Ҳотам Умутов

14.02.04".

Аҳад аканинг “Дунёни болаларга берайлик” асари мени ўзига мафтун этганди. Унда гўё нуроний Аҳад ака бутун ҳикматлари билан намоён бўлиб, барча қалблар дарвозасини очиб юборганди. Инсонни, Онани, Ёрни, дўсту биродарни оқиллик ва садоқат билан ривоятларга ўраб улуглаган, шон-шарафларга кўмган эди. ИНСОНнинг инсонийлик тафтини ёқлаб, муҳаббат ва яхшилик илмининг сабоқларини сўзда ихчам ифодалаган эди.

Ҳа, Аҳад ака ёзганларидек, “Қисқалик – иқтидор рамзи. Беҳуда сўзамоллик, бу – қусур, агар билсанг. Машраб ҳазратлари айтгандай: “Минг маънини бир нуқта била мухтасар этган” шоиргина элда эъзоз топади”.

Шу ҳикматларга амал қилгани, юракдан ёзгани туфайли Аҳад ака бугун ҳам тириклар сафида қадам ташламоқда.

2013.

САМАРҚАНД ШОИРЛАРИНИНГ САРДОРИ¹

Ўтганларни хотирлаш – халқимизнинг азалий удуми. Айниқса, санъаткорни хотирлаш, унинг ҳаёти асарларида давом этаётганидан таскин топиш янада хайрлироқдир.

Машҳур шоир Миртемир 1980 йилда нашр этилган “Дўстлар даврасида” номли китобида 1962 йилда ёзилган “Эсдаликлардан” мақоласидаги шундай бир воқеани эслайди:

“Абдулла Қаҳҳор раислик қилган кезидаги воқеалардан бирини айтай: Самарқанддан бир йигит келди. Қўлида Ватан уруши ва галаба ҳақида поэма. Ўқиб чиқдим. Поэма: “Мана мен”, деб турибди-ю, лекин таҳрир талаб. Мен чизиб-чизиб, қўлига тутдим ва билганимча тушунтирдим. Йигит меҳнаткаш экан. Ижод боғидами, меҳмонхонадами, ўн кун ичида тузатиб келди. Поэма ярқирай бошлаган эди. Мен тагин чизиб-чизиб, қўлига тутдим. Йигит Самарқандга олиб кетди ва кўп ўтмай қанддек қилиб келди. Мен йигитни Абдулла ака ҳузурига олиб кирдим. Абдулла Қаҳҳор ўқиб чиқди ва Мирмуҳсин (у вақтда ҳам “Шарқ

¹ Ушбу мақола доцент Ҳ. Абсамиев билан ҳамкорликда ёзилган.

юлдузи” журналида муҳаррир эди) кабинетига йўл олди. Биз ҳам орқасидан кириб бордик. Уша ерда йигит поэмасини баралла ва ҳаяжонда ўқиб берди ва журналга сўзсиз қабул қилингани эсимда. Бу йигит ҳозир таниқли қалам эгаси Душан Файзий”.

Ёшлигиданок ана шундай устоз ижодкорлар назарига тушган шоир Душан Файзий ҳозирги Навоий вилоятининг Қизилтепа туманига қарашли Элобод қишлоғида туғилиб, вояга етган. Ўрта мактабни тугатар-тугатмас Иккинчи жаҳон урушига сафарбар қилинди. Уруш даҳшатларини бевосита бошидан кечирган шоир фронтда чиқадиган ўзбек тилидаги “Ғалаба байроғи” номли газетада муҳбир бўлиб ишлади. Ана шу газетада унинг биринчи шеъри ҳам эълон қилинган эди.

Урушдан қайтгач, 1947-1952 йиллари у Самарқанд давлат университетида таҳсил олди. Кейинчалик Д.Файзий турли нашриётларда хизмат қилди, вилоят радиосида, ёзувчилар уюшмасида, маданият ишлари бошқармасида масъулиятли лавозимларда ишлади. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби унвонига сазовор бўлди. У бадиий ижод билан биргаликда илмий ишни ҳам қўшиб олиб борди. “Саид Назарнинг ҳаёти ва ижоди”ни текшириб, номзодлик диссертациясини ёқлади, доцентлик лавозимини олди. Университет проректори вазифасида бир неча йиллар хизмат қилди.

Истиқлол йилларида шоир мамлакатимизнинг мустақиллигини мустаҳкамлашда янада ғайрат билан ишлади. Университетнинг филология факультетида ёш журналист талабаларга сабоқ берди. Кейин эса янгидан ташкил этилган “Исмоил ал-Бухорий” халқаро жамғармасига бошчилик қилди. Хуллас, шоир умрининг охиригача ижтимоий фаолият ва ижоддан бир зум ҳам тўхтамади.

Шоирдан бизга анча салмоқдор адабий мерос қолган. Унинг бир қанча шеърий тўпламлари, дoston ва драматик асарлари халқимиз маънавиятининг юксалишига катта ҳисса бўлиб қўшилди. Айниқса, шоирнинг “Зарафшон”, “Қалбим сеники”, “Онаизор”, “Самарқанднома”, “Менинг муҳаббатим”, “Бу кўнгил”, “Рубобиёт”, “Темурнома” сингари шеърий тўпламлари китобхонларнинг қалбида ўчмас ва илиқ таассурот қолдирган. Мустақиллик йилларида шоирнинг уч томлик “Сайланма”

асарлари ҳам нашр этилди. Шунинг ўзи ҳам шоир ижоди ниҳоят салмоқдор эканлигидан далолат беради.

Дарвоқе, Самарқандлик шоирлар ичида Душан Файзий алоҳида ажралиб туради. Унинг шеърлари ва дostonларини ўқиган киши “Самарқанд хиёбонларидаги шеърый сукунатни ва кўчалари, бозорлари, майдонларидаги жарангли шовқинни тинглайди. Шоир ташбеҳларида Регистон минораларининг заррин кўк бўёқлари, Зарафшон тоғларининг такрорланмас рангларини кўради” (Ҳ. Ғулом).

Шоир шеърларидаги бош қаҳрамон буюк Инсондир. Замонга мураббий, замонга жон бўлган инсонни – ҳаётнинг гўзаллиги, садоқатнинг азаллиги деб билади шоир.

“Инсон

Офарин.

Офарин. Ҳаммаси учун

Бошингга ёғилсин нур устига нур.

Она – Еримизнинг эгасисан чин.

Сен бўлмасанг

Аршидан қулаб кетар Ер”.

Шу сабабли Инсон ва табиат, Инсон ва замон, Инсон ва ижтимоий меҳнат, Инсон ва севги мавзулари Душан Файзий поэма­ларининг мағзини ташкил этади.

Ана шу мавзуларни мураккаб бадний воситаларсиз, жуда оддий тилда, фалсафий аспектда ечишга, поэтик кашфиёт яратишга кўпинча муваффақ бўлган.

Шоир шеърларининг кўпчилиги ижтимоий мавзуда ёзилди. У ўзи яшаётган тарихий-ижтимоий муҳит билан кўпинча муросада яшаган бўлса-да, лекин бу муҳитнинг кўплаб иллатларини танқид ҳам қилди. Она халқи тарихи билан фахрланиб асарлар ёзди. Халқ бошига тушган мусибатларнинг сабабчиси бўлган кимсаларни танқид қилди. Уларга халқнинг нафратини қўзғади, юртнинг истиқлоли ва озодлигини қўмсаб шеърлар битди. Жумладан, шоирнинг “Тарихга тош отма”, “Эгилмаган бошим”, “Ўзбеклар иши”, “Мувозанат”, “Бурилиш” каби шеърларида миллатимиз учун тухмат тошлари отилган энг

оғир дамлар тасвирланган. Шоир одамларни шу воқеаларнинг асл моҳияти билан таништиради.

Маълумки, шўролар замонида ўзбек халқининг тарихи бузиб талқин этиларди. Ўз тарихидан, ўз миллий қадриятларидан айрилган халқни бошқариш осонлигини тушунган босқинчилар бу ишларни атайлаб уюштирган эди. Бунинг энг ачинарлиси шу эдики, ўзимизнинг тарихимизни ўзимизнинг миллат вакиллари бузиб талқин қиларди. Мустамлакачилар ўз қўлимиз билан ўзимизни бўғишга мажбур қиладиган ўта устакор ва маккор кимсалар эди. Шоир мустамлакачиларнинг ана шу қабиҳликларини, айёрликларини сезиб, Ватандошларини уларнинг қилмишларидан огоҳлантиради:

*Тарихга тега кўрма, эй телба манкурт,
Ахир у боринг – йўгинг, нонинг, тузингдир.
Ёмон бўлса шу тарих, шу тунроқ, шу юрт,
Уни ёмон қилган ҳам сенинг ўзингдир!*

Кўриниб турибдики, шоир жуда катта, муҳим тарихий воқеаларни шеърини мисраларда ўта таъсирли ва тушунарли қилиб ифодалашга муваффақ бўлган. Мазкур мисралар шўро ҳукумати даврида ёзилгани эса шоирнинг жасоратидан, ҳақиқатнинг юзига тик қараганидан далолат беради.

Яқин тарихимизда “Ўзбеклар иши” деган бир тавқи лаънат халқимизнинг обрў-эътиборини ҳақорат қилишга қаратилган эди. Шўро ҳукумати даврида турли иллатлар илдиз отиб кетган эди. Бу Бутуниттифоқ миқёсида тарқалган ўғрилиқлар, порахўрликлар, кўзбўямачилиқлар каби иллатлар эди. Буларнинг бошланишига сабаб ўша Москвадаги тубан ва ифлос кимсалар, яъни бошлиқлар эди. Улар ўз айбларини ниқоблаш учун ювошгина ва беозор ўзбек халқига осилдилар. Ифлос, товламачи кимса – Гдлян бошчилигидаги Бош прокуратура терговчилари бутун ўзбек халқини порахўр, иккиюзламачи, қонунни четлаб ўтадиган маккорлар деб қоралади. Битта-иккита айбдорларни топиб, уларнинг жиноятини бутун миллатга боғлади. Айниқса, ўрисларнинг сотқин матбуоти бу ишни бутун оламга ёйишга жон-жаҳди билан киришди. Гўёки руслар, арманлар, молдаванларда бу каби иллатлар йўғ-у, фақат ўзбек халқи

жиноятчи, айбдор деб кўрсатилди. Бу миллатимиз шаънига қаратилган жуда катта тухмат, қабоҳат эди. Ана шундай пайтда миллатимизнинг шаънини ҳимоя қилиб, кўкрагини қалқон қилиб чиққанлар, асосан, ижодкорлар эди. Шоир Душан Файзий ҳам “Ўзбеклар иши” номи шеърида бу тухматларга қарши турди, юртимизнинг, миллатимизнинг обрў-эътиборини, шаънини ҳимоя қилди. Шу мақсадда у ўзбекларнинг иши жуда кўп ва бу ишлар ниҳоятда буюк ишлар деб тарихга мурожаат қилади. Буюк ватандошларимизнинг дунё тамаддунига қўшган хизматларини санаб ўтади. Ўзбекнинг пахтасидан тўқилган матолардан ярим дунё ўз уятини ёпиб юради, дейди шоир.

*Сенга айта қолай, эй подон кимса,
“Ўзбеклар иши”нинг бир шингилини:
“Авесто” ва “Урхун...”, “Ал-қонун”, “Хамса”,
Яна “минг битта”нинг мингдан бирини!
“Ўзбеклар иши” бу – “Ал-жабру” тождор
Бир ёқ Спитамен, бир ёқ – Гўрўгли,
Буюк Навоийси, Улуғбеги бор
Етти иқлим аро бутундир бағри.
“Ўзбеклар иши” бу – даҳшатли Темур;
Жўжи, бўжиларни элдан дафъ этган
Қутлуғ билимларга хазинаи нур
Ўзи бек бир юртдир – довруги кетган.*

Шоир шеърнинг давомида юртимизнинг бебаҳо бойликлари – Мурунтовдан чиқаётган олтинлари, уран ва газлари Московга хизмат қилаётганини ҳам таъкидлаб ўтган. Уруш даврида ўзбеклар қанчадан-қанча қаровсиз етим болаларни асради, қанчадан-қанча ўзбек йигитлари Сталинграддан то Берлингача бўлган жангларда босқинчи немис-фашистларидан Россияни озод қилишда жонини қурбон қилдилар, дейди. Энди ана шу хизматлари учун айтилган “раҳматнома” шу “Ўзбек иши” бўлди, деб афсус чекади шоир. Душан Файзий шеърини фалсафий теран, фикрларга бой. Қачонки шеърятда фикр ва туйғу уйғунлиги бўлса, бундай шеърятнинг мухлислари кўп бўлади, асарнинг умри узун бўлади.

Шоирнинг ишқ-муҳаббат ҳақида ёзган шеърлари ҳам жуда машҳур бўлди. Уларнинг кўпчилиги хушовоз хонандалар томонидан куйланмоқда. Ана шундай шеърлардан бири “Сабо билан” машҳур хонанда Ҳабиба Охунова ва унинг шогирдлари томонидан ижро этиб келинмоқда. Бу асар ғазал жанрида ёзилган, саккиз байтдан иборат. Ҳар бир байтда учрайдиган дил илтижолари ўқувчига ажиб бир завқ, тароват бахш этади, уни сархуш қилиб, қалбида ширин туйгулар кўзғайди.

*Дилрабо, қалбимга кирдинг тонгги ул сабо билан,
Не сабоким, субҳидамда янграган наво билан.*

Эътибор берсангиз, мазкур байтнинг биринчи мисрасида айтилган фикр иккинчисида янада кучайтирилиб берилмоқда. Тонг маҳали эсган шабода билан биргаликда “субҳидамда янграган наво” кўшилиб, ниҳоятда ажиб бир ҳолатни кўз олдингизга келтиради. Лирик қаҳрамон узоқ айрилиқдан изтироб чекиб, ниҳоят ўз севгани билан висолга эришади. Шунинг учун у толедидан жуда мамнун бўлиб шундай дейди:

*Ўртада ҳижрон эди, ёр бир тараф, мен бир тараф,
Толемким юз кўриштирди мени Зухро билан.*

Қадимда ошиқ-маъшуклар ўз ниятларига етишмай, кўпинча ҳаётини фожиали равишда тугатган бўлсалар, мазкур ғазалнинг лирик қаҳрамони ўз тақдирдан рози бўлиб, уни умрининг охиригача мадҳ этишга аҳд қилади.

*То тирикман бу ҳаётда мадҳ этай тақдирни мен,
Этмиш у Файзийни ошно сен каби доно билан.*

Душан Файзий ижодида маҳорат билан ёзилган муҳаббат мавзуйдаги бундай шеърлар жуда кўп. Шоирнинг “Эшигингда”, “Тушми, ё...”, “Ишқ”, “Бу кеча”, “Сув бўйида” сингари шеърлари; Лутфий, Навоий, Фузулий, Бобур, Огаҳий сингари мумтоз шоирларнинг ғазалларига битган мухаммаслари интим лириканинг гўзал намуналаридир. Бу шеърларда ажиб бир товланиш, жило бор.

Душан Файзий ижодида дostonнавислик алоҳида ўрин эгаллайди. Унинг “Дўстлик қўшиғи”, “Онаизор”, “Аср монологи”, “Самарқанднома”, “Зухро”, “Кузги япроқлар”, “Темурнома”, “Қисмат”, “Истиқлол” сингари дostonлари ўқувчилар орасида машхурдир.

Шоирнинг “Самарқанднома” асари жанр хусусиятига кўра дoston-қасидадир. “Самарқанднома” дostonида 27 асрлик тарих эгаси, “Осиё мулкининг нафис дунёси”, қадимий ва ҳамиша навқирон Самарқанд мадҳ этилади. Дoston 20 та қўшиқдан иборат. Ҳар бир қўшиқда Самарқанд биографиясининг жонли саҳифалари гавдалантирилади. Шоир Самарқанд тарихи, маданияти ва санъати обидаларини таърифлаганда бор фактларнинг қуруқ тасвири билан чекланмайди, балки давримизнинг юксак идеаллари нуқтаи-назаридан таҳлил қилади. Самарқанд тарихини, унинг меъморий обидаларини кўпчилик билса-да, лекин уларнинг эътиборига тушмаган янги қирраларини, янги образларини кашф этади:

*Шаҳрим,
Кексалигинг – Ернинг ўзидай, -
Буюк шоҳномадир – умринг ҳар фасли.
Олис тонготарнинг ёрқин юлдузидай
Доим чақнаб турган
Оташ нафасли.*

Шоир Афросиёбни:

*“Гўё ухлаб ётмиш мангулик уйқуда
Ҳали ўқилмаган сирли бир китоб”,*

дея таърифласа, “Шоҳизинда”ни

*“Элнинг фаҳру зийнати,
Зарҳал кошнлардан битилган дoston”*

га қиёс қилади.

Қисқаси, дostonни ўқир экансиз, унда Самарқанд тарихини мукамал ўрганган олим билан тажрибали шоир қалбининг

ҳамоҳанглигини, уйғунлигини сезасиз. Ана шу сабаб, дostonнинг ҳар бир қўшигида ижтимоий маъно ва эҳтирос табиий уйғунлашган — шоирга Самарқанд ҳақидаги зарур ҳақиқатни айтишга ва китобхонга бу ҳақиқатни юқтира билишга олиб келган. Демак, китобхоннинг қалбида олов ёндириш учун шеър ёки дoston ёзаётган шоирнинг ўзи ҳам ёниши керак экан. Ана шундагина таъсирчан поэзия туғилади, у куёш нури каби одам қалбидаги ҳиссиётларни уйғотади, жунбушга келтиради; умуминсоний ҳиссиётларни тарбиялаш куралига айланади.

Душан Файзийнинг драматик асарлари ҳам бошқа асарлари каби ранг-барангдир. У бир қанча сахна асарлари ёзиб, шуҳрат қозонган. Унинг “Зарафшон қизи”, “Келин келди”, “Атласхон”, “Қора соч”, “Ўн етти ёшлилар”, “Кечиринг, онажон!” каби драматик асарлари республикаимиз театрларида кўп марталаб намойиш қилинган.

Д.Файзийнинг “Қора соч” драмасида 20 - йиллардаги ҳаёт ва тарихий шароит тасвирланган. Унда, асосан, фуқаролар уруши ва унинг келиб чиқиш сабаблари ўз аксини топган. “Зарафшон қизи”, “Атласхон” драмалари қишлоқ хўжалигидаги ўзгаришларга бағишланган. “Келин келди”да ҳалоллик, покизалик мадҳ этилса, “Кечиринг, онажон!” драмасида оила шарафи улуғланади.

“Ўн етти ёшлилар” драмасида 10-синфни битирган қишлоқ ёшлари — Зафар, Феруза, Шуҳрат, Озодаларнинг эзгулик йўлидаги илк мустақил қадамлари таҳлил этилади. Бу ёшлар романтик ҳаёллар билан ҳаётга қадам босишади. Ҳаёт эса уларни ҳар хил тўсиқларга, қийинчиликларга дуч қилади. Ана шу тўсиқлар уларни тоблайди ва пьеса охирида ёшлар ҳаётнинг биринчи синовидан муваффақиятли ўтадилар.

Мана шу умумий мулоҳазалардан ҳам аёнки, Душан Файзийнинг драматик асарларида давр ва замон муаммоларини дадил акс эттиришга уриниш кучли. Бу хусусият эса драматургни доимо изланишга, янги кашфиётларга етаклади.

Шоир кейинги йилларда ҳам катта ғайрат билан ижод қилди. У буюк ҳадисчи олим Исмоил Бухорийга бағишлаб шеърый роман ёзди. Бу асар ҳам ўқувчилар томонидан илиқ кутиб олинди. Китобда Исмоил Бухорийнинг ҳаёти кизиқарли қилиб тасвирланган. Олим ҳақидаги тарихий маълумотлар ва

халк ўртасида тарқалган ривоятлар асарга устакорлик билан сингдириб юборилган. Маснавий йўлида ёзилган бу романда Душан Файзий биринчилардан бўлиб Имом ал-Бухорийнинг бадиий сиймосини яратди.

Хуллас, Душан Файзий ўз ҳаётининг асосий қисмини бадиий ижодга бағишлади. Барча асарларида она халқини улуғлади, эзгуликни, инсонийликни тараннум этди. Ундан қолган мерос ҳали узоқ йиллар маънавиятимиз ва маърифатимизнинг ўсишига хизмат қилиши, шубҳасиздир.

Душан Файзий Зарафшоний “Имом ал-Бухорий” шеърый романини шундай тугатган эдилар:

*“Тухфам сенга эрур, назмтаъб авлод,
Кўзинг тушса ўқиб, мени қилгил шод”.*

Демак, бизнинг вазифамиз Душан Файзий асарларини ўқиш, уқиш ва кенг оммалаштиришдир. Шунда шоир юртимизда, Самарқандимизда яратишда давом этаверади, абадиятга дахлдор бўлиб яшайверади.

* * *

30.08.2003. “Шарқ тароналари” халқаро фестивалининг ёпилиш маросимида Душан ака билан қатнашдик. Якунида халқаро ансамбль ижросида шарқнинг янги куйи ижро этилди. Бу куйдан таъсирланиб, Душан Файзийга мурожаат қилдим: “Душан ака! Ҳамма халқларни бир жойга йиғиб, кўшиқ айттириш имкони бўлса, бу кўшиқнинг мазмуни “Аллоҳга ҳамду-сано айтиш бўлармиди?” дедим. Душан ака: “Ҳа, барча ўзлигини англаса, Аллоҳни таниса – комил дунё вужудга келади. Комилликнинг натижаси – Аллоҳни улуғлаш бўлади”, – дедилар.

Фестивалнинг бундай хулосасидан иккаламиз ҳам ҳузурландик, кўнгилларимиз бир-биридан маъно, улуғвор ҳақ маъносини ичди...

2003.

МАҲМУД ДИЁРИЙ¹

*Сархил мева берган дарахтнинг шоҳи,
Мевасиз минг богдан афзалдир гоҳи.*

Хисрав Дехлавий

Бир ҳадисда айтилади: «Бир киши сўради: «Эй Аллоҳнинг Расули, инсонларнинг энг афзали ким?» У зот дедилар: «Умри узун бўлиб, амали гўзал бўлган кишидир».

Аллоҳга шукрки, ана шундай кишилар бор. Уларни англаш, эъзозлаш, улуғлаш имкониятига Истиқлол кенг йўл очди. Қалб кўзимиз каттароқ очилди.

2750 ёшга тўлган Самарқанднинг машҳур Бибиҳоним мадрасасига яқин Яккаминор атрофидаги ҳовлилардан бирида фозил инсон Маҳмуд имоми-муфтий хонадонида 1914 йил 7 майда Болтақул дунёга келади. у болалигиданок ўткир зеҳнини намойиш этади, китобга ўчлиги билан ном чиқаради. «Чаҳор китоб», «Қиссаи Иброҳим Адҳам», «Қутадғу билиг» каби нодир асарлар, Ҳофиз Шерозий, Алишер Навоий, Фузулий, Мирзо Бедил, Машраб, Сўфи Оллоёрининг ғазалларини кунт ва завқ билан ўқир, уларни ўқиганда кироатидан, асар мазмунини бўрттириб етказишидан кўпчилик хайратланарди.

Маҳмуд (Болтақул) Диёрий дастлаб 20-йилларда очилган янги мактабларда таълим олди. Билимга ишқибозлик уни ўқиш учун Самарқанддаги педагогика билим юртига етаклади. Шеър ёзишга кучли ҳавас уни Садриддин Айний раҳбарлигидаги адабий муҳитга қатнашишига сабаб бўлади. С.Айний билан яқин алоқада бўлишига, хонадонида ижодий мулоқотлар уюштиришига олиб келди. Билим юртида чуқур билим олиш билан бир қаторда, адабий муҳитга фаол қатнашади. Дастлабки шеърый машқлари тилга туша бошлайди. Билимга чанқоқлик уни Самарқанд давлат педагогика институтига етаклайди. Олий даргоҳда ўқиш жараёнида Садриддин Айнийнинг кўмаги билан Самарқандда иш бошлаган Тожикистон давлат нашриётида

¹ Қаранг: Маҳмуд Диёрий. Ёдгорлик, Т., "O'zbekiston" НМИУ, 2008, 3-13 бетлар.

адабий ходим ва «Ҳақиқати Ўзбекистон» (ҳозирги «Овози тожик») газетасида махсус мухбир бўлиб ишлайди. Диёрий таҳаллуси билан унинг биринчи шеърий тўплами 1933 йили «Гули ҳаёт» («Ҳаёт гули») номи билан нашр этилади.

1934 йилда Ўзбекистон ва Тожикистонда Ёзувчилар уюшмаси ташкил топади. Шоир ва ёзувчиларнинг асарларини қўплаб чоп этишга киришилди. Шу йилнинг ўзидаёқ Маҳмуд Диёрийнинг «Бизнинг қалам» ва «Меҳнат баҳори» номли икки китоби нашрдан чиқди. 1938 йилда «Вафоли бургут» асари дунё юзини кўрди.

1940 йилда чоп этилган «Тожик адабиётининг намуналари» китоби ўша давр тожик мактаблари учун асосий адабиёт дарслиги эди. Унда Садриддин Айний, Сотим Улуғзода, Абдусалом Дехотий, Мирзо Турсунзода каби ижодкорлар қатори Маҳмуд Диёрийнинг ҳам икки шеъри киритилган эди. Бу тўплам адабиётшунос олимлар Холиқ Мирзозода, Лутфулло Бузрукзода ва ёзувчи – шоирлар Жалол Икромий, Сухайди Жавоҳиризода, Кибриё Лутфуллаевлар томонидан тузилган бўлиб, машҳур шарқшунос олим И.Брагинский таҳриридан ўтган эдики, бу М.Диёрийнинг адабиёт оламидаги парвозининг назарга тушганлигига далил эди. Кейинчалик «Тухфа» (1934) алманахида «Таронаи духторони имрўза», М.Миршакар тартиб берган «Жамбул» (1946) тўпламида «Оқини сарзамини қазоқ», М.Раҳимий тартиб берган «Тожикистон тиллолари» (1947)да «Чамани ишқ», «Гарави ҳосили аъло», «Меҳри Ватан», «Янги чашмалар» (1947) тўпламида ўнга яқин шеърлари босилди.

Самарқанд педагогика олийгоҳининг Тожик тили ва адабиёти факультетини 1941 йил тамомлагач, шаҳардаги 5 - ўрта мактабда ўқитувчи бўлиб узоқ йиллар фаолият кўрсатади.

1946 йилда Маҳмуд Диёрий Тожикистон Ёзувчилар уюшмасига аъзо бўлади. Тожикистонлик санъаткорлар Мирзо Турсунзода, Мирсаид Миршакар, Сотим Улуғзода, Фотих Ниёзий, Дехотий, Лохутийлар билан ёнма-ён, Самарқандлик шоир Душан Файзий, бузруквор олимлар Воҳид Абдуллаев, Ботирхон Валихўжаевлар билан ҳамкорликда ижод қилди.

Унинг қўплаб китоблари нашр этила бошлади. «Шоҳини вафодор» (1941), «Гулрўйи оча» (1954), «Кўли Булўрин» (1954), «Ғунчаҳои ҳаёт» (1956), «Занбўри асал» (1955), «Бозингарак»

(1961), «Шоҳини вафодор» (1989) каби қатор шеърӣй мажмуалар шоир ижодининг сермахсул ва рангинлигидан далолат беради. Бу тўпламларга киритилган асарларнинг жанри ва шакли турлича. Шеър, афсона, қўшиқ, поэма, шеърӣй қисса кабилар шулар жумласидан. М.Диёрӣйнинг хоҳ болаларга аталган, хоҳ муҳаббат мавзuidaги шеърлари бўлсин, уларда, албатта, пейзаж лирикасининг хусусиятлари бўртиб кўринади. Шоир илгари сурмоқчи бўлган поэтик ғоясини табиат манзаралари билан омукхталаштириб юборади. Пейзаж воситасида шеърнинг эмоционал-таъсирдорлик қувватини кучайтиради. Бу хусусият, айниқса, унинг лиро-эпик йўналишидаги асарларида яққол кўзга ташланади.

Кейинги йилларда болалар адабиётига етарлича эътибор берилмаётганлиги ачинарли ҳолдир. Зеро, болаларнинг диди, дунёқараши, эстетик оламини бойитадиган етук, фикрчан адабиётларга ҳамма замонларда ҳам эҳтиёж катта бўлган. Бу борада М.Диёрӣйнинг тожик адабиётидаги ўрни сезиларлидир. У қатор йиллар давомида ана шу бўшлиқни тўлдиришга ҳаракат қилиб келди. Рус шоирлардан С.Михалков, С.Маршак, ўзбек адиблари З.Диёр, Қ.Муҳаммадийлар сингари болалар адабиёти ривожига муносиб ҳисса қўшди. Мисол учун унинг «Асалари» шеърӣй қиссасини кўздан кечириб бунга ишонч ҳосил қилиш мумкин. Шеърӣй қисса ўн тўрт фаслдан иборат бўлиб, ҳар бир фаслда асаларининг янги бу хусусиятлари поэтик кашф қилинади. Қиссадан келиб чиқадиган теран ҳулоса шуки, ғужғон парвоз қилиб турган асарларилар — бу шунчаки тўпланиб, мақсадсиз, стихияли тарзда умргузаронлик қилаётган тўда эмас. Балки, улар бир матлаб йўлида уюшиб меҳнат қилаётган, ҳосил тўплаётган заҳматкашлардир. Шоир асалариларнинг хатти-ҳаракатини инсон ҳаётига менгзар экан, болаларни теварак атрофдаги ҳар бир нарсaга, табиату набоботга бефарқ бўлмасликка, айниқса, меҳнатсевар бўлишга даъват этади. Қиссадаги ҳар бир фасл ана шу поэтик мазмунни мустаҳкамлашга хизмат қилади.

Шоирнинг яна бир маҳорати шунда кўринадики, у болаларга аталган шеърларида қисқа ҳижоли туюқланиш тартибига риоя қилади. Агар шеърӣй мисраларда қисқа бўгинли меъёрга амал қилинмаса, болаларни зериктириб қўйиши мумкин ва шеърдаги

мақсадни «ҳазм» қилиш қийин кечади. Шоирнинг болаларга аталган бошқа шеърлари сингари «Асалари» қиссаси ҳам беш бўғинли мисралардан ташкил топган, бу эса ўз навбатида шеърга ўйноқчилик ва оҳангдорлик бағишлаб турибди.

Рақсида занбўр
Омад парида,
Аз жояки дур
Бар мо расида.
Гашта парафшон,
Болою поён
Аз чи чурезон
Гардида аст он?
Аз чашм ногоҳ
Гардида ғоиб,
Эҳ, кард кўтоҳ
Рақси ажоиб...

Азалдан шарқда газал ёзмаган ижодкор шоир саналмаганидек, Бухорою Самарқанд васфида шеър битмаган шоир ҳам камдан-кам топилади. М.Диёр ана шу азалий анъанани давом эттириб, ўзига хос оригинал шеър ёзди. «Самарқанду Бухоро» деб аталган ана шу шеърни имкон қадар ўзбекчага ўгиришга ҳаракат қилдик:

Фикрим Самарқанддаю, ҳаёлим Бухорода,
Моҳим Самарқанддаю, ҳилолим Бухорода.
Тирикликнинг сувлари Самарқандда десалар,
Мен айтаман: сарчашма-зилолим Бухорода.
Афсонага ўхшайди аслида бу ҳолатим,
Самарқанддадир боғим, ниҳолим Бухорода.
Кўнглимни олди ҳаргиз бу иккала жонона,
Ҳусним Самарқанддаю, жамолим Бухорода.
Бундан ортиқроқ толе, қайда дейсан, Диёрим,
Самарқандда тоғиму шамолим Бухорода.

Шоирнинг турли йилларда яратган марсия, газал, сафарнома каби маънавий-ишқий-интим туйғуларга тўйинган шеърлари

Маҳмуд Диёрий ижодий диапозонининг кенглигидан далолат беради. Албатта, бу шеърларнинг барчасини юқори савияда битилган, бадииятнинг яхши намуналари дейиш қийин. Агар шоир ижодини хронологик тартибда кузатадиган бўлсак, бу нарсаянада аниқроқ кўринади. М.Диёрий ижодининг бошланғич даврига мансуб айрим шеърларида ғоявий ният яхши очилмаганлиги, образ такомили қиёмига етмаганлиги кўзга ташланса, йиллар ўтиши билан бу қусурлар барҳам топа бошлайди, малака ва тажриба ўз сўзини айта бошлайди.

Ҳар қалам нақше гузарад, ҳар умре ёдгор,
Ёдгори умр аз нақши қалам шуд пойдевор.
Умри мо кўтоҳу умри жовидон дорад қалам,
Бо ҳазорон нақшу ранги дилрабо чун навбахор...

сингари инсон умри мазмуни-моҳияти ҳақида фикр юритувчи фалсафий сатрлар шоир шеърлари асосининг мустаҳкамлигидан гувоҳ беради, шеърхонларни мўъжизакор оламига етаклайди.

Маҳмуд Диёрий шеърларини ўқигач, бир сабоқни айтгинг келади:

Ҳа, шеър:

- Инсон руҳияти сирларининг бир зумлик нафис изҳоридир, у батафсил тафсилотга тоқат қилолмайдиган ҳайратдир;

- Илҳомнинг мевасидир, косиб меҳнатининг натижаси эмас;

- Ҳиссий яшашдир, шоир дарди ва ҳасратининг инжа тарихидир;

- Туйғуларнинг ҳузурбахш чўғи, фикрнинг ички мағзи ва нафасидир;

- Қалбга энг яқин, энг сирдош ҳаяжондир.

Шеър доимо кашфиёт, оҳори кетмаган нозик туйғулар ва залворли мушоҳадалар ифодаси бўлгани сабаб, у яратувчисини доимо олға етаклайди, сирлар хазиначаларини очишга ундайди, тинимсиз изланишга ва ана шу «азоб»лардангина роҳат топишга ўргатади.

Маҳмуд Диёрий фақатгина шеър ёзиш билангина чекланмади, ундаги изланувчанлик хислатига араб ёзувини

чукур билиш қудрати жамулжам бўлиб, ўлкамиз тарихини, улуғ сиймоларимиз ҳаёти ва ижодини, қадимий қўлёзмаларнинг яширин сирларини асосли тадқиқ этишга бош диққатини жалб этди.

Натижада академик Воҳид Абдулла ва Ўзбекистон тарихининг жонкуяри Маҳмуд Аминовлар томонидан асос солинган ва Самарқанд давлат университетининг илмий кутубхонасида очилган «Шарқ қўлёзмалари ва нодир китоблар» бўлими бир гуруҳ билимдон мутахассисларнинг бирлашувига, баҳслашувига, кашфиётлар яратишига имкон берди. Араб ёзувидаги китобларни ўқийдиган мутахассислар академик Ботирхон Валихўжаев, Авлиёкул Самадов (Самарқанддаги энг зўр каллиграфист), Раҳмон Эгамбердиев, Фахриддин Маъруфий, Абдухамид Пўлодий, Хусайн Далилий, Шухрат Аминов билан Маҳмуд Диёрий ҳам ижодий алоқада бўлди. Унга арабларнинг настаълиқ, ярим насах-ярим настаълиқ, насх ёзувлари сирларини чуқур билиши қўл келади ва сўнгги 30 йил давомида Маҳмуд Диёрий Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Нодира, Увайсий, Румий, Дурбек, Доий каби улуғлар ҳақидаги «теша тегмаган» янги маълумотларни, топилмаларни, фактларни эълон қилди. Бу тадқиқотлар республиканинг «Фан ва турмуш», «Гулистон» каби нуфузли журналларида, «Ўзбекистон маданияти» (ҳозирда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати»), «Совет Ўзбекистони» (ҳозирда «Ўзбекистон овози»), «Ленин йўли» (ҳозирда «Зарафшон») каби газеталарда босилди. Ҳар бири янгилик бўлган бу асарлар кўпни қизиқтирди, турли баҳслар уюштирилишига тurtки бўлди.

Биргина «Улуғбек қаерда ўлдирилди?» тадқиқот-мақоласини ўқисак, унинг Улуғбек ҳаётининг сўнгги дамлари ва фожеали ўлими ҳақида Абдураззоқ Самарқандий, Мирхонд, Давлатшоҳ, Абдутоҳир Хожа, Хондамирларнинг тарихий асарларини ўрганганлигини, уларга асосланиб Самарқанддан ҳажга кетувчи йўлларни тафтиш қилганини, турли қишлоқлар (Зормон, Чекка, Довул, Болатош, Мотрид каби) ва тамоман бузилган «Кичик қалъа» нишонларини излаганини кўрамиз. Муаллиф каби биз ҳам шу изланишларга ўзимизни дахлдордек сезамиз, унинг мушоҳада ва далилларини сўзсиз қабул қиламиз: «Мирзо Улуғбек Самарқанддан 8-10 километр йироқликда

жойлашган Чекка (Зормон) қишлоғида ўлдирилганлиги аниқ»лигига ишонамиз.

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Маҳмуд Диёрий тадқиқотлари матбуотдаги ташвиқотлардан тубдан фарқ қилади. Уларда макон ва даврни яхлитлаштирадиган, ечилиши зарур бўлган амалий ва назарий долзарб муаммолар ўртага ташланади ва уларнинг аҳамияти илмий жиҳатдан исботланади. Илмийлик билан қизиқтирувчанлик, асослар билан рад қилиб бўлмайдиган исботлар занжири шундай бирлашадики, улар митти тадқиқотлар бўлишларидан қатъи назар кишига илм ва ҳузур беради. Бу эса – катта маҳоратдир, шоирлик билан тадқиқотчи хислатининг бирикувидан юзага келган Диёрийга хос санъатдир, демакки, улар бугун ҳам яшашига, яратишга қодирдир, шу соҳаларда фаолият кўрсатувчилар учун ибратдир.

Болтақул Диёрий Самарқанддаги библиографларнинг сардори даражасига кўтарилган шахсдир. У нодир қўлёзма китобларни йиғишга, баҳолашга энг уч киши бўлган. Ҳар бир китобнинг кадр-қиммати бехато аниқлай олган. Ундан қолган нодир китобларнинг библиографик кўрсаткичи ҳамон бебаҳолигича қолмоқда.

Зулхисонайилик (икки тилда ижод қилиш) Маҳмуд Диёрийга ҳам хос. Агар шеърларининг асосий қисми тожик тилида ёзилган бўлса, тадқиқотларининг деярли барчаси ўзбек тилида битилган. Шоир, болалар шоири сифатида тожик адабиётида танилган бўлса, ўлкашунос ва адабиётшунос тадқиқотчи сифатида ўзбек маданияти ва адабиётига, унинг баркамоллигига ҳисса қўшган.

Икки тилни ҳам анча мукаммал билганлигини, сўзнинг нозик фаҳмшуноси эканлигини унинг сайланма шаклида эълон қилинаётган ушбу мажмуаси ҳам исботлайди. Энг асосийси унда ижодкор қалбининг барча товланишлари, таровати, шуъласи, туйғу ва мушоҳадалари барқ уриб туради, Диёрий дилининг яктолиги (битталиги), яъни инсонларга эзгулик ва янгилик улашиш эканлиги, уларни моҳирона ифода қила билиши мана-ман деб кўзга яққол ташланади.

Айни маҳал, Мавлоно Хисрав Деҳлавийнинг ўлмас байтларини эсга туширади:

«Икки шам бир-бирдан бўлса ҳам йироқ,
Нурлари пайванддир ҳамиша, ҳар чоқ».

Хуллас, ижодкорнинг қалбида ҳайрат бирла пок ният, эзгулик бирла ибратомузлик яшаса, бу одамийликдан дарс берса, унинг қаламидан тўкилган шеър, мақола, дoston, тадқиқот авлодлар билан яшашда давом этаверади, ҳар бир қалбга сабоғини, илмини, ўзлигини бераверади, ривожга, тараққиётга, энг асосийси, инсонийликка етаклайверади.

Узоқ умр кўриш ва бахтли яшашнинг юзлаб сирлари бор. Лекин шуларнинг ичида энг асосийси – севимли хотиннинг борлиги, унинг очиқ чеҳраси, олижаноблиги, поклиги, баҳшидалиги, чиройли муомаласидир.

Маҳмуд Диёрийга Мусаввара бонунинг ёстикдош ва кўмакдош бўлиши оиланинг бахтини, саодатини яратди. Ижод дардини англайдиган, тушунадиган бу аёл Диёрий кўнгил чирогининг равшан бўлишига, ҳаётдан ҳузур топишига, узоқ умр кўришига сабаб бўлди.

Оиладаги эр ва хотин ўртасидаги тотувлик ва қалбан яқинлик 10 та фарзанднинг туғилишига, камол топишига асос берди. Уларнинг катта муаммоларини, ҳар қандай хархашаларини, турмуш кийинчиликларининг барчасини ҳал этишда «Ая» етакчилик қилди. «Дада» кўлёзма китобларни йиғишдан, ўрганишдан, шеър ижод қилишдан тўхтамади. Эрининг ижод «дарди»ни билиши ва шунга асосланиб иш юритиш ҳадисини эгаллаган бу Ая – ишбилармонлиги, болажонлиги, меҳрга бойлиги, «эрни эр қиладиган» хотинлиги билан Самарқандга танилди. «Қаҳрамон она» узоқ йиллар (44 йил) вилоят ижтимоий таъминотида кўп болали оналар бўлимини бошқарди. Ўзбекистон Хотин-қизларининг олти съездига делегат бўлди. Самарқанддаги кўп болали оналарнинг маслаҳатчисига, муаммоларини ҳал қилувчи кўмакчисига айланди. Ана шу ташвишу қувончлардан бўшаганда, дилини шеърга солди, шеър ёзишдек бахтнинг қувончини туйди.

Унинг бу хизматлари бекорга кетмади. Мустақиллигимизнинг дастлабки йилларидаёқ Нодирабегим мукофоти лауреати бўлди. Мусаввара аянинг бундай фаоллиги Диёрий ҳаёти мазмунига гўзаллик ва нур ато этди. Бундай

ҳамнафаслик, ҳамжиҳатлик, ҳамкорлик; бахтиёрлик, ижодкорлик оилага туганмас барака келтирди. У ҳамон фарзандлар иқболини таъмин қилмоқда, яратишда давом этмоқда. Шундай яшашга барчамизни чақирмоқда!

Маҳмуд Диёрӣ ҳаёти ва ижоди Алишер Навоӣ номидаги Самарқанд давлат университетининг олимлари, тожик филологиясининг доцентлари Жумақул Ҳамроев, Аслиддин Қамарзода, Ғофуржон Маҳмудов, журналист Шавкат Муҳитдинов, севимли шоир Салим Кенжалар томонидан ўрганилганлиги боис, биз уларга таянган ҳолда ушбу «Сўз боши»ни яратдик.

Демак, Маҳмуд Диёрӣ мероси, уни кенг ва батафсил ўрганувчи, таҳлил ва тадқиқ этувчи изланувчиларга муҳтождир.

* * *

Бир ҳадисда айтилади: «Бир киши сўради: «Эй Аллоҳнинг Расули, инсонларнинг энг афзали ким?» У зот дедилар: «Умри узун бўлиб, амали гузал бўлган кишидир».

Маҳмуд Диёрӣ – ана шу кишиларнинг биридир.

Маърифатнинг умри узундир, унга қанот муҳаббатдир. 92 йил (1914 - 2006) умр кўриб, Мусаввара аянинг муҳаббатидан нур эмиб, ўзлигини шеър ва тадқиқотларга сингдириб ўтган Маҳмуд Диёрӣ ҳазратларининг «қадам»лари қутлуғ бўлсин. Ҳар бир хонадонга кириш нияти бўлган ушбу мажмуани ўқиб, ҳар ким эзгулик олсин, ўзлигини танисин! Кўпнинг бахтида ўз бахтини топсин!

2008.

“ОБОД ҚИЛГАН – ОБОД БЎЛАДИ” САБОҒИ

Ўтган аллома-ю улуғларни, фозилу донишмандларни, шоиру ёзувчиларни, бастакору санъаткорларни, уларнинг асарларини эслаш, тарғиб қилиш учун ҳеч бўлмаганда ортида (орқасида) бир нечта яқин одамлари қолиши керак экан. Агар шундай одамларнинг саъй-ҳаракатлари бўлмаса, кўп улуғлар ҳам эсланмас, ҳам тарғиб қилинмаскан!

– Ҳамма ҳам эътибор қилмайдиган асосли ҳақиқатни тўғри айтдингиз. Улуғлар кўп, лекин кўпларининг “чўғлари”

устига йиллар кул тортар экан. Ковланмагандан сўнг, у чўғлар ҳам аста-секин ўчиб кулга айланаркан-да.

— Ҳа, ўзингиз ҳақда жон куйдирувчилар қолишига ҳам эришмоқ ва шу йўлда оқилона саъйи ҳаракатни олдиндан қилмоқ эзгуликдир, ўлимдан сўнг яшаида давом этмоқликдир экан, имконият борида бу соҳада ҳам меҳнат қилиш, меҳр улашишга шошилиш зарурат экан, одамлар!..

* * *

Инсон ҳаёти – тинимсиз оқувчи дарё. Кимлардир бу дарёга янги ирмоқ бўлиб қўшилади. Кимлардир бу дарёдан томчи бўлиб она – Ер бағрига сингиб кетаверади; Умрлар тугилаверадилар, умрлар ниҳоя топаверадилар. Ҳамма биладиган азалий қонуният шундай! Бирок олдингда оққан сувнинг ибратомуз каддини, амалларининг сараларини йиғмоқ ва сабоқлар олиш инсонийлик белгисидир, кул остидаги чўғни ҳаракатга солиш, унинг ҳароратидан фойдаланиш, яратиш ишига йўналтириш ҳам сабоғи азимдир.

Ана шу сабоққа таяниб, 2012 йил 26 декабрда Самарқанд вилояти матбуот уйида “Зарафшон” ва “Самаркандский вестник” газеталари бирлашган таҳририяти ҳамда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг вилоят бўлими томонидан Самариддин Сирожиiddинов (1932-1987) таваллудининг 80 йиллигига бағишлаб хотира кечаси ўтказилди.

Орадан 25 йил ўтганига қарамасдан, кул остидаги чўғ ковлангач, у бор сийрати ва салоҳияти билан жонланди:

1932-йилда Самарқанд вилоятининг Каттақўрғон тумани Кичиккўрпа (Ўтарчи) қишлоғида туғилиб, тўлиқсиз ўрта мактабни ва педагогика билим юртини тугатгандан сўнг, Самарқанд давлат университети (1954-1961)нинг филология факультетини битирди. Даставвал, Каттақўрғон тумани “Зарафшон” газетаси (1962-1964)да, кейинчалик вилоятдаги “Ленин йўли” (1964-1975)да адабий ходим, бўлим мудири ва масъул котиб вазифаларида ишлади. Ўн йилдан кўпроқ – то умрининг охиригача (1975-1987) Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг Самарқанд вилоят бўлимининг масъул котиби лавозимида фаолият кўрсатди.

Самариддин Сирожиддинов филология ва журналистика йўналишларини бирлаштириб, биринчи навбатда, журналист бўлиб танилди. Зарафшон воҳасининг долзарб муаммоларини ёритишда жонбозлик кўрсатди. Унинг 50 дан ортик очеркларида, 300 га яқин публицистик асарлари ва ўнлаб илмий мақолаларида яратувчан меҳнат моҳияти очилди, меҳнаткашлик ва одамийлик улуғланди. Айни пайтда, газетадаги фаолият унга даврнинг муҳим вазифаларини англаш, тадқиқ ва таҳлил этиш ҳамда ёритиш хислатини ато этди. Яздон Худойкулов, Шамси Одил, Сурат Орипов, Ўктам Жавлонов, Нормурод Нарзуллаев, Лутфулло Ҳамроев, Аҳмаджон Мухторов каби моҳир журналистлар сафида туриб ўз овозига, ўз услубига эга бўла олди. Бағрикенгликка, меҳрибонликка, камтаринликка амал қилди. Газетанинг машаққатли меҳнатини ижодий ва ҳузурбахш меҳнатга айлантира олди. “Журналистнинг нони қаттиқ” деган атамани яратди. Уни оқлаб ейишнинг қадру қимматини улуғлаш ҳисобига ўзи улуғланди, устоз даражасига кўтарилди. Асад Дилмуродов, Ҳабиб Темиров, Ҳамида Каримова, Адҳам Ҳайитов, Жамол Сирожиддин каби таниқли журналисту ёзувчи-ю шоирларнинг “ёниб яшаган юраги”га, “хайрихоҳ дўсти”га, “дилкаш ва меҳрибон инсон”ига айланди. У она – Ватан, унинг табиати ва одамларига махлиё бўлиб яшади. Айниқса, Каттакўрғон адабий муҳити вакиллари – Муҳаммадшариф Шавқий, Очилдимурод Мирий, Абдулқодир Нокис, Ножий Дилафкор, Аҳкар, Вола, Абдулҳамид Мажидий, Тошпўлат Саъдий, Мамарасул Бобоев, Ҳакима Мутриба, Холис, Нурмон баҳши каби сўз усталарининг ҳаёти ва ижодларини ёритишга академик Воҳид Абдуллаев, филология фанлари докторлари Б.Валихўжаев, Р.Орзибеков, филология фанлари номзодлари М.Маҳмудов, И.Салоҳиддинов, Раъно Фозиловлар сафида катта ҳисса қўшди.

Бош диққатини шахсга сиғиниш даврининг қурбони бўлган сатирик шоир ва драматург Абдулҳамид Мажидий (1904-1939)нинг ҳаёти ва ижодини ўрганишга қаратди. Абдулҳамид Мажидийнинг турли газета, журнал ва тўпламлардаги асарларини йиғиб, уларни билимдонлик билан тадқиқ қилди. Олим Раҳмонкул Орзибековнинг илмий раҳбарлигида 1972-йили “Абдулҳамид Мажидийнинг ҳаёти ва ижоди” мавзусида

номзодлик диссертациясини ёклади. Бундан илҳомланиб, Абдулҳамид Мажидийнинг “Танланган асарлари” (1974)ни нашр эттирди. Диссертация тўлдирилган ва янги кашфлар билан бойитилган ҳолда “Абдулҳамид Мажидий” (1982) номли адабий портретга айлантирилди ва босмадан чиққан бу нашр кўпнинг эътиборига ва эътирофига сазовор бўлди. Журналистик фаолият филология соҳасини ҳам бойитди. Ҳаётнинг тадқиқи адабиётнинг тадқиқига олиб келди. Иккаласи ҳам Самариддин акада уйғунлашди ва бу уйғунлик унинг мартабасини, обрўини, маҳоратини оширди.

Педагогика билим юртида ўқиб юрган кезларида шеър ёзиш машқини ўргана бошлаган Самариддин Сирожиiddинов кейинчалик “Сирожий” тахаллуси билан ғзаллар, мухаммаслар, мусаддаслар ёзди. Адабиётимизнинг йирик сиймоларидан бири – Сўфи Оллоёр (1644-1724) сулоласига мансублиги ва боболари ижодига бўлган кучли иштиёқи классик жанрларда қалам тебратишига сабаб бўлди. “Ҳаётнинг зар китобини” шоирона ўқиб, “вафонинг офтобини” куйлаш Сирожий ижодининг пафосига айланди. Айниқса, Самарқанд мавзуи унинг асарларига гултож бўлди. У шоирнинг “Жаҳонда тенгсиз, танҳо шаҳри”га, “дунёга алишмайдиган дунё”сига айланди:

Менинг мавжудлигим - мавжуд Самарқанд,
Жаҳон тож бўлса гар, ёкут – Самарқанд.

Сирожийнинг турли йилларда турли сабаблар билан ёзилган ашъорлари тўпланиб, таваллудининг саксон йиллиги арафасида “Армон” (Т., “Наврўз” нашриёти, 2012) номида нашр этилди. Ундаги мувашшахлардан бирини ўқийлик:

Шукурким, сен каби ўғлим - ғурурим бор бу оламда,
Сурурим осмон бўлғай сени ҳар эслаган дамда.

Улуғлар давраси сенга асрлар мунтазир эрди,
Кириб келдинг, алар завқин кўрарман ёнғучи шамда.

Ҳавас айлар эдинг Саъдий ва Ҳофизлар тариқатин,
Сигин, хокини сурт кўзга, алар қўймас сени ғамда.

Рақиблар бўлса бўлсин кўп, вале ёлғиз эмас сен ҳам,
Кўриб жаҳду сабот сенда ёвузлар қолди мотамда.

Азиз фарзанд, ўзинг хушёр тутиб алпона меҳнат қил,
Этиб мен ифтихор, кўкрак керай ҳар тўю байрамда.

Тут, эй, ўзни Сирожий хуш, зафар кучғусидир ўғлинг,
Ва қолмас юк бўлиб бурчим менинг ҳам чўғли елкамда.

Беш ўғил (Анвар, Акмал, Шухрат, Ўқтам, Ҳотам)ни “бошида шуъла сочган тож” малаги Мукаррама опа билан вояга етказган отанинг Шухратга бағишланган ушбу асарида ҳам фарзандларга бўлган меҳри, ишончи, орзуси, ифтихори “чўғли елкаси”да ёниб турибди. Бугун Шухратнинг ота йўлидан бориб, навоийшунос олим бўлиб Республикада танилганлиги, Самарқанд давлат Чет тиллар институтининг ректори вазифасида ишлаётгани бунга ҳаётий исботдир. Шеърдаги шуур билан ҳаёт ҳақиқатининг реаллигидир, ният билан амалнинг омукталигидир. Ота ва фарзанднинг бир-бирига муносиблигидир, ўзаро меҳру оқибатнинг натижасидир, кўнгилларнинг ободлигидир.

Бир қараганингизда, Самариддин Сирожиiddиновга ўхшаб яшаган Исомиддин Салоҳиддинов, Шавкат Холматов, Қобилжон Тоҳиров, Исроил Мирзаев кабилар кўпчиликни ташкил этади. Улар фан ва бадий ижод дарғалари Воҳид Абдулла, Нуриддин Шукуров, Орифжон Икромов, Ботирхон Валихўжаев, Жўра Аҳмаджон, Душан Файзий, Бобомурод Даминов, Василий Ларцев, Худойберди Дониёров, Саъдулла Мирзаев каби алломаларнинг шогирдлари саналардилар. Шу боис, улар кўзга кўп ҳам ташланавермасдилар, ижодлари намуна бўладиган даражада баҳоланмасди ҳам. Лекин, улар ўз оилаларида бадий ва илмий ижодга асос солган, фарзанларини қаддини тиклаган, баъзиларини эса шу йўналишга бошқарган эдилар. Иқтидорли зиёли сифатида даврнинг илғор, етакчи фуқаролари бўлиб, юртимизнинг равнақи учун беминнат хизмат қилгандилар, маънавиятимиз ва маданиятимизнинг ривожига туртки берган бунёдкорлар эдилар. Бу энди, кичик гап эмас.

Истиклолдан нур эмган, “доимо пок ният ва соғлом интилиш билан яшаш” (И.Каримов)ни мақсад деб билган талантли фарзандлар (Шухрат Сирожиддинов, Дилором Салоҳий ва ш.к.) ўз ота-оналарининг қадру қимматини тиклашга киришар эканлар, Президентимиз айтганларидек, бу “ободликнинг кўнгилдан бошланишидир”. Халқимизга хос бўлган эъзознинг, эътирофнинг, меҳр-оқибатнинг сара мевасидир.

“Донагидан мағзи ширин” бўлишнинг воқеланишидир. Дарвоқе, Самариддин ака бўлмаганида навоийшунос олим ва арбоб Шухрат Сирожиддинов, олим ва шоир Салоҳиддин ака бўлмаганида навоийшунос олима Дилором Салоҳийлар бўлмасди... Ана шундай “аҳиллик ва ҳамжиҳатликни кўз қорачиғидек сақлаш ва мустаҳкамлаш бундан буён ҳам энг муҳим, ҳал қилувчи вазифа” (И.Каримов)га айланиши ва барчага асқотиши – одамийликдир, Истиклол ғоясининг гўзал гулидир.

* * *

Эй, дўст! Ушбу битиклар Сизга озгина фикр берган бўлса, қалбингиздаги кўнгиروқни уйғотинг! Унинг садосида “Ўтганлардан сабоқ ол, келажакка сабоқ бер” мазмуни жарангласин. Сизни ҳаракатга ундаб, кўнгиш ободлигини, оила ободлигини, мамлакат ободлигини воқе қилишингизга куч-қудрат ва барака берсин. Бунинг учун эса шошилиш лозим, азизлар!

2013.

СЎЗ ҚАДРИ – УМР ҚАДРИ

*Сўз қадрини билмаган –
ўз қадрини билмас.*

Мақол

Тельман Раҳматов фаолиятининг асосий саналари

1939 йилнинг 4 октябрида Жиззах вилоятининг Фориш туманига қарашли Осмонсой қишлоғида туғилган.

1947-1957 йилларда Осмонсой қишлоғидаги 1-сон ўрта мактабни кумуш медаль билан тутатган.

1957-1962 йилларда Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университетининг филология факультетида таҳсил олган ва уни имтиёзли диплом билан битирган.

1957 йилда ЎзССР Олий Совети Президиумининг «Фахрий ёрлиғи» билан тақдирланган.

1962-1970 йилларда Самарқанд вилояти «Ленин йўли» (ҳозирги «Зарафшон») газетаси таҳририятида махсус мухбир, адабий ходим ҳамда ахборот бўлими бошлиғи лавозимларида ишлаган.

1970-1973 йилларда собиқ Иттифок Фанлар Академияси Тилшунослик институти қошидаги аспирантурада таҳсил олган, профессор З.Р.Тенишев раҳбарлигида «Самарқанд шаҳри ва унинг атрофи топонимияси» мавзусида номзодлик диссертацияси устида иш олиб борган.

1974 йилда номзодлик диссертациясини ҳимоя қилган.

1974-1992 йилларда Самарқанд давлат педагогика институти «Ўзбек тили» кафедрасида, кейинчалик «Тил ва адабиёт» кафедрасида ўқитувчи, катга ўқитувчи, «Ўзбек тили ва адабиёти» кафедрасида доцент лавозимларида ишлаган.

1992 йилдан то умрининг охиригача Самарқанд Давлат университетиининг «Ўзбек тилшунослиғи» кафедраси доценти сифатида ишлаб, жамоатчилик асосида кафедра мудирини муовини вазифасини ҳам бажарган.

1995 йил 9 ноябрда вафот этган.

Барҳаёт дўст

Филология фанлари номзоди, доцент Тельман Раҳматович Раҳматов билан узоқ йиллар Самарқанд давлат педагогика институтининг ўзбек филологияси факультетида ишладик, ҳамкорлигу дўстлик ришталари билан боғланган эдик. У кишида журналистлик билан олимлик хислатлари бирлашган эди. Нутқи равон, маъноли, мантиқли эди, мақола ва маъруза матнлари (ёзма «нутқи») замоннинг нозик фактлари билан боғланган публицистик руҳда бўларди. Энг асосийси, муаммолар таҳлили майда-чуйдалардан холи бўлиб, моҳиятни тадқиқ этишга бўйсундирилган бўларди. Оз сўзлаб, соз гапириб, кўп нарсани англатиш қондасига амал қиларди, кўплаб «сўз тугунини бир сўз

билан еч»ишга уста эди. У кўп гапирувчи эзмаларни, сўз устида чала-чулпа ишлаган кишиларни ёктирмасди.

Унда ҳар бир сўзнинг қадрига етиш хислати баркамол эди. У муҳаррирлик (таҳрир этиш)ни ёзишдан кўра хуш кўрарди. Баъзи тўпламлар унинг қулига тушса, эринмасдан «бўярди», айниқса, ёшларга тадқиқот ёзишнинг сирларини очиқ ва яққол кўрсатарди. Уларга «ўрганганинг ўзингга» керак, келажакдаги олимлигингга фойда бўлади қабилда амалий «насиҳат» беришдан чарчамасди. Даставвал, Тельманнинг қўлига тушган мақоланинг эгаси ўзининг сўздаги «нўноқ»лигидан ўкинар, хафа бўлар, гўё унга аччиқ қиларди. Кейинчалик, мақоладаги «ғубор»лар чиқиб кетгач, Тельманнинг қалбидаги илм ва нурдан яшнаган асарнинг илмий-бадий савияси баландлашарди: қисқалик, лўндалик, расолик яққолроқ кўзга ташланарди. Бунни сезган, тушунган, кўриб турганларда унга нисбатан катта бир ҳурмат, иззат туғиларди. Тельман ўзгалар қалбини шу йўл билан ром этарди.

Тельман Раҳматовичнинг кўплаб фазилатлари орасида ана шу хислати - сўзга бўлган ишқибозлиги ва меҳри бугун ҳам тирик. Барчамизга ибрат, эскирмайдиган сабоқ, боқий эзгуликдир. Тельманжон (жойи жаннатда бўлсин) учун эса барҳаётликдир.

2009.

ШАРАФЛАРГА ЛОЙИҚ ОДАМ

*«Хотираси ўзи севган
одамлар қалбида муқаддас
сақланадиган одам, менимча,
ўлимдан кейин ҳам барҳаёт бўлиб
қолиш учун зарур ишни қилиб
қўйган одамдир».*

Г.Эберс

Хотира... Унинг уйғониши учун Сиз билган одам қалбингизда ё эзгулиги, ё ёмонлиги билан тирик яшаётган бўлиши лозим. У билан боғлиқ барча муносабатлар (қувончлар, роҳатлар, севинчлар, аламлар, қайгулар, кулфатлар, сабоқлар) кўз

Ўнгингда кино лентасидек ўтиши шарт. Шунининг учун ҳам мавлоно Ғайбуллоҳ ас-Салом дегандилар: “Инсонда гавҳари шамчироқ, деган жавҳар бор. Бу хотира. Ана шу хотира кўзгусида у ўзини, одамларни, бутун ёруғ жаҳонни кўради. Хаёлотнинг тулпор отида дунё кезади...”

Холмирза ака билан боғлиқ ҳаётий ленталарнинг чеки-чегарасини эпосга қиёсласам бўлади. Уларнинг барчасини, ҳаттоки, биргина парчасини айтганда ҳам, битта ҳақиқат манаман деб юзага чиқараверади: кўпнинг бахти учун меҳнат қилган одам, кўпнинг бахтида ўзлигини топган ўқитувчи-профессор, ректор, вилоят партия комитетининг учинчи котиби, кафедра мудири бўлиб тирилади. Шу хислати туфайли рўшнолик топган инсон бўлиб гавдаланади.

1960 йил. СамДУнинг филология факультетида Холмирза ака комсомол ташкилоти бюросининг котиби, мен эса шефсектор бошлиғи эдим. Ўша пайтларданок Холмирза ака бизга ўрناк эди. Кўп минг сонли талабаларга қилган яхшиликларидан шодланиб, кўнгли кувониб юрарди. Ташаббускор эди, жамоани аниқ мақсад сайин (пахта чопиғи ва йиғим-теримида, шанбаликларда, ётоқхонадаги тадбирларда, турли ижодий учрашувларда) бирлаштиришга, уюштиришига устамон эди, раҳбарларнинг миннатдорчилигини олиш ҳаракатидан чарчамасди.

Бундай фаолиятга қалб кўрини аямас ва қалби буюргандай кеча-кундуз кунт билан ишларди, ёнида доим ўнг кўли — психолог Мусо Халилов (жойлари жаннатда бўлсин) бўларди. Иккалалари ҳам талабаларнинг ҳақиқий сардори ва саркори эдилар.

Уларнинг ташаббусларини эзгуликка ўраб, бойитувчи ва ўқув-тарбиявий ишларнинг сифатига йўналтирувчи Орифжон Икромовдай, Раҳим Муқимовдай, Василий Ларцевдай мададкор устозлари бор эди. Бу устозлар Холмирза акага ўрнак, Холмирза ака эса бизларга намуна эди. Устозу шогирдлик уч бўғин (деканат-комбюро-талаба)нинг мустаҳкам алоқасида ривож топарди. Биз ўз навбатида илмнинг кадрини, тарбиянинг кудратини туярдик. Ҳаётни, одамларни ўрганардик, севиш ва севилишнинг мактабини ўтардик. Жамоани бошқариш санъатидан сабоқ олардик.

Бугун мен қай даражада илм ва тарбияда «бойлик» орттирган бўлсам, бу «бойлик»нинг сабабчилари беистисно ўша устозлардир, уларнинг ўлмас сабоқлари, дуоларидир.

Кўп вақт ўтмай, олим ва шоир, йирик жамоат арбоби Орифжон Икромовнинг қўллаб-қувватлашлари сабаб, Худойберди Дониёров домламиз Сирдарё пединститутига, Холмирза ака эса Термиз педагогика институтига ректор этиб тайинландилар. Бу олий ўқув юртларнинг ҳам Самарканд давлат университети салоҳиятига мос даражага кўтарилишларига Орифжон Икромов ишонардилар. Чунки барчалари ҳам олий таълимнинг фидойиларидан эди ва уларнинг меҳнати беиз кетмади. Иккала олий даргоҳ ҳам аста-секин катта ютуқларни қўлга киритди ва Истиқлол йилларида «Университет» мақомига эришди. Холмирза ака бурчга содиқлигини исботлади. Янада юқорироқ лавозимларни эгаллашида бу хислат қўл келди. Катта бахтга, иззат-икромга эга бўлди... Меҳнат билан ҳамма нарсага эришиш мумкинлигини ўз фаолияти билан исбот этди...

Хотира... Хотирада тирик бўлган инсон ўзининг одамийлиги, яхшилиги, ибрати ва фидойилиги билан ҳамкорликда билвосита яратишда давом этаверади. Унинг иккинчи умри ҳаммадан пок, барчадан дониш, баркамол ва шарафларга лойиқ бўлиб қалбимизда яшайверади.

2010.

ТУЛПОР ҚАЛБ

Меҳнатда топшиган дуст ажралмас.

Мақол

Равшанжон билан деярли бир вақтда Самарканд Давлат университети ўқиганмиз. Иккаламизнинг Саид Шермухаммедов ва Орифжон Икромовдек раҳнома кадрдонларимиз, таълим-тарбиямизнинг толмас назоратчилари бор эди. Улар бизга — намуна, биз забот этишимиз лозим бўлган олимлик, мураббийлик, арбоблик бобидаги чўккилар эди.

Биз ҳам илмга чанқоқ эдик. Равшанжон тарих факультетида, мен филологияда ўқир эдик ва бизни илмий-ижодий тўғараклар, конференцияларда қилган маърузаларимиздаги ютуқлар

таништирган, кадрдонларга айлантирганди. Равшанжон ҳам, мен ҳам Воҳид Абдуллонинг “тулпор”лари сафидан жой олгандик: ўқишда ҳам, жамоат ишларида ҳам илғор бўлишга интилардик. Эртамизга бугун асос солаётганимизни илғардик, эъзозли, билимдон, керакли ва етук мутахассис бўлишга тинимсиз интилардик. Кадрдонларимизнинг, устоз Воҳид Абдуллонинг ишончларини оклашга бел боғлагандик... Шу тарзда йилларни-йиллар кувиб ўтди: фан номзоди ва доктори даражаларига, доцент ва профессор унвонларига эришдик. Равшанжон Навоийдаги Педагогика институтда ректор, кафедра мудири бўлиб, мен Самарқанддаги Педагогика институтида ва Самарқанд Давлат университетидида кафедра мудири бўлиб ишладик. Кучимизнинг борича олий таълим мутахассисларини етиштириш ишига хизмат қилдик.

Равшанжон билан талабалик йилларида бошланган кадрдонликка, бир-биримизга бўлган ихлосга ҳеч қачон путур етмади, балки у бахтиёрлигимизга куч-қувват берди.

Бизлар бир-биримизни атайлаб излаган эмасмиз, бир-биримизникига борди-келди ҳам қилмаганмиз. Учрашувларимиз турли маросимлар сабаб, қутилмаганда юз берарди. Лекин кечагина хайрлашган ва йиллар орзиқиб кутган дўстлардек қучоқлашардик. Бундай самимий меҳру оқибатимиздан, бир-биримизни “ака” деб ҳурмат қилишимиздан атрофдагилар хайрон бўлишарди. Равшанжоннинг ақли, дили, таъби, табияти – гўзал эди, пок эди, у шу салоҳияти билан мафтун этарди.

Равшанжон Навоий Педагогика институтини ўз фарзандидек, севиб тарбия қилди, борлигини берди. Педагогика институти қутлуғ Олий даргоҳга айлангани сайин Равшанжон ҳам ўсди, фалсафа фанлари докторига, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган Халқ таълими ходимига, мохир профессорга айланди. Олий даргоҳ эса мамлакатимизнинг Педагогика институтлари ичида ўзига хос чирой очди, таълим-тарбия соҳасида юксак кўрсаткичларга эриша бошлади. Ота ва фарзанд (эт ва тирноқ)ни ажратиш мумкин бўлмаганидек, Пединститут билан Равшанжоннинг ҳамкор, ҳамдўст, ҳамдард, ҳамдиллигини алоҳида тасаввур қилиш мумкин эмас.

Равшанжон соғлигининг оғирлашганлиги туфайли ректорликдан бўшаганда ҳам Пединститут уни ўзидан

узоқлаштирмади, балки унга янги куч-қувват ва меҳру муҳаббат берди, унинг тинимсиз инсоний хизматларини унутмай бағрида қолдирди. Равшанжон ҳам “Мансаб билан баландмас одам, Мансаб одам билан муҳтарам” (А.Жомий)лигини унутмади, умрининг охиригача олий даргоҳ ва унинг жамоаси билан бирга бўлди. Равшанжон **буюк бахтини** ана шундай ҳамкорликдан топди. Бу бахт барқарорлигига минг шукр!

Менинг етмиш йиллик (2012 й.) тўйимга Навоий педагогика институтининг ректори, сенатор, кадрдон Холбой Ибрагимов, Равшанжон Раҳмонов, Абдуҳамид Холмуродов, Ҳамид Мирзаев каби дўстларим келишди. Менга тўёна қилиб Равшанжон танлаган катта суратни тақдим этишди. Унда тулпорлар етагидаги отлар уюри қибла томонга ғайрат ва шижоат билан чопаётганликлари (“учаётганлари”) тасвири бор эди. Равшанжоннинг кўнглимдагини топганига беҳад хурсанд бўлдим. Ундаги рамздан аниқ мақсадга таяниб кўп учун яшайдиган, кўпнинг оғирини енгил қиладиган, ўрнини ҳеч ким боса олмайдиган инсонга даҳлдорликни, шунга чақириқни, ишончни, ҳурматни туйдим.

Равшанжон **жасоратга тўлиқ** ҳаётни босиб ўтди. Ўз халқига, ўз олий даргоҳига **умрини бахшида** этди. “Равшан” сўзининг “Ёрқин нур сочадиган” маъносини ва шунга мос одамлигини ошқор қилиб ўтди. Иккинчи умрида ҳам кадрдоним ёруғлиги нур таратаверишини Аллоҳдан сўрайман!

2013.

ҚАССОБ АКАМ – ШОИР АКАМ!

*Ўтар инсон яхши – ёмони,
Меҳр қолур, муҳаббат қолур...*
Муҳаммад Юсуф

“Бир уядан неча алвон (ранг-баранг, хилма-хил, турлитуман) қуш учади” деганлари рост экан. Оиламиздаги барча ака-укаларим, опа-сингилларим ўқишга ружу қўйгандилар, деярли ҳаммамиз мактабда “беш”га ўқирдик. Дадамиз ва аямиз томонларидан доимо сарҳисоб қилинар, энг кўп “беш” олганларни совға, пул, мақтов орқали рағбатлантирар эдилар.

Фақатгина бу рағбатлантиришдан Маъруф акам курук қолардилар. Мактабдан кўра кўпроқ Ўрдада жўралари – амакиваччаларим билан турли-туман ўйинлар ўйнардилар, мактабдаги ўқишдан чарчагандек бўлиб келардилар, китоб ўқишни, дарс тайёрлашни хушламасдилар.

Катта акамларнинг ёрдамлари билан Самарқанд қишлоқ хўжалиги техникумининг асаларичилик соҳасига ўқишга кирадилар. Икки ойдан сўнг қайтиб келадилар. Қанчалик кистовга олинсалар ҳам ўқишга қайтиб бормадилар. Иваново шаҳрида аскарлик бурчларини ўтаб қайтгач, дадамларнинг касблари – қассобликни ўрганиб, то нафақага чиқгунча шу соҳада ишладилар. 80 ёшдан (1930-2010) ошиб, дунёдан ўтдилар (Аллоҳим, ўзинг мағфират қилгин!).

Ҳаммамиз ҳам тоғамиз Ҳамид Олимжонни яхши кўрардик, шоир сифатида у кишига тенг келадигани ҳали туғилган эмас, деб англاردик. Барчамиз шоирнинг кўплаб шеърларини ёд олгандик. Лекин энг қизиғи шундаки, Маъруф акам барчамиздан кўпроқ ёд олган эдилар. Вақтлари чоғ пайтлари, ҳеч ким сўрамаса ҳам, Ҳамид Олимжоннинг шеърларини кетма-кет ифодали ўқирдилар. Шеърнинг мазмунига мос оҳангга солиб, берилиб (шоир образига кириб) ўқиганларида қассобга ҳамма тасанно айтарди. Ҳайратга чўмганлардан “Сиз қассоб эмассиз, шоирсиз, шоир” – деган олқишларни эшитардилар. Қайси (дўстлари йиғилишларида, тўйларда, тугилган кунларда...) даврада ўтирган бўлмасинлар. албатта, шу давра акамларга шеър ўқитишарди, шундан тўйиб ҳузурланар эдилар.

Ҳамид Олимжоннинг “Бахтлар водийси”, “Ҳар юракнинг бир баҳори бор”, “Ўрик гуллаганда”, “Ўлка”, “Энг гуллаган ёшлик чоғимда”, “Ўзбекистон”, “Қўлингга қурол ол!”, “Йигитларни фронтга жўнатиш”, “Шинел”, “Россия”, “Нихол” каби шеърларни тўлиқ ёд билардилар, шу шеърларнинг бирон сатрини айтсангиз, қолганини адашмасдан ёд айтиб берардилар. Шеърнинг моҳиятини ифодали ўқиш жараёнида унга мос хатти-ҳаракатлар қилар эдилар, бу хатти-ҳаракатлар чиройи ва самимийлиги билан шеър завқини, таъсирини баландлатарди.

“Ҳужум чоғи чекинма ҳеч,
Тулқини шер бўлиб бос.

Тирноқ билан бағрин йирт,
Қўлингни дор қилиб ос”, –

дея ёд айтарканлар, кўйлаklarининг кўкрак қисмини шартта икки томонга тортиб очардилар. Тирноқлари билан кўкраklarини тимдалаб (қизартириб), бир қўллари дор шаклига келтириб, иккинчисини немисни аркон билан осаётгандай шаклга солиб, ҳайқириб ўқирдилар... Онанинг ўз ўғлига, кўзи қорасига қилган нидоси акамлар ижросида одамларни ҳайратга чўмдирарди... “Қассоб – шоир, қассоб – артист, лекин ҳақиқийси”, – деб тан олардилар.

Акамларнинг мана шу хислатлари у кишига қалқон, кўриқчи ва асровчи вазифаларини ўтарди, қизиққонликларини, андишасизликларини, лоф-қоф ишлатишларини, зарда қилишларини, ўзларини катта олишларини, баъзида ўйламасдан “хом” гапиришларини, дил оғритишларини босиб кетарди. Бу хил камчиликларини туғишганлар ҳам, қавму қариндошлар ҳам, атрофдаги одамлар ҳам кечириб юбораверадилар, чунки у кишининг юрагида кир йўқ эди, кўнглини қолдирган кишилари билан эртасиёқ апоқ-чапоқ бўлиб кетаверадилар. Ёмон қилиқларини арокка ва ўқимаганликларига тўнкаб, хафа қилган одамларини қаттикроқ қучоқлаб, юзларидан ўлиб, кечирим сўраб кетаверадилар, бу ҳаракатларни қийналмасдан, чин дилдан бажаришга одат қилгандилар.

Яна қизиқ одатлардан бири ҳазил-хузул билан яқинларини “чув” туширардилар, кулгули ва қувнок ҳолатларни яратишда топқир эдилар. Иккита мисолни айта қолай!

1) Уйимизда 20 тупга яқин тоқлар бор эди. Узумнинг оқ кишмиш, қора жанжал, шўлғани, ҳусайни, тойифи, “туятиш” (“Дамские палчики”) каби навлари бўлиб, улар етилиши арафасида халталардик (сурпдан, қоғоздан халталар тиктириб, узумни аридан, қушлардан асраш учун сара бошларга халтани кийдириб оғзини боғлаб қўярдик). Ҳаммамиз энг яхши кўрганимиз “туятиш”ни кузнинг охиригача асрашни келишиб олардик. “Туятиш”га навбат келгач, бир бошидан халталанган бошларни уза бошлардик, лекин кўпчилигининг ичи бўш бўлиб, яккам-дуккамида узум бўларди. Бунинг сабабчиси Маъруф акам эдилар: бизларга билдирмасдан ўзлари еб, халтасини яна боғлаб

қўяверар эканлар. Бизлар “туятиш”ни уза бошлаганимизданок, у киши мулойим ва ёзилиб кулиб кўчага чиқиб кетардилар. Ёки “Халтадаги узумнинг ичини арилар боплаганга ўхшайди”, – деган сабабни рўкач қилиб, қувончга тўлиб кулардилар ва хузурланардилар.

2) Самарқанддан қачон Жиззахдаги кадрдон хонадонимизга борсам, албатта, палов пишириларди. Меҳмон сифатида менга маза қиладиганим гўштли илик тегарди, иликни қоқиб, иштаҳа билан ердим. Бу сафар ҳам шундай бўлди. Лекин сал силкигандан илик қошиққа тушмади, қаттикроқ қоқсам ҳам натижа бўлмади. Буни кўриб турган Маъруф акамлар даврадагиларни барчалари эшитадиган қилиб, “Самарқандда юравериб, иликни ҳам қоқишни эсингдан чиқарворганга ўхшайсан, гўшттахтани олиб келиб, қаттикроқ қоққин”, – дедилар. Иликка ўчлигим сабаб гўшт майдалайдиган тахтани олиб келиб, ҳамманинг диққатини жалб қилиб, чунонам қоққанимдан сўнг, илик ичидан буханка нонининг ушоқлари чиқди, денг. Ҳайрон қотдим. Акамлар эса барчага қараб, “Қўй буханка нонга боқилган шекилли, илигининг ичидан буханканинг ушоқлари чиқяпти” – дедилар ва хузур қилиб кула бошладилар...

Палов сузиладиган пайт ошхонада иликни қоқиб ебдиларда, ўрнига нон ушоқларини исканжалаб (босиб, жойлаб) маҳкам қилгач, суяк оғзига озгина илигидан суртиб қўйган эканлар.

Мени “чув” тушириш ҳазиллари амалгам ошганидан шўх-шўх кулган, бошқаларни ҳам кулдирган эканлар...

Хуллас, бундай ҳазилларни ҳисоблаб, ёзиб охирига етиш қийин. Лекин айтилганидан ҳам акамларнинг қувноқ ва ҳазилкаш одам эканликлари англашилаяпти.

Шу боис, юқорида бир чимдим айтганларимдек, у киши ўзларига хурсандлик келтирадиган ҳолатларини воқе қилишга устамон эдилар. “Кулгу – юракнинг чўткаси, тозаласанг бардам бўласан” деган гапларини кўп такрорлардилар. У кишининг бу ҳислатларини яққол кўрсатувчи туркум ҳамгомалардан бир нечасини ўқишингизга ва хулосани ўзингиз чиқаришингизга чорлайман.

Меҳмон – “келинойим”

Акамлар кассоблик касбининг билимдони эдилар. Таниш – билишлари ҳисобсиз, жўрабозликни хуш кўрадиган йигит бўлиб танилган ва кўпинча кечаси соат 12.00. гача улфатчиликдан бўшамасдилар.

Ёз кунлари ҳаммамиз ҳовлидаги чўп кароватларда ухлардик. Акамларга тегишли кароват биздан панароқ жойга, ҳовлининг энг чиройли гўшасига ўрнатилган эди. Келинойим уйда бир ўзлари ётишга ҳайиқардилар чамаси, то акамлар улфатчиликдан қайтгунларича ташқаридаги кароватда ухлардилар. Акамлар кеч қолганларини билдирмаслик учун секингина ҳовлига кирардилар. электр чироғини ёқмасдилар ва келинойимни уйғотиб, уйга кириб кетардилар.

Самарқандда ўқийдиган иккинчи акамлар жўралари билан меҳмонга келишди. Меҳмон овқатлардан кўра кўпроқ ароққа ишқибозлик қилдилар ва хурракни баҳона қилиб, узоқроқдаги кароватга ётишни маъқул кўрдилар. Меҳмон – атойи худо, айтганига кўнмаслик мумкин эмас...

Ярим кечаси Акамлар анчагина кайф билан келади-лар-да, ҳар кунгидек хотинларини аста туртиб уйнинг эшиги олдида кутиб турадилар. “Келинойим” ўриндан турмайдилар. “Ҳа, менинг кеч келганимга аччиғланиб турмади, шекилли”, - деб ўйлайдилар, аста кароватга бориб, “келинойимни” оёқларини силайдилар, у киши эса оёқларини забт билан тортиб оладилар. “Оббо, жаҳли зўрку” дея акамлар, “келинойимни” юмшатиш учун “Унта “ҳап-ҳап”дан битта чап-чап яхши” мақолини эсга олиб, астагина бўса олишга интиладилар.

Бу ҳаракатлардан меҳмоннинг юраги кинидан чиқар ҳолига келади. Шунчалик кўркадики, “Шарпадан кўркқан қоровул шақилдоқ чалар” деганларидек, “дод” дея ўрнидан туриб кетади. Майкачан, бўйдор кишини аранг кўрган акам ҳам кўркқанидан меҳмон каби бир вақтда “Вой, дод” деб, электр чироғини ёқишга интиладилар...

Бу шовқиндан ҳаммамиз уйғониб кетдик: Меҳмон кароватда типпа-тик турар, акамларнинг ҳайронликдан оғзилари очик қолган, иккалаларининг кайфларидан бир чимдими ҳам қолмаган

эди. Келинойим эшикнинг кесакисига суяниб, кулиб турардилар...

“Туғилган ой – тўғралган мой”дек йиллар ўтди, меҳмон кудамизга айландилар, бу ҳангома эса эскирмади. Қачон бирга йиғилишсак, у, албатта, эсланади, янги-янги “нозик” қўшимчалар билан бойийди, биринчи эшитаётганлар бир коп семиришади. Ҳамон у ҳаракатда, баракали, шифоли кулгу уйғотади, “жонларга роҳат, танга қувват” бағишлайди...

Кўтир касаллиги ва “Ланда калор”

Ҳали тонг ёришувига анча вақт борлигига қарамай, бугунги бозор жуда гавжум: кўйлар ҳам кўп, одамлар ҳам кўп. Демак, нарх-наво-арзон.

“Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим” дея бир кўйни баданини силасам, кўлим кўйнинг суягига тегмади, қаттиқроқ, ботиброқ кўл юргизсам ҳам суякка тегмади. Демак, кўй-семиз. Бўйнидан куракка томон кўл юбориб, безини ушлаб кўрдим, унинг анча қатталигини ҳам кўлим сезди. Кўтариб чамаласам 25 килоча юки бор. Демак, 20 кг. чистый гўшт – юк қилади. 20 ни 8 га кўпайтирсак – 160 сўм бўлади.

Савдони 80 сўмдан бошладим. Чўтим – 120. Ўн сўми борди – келдига – даллолга, чек ҳақига, йўл кирага, нақ 30 сўм фойда. Шу хаёллар билан сотувчини кўлини қаттиқроқ сиқиб силкийверганимдан кейин 100 сўмга чиққанимданок, рози бўлди. Бор-барақа қилдик. Хурсандлигимдан теримга сиғмайман, ахир фойда 50 сўмга боряпти.

Уйга етиб келдим. Тонг отди. Кўйга қарасам зотли мол-у, лекин калласи – кўтир. Арзоннинг сири аён бўлди. Қайтиб бориб сотган одамни қидириб тополмасам, отини билмасам, афтини аниқ кўрган бўлмасам... Нима бўлсаям келгуси бозорни кутишга қарор қилдим.

Ўйла-ўйлаб охири йўлини – “замонага яраша амали”ни топдим: Шанба куни хотиним сочини бўяйдиган “Ланда калор”ни топиб олдим. Тиш шўткасига ўшандан суртиб, кўйнинг кўтир калласига хўп ишқаладим. Кўтири билинмайдиган бўлди, лекин ёруғда денг, ялт-ялт этади.

Нима бўлсаям – бўлди, хотиндан балога қолмасам бўлди. “Туя кўрдингми?” – “Йўк”, “Бия кўрдингми?” – “Йўк” деганларидай, ҳеч кимга билдирмай тонг қоронғуси қўйни бозорга олиб бордим.

Таниш қўйбоқарга дуч келдим. У:

– Бу қўйингни калласи мунча жалтирайди. Шунақа қўйим жўк эди, кел 120 бераман. Менга сот, - деб туриб олди. Айбини айтай десам, пулдан қуруқ қоламан, айтмай десам мен ҳам алдаган бўламан. Машойихларнинг “Бировнинг кўнглини оламан деб, ўзингнинг кўнглингни қолдирма” деган гапини эсимга олдим-да, “Бор барака” қилдим. “Молнинг эти – томоғингга боп, териси – оёғингга қоп, мугузи – пичоғингга соп, ичаги – қубузингга таноб” деб унга шеър ўқигандай бўлдим. У хурсанд бўлди, мен дилимга далда бердим...

Орадан бир неча ой ўтди. Бозорда яна ўша қўйбоқарга дуч келдим. “Бир нима деса керак, ишқилиб, қўйларининг ҳаммасига қўтир касаллиги юкмаган бўлсин-да” деб, сустоб қилиб саломлашдим. Сабаби, машойихлар “Туя қўтир бўлса бўтасини булғайди” дейишган-да! Ўтганлар ҳақ гапни айтишган, бизга ўхшаб алдашмаган.

– Ҳе, қассоп! Жаҳши журупсанми? Калласи жалтираган қўйинг чопқир қўчқар чикди-да, жана бўса манга бер – 200 дан кам бермайман, - деди.

– Ялт-юлти тамом бўлдимми? – десам, ялтиллаган жойларидан майин жун чиққанини, чаққон, чарчамайдиган мол бўлганини гапириб берди, “Ланда калор”нинг қўтирга даво бўлганини билиб денг, ланг қотиб қолибман: на гапира оламан, на кула оламан. Бу ҳолимга қўйбоқар ҳам хайрон: “Бунга бир бало бўлдиёв” деб мани туртиб-туртиб қўяди... Мен анчадан сўнг сал ўзимга келдим: суюнганимдан беўхшов ҳиринг-ҳиринг кула бошладим. Буни кўриб қўйбоқар ҳам зўрға илжайгандай бўлди. Иккаламиз ҳам “хайр-хуш”ни нася қилиб, бир-биримиздан (ичимизда Худойимга шукр келтириб) эсон-омон узоклашдик.

“Ёввойи” сизир ва арок

“Қассобга мой қайғуси. Эчкига жон қайғуси” деганларидек, машина олишга шунчалик қизиқдимки, пулни етмаган қисмини

қоплаш учун уйдаги бир-иккита гиламни, ҳеч ками йўқ сигирни сотишга бола-чақа келишдик. Замона зайли-да, қассоб оиласи мошинада юрса, бозорга вақтида борса, мошинадан мол иси келиб турса, бунинг савобига ким етсин.

Сигиримизга энг кўп ичи ачиган хотиним бўлди. Иккаласи ҳам бир-бирига ўрганган, ҳар куни камида уч бора мулоқот қилишарди. У баъзан маърар, баъзан калласини силкитар, баъзан думини ўйнатарди; хотиним эса у тушунса-тушунмаса-да худди қадрдонига дуч келгандек, алқаб чиройли сўзларни айтарди. То у ёқ-бу ёғини силамагунча сигир ором олмасди. Унинг баданидаги иссиқни, қарашидаги ҳузур-ҳаловатни сезмагунча хотиним тинчимасди.

Бозордаги турли-туман моллар ва одамлар, шовқин сигиримизга ёмон таъсир қилди: ювош мол ҳуркиб, ўйноқлаб, сапчий бошлади. Баданига, елинига биронта одамнинг қўлини тегизишга йўл қўймайди. Бундай “ёввойлик”ни кўрганларнинг ҳаммаси чўчиб, сигирнинг нархини сўрамай, узоқроқдан ўта бошладилар. Нима қилсам экан, уни қандай тинчитсам экан, арзон-гаровга бўлса ҳам сотишим керак. Бўлмаса мошинадан куруқ қоламан, деган ўй-хаёл қийнай бошлади. Бирдан миямга бир фикр келди. Шогирдимга “Ҳой, анави ерда кабобпаз бор, ма, мана шу пулга яримта ароқ берсин. Тез олиб келгин”, - дедим. Унгача мен сигирни бозорнинг чеккароғига етакладим. Шогирдимга “Ароқни оч, мен сигирни оғзини очаман, сен ароқни қуясан”, - дедим. Шогирдим жуда шошилган, ажабланган бўлса-да, индамади. Сигирга 200 грамм ароқ кетди.

Ёпирай, сигирнинг кўрқанидан қалтирашлари беш минут ўтмасдан босилди. Эҳтиётлик билан елинига қўл юбордим. Тинчлик. Эмчақларини бирма-бир ушлаб кўрдим, ҳуркмадиям, индамай (ҳаракат қилмай) жим турди. Ўзим баъзан қалтираганимда бир стакан ароқни урворардим. Дарров асаблар жойига тушарди. Қўлим ҳам керакли нарсани беҳато топарди. Шу тажрибам сигирга асқотганидан хурсанд бўлдим. Уни бозорнинг ўртасига етакладим. Сигирни баъзан бир неча қўллар силар, елинини ушлаб кўрарди. Сигир бамайлихотир турарди. Ювошлигини кўрганлар ичидан харидорлар кўпайиб борарди. Яхшигина пул бўлди, ҳатто мошинани “ювиш”га ҳам етади-ёв!

Бу воқеани ҳануз эсласам, кўзимга ёш келади. Сигирга кўшиб 200 грамм арокни ҳам сотиб юборганимга, у мўмай пул келтирганига ҳамон ҳайрон бўламан. Баъзида ичганимда асов молларни арок ичириб сотувчи жаллоб бўлсаммикан, деган орзуим жўш уради.

“Саёз дарё шовқин оқар”

Нарх-наво, гўшт-ёғ қимматлашган сайин фақат савлат ортиб борапти. Қолгани...

Шу денг, олтмиш уч ёшга кирганлар “Пайғамбар оши” қилиб элга дастурхон ёзсалар, мен ўзим яхши кўрган совет одатига амал қилдим: “день рождений” эълон қилдим. Ахир, умр – оқар дарё дейдилар, бизники саёзроқ оққанидан олтмиш учга кирганимни ўзим ҳам билмабман: арақу кайфу сафо билан, мол сўйиш-у қиммат сотиш билан ўтиб кетибди...

Зиёфатга илгари келмаган қариндош уруг-у, ёру биродарлар ҳам келишди. Ўғилнинг тўйига атаб қўйган икки юзта ароқ ҳам, тўртта кўчқор ҳам гинг демай кетди. Хотинни “Кетган келар, кетмонлаган келмас”, деб тинчитдим. Уни бир хурсанд қилай деб, кеча келган падаркаларни ичидан танлаб-танлаб янги шим-кастюмни, янги ботинкани, янги дўппини кийиб, хотинга кўриниш бердим:

– Қалай, хотин, қирқ беш ёшга кирган йигитдайманми? – дедим, ғўдайиб, баланд овозда.

Хотин эса қовоғидан қор ёғиб деди:

– Менга сиз олтмиш учдан ўтган, қариб қуюлмаган қассобсиз! Ичингиз пук-у сипойилигингизга ўлайми?!

Бу хангомани атрофдагилар сезмасин деб, гапига жавоб тополмай, ўзимни уйга урдим. Ўзимни тирик товон ҳис қилиб, апил-тапил ечиндим...

Уф... ичим ёнапти... Овозни баландлатмасам, дўк-пўписага ўтмасам кун йўқ:

– Ҳой, опке, қолган-қутган ароғингни... Умрни едиларинг-ку!..

* * *

Шайх Қутбиддин
домла

Авлиёкул
Абдусаматов

Воҳид Абдулло

Орифжон
Икромов

Пиримкул
Қодиров

Р.Р. Муқимов ва
Н.Ш. Шуқуров

Ботурхон
Валихўжаев

Ғайбулла ас-Салом

Худойберди
Дониёров

Ҳакима Ҳасанова

Асад Мирзаев

Жўра Ҳожиматов

Аҳад Ҳасан

Душан Файзий

Махмуд Диёрий

Самариддин
Сирожиддинов

Тельман Раҳматов

Холмирза Холиёров

Равшан Раҳмонов

Маъруф Икромов

Махбуба Камолова ва
Ғанижон Икромов

Хамрокул
Носиров

Таънаберди Курбонов

Холмуродов Рустам Иброҳимович

Аминжон Бакаев
ва оиласи

Шавкат Маҳматмуродов

Жўрабой Холиқулов

Жума Ҳамроҳ

Холмўмин Мамараҳимов

Сезяпсизки, тараллабедод яшаш, арокқа ишқибозлик Маъруф акамга ҳам кўплаб қайғу ҳасратлар келтирди. Йигирма йиллар бефарзандлик азобини кўрдилар. Ҳаётларининг анчагина қисми бекорчиликка кетди, нуқсонларини ҳам кўпайтирди... Охириги ўн беш йил ичкиликсиз ўтди, ҳаётларининг мазмуни йилдан-йилга чирой очди, ёқимтой, намозхон қарияга айландилар. Шеър ўқиш иқтидори, ҳазилкашлик фазилатлари ўсиб, бетакрорлик, машҳурлик касб этди. Катта ҳурматга сазовор бўлдилар. Минг шукр!

Туғишганларга, қавму қариндошларга меҳрлари ортди. Уларни ҳафта ё ўн кунда бир кўрмасалар, жудаям соғинардилар. Самарқандга бизларни кўргани тез-тез келардилар. Ичақузди хангомалари тугамасди, уйимиз, кўнглимиз кулгуга тўларди. У киши баҳонасида зиёфат зўр бўларди. “Энди уч кун Жиззахга кетмайман, сизлар билан бирга бўламан”, - деган ваъдани берардилар. Эрталаб ҳаммамиздан олдин турардилар ва “Энди кетмасам бўлмайди, Жиззахдагиларни туш кўрдим. Мени чақиришаяпти”, - дер эдилар. Нонуштани қилиб ё қилмай, йўлга чиқишга илҳақ бўлардилар. Бу ҳолатнинг такрор-такрор бўлишига кўникканимиз туфайли, акамларни доимо шоҳавтобекатгача кузатиб қўярдим.

Акамлар оғир йўқотишларга учраганимизда кўпчилигимиздан ортиқроқ йиғлардилар, азоб тортардилар, йўқотишларнинг аламлари юрак-бағриларини эзиб ташларди. Ғамгин бўлиб қолардилар, кам гапирардилар. Самимийликлари, дилларининг софлиги яққол сезиларди. Ўтганларнинг умрини сарҳисоб қилиб, ўзлариникига солиштирардилар, шекилли. Хулоса чиқариб, ҳар сафар покланардилар. Ҳалол умр кечиришга ва ҳаётнинг маъносини нашъали ўтказишга шошилардилар. У киши инсонни ва ҳаётни ҳадсиз севардилар, бу севгиларида меҳр етакчилиқ қиларди.

Акамлардан қолган бу хислатлар бизларнинг хотирамизда ҳамон тирик. Ҳамон эзгулик яратишга чорлайди. Яна минг шукр, дейман!

Аллоҳим! Акамларнинг билиб-билмай қилган гуноҳларини (ҳаммамизнинг гуноҳимизни) махфират қилгин, жаннатингдан жой бергин! Гуноҳкор бандаларингмиз, муҳаббатингга зормиз!

2013.

ЯНГАМУЛЛОМ ОЛАМИ

Кечам – армон,

Эртам – гумон,

Бугуним – қурбон!

Фарида Афрӯз

Янгамуллом ва Ғани акамларнинг ОЛТИН тўйлари 2012 йил 29 сентябрь куни “Самарқанд наво”да нишонланиши мўлжалланган ва чиройли таклифнома ҳам чиқарилган эди. Тайёргарлик авжига чиққан, фақат таклиф қилинадиган меҳмонлар рўйхатини қайта кўриб чиқиб, таклифномаларни тарқатиш маслаҳатига йиғилишимиз қолганди.

21 сентябрь. Ҳар кунгидай акам ва Янгамуллом ошхонада нонушта қиладилар. Кайфиятлари чоғ. Иккалалари узоқ суҳбат қурадилар. Соат 11.00 ларга яқин Акамлар рўзгорга керакли баъзи нарсаларни харид қилиш учун дўконга борадилар. Янгамлар эса ошхонадаги нонушта столга рўйхатларни ёйиб, пардоз-андоз қутичаларидан фойдаланиб, тушлик тараддудига кириша бошлайдилар.

15 дақиқалар чамаси ўтгандан сўнг Акамлар ошхонадаги стулда Янгамни кўрмайдилар. Уйга кирган бўлса керак, деб ўйлайдилар-да, хоналарга бирма-бир кириб чиқадиладар. Тополмагач, яна ошхонага қайтадилар. Қарасалар, Янгам стулдан йиқилиб, полда ётган эканлар. Дарров кўтариб олиб, диванга ётқизадиладар. Янгамлар беҳуш, лекин нафас олишлари, юракларининг ишлаши мўътадил...

Бу хабарни эшитганларнинг барчаси етиб келишди. Кетма-кет докторлар ҳам кириб, бундай ҳолатнинг сиру сабабларини ўрганишга киришдиладар. Мия қон томирларида тромб (қон ивиб қолиш ҳодисаси) юз берганини аниқладилар. Ўринларидан бирон кун қимирлатмасликка келишиб, турли дори-дармонлардан муолажани бошладиладар.

Бир кун ўтса-да, Янгамларда ҳеч қанақа ўзгариш рўй бермади. Докторларнинг ҳулосасига мувофиқ вилоят юрак касалликлари шифохонасининг реанимация бўлимига жойлаштиришди. Муолажалар тинимсиз давом этди. Акамлар, ўғил ва кизлари – Олимжон, Нигора навбатчилик қилишди.

Ноёб дори-дармонларнинг ҳам фойдаси бўлмади. Докторлар “ўлим тугунини еча олмади”лар. Ўзларига келмасдан, хайр-хўш қилмасдан 25 сентябрь куни Янгамлар дунёдан ўтдиладар. Бир олам –

дунёнинг зийнати бўлган меҳрибон Она, қалби беғубор Дил ўтди... Икки оила (Икромов ва Камоловлар)нинг суянган тоғига, маслаҳатгўйига, кайвонисига айланган, тажрибаси бой дунёси ўтди. Мўлжалланган олтин тўйга бир неча кунлар қолганда, ҳаммамизни ғафлат ва доғда қолдириб, оқилу доно, қўли гул, гўзал ахлоқ эгаси, меҳрибону мохир, олам-олам тажриба тўплаган, кадр-қиммати баланд Янгамуллом 73 ёшларида янги оламга сафар қилдилар... Гўзал хотиралар, ибратли сўзлар, умрга татийдиган сабоқлару ҳикматлар гулдастасини қолдириб кетдилар... Ҳазрат Абдурахмон Жомий айтганларидек, “Ўтганлар ёдидан дилингни шод эт”иш пайти келган экан, уларни ёзишга киришдим.

* * *

Умр йўллари ва баъзи сабоқлар

Янгамлар — Махбуба Камолова 1939 йил 27 июлда Самарқанднинг Регистонига ёнбош Қўшҳовуз маҳалласида дунёга келганлар. Ўрта мактабни аъло баҳолар билан тугатган Махбуба Камолова 1956 йилда Самарқанд давлат университети, Ўзбек филологияси факультетининг чет тиллар (француз тили) бўлимига ўқишга киридилар. Аъло ўқийдилар, дугоналари ва устозлари ҳурматига сазовор бўладилар. У пайтда катта акам Орифжон Икромов шу факультетда декан ўринбосари бўлиб ишлаганлар. Махбуба Камолованинг одоб-ахлоқи, муомаласи, ҳаёси, хушбичимлиги, ибрати акамларнинг ҳам диққатларини тортган. “Яхши келин бўлиши мумкин”, - деган тушунчалари ҳам балки шунда туғилгандир. Мен булсам, янгамлардан уч курс кейинда эдим. Иккинчи курслигимда акамлар чақириб, иккинчи қаватда кетаётган уч дугона — Мубаро, Мавжуда, Махбубага имо қилиб, “Улардан ўнгдагиси Ғани акангга муносибга ўхшайди. Қани, сен ҳам зехн солиб юр-чи!” — дедилар. Мен ҳам ўзимни билиб-билмасликка солиб, лекин бўлажак янгамни кузатиб, ўрганиб юравердим...

Ғани акам янгам билан улар бешинчи курсда ўқиётганларида танишдилар. Мен бирданига янгамнинг дугоналари тилида “Инкас кайни Махбуба”га айланиб, янгамнинг мендан хуркиб қочишларига даставвал завқим келиб, кейинчалик эса ўрганиб ҳам қолдим.

1962 йилда турмуш қуришди. Акамлар Тошкентдаги Ядро институтида ишлаганлари боис, СамДУнинг чет тиллар

кафедрасида ишлаётган янгам ҳам Тошкентда, Ядро институти жойлашган шаҳарчада яшаб, Ўзбекистон Фанлар Академияси қошидаги чет тиллар кафедрасида ишлай бошладилар.

“Физика” ва “Лирика”дан тугилган “Шоҳ асар” – янги оила бахтли ҳаёт кечири бошлади. Ахилликлари билан атрофдагиларга намуна бўлдилар, қўни-қўшнилардан, иш жойларидан қўлаб дўстлар орттирдилар.

У пайтлар акамлар ишдан сўнг томорқаларида кетмон чопардилар. Май ойининг биринчи ҳафтасида помидорлари қизариб, картошкалари етилар эди. Янгамуллом чой чиқарар ва акамлар билан томорқа бошида узоқ суҳбат қурадилар: кунлик, ҳафталик, ойлик режалари пишиб етиларди. Акамлар учун Янгамуллом “жон малҳам”и эди. У кишини олға юргизишнинг локомотиви эди. Акамлар, ўз навбатида, Янгамуллом учун ишончли турмуш ўртоғи ва йўлдош бўлдилар.

1963 йилда Нигора туғилди. Ширингина, қорачадан келган чиройли чақалоқча. Уни Янгамуллом қўярга жой тополмасдилар, ҳатто, ўнлаб фарзандларни катта қилган аямларга ҳам, ўз оналарига ҳам ишонмасдилар. Улар чақалоқни қаттиқроқ турмаклашаяпти... бешикка қўп ётқизишаяпти... гавдасини кўтарадиган қилиб қўлчаларини ҳаракатга солсалар, “вой, қўли чиқиб кетади”, дея хавотирланардилар... Қўнгиллари доимо Нигора билан банд бўларди: кулса – кулардилар, йиғласа – йиғлардилар. Нигорани кўргандагина кўзлари қонарди. Орзулари амалга ошганидан қўнгиллари яйрарди. Унинг соғлигига катта эътибор берардилар ва уни топилмас бойликдай асрар эдилар. “Бола – лой, она – кулол” деганларидек, онанинг ардоғида, кучоғида, меҳрида, бор-будида Нигора катта бўла бошлади.

Эсимдан ҳеч чиқмайди: 1964 йилда мен ҳам Тошкентга бориб, аспирантурага кирдим. Кунлардан бир куни акамларникига Нигорабонунини кўргани боришга ният қилиб, йўлга чиқдим. Ҳар куни Тошкентдан маълум вақтда Ядро институти шаҳарчасига автобус қатнади. Акамлар, янгамлар ҳам шу автобусда эканлар, бирга кетдик. Янгамнинг қўлларида катта пиёладек келадиган анор бор эди. Мен ҳазиллашиб “Янгамулло, бозор катта-ку!” дедим. “Ҳа, Нигорага олган эдим. Анорнинг ширинига ўчроқ”, дедилар. Мен “Шундай экан, нега килолаб олмабдилар”, деган ўйга бордим. Кейинчалик билсам, рўзгор килолаб анор олишга имкон бермас экан. Фақат Нигора учун ҳар

Тошкентга тушганларида бир донадан анор олар ва ўзлари емасдан унга едирар эканлар...

Янгамулломнинг бундай болажонлиги Олимжон туғилган (1971)да ҳам пасаймади, балки янада ортди. То умрлари сўнгигача уларга посбон бўлдилар. Эру хотин бирлашиб, фарзандларини бирор нарсага зориқтирмай, “жаннат чечаклари, беҳишт райхонлари” (Муҳаммад САВ)дек асраб, фазилатлар сингдириб, тартиб ва интизомга ўргатиб, одобли қилиб ўстирдилар.

“Одобли ўғил (Олимжон) – кўкдаги юлдуз, одобли қиз (Нигора) – ёкадаги кундуз”га айландилар. Олимжон – мамлакатимиз молия вазирининг ўринбосари, икки ўғил ва бир қизнинг отаси. Нигорабону Самарқанд давлат чет тиллар институтининг катта ўқитувчиси, икки ўғилу бир қизнинг онаси, икки набиранинг бувиси. Ватан ва халқ учун ёниб яшаш, уларни севиш, қалблар гўзалликлари олдида хайратланиш, туганмас ишонч ва шижоат, меҳру оқибат – улар ҳаётининг дастурига айланган. Яхши тарбиянинг бундай натижасига минг шукр! Бу ҳақиқатни яратган улуғ оталик учун, буюк оналик учун офарин! Ота-она ва фарзандлар ўртасидаги бундай қадрдонлик, иззату ҳурмат боқий ва ҳаммага мушарраф бўлсин!

1969 йилда Акамлар оилалари билан бирга Самарқандга кўчиб келишди. Акамлар Садриддин Айний номидаги Самарқанд давлат педагогика институтида кафедра мудири, проректор, узоқ вақт ректор бўлиб хизмат қилдилар. Янгамуллом эса, қадрдонлари – Самарқанд давлат университетининг чет тиллар кафедрасида француз тилидан дарс бердилар. Нафақага чиққанларидан сўнг ҳам то 2000 йилгача ишладилар. Бу йилларда Янгамуллом чарчаш нима эканлигини билмадилар. Ҳаётнинг барча қувончу шодликларини, йўқотишу азобларини симиридилар, тажриба ва сабоқлар тўпладилар. Форс-тожик, рус, француз ва ўзбек тиллари соҳасидаги билимларини камолотга етказдилар. Тинимсиз ўқидилар, хайратландилар. Ўқиганларини ўқдилар (мушоҳада қилиб, бугунги ҳаётга боғлай билдилар). “Ҳотамжон, умр худди яшин каби тез ўтиб кетаяпти, ҳеч нарсага улгура олмаяпман”, деб баъзида айтардилар. Ҳолбуки, бирор кунлари бекор кетмасди. Ҳар куни кўндаланг бўладиган ўнлаб муаммоларни ечардилар, фарзандлар ва рўзғор ташвишларини аъло бажариб, ётиш олдидан камида икки соат бадий асарларни мутолаа қилардилар.

Бадий асарларни мен олиб борардим. Мен ўқиган асарларимни барчасини Янгамуллом ҳам ўқирдилар. Китобга шўнгирдилар, ҳам кўпчилигини акамларга ўқиб берардилар. Дам олишга кетишаётганда, албатта, икки-учта ўзбек романлари ҳам сафарга кетарди. Ўқилган бадий асарлар номини бир неча саҳифаларда қайд қилгандан кўра, биргина мисолни келтира қолай. П.Қодировнинг “Уч илдиз”, “Қора кўзлар”, “Олмос камар”, “Юлдузли тунлар” асарлари билан танишишгач, улар ёзувчи билан мендан-да зиёдрок тарзда иноқ бўлиб кетишди. Пиримқул ака Самарқандда келганларида, албатта, уларнинг азиз ва қутлуғ меҳмонига айланардилар. П.Қодировнинг соддаликлари ва асарларининг таъсирчанлиги, улар ўртасидаги вобасталик Янгамуллом ва акамларни маҳлиё этганди.

Янгамуллом ва менинг бир хил асарларни ўқишимиз, китобларни дўст тутишимиз, шу китобларнинг натижаси бўлса керак, бизни бир-биримизга яқин маслакдош бўлишимизга олиб келди. Адабиётдек бетакрор мўъжиза ҳаётга, маънавиятга, тарбияга қарашларимизни, бадий дидимизни яқинлаштирди. Фаҳму фаросатимизга, ҳусни ҳулқимизга ривож берди. Маънавий она билан фарзанднинг муносабатини воқе қилди, меҳру оқибатимизни мустаҳкамлади.

(Бугун энди, шундай баркамол, “дарё мавжи”дек бетакрор маслакдошим йўқ. “Зар кадрили заргар билади”, деганларидек Янгамулломни йўқотишнинг азоби менга жудаям оғир. Изтиробнинг чеки-чегараси йўқ. Оқилу доно, қўли гул, жонбахш китобхон — Янгамулломни кўмсайман... Яхшиликларни, “кул ўрнига гул”ни, буюк мураббийликни қолдирган Янгамулломнинг руҳи тирикчилигини англабгина, шукр, дейман.)

Янгамуллом оиладаги ҳамжиҳатликни, тушунишни, ишонишни, фаровонликни, ҳурматни сақлашга беминнат хизмат қилдилар. “Аёл эркак зотининг буюк мураббийсидир” (А.Франс) ҳақиқатини воқеликка, ҳаётнинг зарур қондасига айлантира билдилар. Қайд этилса, кўпчиликка арзийдиган бир хислатлари бор эди. Оилаларида баъзида ноҳушликлар, тушунмовчиликлар юз берса, у киши бу муаммони ечишга жон диллари билан киришардилар. Ҳар қандай аччиқни, жаҳлни, ҳатто, ғазабни ҳам юта олардилар. Сабру тоқатлари буюк эди, лекин кўнгилларидаги ўчмас дафтарга уларни қайд қилиб қўярдилар. (Раҳматлик Аяжоним ҳам дадамларнинг жаҳллари чиққанида, бу жаҳлга “керосин” сепмасдан, уни дадамларнинг кўнгилларига ҳуш ёқадиган турли муқомлар билан пасайтирардилар. “Момақалдирок” бир зумда ўтиб кетар эди.)

Янгамуллом чидамли, оқида аёл эдилар, дафтарнинг тулишини кутардилар. Аямлардан фарқи ҳолда, бошқаларга билдирмай, айбдорни аямасдан шундай сурпасини қоқардилар-ки, у қочишга жой тополмасди. Кўнгил дафтарида битилган ноҳақ айбларни кетма-кет фактлар сифатида келтириб, барчаси ноўрин эканлигини исботлаб, ўладигандай қилиб мулзам қилардилар. Бундай “дарс”ни олган айбдор кейинчалик хушёрликни йўқотмасликка, жаҳлини жиловлашга, ноўрин гапирмасликка интиларди. Аёвсиз, исботли танқиднинг оқибати оилада ҳамжиҳатликнинг, ҳурмату иззатнинг мустаҳкамланишига олиб келарди.

Бундай донолик, усталик, моҳирлик у кишидан бугун ёдгор бўлиб қолди...

Бир олам кетди. Лекин у қолдирган мерос йиғилса, янги-янги оламларни, асрларни доғда қолдириб, бойитаверади, дарё каби мавжига маҳлиё қилаверади, тонг каби уйғотаверади.

Кўнгил – шоҳона овқатнинг асоси

Келинойим (Янгамуллом)ларнинг барчалари пазандаликда моҳир эдилар. Аямларнинг “дарс”лари бекорга кетмаган, маслаҳатларига амал қилиб, улар пазандаликни санъат даражасига кўтаргандилар. Биласизки, шоирлик маҳоратининг баланд намунаси ғазалдаги шоҳ байт (хусни матлаъ)га боғланади.

Агар ҳазрат Алишер Навоийнинг

“Тийра қулбамга кириб, жоно, ўлудин бер нажот,

Зулмат ичра Хизрга ул навъким оби ҳаёт”–

матлаъси билан бошланувчи ғазалини ўқисак, ундаги охириги байт хусни-матлаъдур:

“Ишқинг ўтин гар Навоий десаким айлай рақам,

Сўзидин қуяр қалам, қурур қора, эрир давом.”

Яъни, “Навоий сенга бўлган ишқини ёзаман деса, сўзи тафтидан қалам қуяди, сиёҳ қуриydi, сиёҳдон эриб кетади.” Ишқнинг бундай ҳарорати гўзал ифодалангани, хулоса тарзида тараннум этилгани – ғазалнинг шоҳ байти саналади.

Пазандалик маҳоратининг энг юқори намунаси эса шоҳона овқатга бориб тақалади. Менинг Келинойим (Янгамуллом) ва келинларимнинг барчасида пазандаликнинг иккитадан “шоҳ байти” бор, минг шукр!

Нарзи келинойим (Орифжон акамнинг хотинлари) “Наполеон” тортини яратишда, ошкадидан буррак пиширишда беназир эдилар. Хоҳланг тортдан бир бўлак, хоҳланг ошкади бурракдан озгина татиб кўрсангиз, уларни чайнашнинг ҳожати йўқ эди, оғизга кирганданок, янги шоколаддек эриб кетарди.

Шамси келинойим (Маъруф акамларнинг “Куёшлари”) тандирда ёпган гўштли бурраклари, майдаланган гўшт ва гурунч ҳамда турли гиёҳлар қўшилган қатикли ошлари танга роҳат эди, мазаси, тоти етти жаҳонга донг таратса ҳам кам, дегим келади.

Маҳбуба Янгамуллом зиғир ёғда пиширилган паловнинг устаси эдилар. У кишининг паловини еганда отнинг кучини, ошнинг гўштини еганда тойнинг кучини сезардик. “Ўлдирса ҳам, ош ўлдирсин”, - дея кўп ердик, ҳўп ердик. Ғани акамлар паловнинг кам ёғлисини яхши кўрсалар, мен мойлисига ишқибоз эдим. Раҳматлик Янгамуллом ош сузганларида қозонда қолган ёғни бир коса (пиёла)га солардилар. Палов сузилган лаганнинг мен ўтирган томонини салгина пастлатиб, коса (пиёла)даги ёғни гурунч устидан оқизардилар. Паловни мойи билан еганда, ош мойсизига нисбатан тез, ёқимли ҳазм бўларди. Организм ошни ҳазм қилишга бор кучини сарфламасдан, балки ўзига керакли модда (витамин)ларни сўриб, куч-қувват оларди. Паловнинг 98% организмга юқиши сири ҳам, менимча, айнан шундай ҳолат билан боғлиқдир.

Ҳозир ҳам кўз ўнгимда: лаганда чиройли қилиб сузилган палов – гўштлиари, сабзилари етилиб пишганидан, керакли ёғни ўзларига сингдирганидан ялтирайди, гурунчлар эса ёйилиб, сув ва мойда ҳузурланиб пишганидан ҳавасингизни уйғотади; бир-биридан алоҳидалик касб этган, айни пайтда, бир-бирига шундай жипслашганки, ҳали емасингиздан оғзингиз сув очади (сулак безлари “вулқон”дек ишлай бошлайди)...

Товуқни, куркани бутунлигича пиширишда ҳозиргача Янгамулломга тенг келадиган пазандани учратмадим. У киши эринмасдан, узоқ вақт (товуқ) куркани тозалаб, сувда 3-4 марта ювардилар. Қайнатилган сувни совутиб, туз ва ўзлари биладиган турли гиёҳлардан аралашма тайёрлаб, шунга товуқни солиб, бир кеча-кундуз салқин ва коронғи жойда сақлардилар. Кейин, худди мантини пишириш усулига ўхшатиб, тайёрлардилар. Туз ва гиёҳлар бутун баданига чуқур сингганидан, етилиб пишганидан кўриниши – диққатимизни жалб этадиган қизғишроқ рангда бўларди. Тезроқ ейишга рағбатингизни кўзгатарди, иштахангизни карнай қиларди.

Билишимча, бу хил шоҳона овқатлар келинойим (Янгамуллом)ларнинг кўнгилларидан сув ичарди. Пишиш жараёнида дилларидан баҳра оларди. Ҳа, юраклари меҳрини овқат ҳам симирарди, чамамда.

Меҳрнинг бунчалик улуғлигини кўринг. Унинг кирмаган жойи йўқ. Кирган жойини, албатта, яратувчанликка, гўзалликка кўмади. У кўшилгандагина барча нарса янгилик, бетакрорлик, баркамоллик, умрбоқийлик касб этади. Маҳмуд Кошғарий бобомиз “Яхшининг сўнгаги (суяги) тупроқда чириса ҳам, номи қолади”, - деганларидек келинойим (Янгамуллом)лар утган булсалар-да, уларнинг номи шоҳона овқатлари сабаб ҳам бизларнинг қалбимизда яшайверадилар. Ўзгаларни шоҳона овқатлар билан ҳам кўнглини топиш, қувонтириш мумкин экан, пазандаликда уста бўлишга эришиш илмини эгаллашга кўпчиликни чорлайверадилар. Биз тириклар билан ҳамкор, ҳамруҳ бўлиб яшайверадилар.

Узилмас қарз

1986 йил. Хотиним ва ўғлимнинг Москва ва Черновци (Украина)га қутилмаган сафари учун анчагина пул зарурати туғилди. Тўғри Ғани акамларникига бордим. Янгамуллом билан бирга меҳмондорчиликка кетишаётган экан. Мен уч ойга бир неча минг қарз беришларини сўрадим, сабабини ҳам айтдим. Акамлар гапни узоқдан бошладилар, бу Янгамулломга ёқмади. “Ҳотамжон менда шунча пул бор, лекин у омонат кассасида. Ҳозир борсак улгурамиз, меҳмондорчиликка бир соат кейинроқ борсак ҳам бўлаверади”. — дедилар, менга жон кирди, хижолат азобидан қутилдим. Янгамулломнинг тез тушунганларидан, менга ишонганларидан, ҳожатимни чиқарганларидан теримга сиғмасдим. Акамлардан кутганимни Янгамулломдан топганимдан ҳайратланардим...

Орадан икки ярим ой ўтгач, қарзимни газетага ўраб, чиройли гулдаста билан акамларникига бордим. Гулдаста ва қарзимни Янгамулломга узатдим. Қувноқ чехра билан гулдастани олдилар. Хурсанд эканликларини ошкор этиб, пулни олмадилар. “Пулни мен сизга қарзга эмас, заруратингиз учун бергандим. Ўша зурурат менга ҳам тегишли эди. Сизнинг оилангиз катта, пулни фарзандларингиз учун ишлатинг”, - дедилар.

Мен пулни олишга яна қистайвердим. Турли асосларни рўқач қилдим. Охири Пайғамбаримизнинг саҳобаларидан бўлган

Саламани гапини айтдим: “Аллоҳ шаҳиднинг ҳамма гуноҳини авф этади, фақат қарзини авф этмайди”. Янгамуллом “Мен сизга қарз берган эмасман. Агар қарз деб қўймасангиз, сиз ундан қутулдингиз”, - дея кескинроқ жавоб айтдилар. Сўнгра “Мени хафа қилмайман десангиз, пулни олиб кетасиз. Шундагина мени ҳурмат қилган бўласиз!” – деб туриб олдилар.

Мени ҳайратга солдилар. Оққўнгил, софдил ва катта қалб эгаси эканликларининг исботини кўрдим. “Кишининг ҳурмати – ўз қўлида” ҳақиқатини англаб етдим. Бу хислатлари билан бир зумда менинг оиламдагиларнинг энг яқин ва севимли одамига айландилар. Мен учун Янгамуллодан ошиб, маънавий Она даражасига кўтарилдилар.

Лоп этиб, Бухорий – Муслимнинг қайдлари эсимга келди:

“Бир киши Пайғамбардан сўради:

- Эй, Аллоҳнинг Расули, яхшилик қилишимга энг лойик одам ким?

Расулulloҳ:

- Онанг!

Кейин ким?

- Онанг!

Кейин ким?

- Отанг!”

Шу ҳақиқатга амал қилишга интилиб, маънавий Онам (Янгамуллом)нинг то вафотларига қадар эътиборли бўлишга, ҳурмату иззатларини баланд тутишга интилдим. Кичкина хизматлари бўлса, уни кечиктирмасдан суюниб бажардим. Қайси байрам бўлмасин, энг биринчи бўлиб, гулдаста тақдим этардим. Хурсанд бўлардилар. Бунга ўрганиб қолганлари боис, байрам ва тугилган кунлари дарвоза эшигини “Ҳозир Ҳотамжон кириб келади”,-деб очиб қўярдилар. Мен чиройли гулдаста билан доимо ҳозир нозир бўлардим.

“Юрак юракка дарак беради”, - деганлари рост экан. Гапирмасдан бир-биримизнинг кайфиятимизни, руҳиятимизни, ниятимизни англашга ўрганиб қолгандик.

Бугун ўйлаб кўрсам, Янгамуллом мени икки дунё узилмас ва узлуксиз “қарз” билан боғлаб қўйган ақлли, доно аёл эканлар. Шу сабаб, қарздорлик ҳисси ҳамон тирик: фақат эзгуликка, яхшиликка етаклайди. Соғинчни, кўмсашни кучайтиради. Айни пайтда, ҳаққоний ва бетакрор хотиралар орқали тасалли олишга имконият беради. Минг шукр, дейман!

ИККИНЧИ ФАСЛ

ХАЛҚНИ ДЕГАН БЎЛАР...

ОТА

Ота бўлиш осон, оталик қилиш қийин.

Мақол

Ушбу рисола 1994 йилда Отанинг қизлари Шаҳноза Ҳамроқулова билан ҳамкорликда ёзилган ва нашр қилинган эди. Орадан яна 20 йил ўтди. Ҳамроқул ота 110 ёшга тўлдилар. Ҳамон рухлари тирик, ҳали ҳам сабоқлари ҳурматга сазовор, ҳозиргача кадр-қимматлари баланд. Барчага барҳаёт бўлиб қолиш ишончини, бу ишончга сазовор бўлиш йўлини ўз тақдирлари мисолида кўрсатишга ҳануз ҳамдиллар. Варақланг, ўтмишимиздан ибрат олиб илгари силжишга, умум манфаатига хизмат қилишга Сиз ҳам ҳамроҳ, ҳамсафар бўлинг. Шухратингиз мангу бўлишига эришинг.

Муқаддима

Ота-боболаримиз меросини ўрганиш, уларнинг кадриятларини ўз ўрнига қўйиш мамлакатимиз чинакамига Мустақилликни қўлга киритган ҳозирги кунларда, айниқса, муҳим аҳамият касб этмоқда. Бинобарин, юртбошимиз Ислон Абдуғаниевич Каримов таъкидлаганларидек: «Ўтмишга нисбатан ношукрлик, нонқўрлик, беписандлик – халқимизнинг, миллатимизнинг табиатига зид». Демак, бугунги кунда ўтмишга ҳолисона баҳо бermoқ лозим. Узоқ ва яқин ўтмишга хос инжуларни – маънавий бойликларни Мустақилликка зарб аилаб, олға юришимиз керак.

Қўлингиздаги китобча жиззахлик марҳум уста пахтакор, ажойиб ташкилотчи, меҳрибон мураббий Ҳамроқул ота Носировнинг порлоқ хотирасига бағишланади. Икки марта Меҳнат Қаҳрамони Ҳамроқул Носиров номи ҳақли равишда Ҳамроқул Турсунқулов, Турсуной Охунова, Жавод Кўчиев, Чўли Бегимқулов, Мамажон Дадажонов каби ўнлаб донгдор пахтакорлар қаторида туради. Бу мўъжаз рисолада Ҳ. Носиров ҳаёт ва фаолиятининг, характериға хос хусусиятларининг айрим ибратомуз кирраларинигина қаламға олишға ҳаракат қилдик.

Дарвоқе, донишмандлар айтиб кетганларидек: «Аждодлар ҳурматини чин қалбдан бажо келтирувчи киши бахтлидир». Ўтганлардан сабоқ олиб, келажакка сабоқ улашиш ҳам саодатдир.

Умр лаҳзалари

Ҳамроқул ота Носиров тақдир лойик кўрган бурчини, ўз вазифасини муносиб адо этди, меҳнатдан кун кўрди, меҳнатдан бахт топди, меҳнатдан обрў қозонди. Шунинг учун ҳам отанинг нуруний чехрасида доноликни, оппоқ сочларида пурвиқорликни, ғадир-будир қўлларида заҳматкашликни, вазмин-вазмин боқувчи кўзларида сабр-қаноатни кўрардик. Ана шундай кезларда Ота умри лаҳзалари кўз ўнгимизда бирин-кетин гавдалангандай бўларди.

Аввал бошдан айтадиган бўлсак, Ҳамроқул ота 1904 йили Жиззах шаҳри яқинидаги Совунгарлик қишлоғида таваллуд топган. Айтишларича, отаси Носир бобо Соипов деҳқон ўтган. Ёш Ҳамроқул эсини таниганидан отаси ёнида деҳқончилигу совунпазликни ўрганган. Ўспиринлик йиллари батрак бўлган, суяги қотгандан сўнг аравақашлик қилиб, заводга пахта ташиган. 1924 йилдан укаларини ёнига олиб, тўрт танобча ерда деҳқончилик қила бошлаган.

1927 йилнинг 25 октябрида Жиззахда биринчи «Октябрь ўн йиллиги» қишлоқ хўжалиги артели тузилиб, унга тўққиз киши қатори Ҳамроқул ҳам аъзо бўлиб қиради. Уларнинг ихтиёрида тўртта хўкиз, иккита от қўшиб ишлатиладиган омон, иккита сеялка, иккита от-арава, тўртта борона бор эди. Артелга 40 гектар суғориладиган ер бириктирилган. Шундан 10 гектар ерга чигит экилиб, дастлабки йили ҳар гектар ердан 4 центнер пахта етиштирилади. 30 гектар ерга ғалла экилиб, дурустгина даромад олинади. 1930 йилнинг март ойида «Октябрь ўн йиллиги» қишлоқ хўжалиги артели замирида деҳқончилик тарихида илк бор «Октябрь ўн йиллиги» жамоа хўжалиги тузилганлиги эълон қилинди. Ҳамроқул жамоа хўжалиги аъзоси сифатида далада кетмон чопди, сувчилик қилди, от-арава минди, ғалла ўриб, дон янчди, чорва моллари учун ем-хашак тайёрлади. У ҳалоллиги, софдиллиги, жонқуярлиги, ишнинг кўзини билиши билан кўпчиликка намуна бўлди.

1934 йилнинг сентябрида Ҳамроқул Носиров «Октябрь ўн йиллиги» жамоа хўжалигининг чорвачилик фермаси мудирлигига тайинланди. Мудир ишни дили нопок, қўли эгри кишиларни фермадан четлатиш, софдил, жонқуяр, заҳматқаш кишиларни ишга қўйишдан бошлади. Ем-хашак етиштириш учун 20 гектар суғориладиган ер ажратиб олишга муваффақ бўлди. Арпа, сўли, маккажўхори экишга киришди. Чорва моллари туёғи кам бўлишига қарамай, кўнглида уларни кўпайтиришга бўлган ишонч қатъий эди. Шунинг учун ҳам, энг аввал, бутун диққат эътиборни чорва моллари озуқа базасини яратишга ва мустаҳкамлашга қаратди. Шунингдек, бир қисмига ўт қўйилган, бир қисми бузиб ташланган отхона, молхона, қўйхоналарни қайта тиклади. Шундай қилиб, 1934 йили жамоа хўжалигининг 2 мингдан зиёдроқ қўйи бўлган бўлса, уч йил ўтгач, қўйлар сонини

4,5 минг бошга етказишга муваффақ бўлинди. Худди шунингдек, қора моллар, йилқилар сони ҳам кўпайди. Паррандачилик соҳасига асос солинди. Бу йилларда мудир чорвадорлар, чўпон-чўлиқлар ҳаётини яхшилашга, уларнинг меҳнатини кадрлашга алоҳида эътибор берди. Шу орада одамларнинг фикридан қувват олишни, иш юритишда тадбиркорлик ва ташаббус зарурлигини, ғамхўрликдан ҳурмат ва эътибор туғилишини, меҳнатсеварлик ва ҳалолликда барака бўлишини чуқур ҳис этди, кейинги фаолиятида шундай фазилатларга таянган ҳолда иш кўрди.

Ўн йил ферма мудирлигида тажриба орттирган Ҳамроқул Носиров 1945 йилнинг 13 январида «Октябрь ўн йиллиги» жамоа хўжалиги раислигига сайланди. Шу куни жамоа хўжалигида 1930-1945 йиллар мобайнида қилинган ишларига яқун ясалди: қийин, масъулиятли ва шарафли ишлар ғурур билан эсланди, нуксонлар рўй-рост тилга олинди. Одамлар дилидаги ҳамма гаплар ошқора айтилди. Келажак режаси маъқулланди. Шу тариқа Ҳамроқул раис жамоанинг янги даврини бошлади.

Янги раис жамоа хўжалигидаги ички аҳволни ўрганиш мақсадида қишлоқ оралаб кетди. Бозор куни эди. Бир аёл уввос солиб, йиғлаб келарди. Унинг кўлида болта. Кийим-боши жулдур ва юпун эди.

- Она нега йиғлайсиз. Нима бўлди, ким хафа қилди? - сўрашди йўловчилар.

- Уйда тўрт болам оч-наҳор ўтирибди. Ейишга бир бурда нонимиз йўқ. Бисотимда қўлга илинадиган охирги нарса – шу болтани бозорга олиб чиққан эдим. Ҳеч ким сўрамади. Агар сотганимда, болаларимга бирор егулик олиб борар эдим. Энди нима қиламан? Осмон – йироқ, ер – каттиқ, - аёл ўзини тўхтата олмасди.

- Йиғламанг она, идорага боринг, сизга дон берамиз, - деди раис, жамоа хўжалиги омборида ҳаммаси бўлиб 18 килограмм уруғлик дон қолган бўлишига қарамай.

- Раҳмат, ота! - деди аёл кўзлари чақнаб, ўзидан бир неча ёш кичик бўлса ҳам Ҳамроқулга қараб.

Шу-шу уни аксари кекса-ю ёш «Ота» деб атайдиган бўлди. Бу эл ҳурматининг, ёш бўлса ҳам оқилона раҳбарлик фазилатининг шарофати эди. Яхшилик, одамларга ғамхўрлик билан бошланган иш унинг умри мазмунига асос бўлди, то

сўнги нафасигача «Ота» сўзининг масъулиятини унутмасдан фаолият кўрсатди, 16 минг кишилик жамоага мураббийлик қилди, улар орасида инсоний фазилатлари туфайли обрў-эътибор қозонди.

Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, «Октябрь ўн йиллиги» – «Ҳамид Олимжон» – «Сталин» – «Матенков» – «Москва» каби номлар билан юритилган жамоа хўжалиги тарихи (1945 йил 13 январдан то 1978 йилнинг 7 октябригача), яъни жамоа хўжалигининг бутун ўсиш ва юксалиш даври бевосита Отанинг раҳбарлиги билан боғлиқ.

Дарҳақиқат, «Москва» жамоа хўжалиги Ҳамроқул Носиров раҳбарлик қилган даврда кўп тармоқли илғор хўжаликка айланди. У раисликка сайланган йили хўжалик бўйича ҳар гектар майдондан 7 центнердан ҳосил олинган бўлса, 1971 йилга келиб ҳосилдорлик 42,7 центнерни ташкил этди: давлатга 14 минг тонна пахта топширилди. Дастлабки кезлардаги тарқоқ, майда, кўримсиз иморатларга эга бўлган 80 та кишлоқ ўрнида кишиларнинг ҳаёти, меҳнати, ўқиши ва дам олиши учун барча қулайликларга эга бўлган гўзал шаҳар бунёдга келтирилди.

Ана шундай тарихий хизматларининг самараси ўлароқ, Ота биринчи бор 1956 йилнинг январиди, иккинчи бор 1978 йилнинг февралда «Меҳнат Қаҳрамони» унвонига сазовор бўлди, унинг кўксини қўша-қўша орден ва медаллар беади. 1967 йили кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ривожлантириш соҳасида эришган муваффақиятлари учун «Москва» жамоа хўжалиги юксак даражадаги орден билан мукофотланди...

Ҳамроқул ота ҳаёт дорилфунунининг барча синовларига дош бериб, бутун умри давомида инсонийлик ва эзгулик уруғини ундиришга ҳаракат қилди. Журналист Акрам Иномовнинг Ота ҳақидаги «Унутилмас соҳиллар» номли хотира-очеркидан олинган қуйидаги воқеа ҳам фикримизнинг ёрқин далили бўла олади:

«Расулмат Хусанович (ўша пайтда райкомнинг биринчи котиби бўлган – Ҳ.У., Ш.Ҳ.) жаҳлдор, айтганини қилдирадиган, айтиш вақтида сўзининг устидан чиқадиган ўжар одам эди. Лекин ҳамма вақт ҳам жаҳл ақлдан устун бўлавермас экан. Жаҳлни ақлда пешлаб иш тутсак, бахтсизликнинг олди олинади.

1975-1980 йиллар оралиғи кизик давр эди. Газета саҳифаларини тўлдириб, «60-70 центнерчи» бригадаларни кўпиртириб мақтар эдик. «Ўзбекистон» (олдинги Жданов номли) колхозининг дала шийпонларидан бирида ўтган йиғилишда бечора бригада бошлиқларини бирин-кетин ўртага таклиф қилишиб, «Сен – 60, Сен – 70 центнердан ҳосил берасан» дея центнерлар уларнинг елкаларига ортиларди. Бу партиянинг сиёсати эмиш. Эртаси куни ҳалиги «қаҳрамон» бригадирларнинг бирортаси таҳририятга келиб, расмга тушмагудай бўлса, дарҳол райкомга хабар қилардик. Бечора бригадирнинг бўйнига аркон солгудек қилиб таҳририятга олиб келишарди-да, газетага чиқариш учун суратга олдиришарди.

Иш юзасидан раис буванинг ҳузурига борувдим, у киши тутакиб менга гапирар кетдилар.

- Сенлар нима қияпсан, котибинг нима иш қияпти? Пахтадан ҳеч ҳам 60-70 центнердан ҳосил олиб бўладими? Сенларга пахта – бедами?

- Ахир, бу катталарнинг иши.

- Ҳей, ўша катталарингни...

Раис бува бироз жим турдиларда, яна сўзларини давом эттирдилар.

- Бундай қилиш ярамайди. Оқ пахта билан ҳазиллашиб бўлмайди. Дунёга келган гўдакни пахта билан йўргаклашади, ўлганингда, пахтага чирмаб кўмишади. Оқлик – поклик рамзи. Унга ҳаром қўл аралашдим, билиб қўйингки, оқибати яхши бўлмайди. Пахта Худонинг бандаларига юборган инъоми.

У киши қўлларини маҳкам қисиб бир икки столни муштлаб қўйдилар-да, менга қараб дедилар.

- Бир куни отда дала айланиб юрсам, бирданига ҳаво айниб, жала қуйиб юборди. Панарок жойга ўзимни олай деб қамчи босдим.

Не кўз билан қарайки, бир пайт пахтазорнинг четида Рашид бобо ярим яланғоч турибдилар. Очиғи, ҳайрон бўлиб қолдим. Синчиклаб қарасам Рашид бобо (Р.Халилов Ш.Рашидовнинг оталари. У киши кўп йил колхозда звено бошлиғи бўлиб ишлаганлар) ёмғир ёққандан сўнг эгниларидаги кийимларни ечибдилар-да, икки қанорча терилган пахтанинг устига ёпиб қўйибдилар.

- Ия, ака! Бу нима қилганингиз. Шамоллаб қоласиз-ку?! - дедим шунда.

- Мулла Хамроқул, пахта «Худонинг бизга юборган неъмاتي, уни асрамоқ керак», - дедилар.

Очиғи мен Рашид отанинг бу сўзлари маъносига кейинрок тушундим. Шунинг учун 60-70 центнерчиликни тарғиб қилмасдан, Худо меҳнатимиз маҳсулига ўз инъомини берганига шукр қилишимиз керак.

Шу тобда телефон жиринглаб қолди. Ундан Расулмат Хусановичнинг овози эшитилди.

- ...Биз қолибмизми, котиб?!

- Ҳа, фақат сизлар планни бажармадиларинг, ғайрат қилинса, бажарилади, ота!

- Сиз «ҳосилдорлик» ҳақида қайғураверманг, биз албатта галла планини бажарамиз, - дедилар-у, телефон дастагини қўйиб қўйдилар.

Кўп ўтмай раис бува бетоб бўлиб қолдилар. Бу воқеа ўлимларидан бир ой олдин – сентябрда рўй берди. Отадан ҳолаҳвол сўрагани уйларига борсам, у киши олди ойнали айвонга солинган тўшакда ётибдилар. Асрорқул ака Эргашев, Муҳиддин ака Эшонқулов (раис ўринбосари), омбор мудир Оқил ака ҳам шу ерда экан. Мен билан салом-аликни бошловдилар ҳамки, эшик ғирчиллаб очилиб, хонага Расулмат Хусанович кириб келди. Муҳиддин ака билан Оқил ака жой бўшатиб, ўринларидан туришди.

- Қалай ота, (яхшимисиз? - деди Расулмат Хусанович.

- Худога шукр, котиб, Худога шукр, - дедилар раис бува.

Гап мавзуси айланиб пахтага қадалди.

- Бу йил ҳосил қандай бўларкин, ота! - деди котиб.

- Режа 50 га борганда бир нима дейиш мумкин. Олдиндан фол очиб бўлмайди. Бу деҳқончилик. Бекорга «қон» кўшимчаси кўшиб айтилмайди.

- Яқинда пахта терими олдидан йиғилиш ўтказган эдик. Мана сизлардан ҳам икки-уч бригадир «Бири 60 центнердан, бири 70 центнердан ҳосил берамиз» деди.

- Яхши ният ярим мол дейишади, Расулмат Хусанович. Лекин ҳамма нарсани эви-этаги билан қилган маъқул. Деҳқонни зўрламаслик керак.

Шу гапдан сўнг анча вақтгача хонага сукунат чўкди. Бу сукунатда кечаги суронли, алғов-далғовли кунларга ишора бор эди, назаримда. Дарҳақиқат, шундай ҳам бўлди. Ҳали-ҳали шу воқеаларни эсласам, раис буванинг сўзларида ҳақиқат яширин эканлигига имоним комил бўлади».

Ҳамроқул ота ҳаёти ва фаолияти билан боғлиқ кўпдан-кўп бундай ибратомуз воқеаларни эслаш мумкин. Юқоридаги биргина воқеадан ҳам аён бўладики, Ота тақдирни ўз ихтиёрига бўйсундирмоқчи бўлган, даври учун янги йўллар очмоқчи, ўз халқини порлоқ истиқболга олиб бормоқчи бўлган, ўз бурчини севадиган ва ўз олдига бошқаларнинг қалбида оромбахш аланга ёқишни вазифа қилиб қўйган киши эди. Шунинг учун ҳам нодонлик, лоқайдлик дунёсига, ҳатто, айтиш мумкинки, душманлик дунёсига қарши умрининг сўнгги нафасигача курашиб келди. Ҳа, у ҳаётнинг маъносини, адолат тантанасини фақат курашда деб билди.

“Оталар сўзи хитоб бўлур, Ани йиғсанг китоб бўлур”

Маълумки, ота-боболаримиз ерни хазина, меҳнатни унинг калити деб билишган. Бундан шундай маъно англашилади — демак, кўп азият чекмай, унумли меҳнат қилиб ҳам мўл ҳосил етиштириш мумкин экан. Бошқача қилиб айтганда, ақлу идрок билан иш тутилса, тупроқни олтинга айлантириш мумкин экан-да...

Шунга кўра Ҳамроқул ота меҳнатга қандай муносабатда бўлиш, ишнинг кўзини билган ҳолда қай йўсинда саъй-ҳаракатлар қилиш тўғрисида бот-бот мулоҳазалар билдирарди. Айниқса, у серсаховат она тупроқни ардоқлаш хусусида тўлиб-тошиб сўзлашдан сира-сира чарчамасди. Чунки Ота наздида шу оддий тупроқ нафақат мўл ҳосил манбаи, балки тупроқ — инсон туғилиб ўсган жой, тупроқ — Ватан, тупроқ — неча юз йиллардан буён не-не улуг фарзандларини қучоғига босиб келаётган мушфиқ замин, демак, у ота-боболаримизнинг онаси бўлган, у бизнинг онамиз, келажак авлоднинг ҳам онаси бўлажак. Шу ўринда биз Ҳамроқул отанинг амалиётида бўй кўрсатган

маслахат ва ўғитларидан айримларини келтиришни лозим топдик.

* * *

Ер тафти баданнинг губорини олади, деган гап қадимдан бор. Шунинг учун кексалар бел-оёқлари увушди дегунча, шудгорни қўмсаб қолишади.

* * *

Ерга сен бирни берсанг, ер сенга ўнни қайтаради.

* * *

Дехқончилик қилинаётган ерлар ўғит билан тўйдириб борилиши керак. Тўпланган йиллик ўғитнинг 70 фоизини камунум ва ўртача ерларга солиб, қолган 30 фоизини серунум ерли майдонлардаги ўсимликларни озиклантиришда фойдаланилса, нур устига аъло нур бўлади.

* * *

Баҳорда тўпланган ўғит кузги шудгор вақтида ерга солинса, кузгиси билан ёз ойларида экин озиклантирилади.

* * *

Қачонки, маданий ва маҳаллий ўғит аралашмаси муҳлатида ерга солинса, ғўза серҳосил, ҳосил эса барвақт етилади.

* * *

Ўғит – ҳосил ҳамиртируши. Унга бефарқлик билан кутилган натижага эришиб бўлмайди.

* * *

Чигит барвақт экилиб, ғўза бир текис униб чиққан маҳалда бир қисм ғўзани сел ювиб кетди, қолганини дўл урди. Натижада сел ювган майдондаги экинни бузиб, қайта чигит қадалди, дўл урган майдондаги ниҳол парваришланди. Пировардида қайта чигит экилган ерлардан илдизи парвариш қилинган майдонлардаги ғўзага нисбатан анча кам ҳосил олинди. Бундан ташқари, дўл ургандан қолган ғўза тупларининг ҳосили барвақт пишиб етилди. Хулоса шуки, қишлоқ хўжалигида рўй бериб турадиган табиий офатлар пайтида деҳқон ниҳоятда хушёрлик, сабот билан иш тутмоғи, ҳамма нарсага ақл чироғини ёқиб қараши, шошма-шошарликка йўл қўймаслиги даркор.

* * *

Халқимизда: «Иш қуrolинг соз бўлса, машаққатинг оз бўлур», деган мақол бор. Деҳқон ўз иш қуrolини доимо кўз

қорачигидек асраши лозим. Бу қурол занглаб қолмаслиги учун эса муттасил ишлатилиб турилмоғи зарур. Қуролни вазиятга қараб такомиллаштириб бориш керак. Шундагина деҳқоннинг юки енгил кўчади.

* * *

Одамлар бўладики, бутун умрларини ўз касбларини улуғлашга сарфлашади, шу йўл билан яхши ном қолдиришади, ақл-заковат билан янгиликлар яратишади, ташаббус кўрсатишади. Лекин бундан мағрурланиб кетишмайди. Аксинча, эл-юртга кўпроқ наф келтириш иштиёқида ёнишади. Улар ҳақиқий истеъдод эгаларидир.

* * *

Шахсий манфаатдорлик кучайгани сайин иш унуми ҳам, сифати ҳам орта боради, тежамкорлик хислатлари намоён бўлиб, меҳнатга муносабат бутунлай ўзгаради.

* * *

Кимнингки, турмушдан кўнгли тўқ экан, унинг иши ҳам унумли бўлади.

* * *

Энг муҳими – меҳнат кишисига, унинг талаб эҳтиёжларига эътибор бериш даркор, буйруқбозлик, дабдабобозлик билан эмас, ширинсуханлик билан муомала қилиш зарур.

* * *

Вўза ўзини тутиб олгунча нозик бўлади. Озуқасиз қолса ёки кесак қисса, юлиниб қолади. Бу кўчат сонига путур етказади. Шундай паллада жами майдонларда чигитнинг бир текисда униб чиқишини кутиб ўтирмай, дарҳол ғўза парваришини бошлаб юбориш керак. Ниҳол ердан икки қулоқ бўлиб чиқиши билан тупроқни майинлаштириш, унинг орасига илиқ ҳаво киришига имконият яратиш лозим. Вўза ёшлигида илдизи қалта бўлганлиги сабабли қуйи қатламдаги озуқа моддалардан баҳраманд бўла олмайди. Натижада унинг ўсиш ва ривожланиши кечикади. Бунга йўл қўймаслик учун дарҳол озиклантиришни бошлаб юбориш керак.

* * *

Кўклам чоғи ёгингарчилик кўп бўлганлига боис ерни қатқалоқ босади. Парваришдан олдин ана шу бало-қазодан қутулиш даркор.

* * *

Кўпинча чигитга сув бериш керакми-йўкми, деб сўрашади. Ҳа, уруғ бир текисда униб чиқмаса, дарҳол сув бериш керак. Бу юмушни асло пайсалга солиб бўлмайди. Маълумки, гўза кун санайди. Шундай экан, уни тупроқдан мумкин қадар тезрок юзага чиқариб олиш лозим. Биз тупроғи кум-шағалли майдонларга эгат оралатиб сув берамиз. Бу билан энг аввало, сув тежалади, қолаверса, униб чиқиш муддати қисқаради. Аммо чигит суви беришда ҳар бир қатламнинг тузилишини ҳисобга олиш лозим. Ноўрин чигит суви бериб, гўзани ниҳолчалигидан сувхўр қилиб қўйиш ярамайди.

* * *

Терим машиналари бир йилда бор-йўғи 1 ой ишлайди. 11 ой бекор туради. Чунки мавсум тамом бўлгач, терим машиналари бажарадиган бошқа юмуш қолмайди. Атиги бир ой ишлаган машина келаси мавсум бошлангунча капитал ёки жорий таъмирланади. Ортиқча чиқимга йўл қўйилади. Уларни бутун йил давомида бошқа мақсадларда ҳам фойдаланишга мослаштирилса, аини муддао бўлур эди.

* * *

Ҳар бир инсон бетакрор хислат ва фазилатларга эга. Агар фазилатлар инсон меҳнат фаолиятида намоён бўла борса, бора-бора очилиб, уни улуғловчи омилга айланади.

* * *

Йилнинг ҳар дақиқаси деҳқоннинг фойдасига хизмат қилсагина, кўзланган натижага эришиш мумкин бўлади.

* * *

Ҳар бир хўжалик ўзининг машъалларига эга. Уларнинг иш тажрибасини оммалаштириш ҳосилдорликни оширишнинг муҳим омилidir.

* * *

Чигит ердан униб чиқиши билан қатор ораларига ишлов бериш бошланади. Бу тадбир олдин кўндалангига, сўнгра узунасига ўтказилади. Шундай қилинганда, қатқалоқ пайдо бўлмайди, пуштадаги тупроқ ёш ниҳолнинг бағрига уюлиб, унинг тез авж олишига шароит яратилади, эгатдаги бегона ўтлар йўқолади. Қатор ораларига ўз вақтида ишлов бериш ҳосил тақдирини ҳал қилади.

* * *

Меҳнат – ҳар қандай бойликнинг манбаи. Демак, меҳнат инсоннинг ўзини ҳам яратади. Айтайлик, деҳқон «ер ёриб, дон экиб, ризк йўлини очади».

* * *

Меҳнат билан меҳнатнинг фарқи бор. Иш ҳақи ҳам ана шу заҳматнинг оғир-енгиллигига мос бўлиши керак.

* * *

Ҳар қандай меҳнат заминида моддий манфаатдорлик туради. Модомики шундай экан, самарали меҳнат қилиб, кўп моддий бойлик яратган одам шунга яраша ҳақ олсин.

* * *

Ҳа, меҳнат бойлик яратади, меҳнат туфайли инсон камол топади, меҳнат одамини тарбиялайди.

* * *

Бизда узоқ йиллар самарали ва ёнма-ён туриб қилинган меҳнат натижасида дўстона, меҳнатсевар ва интизомли жамоа вужудга келган. Уюшган жамоага эга бўлмай туриб, кўп тармоқли хўжаликда муваффақиятга эришиб бўлмайди.

* * *

Чорвачилик ишлаб чиқаришнинг асосий тармоғи бўлиб келди, бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолаверади. Чорванинг меҳнати оғир, аммо роҳати ширин. Асло унга мавсумий иш деб қарамаслик керак. Чорвачилик шундай нозик соҳаки, йил-ўн икки ой алоҳида эътибор беришни талаб қилади. Озгина бепарволикка йўл қўйилса, чорвадан ажралиб қолиш ҳеч гап эмас. Агар парвариш яхши йўлга қўйилса, туёқ сонига туёқ, маҳсулот миқдорига маҳсулот қўшилиб, чорвачилик маданияти юксалаверади.

* * *

Чорвачиликда икки хатар бор: бири – қаҳратон қиш совуғи, иккинчиси – ёзнинг жазирама иссиғи. Ҳар икки ҳолда ҳам ҳушёр турилмаса чорва моллари қирилиб кетади. Бундай дейишимнинг сабаби шуки, чорва моллари, хусусан, қўйлар, гарчи сержун бўлса-да, қаҳратон аёзига чидамайди. Тупроғи нам ёки зах ерда ётиб қолса, ўпкаси шамоллаб, баҳорга чиқиши билан тутдек тўкилади. Қўй-қўзиларга қишда қор остида қолиб музлаган ем-

хашак бериб бўлмайди. Совуқ сув бериш ҳам хавфли. Акс ҳолда ичак ва қорин касалликларига чалиниб, тез нобуд бўлади.

* * *

Қишловни беҳатар ва бечиким ўтказаман, деган чорвадор, аввало, ем-хашакни кўп туплаши, майдалаб коришма ҳолда қишлов жойларига келтириб қўйиши керак. Чорвани талафотдан сақлайдиган асосий омиллардан бири ҳам тўйимли озуқади. Буни ҳеч қачон унутмаслик лозим. Тўғри, ҳамма хўжаликларда ҳам кўп ем-хашак жамғарилади. Лекин шунга қарамай, талофат юз беради. Бунга сабаб шуки, озуқани тайёрлашга эътибор берилмайди. Ширали, тўйимли моддалар озуқа таркибида кам бўлади.

* * *

Чорвачиликнинг тақдирини ўқимишли, ташкилотчи, ишнинг кўзини биладиган, шу касбни шарафлашга қодир, янгиликка ихлосманд ходимлар ҳал қилади.

* * *

Раис – жамоа хўжалиги ишлаб чиқаришининг сардори, етакчиси. Хўжаликнинг ҳамма тармоқларини бирдек ривожлантириш, иқтисодни мустаҳкамлаш, меҳнаткашларнинг турмуш фаровонлигини юксалтириш, кўп жиҳатдан ва асосан, ишбоши деб ҳисобланган раиснинг ақл-заковати, меҳнатсеварлиги, тадбиркорлиги, режали иш тутиши жамоани янги зафарларга чорлайди. Раис ўз фаолиятида ҳамфикрларига таяниб иш кўрмоғи, фаолларнинг фикр-мулоҳазаларини инобатга олмоғи, танқид ва ўз-ўзини танқидни кучайтириб, билдирилган мулоҳазалардан тегишли хулоса чиқармоғи лозим.

* * *

«Нон ҳам нон, ноннинг увоғи ҳам нон», деганларидек, ер ҳам ер, ернинг парчаси ҳам ер. Ерни эъозлаш элни эъозлаш дегани. Демак, партов ерларни ўзлаштириш, қишлоқ хўжалигига мослаштириш бойлик, қадр-қиммат, фаровонлик манбаи.

* * *

Биз тажрибада шунга ишонч ҳосил қилдикки, дуккакли экинлар ёмғир ва сел сувлари билан суғорилганда ҳосилдорлиги ортади. Лалмикор ердаги арпа ва буғдойга бундай сув таралса, меҳнатдан қочилмаса, ғалла хирмони баракали бўлади.

* * *

Ер ҳам, чорва ҳам меҳрга муҳтож. Меҳрингизга яраша ҳосил беради.

* * *

Деҳқонларимизда хуруж олган бир «касаллик» бор — экин суғориладиган вақтда сув режимиға тўла риюя қилинмайди. Хусусан, тупроқнинг хусусияти, сув ўтказиш қобилияти, ўсимликнинг об-ҳаётға бўлган эҳтиёжи аниқ ҳисобға олинмай, суғорилади. Оқибатда ер захлаб, шўрлайди. Сизот сув ва шўр эса мўл ҳосилнинг душмани. Яхши текисланмаган экин экилган майдонларда ҳам шўр тез пайдо бўлади.

* * *

Сизот сув, шўрланишни камайтиришда яна бир муҳим омил бор, у ҳам бўлса, шўрланган ерларға алмашлаб экиш жадвалиға мувофиқ беда ва йўнғичқа экишдир. Бу қимматли икки экин тури тупроқ қатламидаги намни буглатмайди, аксинча, тузни эритиб, куйи қатламға тушириб юборади. Борди-ю, бу тадбирлар ҳам самара бермаса, у ҳолда қиш фаслида шўр ювилади.

* * *

Раҳбарда аниқ фикр юритиш ўрниға умумийлик услуби ҳукмрон бўлса, ундай раҳбар ўзини ҳам, бошқаларни ҳам алдамаслиғи керак.

* * *

Мағзи пуч, синиқ-мертик, заҳарланган уруғни экиб, юқори ҳосил олиб бўлмаганидек, ернинг мижозига мос келмаган уруғдан ҳам катта хирмон кўтариб бўлмайди.

* * *

Илгари пахта йиғим-терими уч-тўрт ойлаб давом этарди. Ўша кезларда қор устида юриб, ғўзапоядаги қорни тушириш мақсадида отларға арқон судратиб пахта терганмиз. Терим машиналари деҳқонға мадад берди. Машиналар шарофати билан ҳосилни 35-40 иш кунида йиғиб-териб оляпмиз. Лекин бундан кўнглимиз тўлгани йўқ. Теримни узоғи билан 25-30 кунда тўла тугаллашимиз керак.

* * *

Ер катта бойлик, ерга ер кўшиб, уни ардоқлаб, унумдорлигини ошириш лозим. Ер унумдорлигининг пасайишиға йўл қўйиш моддий бойликлар яратишға раҳна солишдир.

«Эл сўзи – дил сўзи»

Ҳамроқул ота Носировни яхши билган, ҳатто бир бор унинг суҳбатидан баҳраманд бўлган кишилар билан учрашиб қолгудай бўлсангиз, Ота ҳақидаги кўпдан-кўп унутилмас хотираларнинг гувоҳи бўлишингиз мумкин. Келинг, яхшиси, қуйида Ота ҳақида жамланган хотиралар билан танишиб, ўзингиз бунинг шоҳиди бўлинг:

Ҳамроқул ота ишнинг кўзини биладиган, уддабурон, меҳнаткаш инсон эди. Халқ орасида шу каби фазилатлари билан ҳурмат қозониб, катта обрўга сазовор бўлди. 30 йил бирга ишлаб, кўп бор у кишининг хотираси ўта кучли эканлигига қойил қолганман. Ота жамоадаги 40 та бригада ишларини, хато ва камчиликларини, ҳисоб-китоб ишларини, бошқарув ходимларининг фаолиятларини одилona баҳолай олиш қудратига эга эди. Қоғозга қарамасдан ҳаммасини бирма-бир айтиб бера оларди.

Ота қўли остидаги ходимларни ишчанлигига, серғайратлилигига, қобилиятига ва билимига қараб баҳоларди.

*Парни Саидова,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган
қишлоқ хўжалиги ходими, нафақахўр*

Ота ўзи ўта саводхон бўлмаса-да, жуда тадбиркор, тежамкор, ишбилармон, интизомли инсон эди. Бунёдкор, маърифатга ўч шахс бўлган. Барча қишлоқларда намунавий боғча, мактаблар қурдирган. 1970 йилданок республикада биринчилардан бўлиб, боғча болалари ва мактаб ўқувчиларига бепул сут беришни ташкил қилди. Боғча ва мактабларнинг жиҳозланиши, таъмирланиши, ўқувчи ва ўқитувчиларга ғамхўрлик ва моддий-маънавий ёрдам жамоа хўжалиги ҳисобидан ўринли ташкил этиларди. Ҳамроқул ота маориф олдидаги хизматлари учун Ўзбекистон Халқ маорифи аълочилиги нишонига сазовор бўлган.

Ота каттиққўл, интизомли яхши кўрадиган инсон эди. Дангаса, ишёқмасларни жини суймасди. Меҳнаткашни

эъозларди. Йигилишларда лўнда қилиб гапирарди. У кишининг фикр-ёди халқни тўқ қилиш, юртни обод қилиш билан банд эди.

*Турсунбой Холматов,
Ҳамроқул Носиров номидаги 16-мактаб директори,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи*

Ҳамроқул ота жуда кўп ёшларни покликка ўргатиб, тарбиялаганлар. У киши уч нарсани – ростгўйликни, одамгарчиликни, интизомни яхши кўрарди. Уч нарсани – ёлғон гапиришни, ишни вақтида бажармасликни, бекор юришни асло ёқтирмасди.

Ота биз бригадирлар билан ҳамма пахта майдонларини шошилмасдан кўриб чиқардилар. Бирор жойда иш кўнгилдагидек бўлмаса, беозоргина қилиб: «Мана, бригадир, мен пахта билан гаплашдим. У менга сувсираганини, ўғитга мухтожлигини айтди», - дерди. «Ота, нега сиз фақат туш қизигида далага келасиз, бундай дам олсангиз бўлмайдими?» - деб сўрасам, «Ҳусанбой шуни билингки, куннинг айни шу палласида экиннинг сувсагани ёрқинроқ кўзга ташланади», - дерди.

Раисдан тўй ва маъракаларимизга ёрдам сўрасак, ҳеч қачон йўқ демасди. Бош ҳисобчига қараб, ўзига маълум буйруқ ёзиб берарди. Уни ўқишга бизнинг тишимиз ўтмасди. Бу қогозни бош ҳисобчига элтиб бергач, ёрдам пули, мой, гуруч, гўшт берилишидан воқиф бўлардик.

*Ҳусанбой Қодиров,
собиқ бригада бошлиғи*

Ҳамроқул Носиров жамоа хўжалигимизда ярим асрга яқин раис бўлиб ишлаган даврларида жуда кўп ютуқларга эришдик. Бир неча мактаблар, болалар боғчалари, музейлар, новвойхоналар, савдо дўконлари, маиший хизмат кўрсатиш бинолари қурилди. Йўллар асфалтланди, хонадонлар электрлаштирилди, газлаштирилди, ичимлик суви билан таъминланди. Пахтадан юқори ҳосил олиш, чорвачилик соҳасини юксалтириш, бир неча гектарлаб боғлар, иссиқхоналар ташкил қилишдек улкан ишлар амалга оширилди. Ота бу

ютуқлар билан бирон бир жойда мақтанганини ҳеч қачон эшитмаганман. Аксинча: «Бу нима бўпти, яна ҳаракат қилишимиз зарур, токи бизнинг ишларимиз келажақ авлод учун ибрат бўлсин», - дерди.

Ота ўта талабчан ва ўта меҳрибон, зехни ўткир, узоқни кўзлайдиган одам эди. Ҳамон билишимча дуо ўқиб, қабрларини зиёрат қиламан, руҳларига худодан мадад сўрайман.

*Пўлат Маннопов,
Ҳамроқул Носиров номидаги жамоа
хўжалигининг бош ҳисобчиси*

Ҳамроқул ота ишга ниҳоятда берилган, камтарин, халқпарвар инсон эди. Жамоа хўжалигининг ҳамма ишларида интизом ва тартиб мана-ман деб турарди, бундан ҳар қандай одамнинг кўнгли яшнар, меҳнат қилгиси келарди.

Ҳа, Отанинг қилган хизматлари ҳар қанча ҳурматга лойиқ!

*Хатича Назарова, Ўзбекистонда
хизмат қўрсатган савдо ходими,
нафақахўр*

Ота ниҳоятда меҳр-оқибатли, ғамхўр инсон эди. 13-14 ёшли ўсмирлик чоғим эди. Поччам Бобоқул Исоков вафот этди. Опам 2 нафар ёш гўдаги билан бева қолди. Шу орада уйимиз бузиладиган бўлди. Бизда на маблағ бор, на куч бор. Қўлимдан ҳеч нарсга келмайди. Опам Отага аҳволимизни тушунтирди. Кўп вақт ўтмай, у кишининг кўмагида бир уй, бир дахлиз қуриб олдик. Ҳамроқулнинг отаси Носир оқсоқол оқкўнгил, меҳнаткаш ўтган. Маҳаллада уни ҳамма ҳурмат қиларди. У киши фарзандларини ёшлигидан ҳалол меҳнат қилишга, деҳқончиликка ўргатди. Тиришқоқ Ҳамроқул деҳқончиликда ҳам, совун пиширишда ҳам отасига яқин кўмакдош эди...

Раисни халқ ишонч билдириб, бир неча бор Олий Кенгаш ноибни этиб сайлади. Ноиблик фаолияти давомида ҳам у халқини ўйлади. Ҳар бир инсонга ёрдамини, маслаҳатини аямади. Бир йили деҳқончиликда кўзга кўринган хоразмлик бир киши қамалиб қолди. Унинг турмуш ўртоғи Ҳамроқулнинг

одамийлигини, ноҳақ жабрланганларга ёрдамини аямаслигини эшитган, шекилли, келиб унга мурожаат этди. 8 фарзанди тирик етим бўлиб қолмаслигини айтиб, ёрдам сўради. Нониб Марказқўм билан алоқа қилиб, шу оилага ёрдам беришларини илтимос қилди. Адолат қилиниб, ноҳақ ҳибсга олинган шахс оиласи бағрига қайтди.

Мен истардимки, дўстимдаги меҳнатсеварлик, одамшинавандалик, камтарлик, адолатпарварлик ҳозирги ёшларимизда ҳам мужассам бўлсин, улар бу инсоний фазилатларни ўзларига тамал тоши қилиб олишсин. Унинг: «Ҳар кимга фойдам тегмаган кунни умрим онларига киритмайман», - деган фикри замирида қанчадан-қанча маъно борлигини ҳеч қачон унутиш керак эмас.

*Абдураим Бобожонов,
нафақахўр ўқитувчи*

Ота халқнинг саломатлиги йўлида тинмай қайғуларди. У икки гапнинг бирида: «Соғ одамнинг меҳнати баракали бўлади, ўзига ҳам, ўзгага ҳам татийди, роҳат-фароғатнинг қадрига етадиган бўлади», деб таъкидларди. Колхоздаги 2 та амбулатория, 5 та тиббиёт пункти, ҳар бир бригада шийпониди биринчи ёрдам учун керакли дори-дармонлар бурчаги, жамоа хўжаликлариаро туғруқхоналарни ташкил қилишда, уларнинг узлуксиз ва режали ишлашида Отанинг хизмати беқиёсдир.

Ота: «Ер тўймагунча, эл тўймас», деган мақолни кўп ишлатарди. «Элнинг соғлиғи — колхознинг бойлиғи» деган ҳикматни ҳам ўзи тўкиган бўлса, ажабмас. Инсонни қадрлаган одамнинг умри боқий, деб шунга айтадилар-да.

*Эргаш Эгамбердиев,
Соғлиқни сақлаш аълочиси*

Куз кунларининг бирида ҳозирги иссиқхона хўжалиги жойлашган ерни шудгор қилаётган эдик. Раис келиб:

- Ҳорманг, Қаландаров! Отни кўпкарига тайёрлаяпсизми? - деб қолди.

- Шундай раис. Бу жониворларнинг ҳам мойидаи хабар олиб, айрим жойларини алмаштириб турмасангиз, бўлмас экан, - дея жавоб бердим.

- Қараш керак, - яна давом этди у. - Қараганда ҳам ўз вақтида қараш керак. Касалнинг олдини олган маъқул. Қаландаров, неча йилдан бери трактор минасиз?

- Йигирма саккиз йил бўлди. Колхозга қандай техника келган бўлса, ҳаммасини қўлдан ўтказганман.

- Инсон ўз ҳунарини кадрлаб, унга меҳр-муҳаббат қўйса, айни муддао. Ўшанда ўз ишининг устаси бўлади. Уста эса отини хор қилмайди.

Жамоа аъзолари иззат-ҳурмат билан хизматимга яраша дам олишга узатишди. Нафақахўр сифатида дам олишимнинг иккинчи куни Ҳамроқул ака мени идорага чақириб қолди. Борсам раис:

- Қаландаров, дам олиб ётибсизми? - дея саволга тутди.

- Бугун иккинчи кун..., - деганимча қолдим.

Шунда у киши қатъий қилиб айтди:

- Балли сизга! Агар мен бир кун дала айланмасам, ўзимни бир йил қаригандек ҳис қиламан. Дам олганингиз етар. Форишга борадиган йўл ёқасидаги дашт ернинг юқори қисмига чигит экадиган бўлдик. Ёшларга ўрнак бўлиб, тажриба ўргатишимиз лозим. Демак, келишдик, бригадирликни қабул қилиб, бугундан ишга киришинг.

Замонлар ўзгариб, мустақилликни мустаҳкамлаш сари дадил одим ташланаётган бугунги оғир ва келажаги порлоқ кунларда Ҳамроқул отадек ақл-заковатли инсонларнинг бой ҳаётий тажрибасига мурожаат этмоқ – ҳам қарз, ҳам фарз. Раис буванинг меҳр чашмасидан баҳраманд бўлиб, мактабида таълим олмоқ савобдир!

Отанинг ғоз юришларидаги салобату сўзларидаги жозибадорлик, фикрининг теранлигию донолиги, кўзларидаги ёрқинлигу табиат инъом этган оташин жасорат, тadbиркорлик, талабчанлик, тўғри сўзлик, келажакка ишонч билан қараш, ҳақиқатнинг кўзига тик боқиш ҳислатлари маънавий софлиги ва баркамоллиги ҳаммада ҳам мужассам эмас.

- Ишонч ҳеч вақт йўқолмаслиги керак. Сен ишончини йўқотдингми, билиб қўйгинки, Аллоҳ ато этган беш кунлик умрингга завола етказдинг.

Агар ишонч бўлмаса, одамлар ишончини қозона олмасанг, уларни ортингдан эргаштира олмайсан, катта қарвонга

йўлбошчилик килолмай, йўлда ҳориб-чарчаб қоласан. Ишонч йўқ жойда барака бўлмайди. У бор жойда эса доим ишларинг юришади, ҳар қандай қийинчиликлар ўз-ўзидан барҳам топади.

Ишонч кўприги бузилмаслиги керак. Унга дарз кетдим, жойига қайтариб қўйишнинг иложи йўқ. Ҳаётнинг қизиғи ҳам шунда-да, - дегандилар Ота.

Гоҳида раис буванинг бу оташнафас сўзлари ёдимга тушиб қолгудек бўлса, «Ҳа, биз ишончни сақлаб қоляпмизми?! Унга гард юқтирмаяпмизми?!» дея ҳаёлга чўмаман. Эҳтимолки, ҳаял ўтмасдан айрим казо-казоларнинг шахмат ўйинидаги рокировкага ўхшатиб алмаштириб қўйиш бўлғуси. раҳбарларда ишончнинг йўқолиб кетишига, шу боис ишлар олға босмаётганлигига замин бўлмаяптимикин? Ахир таги мўрт ўтиргичда узоқ туриб бўлмаганидек, шўр тупроқдан қад ростлаган паҳса деворнинг умри ҳам қисқа бўлади-ку?

Колхознинг раис бува давридаги шон-шухрати ҳаммамизга аён. Дарҳақиқат, қад кўтарган биноларда, мактабу болалар масканларида Ота меҳнати, унинг қалб тафти ҳамон олтин янглиғ сайқалланиб турибди.

Ҳали одамлар шу биноларга разм солар экан, «Бу отадан қолган мерос, кейингилар айтарли ҳеч иш қилишмади», дея ич-ичидан ўксиниб қўядилар. Дарвоқе, бу ўкинчнинг замирида ҳақиқат бордай.

*Акрам Иномов,
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган журналист*

Инсон яхшилик учун туғилади, - дерди ҳар гал Ота. Одамзотдан фақат эзгуликка йўғрилган ишлар қолади. Эзгулик – инсоннинг иккинчи умри. Ҳа, Ота шу чоғда иккинчи умрини яшамокда. Уни эъзозлаган эл Ота қурдирган мактаблардан бирини, жамоа хўжалигини, кўча ва майдонни унинг номи билан атаб келмокда. Ота бир умр эзгулик учун курашди. Эзгулик эса, боқийдир.

*Карим Шодиқулов,
журналист*

Донишманд Сукротнинг: «Ўз ишингни қилгину, ўз-ўзингни англаб ет», деган машҳур ибораси бор. Бундан, аввало, сенинг меҳнатингдан халқингга ва жамиятга наф тегсин, қолаверса, ўзингни, ҳаётингни англаб ет, деган маъно келиб чиқади.

Ҳамрокул ота бамисоли бутун ҳаёти давомида улуғ донишманднинг ана шу сўзларига амал қилгандай умр кечирди. У ўзининг буюк ишлари билан умум манфаатига хизмат қилди. Умрининг 51 йилини ўзи бош бўлган жамоа хўжалигига, шу хўжаликнинг одамларига бағишлади. Она заминни, юртдошларини эъозлади, уларнинг камолотига йўналиш берди, бунёдкорлигига асос солди. Шу фазилатлари эвазига эл ул зотни бугун яхши ном бирла ёд этмоқда, қутлуг 90 ёши билан қутламоқда. Отанинг ўғит ва маслаҳатларини, сабоқ ва хулосаларини хотирга олмоқда, ибратомуз йўл-йўриқларига амал қилган ҳолда яратувчилик, бунёдкорлик ишқи билан ёнмоқда.

Ҳамрокул ота қанчадан-қанча меҳнат фидойилари қатори яхши ном қолдириш учун фавқулодда жасорат ва мардлик намуналарини кўрсатди, халқ ғамини ўйлади, эл мурод мақсади, орзу-армонлари, умид-истакларини рўёбга чиқариш йўлида умрининг то сўнгги лаҳзаларигача камарбаста бўлди. Ёзувчи Назир Сафаров ва журналист Шароф Убайдуллаевлар ўзларининг «Олти миллион йўлларида» мақолаларида Ота ҳақида ёзганларидек:

«Одамлар яқиндагина унинг ёнига оқиб келар, биров маслаҳат оларди, биров ҳол-аҳвол сўрагани, яна биров иш билан йўқларди. У катта-кичикни баробар қабул қилар, уйдами, идорадами бировнинг шаштини синдирмасди. Энди одамлар оқими унинг хайкали пойида, ҳамон унинг ёнидан одам узилмайди. Ота бутун ҳаётини эл-юрт ташвишида ўтказди. Ҳамон у шу қиёфада – хайрли ташвишлар оғушида бир зум ўзини унутган мисол чуқур ҳаёлга чўмиб турибди...

- Кеча колхоз неча фоиз пахта берди? - сўради раис ҳаётининг сўнгги соатларида, оғир бетоблик оғушида.

- Олти процент, - деди Тоҳиржон ва бемор отасининг аҳволидан оғир вазиятга тушган ҳолда ташвишланиб шивирлади:

- Ҳозир пахтани ўйламанг, ҳаммаси яхши кетяпти...

- Ростми шу? - такрор сўради раис. Афтидан, Тоҳиржоннинг сўнгги сўзи қулоғига кирмаганди.

- Рост, дада. 6 процент.

Тоҳиржон ҳамон аниқ айтолмайди, дадаси бу сўнгги сўзни эшитолдими ёки йўқми? Шуниси аниқки, унинг энг сўнгги саволи пахта эди, энг сўнгги нафаси ҳам пахта ташвиши билан абадиёт сари йўл олди».

Айни пайтда, барҳаётлигига – элимиз қалбида узок яшашига, яхши ном бирла ёд этилишига арзийдиган ва эскирмайдиган мерос қолдирди. Бу мерос Истиқлолимизни мустақкамлашга озми-кўпми хизмат қилмоқда, эркин ва озод меҳнатимизга барака киритиб, истиқбол нурини улашмоқда.

УЧИНЧИ ФАСЛ ЯХШИЛИК НУР КЕЛТИРАР

ЙИРИК САНЪАТКОР ВА АРБОБ ҲАЁТИ ЧИЗГИЛАРИ

*Элнинг йиртигига ямоқ бўл,
Узугига улоқ бўл.*

Мақол

Таънаберди Курбонов 1960 йилда Самарқанд давлат университетини муваффақиятли тугатди. Шу йили Тошкент театр ва рассомчилик институти драма ва кино актёри факультетига ўқишга кирди ва профессор И.В.Радун раҳбарлик қилган гуруҳда таҳсил олди.

1964 йил имтиёзли диплом соҳиби Таънаберди бир гуруҳ дўстлари билан Ҳамид Олимжон номидаги Самарқанд драма театрига ишга келди.

1964-1970 йиллар театрда актёр, 1970 йилдан 1995 йилгача театр директори ва бадий раҳбари бўлиб ишлади. Ана шу йиллар мобайнида Таънаберди Курбонов 30 дан ортиқ спектаклларда асосан бош ролларни ижро этди. Макферсон (“Рус масаласи”), Фигоний (“Қонли сароб”), Карл Моор (“Қароқчилар”), Эзоп (“Эзоп”), Сулаймон (“Қиёмат қарз”), Отелло (“Отелло”), Улуғбек (“Мирзо Улуғбек”) каби образлардаги ижроси юқори баҳоланди.

Театр санъатининг ривожига қўшган хизматлари ҳамда кучли ижрочилик маҳорати ҳисобга олиниб, унга 1974 йилда “Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист”, 1978 йилда “Ўзбекистон халқ артисти” унвони берилди. 2000 йилда “Эл юрт ҳурмати” ордени билан мукофотланди. 2000 йилдан Ўзбекистон Оқсоқоллар кенгаши ва “Маҳалла” жамғармасининг вилоят бўлими раиси бўлиб анча йиллар ишлади. 1994 йилда “Мен санъаткорман – оддий санъаткор” китобини нашр эттирди. Бугунги кунда қариялик гаштини сурмоқда.

ИБРАТЛИ УМР КИТОБИ

Бу китоб – 1936 йилда Паст Дарғом туманидаги Арабхона қишлоғида туғилиб, бугун “Олтишвой”лар сафидан ўрин олган Таънаберди Қурбоновнинг ҳаёт йўли ҳақида.

Бу китоб – сахнада бирдан йиғлаб юборадиган, ҳаяжонга тезда бериладиган дардқаш санъаткор – Ўзбекистон халқ артисти, кукончак раҳбар, иқтидорли режиссёр тўғрисида.

Бу китоб – дарвишмонанд, фидоий замондошимизнинг ўйлари, мулоҳазалари, умид-армонлари, хулосаларига дахлдор.

Уни қўлга оларканман, “Мен санъаткорман – оддий санъаткор” (Самарқанд, 1994 йил) деб номланишиданок Таънаберди аканинг топқирлигига, бир жумладаёқ моҳиятни қамраб олганига ишонч ҳосил қилдим.

Таънаберди аканинг болалиги ва йигитлигини “соддалик даври” деб аташ мумкин. Болалиги – беғубор, эрка. Йигитлигида қўли узатган жойга этади: даставвал, Самарқанд университетининг филология факультетини тугатади, сўнгра Тошкент театр ва рассомчилик институтини тамомлайди. Ўн йил талабалик нонини ейди. Қизиқишлар, ўзликни топиш йўлидаги изланишлар, муҳаббат қувончу изтироблари, улфатчиликлар, устозлар меҳрини қозониш, мардикорчилик, ҳаваскорлик йўлидаги ижролар... ила ҳаётнинг мафтункор, яратувчан, беғубор, осуда ва тоза руҳини сипқоради. Ўзлигини, ўз ўрнини топади: дардли, курашчан, фидоий санъаткор туғилади ва у ҳаётни, инсонларни поклантиришга киришади. Бу қайдлар китобчанинг “Эркагина йиғлоқи ёшлигим”, “Устоздан пешонамни фаришталар силаган”, “Амплуамни топгандим” бобларида қизиқарли воқеалар, камёб ва ўрнатқуч бўладиган далиллар воситасида жонлантирилган.

Қани энди умр шундай давом этса? Излаганингни топсанг, эришган ғалабангга яна янги ғалабалар эш бўлса, тинимсиз меҳнатингдан яна покликлар туғилаверса? Уни қўллаб-қувватласалар, камолот йўлида ҳаракатингни юзага чиқарувчи шарт-шароитлар, моддий олам муҳайё бўлса-ю, ғараз, ёвузлик бўлмаса... самимият, ҳаққонийлик, адолат қимматингни белгилайдиган мезон, қадрингни ўлчайдиган тарозу бўлиб тўлаверса.

Афсуски, уларнинг ҳаммаси зиддиятларга, тушун-
мовчиликларга, қабоҳатга... бориб тақалади. Енгиб чиққанида —
ютуқлар, енгилганида — маънавий азоблар исканжасида қолади,
киши. Имтиёзли диплом эгалари гуруҳида Ҳамза номли театрға
ишга боради. 60 сўмлик маош учун етакчи актёрлар синовидан
ўтишни ҳақорат билган Таънаберди ака 12 ёш актёр билан
Самарқанддаги Ҳамид Олимжон номли драма театрига ишга
келади. Ихтисослиги маданиятдан йироқ раҳбарлар, эскича
ишловчи режиссёрлар билан кураш бошланади: совуқ колхоз
клубларида спектакль кўрсатиш, театр биносининг йўқлиги,
режиссёрларнинг малакасизлиги туфайли овоз пайчалари ишдан
чиқади, операция қилинади, 3 ойлаб овознинг чиқмаслиги,
фарзандсизлик, ижодий олишувлар ва уларнинг изтироблари,
беаёв зарбалари... Уларни енгил учун кучли ирода зарур эди.
Ўзига “ёмонлик, ноҳақлик, хушомадгўйлик, буқаламунликни
сингдира” олмайдиган қалб — ўзлигини шу курашдан топишини
англаб етади ва энди ҳаётда ҳам, сахнада ҳам жўшқин курашга
киришади. Ҳаётда айтолмайдиганини сахнада, сахнада
айтолмаганини ҳаётда айта оладиган ҳақиқатгўй чўрткесарга
айланади. Мурасага юрмайди. Ёлғонни яқин йўлатмайди.
Халқнинг дардини, қайғусини, шодлигини, донолигини... чуқур
ҳис қилади, ундан кучига куч олади. Ҳақиқатни, инсонийликнинг
олтин зарраларини бўрттириброк халққа қайтаради, ҳар бир
одамни эзгулик йўлидаги ҳаракатга ундайди. Замондан олдинроқ
юришга интилади: ўтмиш ва бугуннинг фалсафасини кенгроқ,
чуқурроқ ўрганади, билим, дид, савиясини, ижрочилик,
режиссёрлик маҳоратини мунтазам ўстириб бориш йўлида катта
меҳнат қилади. Ижодий ва ҳаётий тажриба уйғунлашиб,
инсонийликни баланд пардаларда намоён қилувчи фожиавий
романтик характерларни кашф қилишга олиб келади. Таънаберди
акани, ўзи эътироф этганидек, Ўзбекистонга танитган Эзоп роли
бўлди. Чунки у халқимиз руҳига мос қилиб, фожага яқин қилиб
сахналаштирилган ва юнонистонлик энг хунук одамнинг энг
гўзал қалби, ақлу гидроки, орзу умиди моҳирона талқин қилинган
эди. Кейинчалик, кенг маънода адолат ва ҳақ учун, инсонийлик
ва яхши ҳаёт учун ҳамма разолатларга ўт очувчи Рустам
(Умаржон Исмоилов, “Рустам”), Доктор (Нозим Ҳикмат,
“Унутилган одам”), Эфроим Кебот (Южин Окил, “Муҳаббат

фожиаси”), Сулаймон (Ў.Умарбеков, “Қиёмат қарз”), Отелло (Шекспир, “Отелло”), Улуғбек (М.Шайхзода, “Мирзо Улуғбек”) каби образлар меъёрига етказилиб, ҳеч қайси актёрникига ўхшамайдиган қилиб, таънабердиона ижро этилди.

Жумладан, Отелло – Таънабердига бир назар солайлик. Кўпчилик Отеллони Остужев севувчи қилиб, Харово генерал қилиб, Аброр Ҳидоятлов рашкчи қилиб ижро этганликларини кўрган ёки ўқиган. Бундай талқинлар бугунги замонга, бугунги томошабинга ҳайрат бахшида этмасди. Шунинг учун уни бошқача талқин ва ижро этиш – оригиналлик талаб этилади. Таънаберди ака топа олди: унинг наздида Отелло – ҳарбийларга хос салобатли, олийжаноб генерал, ҳақиқий севувчи ошиқ, меҳри баланд одам. Айни пайтда, у севгидан “алданганда” аламзада, кўрс, ёлғонга дуч келганда ғазаб алангасида ёнади. У зўр ақлнинг, бой туйғуларнинг эгаси – ҳақиқий инсон. Кўринадики, Таънаберди ака ижро этган фожиавий қаҳрамонларини бир маҳражга, битта ўқ томирга бирлаштириш мумкин ва унинг асосида инсонларга – инсонни бериш ётади. Инсонни ҳар хил воқеада, ҳар хил лавозимда, ҳар хил ҳолатда ижро этмасин, “замонанинг жарчиси” (К.Станиславский)га айланиб, инсон шаънини шарафлайдиган, улуғлайдиган, эъзозлайдиган жамиятни орзу этади, яратишга чорлайди.

Ана шу хислат – Таънаберди ака тақдирининг етакчи белгиси. Ўзбекистон халқ артисти унвони ҳам, “Отелло” лақаби ҳам, “халқ фидойиси”, “Катта қалб” номлари ҳам ана шу одабийликнинг, киёси йўқ санъаткорликнинг мевасидир. Китобчанинг “Самарқанд сароблари”, “Ҳамдамим Эзоп”, “Мен яратган Рустамим”, “...Менинг Отеллом”, “Улуғбек тўлиб йиғлаган образим”, “Раҳбар деганини кўп кўрдим” каби боблари – сизни ҳам шундай ҳулосаларга, мулоҳазаларга олиб келиши шубҳасиздир.

Ҳар садафдан дур чиқавермайди. Ҳар қандай ижод ҳам, умр ҳам буюк соддаликка етишавермайди. Таънаберди ака унга етишиш учун 30 йил театрда актёрлик қилди, 25 йилдан ортиқроқ театр директори ва бадий раҳбар бўлиб ишлади. 30 дан ортиқ спектаклларда бош ролларни ижро этди. Мустақиллик, Наврўз байрамлари тантаналарига режиссёрлик қилди. Беш фарзандни тарбиялади. Театр муаммоларига бағишланган 20 дан

ортиқ мақолаларни ва ушбу рисолаи яратди... Хуллас, машаққатли меҳнат ва китобчанинг “О, мустақиллик шабодалари”, “Истардимки”, “Роллар мундарижаси” боблари орқали қисқача сарҳисоб қилинган ижод яратишда давом этмоқда. Отанинг эркаси бўлган Таънаберди ака бугун халқимизнинг “арзанда”сига айланиб, эъзоз топмоқда. Эъзозланган умр ибратлидир. Унинг китоб қилиниши ҳам савобдир.

1994.

МЕҲНАТУ МАШАҚҚАТ РАҲБАРИ

Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университети ректори, Ўзбекистон Олий мажлиси депутати, профессор Рустам Иброҳимович Холмуродов ижодий портретига чизгилар

“Ҳаёт ўз йўлида давом этаверади. Раҳбарлар келиб кетади, эл, халқ қолади. Лекин ана шу раҳбар халқ кўнглидан жой топа олдими? Эсда қоладиган бирон хайрли иш қилдими? Одамларнинг бошини қовуштириб, ўзи ибрат бўлиб, уларни улугвор вазифаларни бажаришига сафарбар эта олдими? Назаримизда, ҳар бир раҳбар бу ҳақда доимо ўйлаши, ўз-ўзига савол бериб кўриши керак. Халқимизда “Яхшидан бог қолади, ёмондан доғ” деган гап бор. Кимдан бог қолаяптию, кимдан доғ, иснод қолаяпти, буни одамларнинг ўзлари ажратиб олади”.

И.А.Каримовнинг халқ депутатлари Самарқанд вилояти Кенгаши-нинг навбатдан ташқари сессиясида сўзлаган нутқидан

Сабокларингга ташаккур, Самарқанд!

АҚШ, Япония, Ҳиндистон, Афғонистон каби мамлакатлардан келган ўттизга яқин олимлар иштирокида “Бобур ва бобурийларнинг жаҳон цивилизациясида тутган мавқеи” Халқаро конференция (май, 2000 йил)си давом этарди. Орада хордиқ чиқариш учун вақт ҳам ажратилганди. Ёзувчи – устозимиз Пиримқул ака Қодиров, ректоримиз Рустам Холмуродов ва мен суҳбатлашар эканмиз, устоз дедилар:

– Самарқанд улуг ва қутлуг даргоҳки, унинг ҳатто суви ҳам ҳаётбахш, шифобахш! Энг қизиги шуки, улуғлар ётган жойдан чиқаётган булоқлар сувининг танга дармон берадиган, асабларни тинчитадиган ва покликка етаклайдиган хислати бор. Ўша улуғларнинг бутун қудрати гўё шу сувлар орқали танга киргандай, сизу бизни ҳам ҳидоятга бошлайдигандай сезаман.

– Раҳмат Домла! Улуғликнинг маъноси ҳам ана шундай ҳаётийликда, давомийликда, ҳаётбахшликда бўлса, не ажаб! – дедилар ректоримиз.

– Ҳа, тўғри айтдингиз. Таъсирини сизда ҳам сезиб турибман, - дедилар Пиримқул ака. – Ҳотамжон кўрсатган, айтиб берган янгилıklar – девордаги маҳобатли суратларни, замонавий таъмирлаш ишларини, бўладиган қурилишларни, илмий-маънавий муҳитнинг соғломлик томон илгарилаётгани – Университетнинг янги баҳоридан нишонадир. Хурсанд қилдингиз!

Бу суҳбат самимийлиги билан қалбларни эзгуликка етаклайди. Буюк Ватан эртаси, азиз одамларимизнинг бахт-саодати учун қилинаётган ҳар бир сазй-ҳаракатга барака ва гўзаллик келтириш – ўтган буюқларнинг салоҳиятини, қадру қимматини ҳам тушунишда, ҳам амал қилишда экан-да, деган сабоқни ҳам берди.

Ҳа, бизлар ўтмишнинг эзгу сабоқларини Истиклол нури билан бойитиб, умуминсоний моҳиятини янада зарруроқ ва азизроқ қилиб узатувчи кўприк бўлишимиз одамийликнинг талаби, ўзлигимизнинг вазифамиз экан-да!

Шунга шошилайлик, одамлар!

Нур таратувчи марказ

Яқингинада жамоамизга тайинланган хўжалик ишлари бўйича ректор ўринбосари, профессор-ўқитувчилар, ходимлар лифтда юқорига кўтарилар эканмиз, ЮНЕСКО вакилларининг университетга ташрифлари ҳақида гап кетди. Шунда ўринбосар чидаб туrolмади шекилли, дилидагини тўкиб солди:

– Ўзи Самарқандга келганларнинг ҳаммасиям университетга келаркан. Ҳар куни меҳмон, ҳар куни Халқаро анжуман! Кеча-кундуз югурсангиз-да, камлик қиларкан!

– Ҳа, баракалла! Тўғри илғабсиз. Янги ректоримизнинг қадамлари қутлуг келди. Чунки Университет яна Самарқанддаги энг буюк даргоҳга, маънавият ва маърифатнинг марказига айландики, ҳар қандай қалб (ўзимизникими, хорижникими) ўзига керак бўлган неъматни шу ердан топаяпти... Дебочасига Сиз ҳам шерик бўлибсиз. Ҳали, насиб қилса, ҳаммаси олдинда! Ғайрат камарини сиқиброқ боғлайверинг...

Шошилмасликнинг иложи йўқ

Декабрда – XX асрнинг сўнгги ойи Рамазонда Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Ўзбекистон файласуфлар жамияти “Миллий истиқлол ғояси” ўқув дастури бўйича регионал (Бухоро, Навоий, Самарқанд. Жиззах вилоятларининг тўрт юзга яқин вакиллари иштирокида) семинарни СамДУда ўтказди. Семинар уч кун давом этди. Мазкур ўқув дастури лойиҳаси тўғрисида турли мулоҳазалар, баҳслар, фикрлар тортишуви бўлди. Университетдаги барча шарт-шароитларнинг мавжудлиги, мезбонларнинг самимий ва инсоний хизматлари – семинарнинг руҳига янада қувват, Истиқлол ғоясининг қалбларга сингитишга рўй-рост асослар берди, уларнинг кўпчилигини маърузачилар ҳам таъкидлашди. Айниқса, Республика “Оила” марказининг бошлиғи “Миллий мафқурани ёшлар онгига сингдириш соҳалари ва йўналишлари” бўйича маъруза ўқир экан, “Университет биносига кирганингизданок ундаги озодалиқни, қимматбаҳо қандиллар таратаётган ёруғликни, устозу шоғирдлар, мураббий ва талабаларнинг ёқимли муносабатларини кўриб бутун вужудингиз

билан ҳузуруланасиз. Китоб ва газета дўконлари атрофидаги гавжум давралардан завқингиз келади. Ахир ана шундай соғлом муҳитда мафкуравий тарбия гурурни, ориятни, эъзозни, ҳурматни, илмга ташналикка уйғотади. Бу ёшларда мафкуравий иммунитетни шакллантиришнинг энг таъсирчан амалий йўли”, - дея фикрларини яқунлар экан, тингловчилар бу мулоҳазаларни қарсақлар билан маъқулладилар.

Ҳолбуки, сал илгари университет бинолари устма-уст беш-олти қават қилиб рангланган, Даққи Юнусдан қолган қизил дарвозалар, залворли суратлар, турли ва эскирган кўргазмалардан иборат, баланд деразалари ифлосланганлигидан йўлаклар қоронғулашган эди. У совуқдан ҳориган, хунук қартайган одамни эсга соларди.

Олий даргоҳга ректор бўлиб келган Рустам Иброҳимович Холмуродов, даставвал, биноларни (уларнинг ички ва ташқи) Истиқлол эстетикасига монанд жозибадор қилиб таъминлашга киришди. Университетет гўё Истиқлол каби ёшарди, шунингдек жозиба касб этди. Бу амалиёт жамоани ҳам ҳаракатга солди, ишонч берди ва бирлашган саъй-ҳаракат туфайли бир, бир ярим йил ичида янгича муҳит бунёд этилди. У ҳаммада илмга интиқлик, масъулият уйғотди.

Ҳа, покликдан поклик туғилади экан-да! Поклик, ёруғлик самимийлик, инсоний муносабат ҳукмдор муҳитгина Истиқлол ғоясига “озуқа” берар, ундан нур эмиб, қалбларга нур сочаркан-да!

Шундай ҳамкорлик – маънавий тарбиядаги амалиёт ва назариянинг бутунлиги, жонлилиги доимо бор бўлсин! Шундай бунёдкорликнинг ҳосили, шундай кашфларнинг эгалари умри баракали бўлаверсин!

Замондош дўстим, биродарим! Қани айтинг-чи, шундай яшашга шошилмасликнинг иложи борми?

Шундайлар бор бўлсин!

Бир неча йил олдин битириб кетган талабамиз “Олимпиада 2001” бўйича услубий ёрдам сўраб кафедрага келди. Уни кўриб қувондик: анча тўлишибди, мактабнинг салобатли ва моҳир муаллимига айланибди. Сухбат бошланди.

- Катта ўзгаришларни кўриб ҳайрон қолдим. Устки кийимларни ечадиган жой ташкил бўлибди. Йўлаклар, аудиториялар иссиққина. Деворлардаги жонли суратлар кишини маҳлиё қилади: халқимизнинг уч минг йиллик тарихини, фан ва санъати тарихини жамулжам ва жозибадор қилибди. Ростини айтсам, қайта талаба бўлгим келди...

- Ҳа, раҳбарга ёлчидик. Ректоримиз маънавият ва маърифат ҳақида оғиз кўпиртириб гапирмайдиган, ваъдабозликдан қочадиган, лекин амалиётчи одам эканлар. Кўрганларингизнинг ҳаммаси фикримизнинг исботи.

- Тўғри айтасиз! Истиқлол назарияси қалбларда етиларкан шекилли, у амалиёт бўлиб воқеа бўлавераркан. Ҳаммамиз ана шундай намунадан ибрат ола бошладик.

- Шунинг учун у киши оз фурсатда жамоада эҳтиромга, академику профессору талаба учун, катта-ю кичик учун “Рустам Иброҳимович”га айландилар. Адолатлари, ёрдамлари, ибратлари, сабоклари туфайли эъзозланишга арзийгиган раҳбарга, керакли инсонга кўтарилдилар.

- Баъзи раҳбарлар амал қиладиган “Мансаб – ҳукмдорлик қилиш” деган тушунча у кишига ёт. Ўзлигини университетга, жамоанинг ривожига, қалбларни поклашга сарфлаётгани таҳсинга сазовор!..

Ҳамма инсон кўнглидагини айтарди. Айтилган сўзлар, фикрлар бир-бирини такрорламас, ҳурматга сазовор раҳбарнинг, жамоамиз бошчисининг янги-янги хислату фазилатларини очарди...

Истиқлол ғояси ва Президентимизнинг тинимсиз меҳнатлари боис, раҳбарларнинг янги бўғини туғилганига ҳамма имон келтирди. Ишлаб чарчамаслик, чарчокдан ҳузурланиш, ҳузурдан янги ишларга куч олиш, кучини жамоа бирлиги ва мақсади учун сарфлаш, маънавий бойлик орттиришдек ҳаёт тарзи доимо бор бўлсин! Шундай раҳбарлар янги асрда кўпайиб халқимизнинг тинчлигини, инсонийлигини, ривожини, салоҳиятини Истиқлол нури ила бойитсинлар, ўзбекни, Ўзбекистонликни буюк шоҳ супасига чиқарсинлар!

Президентимиз И.А.Каримовнинг “Ҳаллоллик ва фидойилик фаолиятнинг асосий мезони бўлсин” (1994 йил)

асарларидаги ушбу мулоҳазалар чизгиларимизга хулоса ясадиларки, у сабоқни Сизга ҳам ҳавола қилдик:

"Раҳбарлик – лавозим, мансаб эмас, аввало одамларга хизмат қилиш масъулияти эканини барча тўғри тушуниб олмоғи зарур. Раҳбар дегани ҳаммадан кўпроқ ишлаб, фуқаролар саодати ва юрти равнақи учун елиб-югурадиган фидоий инсон бўлиши керак."

2000.

ҚАЛБИДА ЁҒДУСИ БОР...

Ҳар бир киши – ўз саодатининг ижодкори.

Р.Стил

Асосий саналар

Аминжон Норқулович Бакаев 1940 йилнинг 11 ноябрида Самарқанд шаҳрида илчи оиласида таваллуд топди.

1957. Ўрта мактабни битиргач Самарқанд қишлоқ хўжалиги институтига ўқишга кирди.

1962. СамҚХИни қишлоқ хўжалиги иқтисодиёти мутахассиси сифатида имтиёзли диплом билан битирди.

1962-1963. Нарпай туманида қишлоқ хўжалиги минтақавий бошқармасининг инспектор-ташкilotчиси, катта мутахассиси.

1964-1967. Тоҷикистон Республикаси қишлоқ хўжалиги илмий-текишириш институтининг иқтисод бўлими аспиранти.

1968. Тошкент халқ хўжалиги институтининг илмий кенгашида номзодлик диссертациясини ёқлади.

1968-1971. Тоҷикистон Республикаси қишлоқ хўжалиги илмий-текишириш институтининг иқтисод бўлими кичик ва катта илмий ходими.

1971-1992. Садриддин Айний номидаги Самарқанд давлат педагогика институтининг сиёсий иқтисод кафедрасининг катта ўқитувчиси, доценти, рус филологияси факультетининг декан ўринбосари, декани, ўқув ишлари бўйича ректор ўринбосари.

1992-1996. Самарқанд давлат университетининг иқтисодий назария кафедраси доценти. Ўриндошлик асосида Самарқанд шаҳар Тадбиркорлик ассоциацияси бош директори ўринбосари.

1996-2000. Самарқанд давлат чет тиллар институтининг доценти, халқаро туризм факультетининг декани, иқтисод ва тадбиркорлик бўйича ректор ўринбосари.

1996-2007. Самарқанд вилоят ҳокимлиги Давлат мулки Бошқармаси ва СамДЧТИ ҳомийлигида ташкил этилган «Ипак йўли» Бизнес инкубаторининг Бош директори.

2007. Махмудхўжа Бехбудий номидаги Самарқанд вилояти педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институтининг доценти.

А.Н.Бакаев 1979 – халқ маорифи аълочиси; 1990 – «Меҳнат ветерани» медали; 1991 – маориф аълочиси; 1999 – Ўзбекистон Республикаси Олий таълим аълочиси; 2000 – Олий ва ўрта махсус таълим фидойиси; 1992 ва 2001 йиллари - Ўзбекистон Республикаси «Мустақиллик» курак нишони билан тақдирланган. 2010 йилда СамВПКҚТМОИнинг Илмий кенгаши қарорига биноан институтнинг фахрий профессори унвони берилган.

* * *

Аминжон ака ва менинг ҳам «Жигули»миз устаси Жения Чечен эди. Самарқандда унингдек моҳир, машина «профессори» жудаям кам учрарди. У билан ака-укадек муносабатимиз ўрнатилганди. Оилавий ўтиришларимиз қувноқ ва қизғин тарзда ўтар, вақтнинг ўтгани билинмас эди. Женияникидаги меҳмондорчилик янги-янги одамлар билан танишувимизга асос бўлар, даврамиз эса кенгайиб кетарди. Янги-янги латифалар тўқилар, ичакузди хангомалар авжига чиқарди.

Қунлар мазмунан бой, ҳар дам-ҳар дам бўладиган кечқурунги зиёфатлар кўнгилхушлик билан ўтгани учун чарчок нималигини билмаган пайтларимиз эди.

Ана шундай зиёфатлардан бирида Аминжон ака: «Ҳотамжон, келинсиз келибсиз, Сизга келиннинг ишончи қанчалик эканини билиш учун бир телефон қиламан-да, рози бўлсангиз!» дедилар. Мен розилигимни айтиб, «қайтар дунё» эканлигини эслатдим...

Шу куни уйга кириб борар эканман, ҳар куни борганимданоқ очиладиган дарвоза очилмади, кутиб оладиган хотиним кўринмади. Ажабландим. «Аяси, қанисан?» десам ҳам жавоб бўлмади. Ҳайрон бўлдим. Уйга кирсам, хотинимнинг қовоғидан қор ёғяпти, кўзидан ёш оқаяпти. «Ҳа, нима бўлди?» деганимни биламан, хотин томдан тараша тушгандек алфозда «Мен Сизга ишонгандим! Бевафо экансиз! Ишончли одамлар кўрибди: зиёфатда Женянинг қўшниси Антонина билан апоқ-чапоқ бўлибсиз!..»

Эсимга дарров Аминжон ака келдилар ва «ҳазил»ларининг «ҳосили»ни йиғишга киришдим.

– Аминжон ака Сиз билан телефонда сўзлашган ва шу гапларни айтган бўлсалар, буларни ҳазил деб тушунинг ва менинг Сизга содиқлигимга шак ҳам келтирманг!

– Аминжон ака ҳеч ёлғон гапирмаганлар, қандай қилиб ишонмайин!..

Орадан икки соатлар ўтди. Хотиним ҳам бир қадар тинчланди. Телефон жиринглади, гўшакни кўтарсам, Аминжон ака: «Ассалому алайкум», дея кулдилар. Тушундим. «Телефонни келинингизга беряпман», - дедим. Аминжон ака келинларидан узр сўраб, ҳазиллашганларининг боисини айтдилар. Шу баҳонада менга ишончлари қатъий эканлигини ҳам таъкидладилар. Шундан сўнг, яна апоқ-чапоқ ҳаётимиз мазмунан чиройли ва беғубор давом этаверди...

Йигирма кунлардан сўнг Женяникида яна зиёфат бўлди. Нард ўйини узоқ давом этди. Аминжон ака билан Женя пиширган шашлик мазали бўлгани сабаб анча-мунча ичимлик ҳам ичилди, ҳангомалар авжга чиқди. Ўтиришнинг охири кўринмасди. Женянинг ичкари уйга кириб, Нарзипўлод янгамга телефон қилдим, соғликларини сўнгра Аминжон акани сўрадим. «Акангиз ҳали келганлари йўқ», - дедилар. Шунда мен Аминжон акамни Женяникида кўрганимни, зиёфатдан бир соатлар олдин Антонина билан чиқиб кетганларини айтдим. «Шу пайтгача бормаган эканлар, балки Антонинаникида бўлсалар керак-да!» дедим ва гўшакни кўйдим.

Зиёфат яна бир соатлар давом этди. Сўнгра барчамиз тарқалишдик. Аминжон аканинг «ҳазили»ни қайтарганимдан, «ўч»имни олган одамдай хурсанд эдим. Уйга келдим-да,

зиёфатнинг чарчоғи туфайли бир ётиб- бир турадиган уйқу ҳузурини тотидим.

Эрталаб, ҳар куни 15 миноти кам соат 8.00. да ишхонада Аминжон ака билан кўришар эдик. Аминжон ака соат 8.00. дан ўтганда ҳам келмадилар. Хавотирланиб, телефон қилдим.

«Ассалому алайкум, Аминжон ака!», – деб кулдим.

– Ҳотамжон, бормисиз ука, балого қолдим-ку. Янгагингизга бир тушунтиринг! Ҳазилим бунчалик ЗИЛ бўлишини билмаган эдим», – дедилар...

Кейинчалик билсам, Аминжон ака уйларига борганларида, янгам дарвозани очмаптилар. Дарвозага яқин келиб:

– Борган жойингизга қайтиб кетаверинг. Менга, болаларимга шу аҳволингизда кўринманг! – дебдилар-да, хоналарига кириб кетибдилар.

Кўни-қўшнилари безовта қилишдан уялган Аминжон ака шовқин кўтаришни эп кўрмай, машинага ўтирибдилар-да, уйқуга кетибдилар.

Кечаси билан ухламаган Нарзипўлод янга эрталаб дарвоза қулфини аста очибдилар-да, болаларни мактабга тайёрлай бошлабдилар. Аминжон акага гапирмабдилар, Аминжон аканинг саволларига жавоб ҳам бермабдилар. Худди бегона одамни кўргандай, у кишидан ҳуркиб қочаверибдилар. «Ҳов, Нарзипўлод, Ҳотамжонга ҳазил қилган эдим, шуни қайтарибди. Ҳеч нарса бўлгани йўқ, бирга эдик, ҳозир Ҳотамжонни уйига қўйиб келяпман», – десалар ҳам Янгам ҳеч ишонмаптилар...

Нарзипўлод янгамга борица – ҳаммасини тушунтирдим. Ишончлари бутун бўлгач, «Ҳе, ҳазилларингга ўт тушсин! – деб, енгилгина кулдилар.

Етмиш ёшга тўлаётган Аминжон акани табриклаш баҳонасида хотирлаганим бу воқеани ўқиган киши мийиғида кулиши ҳеч гап эмас. Ёки «арзимас» воқеани нима керағи бор экан, шуям гапми? – деган таажжубга тушиши ҳам мумкин...

Лекин чуқурроқ бир ўйласак, Аминжон акада ҳар қандай инсонга хос бўлган барча сифатлар мужассамлигини кўрамыз. Айни пайтда, ҳар қандай оғир вазиятда ҳам Аминжон ака ўзини йўқотиб қўймайди, шу ҳодиса ва ҳолат сабабларини излаб топади, уни инсонийлик (охиригача ўйланган савобли мулоҳаза, чиройли мурсою мадора) билан ҳал қилади, зиёнкорликдан

қочади, арқонни узун ташлайди, охири – яхшилик эканига ишонади, қалбдан покликка асосланади.

Қалб кўзи очик инсонлигини ҳар қандай ишда, ҳар қандай вазиятда, ҳар қандай муносабатда рўйи-рост намоён этилади. Бу энди комиллик белгисидир.

Яна шунинг айтиш жоизки, бундай қалтис ҳазиллар энг яқин, бир-бирини тушунадиган, бир-бирига ишончи бутун ака-ука, дўстлар ўртасидагина бўлиши мумкин. Бир ҳисобда ҳам синов, ҳам тажриба, ҳам ҳаётнинг турфа хил ҳангомаларига тайёрланишдир; кутилмаган зарбалардан эсон-омон ўтишнинг нозик сабоғларидир.

Ҳа, дўстнинг самимий ҳазилидан зиён-заҳмат етмайди, мабодо шундай ҳолатлар ифодан туғилса, ишончини бой бермасликка, узоқ мулоҳаза қилиб, моҳиятига етиб хулоса чиқаришга эр ва хотинни етаклайди. Шу боис ҳам «Дўстлик – барча бойликдан афзал». «Дўстдан нима тегса – хайрли», – дейдилар.

Аминжон ака – серфарзанд, кўп неварали инсон. Энг гўзали шундаки, Аминжон акадаги меҳмоннавозлик, меҳрибонлик, ҳурмату иззат, муросаи мадоралик, яхши инсонийлик фарзандлар қалбига сингиб, невараларга юкиб бормоқда. Аминжон аканинг уй-мактаби инсонийликни бойитмоқда. Аминжон ака оқиб турган дарёдек, атрофига нур улашмоқда, қалбидаги меҳридан баҳраманд этишда давом этмоқда, гўзаллик яратмоқда. «Қариянг бор – бараканг бор» дейишлари шундан бўлса, ажаб эмас.

Ҳа, азизлар, «Йигитлик елиб ўтар, қарилик чопиб», – дейдилар. Яна шуниси ҳам ҳақиқатки, ёшлик даври – ёздай, қарилик даври – қишдай бўлади. Фарзандлар, неваралар, дўстлар Аминжон акадан эмган нурларини ўзлари ила бойитиб, аканинг қариганида ҳеч бўлмаганда ҳам озгинасини қайтарсалар, Аминжон аканинг қарилик даври ҳузур – ҳаловатда, тинч ва осойишта ўтишига ишончим комил. «Дўстингга қўшиқ айт, меҳрингни қўшиб айт» нақли амалиётига таяниб, шундай тақдир билан яшаш етмишбой алпимизга насиб этишини Аллоҳдан сўрайман.

2010.

ОРЗУСИ УШАЛГАН ИНСОН

Самарқанд Давлат университети шундай маърифат даргоҳики, унинг эшигидан кирганлар – таълим-тарбия олганлар ва уларни вояга етказган профессор-ўқитувчилар, ходимлар, хизматчиларнинг барчаси бир умрга мафтункорлик хислатига эга бўладилар. Университет берган маънавий озуқа барчанинг қалбини бойитади, ақлини чархлайди, истисдодни "қулфи"ни очади, одамийлятига нур ато этади. Ўзлигини танитади, ҳаётнинг маъносини чуқур англатади, айни пайтда, инсонийликни асрашга ва бу мазмуннинг жонбахш нурини оламга ёйишга имкон яратади.

* * *

Шавкат Махматмуродов мактаб ўқувчиси пайтиданок, СамДУда домла бўлишни ният қилганди. Бунга сабаб бўлган воқеаларни у ҳамон эслайди: "Сарҳовуз бўйида колхознинг шийпони бор эди. Жудаям салқин ва саришта жой. Фақат улуғ меҳмонлар келгандагина колхоз раиси, бош бухгалтер ва машхур ошпаз хизмат қилишарди. Бизлар шийпонга яқин жойда болалар билан тўп тепардик. Лекин ҳаёлимиз қуюқ зиёфатдаги қизик ҳангомаларда, серзавк кулгуларда, ажойиб шеърларда бўларди. Меҳмонларнинг бунчалик ҳурмат-иззати зўрлигига қойил қолардик. Меҳмонлар – Самарқанддан, СамДУдан келган домлалар (уларнинг айнан Нуриддин Шукуров, Душан Файзий, Жўра Ҳожиматов эканларини кейинчалик билдим) эканлигини билгач, шундай иззатга, ҳурматга эга бўлган Домла бўламан, деган ҳавас менда уйғонди".

Ана шу орзу уни Самарқандга етаклади. Шавкат Махматмуродов СамДУ ва СамДПИда камол топди. Филология фанлари номзоди даражасига, доцент унвонига сазовор бўлди. Йигирма йилча декан вазифасида ишлади. Проректорликка кўтарилди. Бугун университет қасаба уюшмасининг раиси сифатида фаолият юритаётган олийгоҳимизнинг таниқли ва жонқуяр раҳбарларидан бири ўзининг 60 йиллигини (19-декабр 2010) кутиб олапти.

Университет Домласига хос бўлган барча фазилатлар эгасига, катта ҳурмату эъзозга сазовор инсонга айланган

Шавкатнинг одамийлиги, жамоат арбоблиги, раҳбарлиги, ўқитувчилиги, қисқаси, ўзига хос салоҳияти ҳақида кўплаб қоғозларни қоралаш мумкин. Мен эса унинг таниш бўлган, ўзим сезган ва англаган хислатларини айтмоқчиман.

Шавкатнинг алоҳида шахслиги шундаки, у ўзига берилган ақлу заковат, табиатига мос феъл-атвори бетакрорлигини билади; ўзлигини танийди, шунга яраша камсуқум: кам ёзадиган, камига доимо шукр қиладиган, кўпига чопмайдиган, сабрли инсон. Йўқотганига ачинмайдиган, хатоларига кўз ёши тўкмасдан, янги йўлга, бош мақсадига интиладиган одам.

У – талабалар ва ҳамкасблари билан тил топиша оладиган, муомалани ўрнига қўядиган одам. Тиришқоқ, рағбатлантиришга мойил тарбиячи. Ўзгалар ютуғини самимий эътироф этадиган одам. Камчилигини бартараф этишга интиладиган, қўл остида ишлайдиганларни юқори доираларнинг ноўрин тазйикларидан доимо ҳимоя қила биладиган, уларни қўллайдиган раҳбар.

Шавкат топилмайдиган раҳбар эмас, лекин унда инсон табиатини, руҳиятини англовчи хислат - психологик лаёқат ва одамларни бошқариш санъатининг сирларини билгичлик ("синчи"лик) уйғунлашиб кетган. Унда касбий (педагогик) тайёргарлик, мулоқот санъати яққол кўзга ташланади.

Унинг узок вақт декан бўлиб ишлашининг асосий сабаби - факультет ишини ўз эгаларига (ўринбосарларига, жамоат ташкилотлари раҳбарларига, мудирларга) шундай топширганки, улар ўз вазифаларини осонлик ва завқ билан бажара билганлар. Жамоа аъзоларидан ҳар қайсисининг юрагига алоҳида йўл топганидан ва уларни назорат қилишнинг нозик усуллари қўллаганидан бўлса керак, Шавкатнинг ишончи ҳеч қачон суиистеъмол бўлмаган. Рағбатлантиришни эсидан чиқармаган, ўрнида "раҳмат" айтишдан чарчамаган. Асаббузарликка, ҳорғинликка асос яратмаган. Уларга ғамхўрлик қилишни, керак бўлганида ғам-ташвишларига шерик, туй-маъракаларига бошқош бўлишни, зарур пайтда керакли фикр-мулоҳазаларини инobatга олишни қанда қилмаган. Гўё ўзлигини уларга тақсимлаб берган, тақсимланган вазифа, бурчни бойитиб, инсонийлаштириб ўстиргач, яна ўзлигини бутунга (яхлитга) айлантира олган. Шу жараёнда ўзи ҳам пишиб, раҳбарлик психологиясини мукамал эгаллай борган.

Шу ўринда таъкидлаш жоиз, раҳбарлик сотиб олинадиган, таниш-билиш, қариндош-уруғчилик орқали эришиладиган восита эмас, у Аллоҳдан бериладиган ва узоқ йиллик тажриба натижасида камол топтириладиган улугъ неъматдир. Шундай неъматга эришган Шавкат бугун аниқ мақсад - жамоани Истиқлол бунёдкорлиги сайин бошлашга бош-қош бўлмоқда.

Шавкатнинг усталиги шундаки, биринчи раҳбарнинг доимо фазилат ва билимларини ўринли мақташни жойига қўяди. Лекин ўша раҳбарнинг хислатини топиб гапиреди, бошқалар (хатто, ўша раҳбар) ишонмайдиган қисмини камроқ едиради. Натижада битмайдиган ишни битиради, ўзи кўзлаган натижага эришади. Танбеҳ бериш, танқид қилиш ўрнига раҳбарнинг иззатини жойига қўйиб, мақтов билан енгади.

"Бой амр қилади, бойвучча хамир қоради" мақоли билан Шавкатнинг мазмуни бирлашиб кетган. Раҳбар айтган ҳар қандай ишни ўз вақтида, чиройли қилиб бажаради. Бу иш бажарилганини раҳбарга ёқадиган (ботадиган эмас) қилиб етказа билади.

Шавкат — ҳар бир кишини ўзидан устун қўйишга, шу орқали унинг юрагига кириб олишга устамон. Бу ишни у самимий бажарадики, бунга ҳеч ким шубҳа қилмайди. Ҳар бир одамда бўлган энг яхши хислатни топиб, қойил қолганини очик айта олади, мақтовга лойиқлигини таъкидлай билади. Бунинг эвазига ҳаммаша ўзига яқин, ҳамкорликка шай одамни кашф этиб боради.

Шавкат — яхши тингловчи. Сабр-токатли тингловчи. Дикқат билан эшитувчи одам. Шу сифати билан барча одамларни ўзига жалб қилади. Сабрли тингловчини эса ҳамма эъзозлайди.

"Отга минганларга қўлингни берсанг,
Отдан тушганларга елканг тутиб қўй".

Шу насиҳат Шавкатнинг борлиғига айланган. У нечта ректор билан ишлаган бўлмасин, ҳозир ҳам Ғани Икромовнинг, Рустам Холмуродовнинг (марҳум Содик Нишоновнинг) ҳурматини жойига қўяди. Яхши кунларида, туғилган кунларидаям бориб хабар олади, табриклайди. Бу хислат - кўпчилигимизда қаҳат. Раҳбар вазифасида турганида — содикмиз, кетганида — эсламаймиз. Кўпчилигимизнинг одамгарчилигимиз одамга эмас, мансабга боғланиб қолади...

Қуйидагига ўхшаш шеърларни Шавкат жону дилидан яхши кўради, бир-икки ўқиганидан ёд олади:

Амал бўлса, қандай яхши,
Чала қолмас ҳеч ишинг.
Арастуга тенг кўришар
Бўлмаса-да, эс-хушинг.

Амал бўлса, пашша чакқан
Жойингни ҳам силашар,
Ўзинг қолиб, итингга ҳам
Узоқ умр тилашар.

Амал бўлса, шундай бўлар,
Шундай бўлган азалдан
Чин дўстликни топиш мушкул,
Тушмагунча амалдан.

(Мансурхон Ахмедов)

Очилган гул хазон бўларкан,
Хазон бўлгач, арзон бўларкан.

(Маҳмуд Тоир)

Шеърда ҳикмат бўлишини, бу ҳикмат кўпнинг кўнглига тегишли бўлишини истайди.

Шавкат Маҳматмуродов инсонлар қалбига йўл топа олиши орқали, моҳир раҳбар психологиясини эгаллагани туфайли ўз орзусига эришди: қорачадан келган, сочларига оқ оралаган, чиройли қадду-қоматга эга олим, педагог, психолог, раҳбар, жамоат арбоби - иззату ҳурматда. Кўпга хизмат қилишдан ҳузурланувчи раҳбар. Яхши амалларга чорловчи бетакрор инсон, бахтли инсон.

Самарқанд Давлат университети шундай маърифат даргоҳики, унинг эшигидан кирганлар – таълим-тарбия олганлар ва уларни вояга етказган профессор-ўқитувчилар, ходимлар, хизматчиларнинг барчаси бир умрга мафтун-корлик хислатига эга бўладилар, деб ёзган эдик. Бу ҳақиқатни Шавкатжоннинг оқайтган умри сарҳисоби ҳам исботлайди. Бугун унинг истеъдоди гуллаган, одамийлиги эзгу мақсадлар билан бойиб, Истиқлол мазмунини ёйишга хизмат қилмоқда, жамоани сиҳат-саломатлигига катта ёрдам бермоқда.

2010.

ДАВЛАТМАНД ДЎСТ

Уютқисиз – қатиқ уюмас.

Ачитқисиз – қимиз.

Мақол

Ўзбек хонадонидида “шундай бир тарбия борки, бу тарбияни кўрган киши куч ва умрини самарасиз, худбинлик натижаси бўлган ишларга сарф қилмайди”. Дарвоқе, Холикул бобонинг умри давомида амал қилиб ўтган тутум ўгли Жўрабой учун ҳам ўзгармас қоида бўлиб қолди. У кишининг “Аталмаган (номи чиқмаган – Ҳ.У) йигитдан аталган тепалик авло” деган ўғитлари – умрини муносиб яшашга, ўз соҳасининг билимдони бўлиб танилишга, яратишга тинимсиз даъват этади. Уларнинг тиниб-тинчимаслиги, кўпга ёрдамга шошилиши ва кўпнинг дардига малҳам бўлиши; беозорлик ва эртанги умидларнинг амал қилишига ишонч ҳеч сусаймайдиган инсоний белгилари эдики, буларнинг ҳаммаси Жўрабойда яна бойиб, янада комиллашиб давом этмоқда.

Истиклол маънавиятининг, “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг мағзини, илдизларини, уларнинг бугун бўй кўрсатган қирраларини мен илғор зиёлилар ҳаётида бор бўлганлигига аминман. Бу ишончни моҳир мураббий, фан номзоди-фольклорист, ҳаваскор шоир, болажон Жўрабой Холиқуловнинг ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳам тўлиқ тасдиқлайди.

Ж.Холиқулов 1940 йил 10-январда Самарқанд вилояти Булунғур туманидаги Улуғбек жамоа хўжалигида деҳқон оиласида туғилган. Ўрта маълумотни туман марказидаги 60-ўрта мактабда олди. 1957 йили мактабни тугатиб, хўжаликда ҳар хил ишлар билан банд бўлди.

1959 йилда Алишер Навоий номидаги Самарқанд Давлат университетининг ўзбек филологияси факультетига ўқишга кириб, 1964 йилда муваффақиятли тугатди.

1964 йилдан 1966 йилгача Булунғур туманидаги 29-ўрта мактабда ўқитувчи, 1966 йилдан 1974 йилгача шу мактаб директори бўлиб ишлади. Бу давр ичида фидокорона меҳнат қилиб мактаб жамоаси ва эл орасида катта обрў топди. Уч йил

давомида анъанавий кенгашларда ўзбек тили ва адабиёти фани бўйича секция раҳбари бўлди. Жамоат ишларидаги фаоллигини ҳисобга олиб, халқ уни Тонготар қишлоқ кенгашига депутат (нойиб) қилиб сайлади.

1974 йил 18-июндаги Республика Педагогика жамиятининг Биринчи таъсис курултойига делегат бўлиб катнашди. Шу йиллар ичида Жиззах вилояти “Жиззах ҳақиқати”, Бахмал туманининг “Ғалаба байроғи” газеталарида ўзининг “Шайланяпмиз”, “Бахт ва шодлик куйчиси”, “Дўстлик тарбияси ҳақида”, “Бола тарбиясида оиланинг роли” каби услубий мақолаларини эълон қилди.

1977 йилдан Ж.Холикуловнинг илмий-педагогик ҳаётида кескин ўзгаришлар содир бўлди. У шу йили бир гуруҳ ўртоқлари сабаб С.Айний номидаги Самарқанд Давлат педагогика институтига ишга таклиф қилинди ва узок йиллар сиртки бўлимда ўқув консультация бўлимини бошқарди ҳамда ўзбек тили ва адабиёти фанидан дарс бера бошлади.

Ж.Холикулов филология фанлари доктори, профессор, машҳур фолкълорист Малик Муродов раҳбарлигида илмий иш билан шуғулланиб, 1985 йил 18-февралда “Тўрўғли туркум дostonларида “Тўрўғлининг туғилиши” дostonининг ўрни” мавзусида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди.

Ж.Холикулов 1991 йилдан то ҳозирги кунгача Самарқанд давлат университетининг факультетлараро ўзбек тили ва адабиёти кафедрасида катта ўқитувчи ва доцент лавозимларида ишлаб келмоқда. Ж.Холикулов 40 дан ортиқ илмий-методик мақолаларнинг ва “Фолкълор бўйича методик тавсиялар”, “Ўзбек тилидан кўрсатмалар”, “Халқ ижоди дурдоналари” каби рисоаларнинг муаллифидир.

Ҳа, Жўрабой, даставвал, моҳир ўқитувчи-услубчи.

У Университет даргоҳида Улуғ Турсунов, Воҳид Абдуллаев, Орифжон Икромов, Худойберди Дониёров, Жўра Ҳамдамов каби устозлардан олган билимни ўрта мактабга асосли татбиқ қила билди. Ўқувчиларга бўлган меҳру муҳаббати уни тинимсиз изланишга, меҳнату машаққатга дучор этди. Билимдонлиги, бадий асарларни қизиқарли ҳикоя ва декламация қилиши — туман ўқитувчилари орасида обрўсини ошишига сабаб бўлди. Айниқса, мактаб ва оила, ўқувчи ва бадий асар, билим ва уни ўзлаштиришнинг осон йўллари тўғрисидаги мақолаларининг чоп

этилиши – туманнинг тил ва адабиётчи саркор ўқитувчилари сафидан жой олишга ҳамда узок йиллар мактаб директори бўлиб ишлашига асос берди.

Ўрта мактаб муаммоларини чуқур билган ва илғор тажрибаларини сабоқ ва хулосаларини умумлаштиргани Жўрабойга қўл келди. Садриддин Айний номидаги педагогика институти ва Алишер Навоий номидаги СамДуда ишлаш жараёнида бўлажак ўқитувчиларга энг зарур билимларни осон ўргатишга эришди. Бунинг ижобий натижаси сифатида “Ўзбек тилидан кўргазмалилик” деган салмоқли услубий қўлланма юзага келди. Унда ўзбек адабий тилининг қонун-қоидаларини ўрганиш йўллари чизмаларда, жадвалларда, намуналарда, мисолларда ўз ифодасини топди. Китоб тезда ўзбек тилини ўрганувчи ва ўргатувчилар учун яқин маслаҳатчига айланди.

Элимизнинг машҳур бахшиси, юртимизнинг ўлмас жарчиси, ўзбекнинг буюк тарбиячиси Фозил Йўлдош ўғли Жаманжар қишлоғига тез-тез меҳмон бўлар, Холикул отанинг отга ишқибозлигини олқишлар, отини “Ғиркўкнинг уруғидан бўлса ажабмас” – дея синчилик ҳам қиларди. Ёш Жўрабой ҳам “Алпомиш”, “Авазхон”, “Равшан”, “Балогардон”, “Маликаи айёр”, “Жиззах кўзғолони” каби ўнлаб дostonларнинг тингловчиси эди, эшитиб чарчамасди. Айниқса, Ғирот, Бойчибор, тасвири жонланганда юраги халқирар, кўзлари ёнарди. Хаёлида ўзини от устида кўрарди. Буни Фозил ота илғар, боланинг хаёлига янада парвоз ато этарди. Шундай йиғинларнинг бирида унинг бошини силаб, “Келажакда шоир бўлгин, синчи бўлгин” деганини Жўрабой ҳамон ёниб эслайди.

Мана шу қизиқиш ўсиб-улғайиб, ўз мевасини берди. 1985 йилда ЎзФА илмий кенгашида филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш учун “Гўрўғли туркумидаги дostonларда “Гўрўғлининг туғилиши” дostonининг ўрни” диссертациясини ёқлади. Унга оппонентлик қилган Қорақалпоғистон ФА директори, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби Қ.М.Мақсегов ва проф.Ғ.О.Жалоловлар ва норасмий ҳакамлар – профессорлар А.Қаюмов, П.Шермуҳаммедов, А.Ҳайитметовлар ишни юқори баҳоладилар. “Гўрўғлининг туғилиши” дostonининг қўлёзмалари устидаги тадқиқот давом этди. Дostonнинг бешта варианты борлиги аниқланди ва

уларнинг матни илмий таҳлил қилинган монография юзага келди. Айни пайтда “Тўрўғлининг туғилиши” номи билан бешта дoston матнини чоп эттириш кун тартибига қўйилди.

Фолкълорга муҳаббат халқ орасида юришга, уни тинглашга етаклайди. Ана шундагина халқимиз ижодининг нодир дурдоналарини тўплаш, ўрганиш, бойитиш имконияти туғилади. Жўрабой ҳам узоқ йиллар кўплаб термалар, аллалар, йиғи-йўқловлар, лапарлар, ёр-ёрлар, эртакларни ёзиб олиш билан шуғулланди. Уларнинг янгиларини, бошқа китобларда учрамайдиганларини тўплаб, “Халқ ижоди дурдоналари” (“Зарафшон нашриёти”, 1997.) номи билан чоп этди. Тўпламда ўнлаб жанрларнинг намуналари берилган. Мана “Алла”нинг бир парчасига қулоқ тутинг-а:

Алла – жоннинг роҳати, алла,
Уйқу кўзнинг қуввати, алла.
Қора кўзим, алла,
Ширин сўзим, алла!

Ухла, алла айтаман, алла,
Устингга лобар ёпаман, алла.
Сенинг дайди отангни, алла,
Излаб қаердан топаман, алла!

Педагог ва тадқиқотчига хос бўлган изланиш, ёниб яшаш, эришган ютукдан коникмаслик, янгилик яратишга интилиш – Жўрабой Холиқуловнинг юрак дардларини ифодалашга чорлайди. Рухиятидаги туғёнлар, нодир кечинмалар шеърга айланади. Ватан, дўстлик, ёр, меҳр ҳақида қўшиқлар кетма-кет тўкилаверади:

Менинг ёрим хўп кўркам,
Кўнглимни килар кўклам.

Қишимни ҳам ёз айлаб,
Гул теради бир тўплам.

Сочлари гўё сумбул,
Лол қолар кўрса булбул.

Қовоғи ҳам келишган,
Бодомнинг ўзи нуқул.

Гул юзлари сўлмаган,
Бундай сулув бўлмаган.
Мендан бошқа ҳеч кимса,
Шундай ёрни кўрмаган.

Чиройда тенгсиз дилдор,
Унинг бир хислати бор:
Эрта туриб, кеч ётар,
Хизматида тонг отар.

Қаршисига келиб пари — ой,
Ўзига тополмай жой.
Бир зум лол қолди,
Уёлиб ортга қайтди.

Кўряписизки, Жўрабойнинг яратикларида ҳам халқ оғзаки ижодининг муҳри бор. Ўйноқи ва шўх мисралар, ром қилувчи ўхшатишлар, соддалик ва равонлик каби хислатлар — исботдир. Шу сабабли бўлса керак, “Ватан” шеърий тўпламида ўзи меҳр — муҳаббат қўйган, ҳаётининг ришталарига айланган фольклоримиз қаҳрамонларини жўшиб, юракдан эъзозлаб қуйлайди; “Гўрўғлининг туғилиши” достонидаги Фирот Баҳодирнинг қўш қанотига тенглаштирилади:

Узоқ йўлни яқин қилган,
Ўз эгасин чиндан билган.
Душман кўрса сувлиқ сўрган,
Керак бўлса ўйин қилган.
Баҳодирнинг қўш қаноти,
Гўрўғлининг Ғиркўк оти.

Ўқитувчилик, олимлик, ижодкорликнинг таъсири натижаси бўлса керакки, Жўрабойда хотира зўр, кўрганини эсидан чиқармайди. Ўқиганини деярли ёдлаб олади. Муҳаммад

пайғамбар алайҳиссалом: “Албатта, ҳар бир нарсанинг қалби бордир. Қуръоннинг қалби “Ёсин”дир. Мен бу сурани умматимдан ҳар бирининг қалбида бўлишини истар эдим”, - деган эканлар. Жўрабой шу ҳадисни қалбига кўчирганлардан, амалда исботлай оладиганлар хилидан. У 83 оятдан иборат “Ёсин” суръасини ёдаки қироат қилар экан, унинг оҳангидан тебрана бошлайсиз, қалбингиз ўзингиз билмаган нурга тўла бошлайди. Инсон кадри ва қудратини, ҳар бир умр мазмунини чуқурроқ англайдиган бўласиз.

Ўрта ва олий мактабда Жўрабой кўплаб шогирдлар етиштирди. Жиззах педагогика институти профессори У.Жуманазаров, доц. А.Турсунқулов, Фориш туман прокурори М.Назаровга ўхшаш ўнлаб шогирдларига ҳам меҳрини, ҳам илмини улашди. Уларнинг илғор зиёли бўлиб танилишларига сабабкор бўлди. Умр йўлдоши Фотимабону билан алқаб-ялқаб тўққиз фарзандни вояга етказишди. Орифжон, Маъруфжон, Раънолар (мактаб ўқитувчилари)дан бошқаларини – Илҳомжон, Исломжон, Шарофжон, Дилором, Зебинисо, Шарифжонларни олий маълумотли мутахассислар қилиб етиштиришди. Болажон инсон – сеvimли ота эканлигини меҳнату машаққат, меҳру оқибат билан яна исботлади.

Мулоҳазаларимиздан аён бўляптики, Жўрабой Холиқулов – давлатманд инсон. Топганини, борлигини – фарзандларига, оғайниларига, ўқувчиларига, талабаларига – халқига хайр-эҳсон қилиб, халқига хурсандлик улашиб яшаяпти. Ана шундай умр – 60 ёшга қадам қўйди. Жўрабойнинг кучи биз таъриф қилган олти хислат билан тугамайди. Унинг боғбонлик, сабзавоткорлик, синчилик (даллоллик), саллоҳлик, иморат қилувчи устолик ва шу каби яна кўплаб фазилатлари борки, худойим умр берса, ҳар ўн йилда биттасининг сирини баҳам кўрамиз, деган ниятдамиз. Орзуимизга сиз ҳам қўшиласиз ва биз билан ҳамкор бўласиз деган ишончдамиз.

2000.

* * *

Кейинги ўн йилликнинг бир қисми кексаликда зўрайган касалликларни даволашга сарфланади. Нафас ва ўпка йўлларидаги шамоллашни йўқотиш учун “Оқтош”, “Тавоқсой”,

“Хумсон”, “Зомин”, “Марварид” каби оромгоҳларда бир неча бор даволанади.

Диний илмни ўрганишга рағбати уйғонади. “Қуръон”ни, Муҳаммадхон қори Исҳоқ ҳожи (Махружий)нинг “Ёсин”, “Фотиҳа”, “Ашма”, “Тобарак” сураларининг тафсири”ни ўрганди, бу сураларнинг барчасини ёд олади.

“Ибодати исломия” китобини тўлиқ ўрганади. “Мухтасар” ва “Ал жомъе Ас-саҳиҳ” (Ишонарли тўплам)ни завқ билан ўқийди.

Исломнинг қонун-қоидаларини ўрганиш жараёнида Ҳақ ва ҳақиқатнинг қадрини эъозлашга, поклик ва покдомонликни қўллашга киришади. Бундай оқиллик ва амалиёт унинг обрўсини янада оширади. 2008 йилдан бугунга қадар “Булуңгур ариқ” маҳалласи оқсоқоли вазифасида ишлаб, маҳалладошларининг оғирини енгил қилмоқда. Истиклол маънавияти ва маърифатини кишилар кўнглига сингдириш йўлида фаоллик кўрсатмоқда. Тўққиз фарзанд, беш келин, йигирма неварига ҳам бош-қош, намуна бўлиб, уларни гўзал ахлоқ кишилари қилиб тарбияламоқда.

Энг қизиғи шундаки, қарияликда шеърлар ёзишга ҳаваси янада ортган. “Сендай сулувни кўрмадим”, “Лабингдаги холларингдан”, “Ўзбегимнинг қизлари”, “Ёдимда”, “Менинг ёрим”, “Қирғиз қизига” каби ўнлаб пишиқ ва чиройли шеърлари тўплам ҳолига келган. Шу боис, “Уйқу келмас кечалари илҳомим жўш уриб, тўлғоқ тутати, шеър ёзмасам ўлиб қоладигандек бўлавераман” — деб дил изҳор қилади. Буларнинг барчаси ҳақида таассуротингиз уйғониши учун унинг янги тўпламини варақлашингиз ва кишини лол қолдирадиган, ҳайратга соладиган хислатларидан ҳузур туйишингиз мумкин.

ГЎЗАЛЛИККА БАХШИДА УМР

СЎЗ АВВАЛИ

Одам – оламнинг олтин тоғи.

Халқ мақоли

Ҳамроев Жумакул (Жума Ҳамроҳ) 1947 йилда Деҳқонобод (Қашқадарё вилояти) нинг Сангмўла қишлоғида туғилган. 1969 йилда Самарқанд Давлат университетининг тожик филологиясини битирган. 1989 йилда номзодлик, 2006 йилда докторлик диссертацияларини ёқлаган. Ўн йилдан ортиқ (2000-2007; 2009-2012 йиллар) декан вазифасида ишлаган. Доцент (1989). Профессор (2010). “Тожик адабий танқиди тарихи”, “Ҳозирги тожик адабиёти”, “Ҳозирги адабий жараён” фанларини қизиқарли ва чуқур илмий тарзда ўқитади. Талабалар учун “Таърихи танқиди адабӣ” (Душанбе, Ирфон, 2006), 9-синф тожик ўқувчилари учун “Адабиёт” (Тошкент, “Ўзбекистон”, 2010) дарсликларининг, “Қадимги юнон адабий танқиди ва форс шеърляти” (2001), “Адабий жараёнлар” (2002), “Тожик бадиий насри танқиди” (2003), “Шеър танқиди” (2006) монографияларининг ўнга яқин ўқув-услубий қўлланмаларнинг, 350 дан ортиқ илмий-оммабоп мақолаларнинг муаллифидир.

Тожик адабиётшунослиги бўйича йирик мутахассис бўлишидан ташқари, унинг билан боғлиқ ибратли ва ширин-шакар (“Ширу шакар”) хангомалари ҳам, гўзалликка, меҳру муҳаббатга ўранган хислат ва фазилятлари ҳам бисёр (кўп). Уларнинг ҳар бирини дoston қилиб, туркум катраларга жойласа арзийди. Шунда “Одам-одамга қувват”лиги янада аёнлашади, “Олдингда оқар сувнинг қадри” ҳам улуғлиги англанади.

*Бўлмаса ишқ икки жаҳон бўлмасун,
Икки жаҳон демаки, жон бўлмасун.*

Алишер Навоий

Мен рулда, Жума Ҳамро ёнимда, орқа ўриндикда Омон ака, Садри ака ва Шавкатжон “ҳарифона” (ҳалфана)га (Омон ака дейди: “Баробари - биродари”) кетаётганимизда светофорнинг кизил чироғига дуч келдик. Тўхтаганимиз ҳамон йўлни кесиб чиройли аёл ўта бошлади. Қадди-қомати – классика (мумтоз), юришлари таманнога бой, юзлари ойдан-да гўзал. Ҳаммамизнинг диққатимизни ўзига қаратганини англаб, қарамаса ҳам бунга тўлиқ ишонч ҳосил қилгандай виқор билан қадам ташларди. Ўзи қарамасдан, бошқаларни ҳар бир ҳаракатига қаратарди... Айниқса, Жума адойи тамом бўлди, унинг юраклари чок-чок сўкилди, сийнаси абгор бўлиб, тилдан қолди.

Минг шукрки, сариқ, сўнгра кўк чирок ёнди-ю, олдинга ҳаракатни бошладик. Ҳамма жим қотган эди. Бирдан ҳаммамиз “тирилдик,” гўё.

Мен гап бошладим:

– Етмиш ёшга кирган эркакларнинг етти йил ҳаёти ана шундай гўзалларга боқиш, улар билан суҳбат қуриш орзусини ўйлашга кетар экан!..

Шавкатжон давом этди:

– Ие, сиз нима деяпсиз? Орамизда ўтирган Жума Ҳамронинг бутун умри шунга бағишланган-ку! Гўзаликка, гўзалларга ошуфта бўлмаган куни йўқ...

Шавкатнинг сал ошириброқ бўлса-да, Жуманинг борлигини топиб айтгани учун машинанинг ичи қаҳ-қаҳага тўлди. Омон ака “Жуманинг бу хислати рост”, - деб айтдилар. Садри ака эса “Жуманинг тимсоли жонланиб кетди-ку!”, - дедилар.

Жуманинг етмиш йиллиги нишонланганда, унга атаб мақола ёзишни, унинг номини “Гўзалликка ошуфта кўнгил” деб номлашга келишдик. Лекин бу сарлавҳа Жуманинг салоҳиятини тўлиқ қамрамаслигини муҳокама қилгач, кўнглимиз тўлмаган сарлавҳани “Гўзалликка баҳшида умр” деб ўзгартиришга келишдик.

Ҳазрати Ғафур Ғулом Саид Аҳмадга “Вақт” шеърини ёзиб бериш жараёнида “Шеърнинг номи топилди. Остига қўйиладиган

Ғафур Ғуломнинг ҳам исми-шарифи аниқ. Демак, шеър битди...” деганларидек, Жумага бағишланган мақоланинг сарлавҳаси ва уни ёзувчилар исми-шарифи аниқ бўлгач, унинг дастлабки қисми ҳам тайёр бўлиб, Сиз томонга йўналди.

Балким, бу катралар Сизни ҳам Жума ҳақида сўз айтишга ундар. Унинг биз билмаган қирраларини (эзгулигу яхшиликларини, шўхлигу завқларини, беғубор донолигу дил баётларини) Сизнинг кашфингиз тўлдиран...

АСАР СИНЧИСИ

Узр қилсанг, ҳузур қиласан.

Халқ мақоли

Жума Ҳамро қўлёзма асарнинг ғояси (меҳвари)га таянган ҳолда, унинг композицион қурилишини аниқ ва тиниқ тасаввур қила билиш хислатига эга: етишмовчилигини ҳам, ортиқча қисмини ҳам рўйи-рост айтади. Дастлаб, унинг фикрига қўшилгингиз келмайди, қандайдир асослар билан рад этасиз. Бироқ бир неча кунлар ўйлаганингиздан сўнг Жума ҳақ эканлигини тўлиқ англайсиз. Биргина мисол келтираман:

“Таҳлил чизгилари” қўлёзмаси билан танишгач, Жума ундаги “Илм ҳақиқатдур, ҳақиқат илм” деб номланувчи қисм ортиқчаллигини айтди. Унда А.Абдусайидовнинг “Ўзбек тилининг ижтимоий моҳияти” (Тил маънавияти, нутқ маданияти ва саводхонликка таъсир қилувчи омиллар) монографияси илмий таҳлил қилинган ва ютуғу камчиликлари (батафсил) кўрсатилган, илм кишилари учун керакли сабоқлар чиқарилган эди. “Таҳлил чизгилари”да турли бадий асарлар таҳлилга тортилган ва илмий-оммабоп услубда яратилган эди. Биринчисида академик (Фундаментал тадқиқот) услуб, иккинчисида туйғулар (туғёнлар) таҳлили устун эди... бу жиҳатларни Жума нозик илғаган, “Таҳлил чизгилари” ғоясига А.Абдусайидов асари тадқиқи ортиқчаллигини аниқлагани учун у раҳматга сазовор эди, у ҳақ эди.

Жуманинг бу синчлигига — синчковлигига амал қилганимдан сўнг, “Таҳлил чизгилари” бусбутун асарга айланди, кўзимга шоҳона (Жуманинг ибораси) чирой очди.

МУМТОЗСЕВАР

Молимни ол, жонимни қўй.

Халқ мақоли

Жума Ҳамро мумтоз куй, қўшиқ ва ашулаларни севади, уларнинг барча ижрочиларини оҳангидан, овозидан бехато топади. Ўша куй, ўша қўшиқ, ўша ашула оҳанги ва маъносига мос ҳолда гавдаси тебрана бошлайди, юракдан куюнади. “Вох, юрагимни эзворди”, “Ёндирди-ку!” “Адо бўлдим!” дея ичидаги “ғалаён”ни ташига чиқармасдан туролмайди. Кучли ҳаяжонга берилади. Унинг таъсирида гўё қайта туғилади.

Дарвоқе, мумтоз куй ва ашула:

- Дилга доимо манзур бўлади.
- Кўнгилга – озик беради, берган озиғи малҳам бўлади.
- Меҳнат унумдорлигини оширади.
- Кўнгил чилгиларини ёзиб, уни поклайди.
- Узоқ-узоқ хаёлларга олиб кетади, босиб ўтилган умрнинг ширин ва нозик туйғуларини эсга солади.

– Ҳаммавақт инсонга ҳамдам бўлади, ҳар дам қалбни умид туйғулари билан бойитади, комилликка етаклайди.

– Қалб кўзини очади, ғашликни, ёмонликни, умидсизликни, аламларни ёндириб юборади. Ишончли, садоқатли, гўзал ахлоқ кишиси бўлишга чорлайди.

Ёмон қўшиқ, шовқинли мусика:

– Асабни эговлаб, дилга оғриқли зарба беради, мияни тез чарчатади.

- Кўнгилга қулф солади, уни очишга имкон бермайди.
- Маънан захарлайди, беҳаёликни, бачканаликни, одобсизликни тарғиб қилади.

– Ҳирсни кўзғатади, андишани унуттиради, хиёнатга йўл очади.

– Қанчалик клип ва фонограмма билан безанмасин моҳиятан инсоний ҳаяжонни ўлдириб, кайфиятни бузиб, ғашлик туйғусини уйғотади.

Шунинг учун ҳам Жума – мумтозсевар. Берилиб, севиб, маъносини чақиб, соғиниб тингловчи Шахс. Унингча, мумтоз куй ва ашула эшитганида асаблари аста-секинлик билан тинчий бошлайди, миясидаги “зилзилалар” меъёрига туша бошлайди.

унга ором беради, шиддаткор қон оқими ва босими табиий ҳолатга кела бошлайди. Мусиқа ва овознинг ҳамонах “юрал” уришидан туғилаётган қониқиш, орзиқиш, шукроналик қалбидаги қоронғуликларни тарқатиб, яшаш, севиш, ардоқлаш, улуғлаш, бахтиёрлик қаб туйғуларини жўштиради.

У “Шашмақом”ни тинглар экан, ҳамма айтувчиларни мумтоз санамайди. “Шашмақом”нинг наср қисми — сарахборларини айта билмагани хофиз санамайди. Мақом усталари деб Левича хофиз, Содипхон хофиз, Ҳожи Абдуллазиз, Мулла Тўйчи хофиз, Юнус Ражабий, Ориф Алимухсумов, Шоқиржон Эргашев, Шоҳназар Соҳибов қаб санъаткорларни билади. “Дугоҳ”, “Чоргоҳ”, “Ушшоқи Самарқанд”, “Ироқи Бухоро”, “Баёт – 1, 2, 3, 4”, “Чўли Ироқ”, “Муножоот”, “Наврўзи аҷам”ни тинглаганда “Бир ўлиб, бир тирилама”, -дейди. “Бухорча”нинг “Мавриги”сини тинглар экан, қалбини завқу сурур чўлғаб олганидан энтиқиб кетади ва ўзи ҳам хиргойи қила бошлайди:

“Ман омадаям, лаби ту хандон гардад,
Қанду асалу набот арзон гардад.
Ҳар гах қадамҳои ту ояд ба замин,
Сангҳо хама лаълу дуру маржон гардад”.

(Мен келсам агар, лабларинг хандон бўлсин.
Қанду асалу наввотлар арзон бўлсин.
Ер узра ҳар гал қадамларинг қўйганда,
Тош борқи, бари лаъл, дуру маржон бўлсин.)

Жуманинг ҳам нолиши-ю хонишидан ёрга бахшидалиқ, мафтунлиқ, орзумандлиқ Сизда яна бир баҳя авжланишни, ҳайратни қучайтиради; “Ёрга садқаи жон” қилганингизни билмай қоласиз!

Ўзбекистонлик Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов, Фахриддин Умаров, Шерали Жўраев, Қамолитдин Раҳимов, Муножот Йўлчиева, Отажон Худойшуқуров, Матлуба Дадабоева, Насиба Сатторова, Марям Сатторовалар; Тожикистонлик Барно Исҳоқова, Шоиста Муллажонова, Бобоқул Файзуллаев, Габриэл Муллақандов, Абрам Толмасов, Жўрабек Набиев, Жўрабек

Муродов, Нигина Амонкулова, Одина Ҳошим ва шулар каби юзлаб хонанда – санъаткорларнинг ашула ва кўшиқлари унинг жону дили. Абдуҳошим Исмоилов гижжада, Тургун Алиматов дутору танбурда, Нисон Шоверлов найда. Абдурахмон чангда, Илюш Барраев, Дилмурод ва Элмурод Исломовлар дойирада Муҳаммаджон ва Шавкат Мирзаевлар рубобда куй чалганларида “ўзлигимни унутиб, ҳайратим ошганидан нафас олишни ҳам эсимдан чиқариб қўяман”, - дейди.

Жума Ҳамроҳ: “Юқоридаги хонанда ва созандалар ижросини эшитиб, бевосита ўша ашула ва куй билан бирлашиб, бир жону бир танга айланаман. Инсонга хос бўлган барча туйғуларни юракдан ҳис қиламан. Бир неча марталаб сурункасига эшитмайин, ҳар сафар илгари сезмаган янги туйғуларим жўшади, ҳар гал янгича мазмун кашф қиламан. Шунинг учун уларга тўймайман. Доимо зориқаман, соғинаман”, - дея қалбини очар экан, унга тўлиқ ишонасиз. Мумтозсеварлигига ҳавас қиласиз.

Санъат – серзавқ гўзаллик, ўта нафислик, тўқис уйғунлик. Унинг ҳузурбахш оромижонлик хислати – мазмун ва шаклнинг яхлитлиги билан мафтун этади, эзгуликка етаклайди. Айниқса, ишқни, ҳижронни, висолни куйлаганда кўнгилга олов ташлайди: мусика, сўз ва овоз бир-бирларининг танига, йўқ, йўқ, жон-жонларига сингишиб кетганда учаласидан ёрқин, жонбахш бир олам яралганда оҳ дейсан, ёқангни йиртасан, кўз ёш тўкасан, жонинг ўртанади, қалбингда ёмон туйғуларинг ёниб, яхшиси шу оловда пишиб, тобланиб, янгиланиб эзгуликка чорлайди. Ақлингни эритиб юборади, қалбингни жунбишга келтириб қайнатади, ҳар қандай губордан озод этади.

Ҳа, Жуманинг мумтоз санъатга ошиқлиги рост. Бу ошиқ усиз яшай олмайди. Унингсиз қалби нур сочмайди. Жума бу Нурга тўйингач тили билан ҳам, дили билан ҳам, қарашлари билан ҳам, муомалаю одоби билан ҳам атрофидаги одамларга гирдикапалак бўлаверади, “Қалбга қаримоқ йўқ”лигини кўрсатиб, кучга тўлиб хизматга бел боғлайверади.

БОЗОР

Сир учини сўз очар.

Халқ мақолл

Жумага завқу шавқ берадиган, кўнглини яйратадиган, чарчоғини ёзиб кучига куч қўшадиган жой – бозор, тўғрироғи бозордаги сотувчилар экан.

Бозордаги сотувчиларнинг барчаси Жумани танир экан, ҳаммалари ҳам соғинч эхтироми билан уни кутиб олишар эди. Куюк ва узоқ сўрашишгандан сўнг, Жума олмоқчи бўлган нарса (мева, туршак, бодом, писта-хандон, сабзавот, кўкатлар...)нинг энг сарасини таклиф этишарди. Жума ҳам ўша асл молни синчиклаб кўрарди: рангига, мазасига, сақланишига, чиройига ва нархига диққат қиларди. Кўнглига ўтирса уни мақтар, эгасини кўкка кўтарарди. Ҳамма Жуманинг гапига қулоқ солар, мақталган сотувчи ял-ял қувончдан ёнарди. Барчанинг диққатини жалб қилганидан қаддини ростлаб, ғурурланиб роҳатланарди. Бундан Жуманинг янада завқи келиб, бир кило олиш керак бўлган молдан икки, уч кило оларди. Сотувчи ҳам аввалги нархдан ўз розилиғи билан анчагина арзонга беради. Жуманинг муомаласи санъат даражасига кўтарилгандан сўнг, Жумага эргашганларда ҳам, шу савдога қараб турган бошқа сотувчи ва олувчиларда ҳам кулгу уйғонарди, бу кулгулар ҳар бир қалбни эзгуликка кўмарди...

Февраль ойининг охирларида (2013 йил) Жума билан Сиеб бозорига, майиз (Қорамайиз зарарли ўсмаларни даволайди, юракка мадор беради, инсон қувватини оширади) ва анор (Анорнинг ичида қанча донаси бўлса, шунча хасталикка даво бўлади, дейдилар.) олишга бордик. Юқоридаги воқеалар яна содир бўлди...

Жума Варганза анорларидан танлаб, танлаганларидан биттасини сотувчига кўрсатиб, айнан шунга ўхшашларидан 4 кг тортиб қўйишни тайинлагач, майиз бозорига йўл олдик. Учқора майизнинг сарасидан олгач, анорга қайтдик. Анор сотувчи биз танлаган анорлар орасига анчагина уринган (ичининг бир қисми мағорлаган)ларини ҳам қўшибди. Жуманинг текшириб олишидан хабари йўқ шекилли, шундай олиб кетаверишса керак, деб ўйлаб салафан халтани боғлаб ҳам қўйибди. Жума идишнинг боғичини ечиб, анор доналарини яна бир бор текшира бошлагач,

сотувчининг найранги аёнлашди. Бундан қаттиқ хафаланган Жума кўп одамлар ва сотувчилар эшитадиган қилиб анор эгасини қалбакиликда, алдамчиликда, носамимийликда узоқ айблади. Сотувчи кўпнинг назаридан қочиб кутила олмади, найрангидан хижолат бўлиб, кўзини ердан олмасди, узр сўрагани ҳам бир пул бўлди, савдосини ўзи ўлдирди...

Мен Жумага “Бозор радиосидан овоза килишингиз қолди. Бечора жудаям мулзам бўлди. Етарли дарс олди”, – дедим. Жума жаҳлидан тушди, бозорга одамийликни улуғлаш йўлида берган аччиқ дарсидан кониқиш ҳосил қилди, чамамда.

Кейинчалик ўйлаб кўрдим: бозордаги сотувчиларнинг барчаси инсоний муомалага кўпроқ эҳтиёж сезарканлар, уларнинг қизиқишларини ва кўнгилларини тингловчилар топилганда қувонар, лабларига кулгу келаркан. Худди гул очилгандек, очилиб кетарканлар. Уларга бўлган ишонч ҳалоллик ва покликни ёқлашларига йўл очаркан... Меҳр ва олийжаноблик ҳамиша кўпга фойда келтирар экан... Шу боис, Жума бозорга, уни кутаётган одамларга боришга интиларкан-да!

Жуманинг бозорни севишининг, севганларига чиройли ва хушхулкли, очик ва ошкора дарс ўтишининг, бу дарсга бутун заковатини сарфлашининг сирини англагандек бўлдим.

Ҳа, Жума – етук муаллим. Омма севадиган муаллим. Оммани севинтирадиган, инсонийликка етаклайдиган муаллим. Кўнгилларда гул очирадиган, меҳр уйғотадиган муаллим. Бу эса унинг олийжаноблигига асосдир, инсоний гўзаллик яратишга интилишининг туганмас завқу шавқидур.

ГЎЗАЛ ЭҲСОН ЭГАСИ

Ҳусн оғиздан кирар.

Халқ мақоли

Жумани “овқат шинавандаси”, “мазахўр”, “овқатпараст”, десам ҳам камлик қилади. Яхшиси, уларнинг ҳаммасини бирлаштириб “Жума Ҳамро – гурман” десам, сарлавҳа торилгандай бўлди, лекин тўғриси кўнглимга ўтирмади, ҳатто дўсту биродарларимга ҳам ёқмаса керак, деган иштибоҳ (гумон) уйғонди...

Келинг, олдин англайлик, кейин танлармиз!

Дарвоқе, Самарканду Бухорою Тошкентдаги, Қашқадарё ва Сурхондарё воҳасидаги энг яхши овқат пишириладиган жойларни, пазандаларнинг барчасини Жума билади. Фақатгина ана шулар онихонасида дўстлари билан овқатланади.

Бунинг бош сабабини сўрасангиз, Жума “узоқ ва соғлом умр кўриш учун сара овқатларни ейиш лозимлигини” тушунтиради. Унинг ақидасига кўра **“Соғлиқ – гўзаллик”, “Саломатлик – туман бойлик”**дир. Гўзаллик ва бойлик эгаси бўлиш учун организмни турли кўнгилсиз ҳолатлардан химоя қилиб, бевақт “қариш”нинг олдини олиб, энг янги, тоза ва сара таомларни истеъмол қилиш шарт. “Касал” (ҳиди ёқимсиз) овқат, қолган овқат, масаллиқлари музлаткичдан олиб пиширилган овқат қоринни тўлдиради-ю, тўйғазмайди. Ундаги оқсил, ёғ, углевод, витаминлар, минерал тузлар деярли “ўлган” бўлади; ҳазм бўлиш учун ўзига дармонингизни суғуриб олади.

“Соғ олма шохидан тушмас” деганларидек, тоза ва сара овқатни истеъмол қилиш эса мустаҳкам соғлиқка гаровдир. Билиб ейилган овқат – дори-дармондир, организмни тўйинтириш ва яшартиришдир, қониқиш ва ҳузурдир. Кайфиятни яхшилаш, вақтичоғлик қилишнинг асосидир...

Жума бошлаб борган ошхоналарда доимо озодалиқни, саранжом-саришталиқни, ҳурмату иззатни кўрасиз. Кўзлар қувонадиган хоналарни, кўнгил учун ёқимли манзараларни томоша қиласиз. Иштаҳангиз очилгандан-очилади. Тотли, ранго-ранг, етилиб пишган, кўриниши чиройли овқатни кўрганингиздан сўнг беихтиёр оғзингизнинг суви қочади, кайфиятингиз кўтарилади. Дўстлар билан ҳазил-мутойиба бошланади, ишонч, ҳурмат-иззат, кўйингки, одабийликнинг барча эзгу хислатлари уйғонади. Чарчоклар изсиз йўқолади, танангиз қувват эмади. Яна ишга шўнғиш учун иштиёқ пайдо бўлади, ижодга ташналик кучаяди.

Ана шундай овқатланишни бошидан кўп кечирган домла Соли ака Ҳалимов (Жойлари жаннатда бўлсин!) тўғриси айтганлар, топиб деганлар: “Жума билан овқатланганингдан сўнг хотининг уйда пиширган овқатни емай кўяр экансан. Натижада кўп гап эшитар экансан!” Дарвоқе, бу ҳақиқатни профессорлар Омон Воҳидов ҳам, Садри Саъдиев ҳам, Шавкат Ҳасанов ҳам, мен ҳам бошимиздан кечирмокдамиз. Ҳа, овқатланиш ҳам зўр, хотинлардан гап эшитиш ҳам зўр... Эртасига яна Жума билан овқатланиш, яхши ҳазм бўладиган сара овқатларни тановул қилиш устунлик қилаверади, денг.

Жума одамларни жудаям севади, улар учун яшайди. Ўзгаларни беминнат қўллаб-қувватлаши орқали ўзини ҳам тоблайди. Бу хусусиятини овқат шинавандаси ниқобига яшириб, сездирмасликка интилади. Сизмаганларни кўрса, янада қувончи ошади. Яшириб яхшилик қилишнинг ҳадисини олганидан қалби янада ёшаради. Шу хислати билан ҳаётни безаб яшайди.

Яна шуни айтмасликнинг ҳеч иложи йўқ. Аллоҳ берганини Жума бошқаларга саховат, ҳиммат, ҳайр қилиб яшайди. У қилаётган эҳсон ҳолис бўлишидан ташқари жудаям гўзал бўлади. Ҳа, гўзаллик сонда эмас, сифатдадир. Шу боис, бу гўзаллик барчани яхшиликка, эзгуликка, меҳрга етаклайди. Айни пайтда, Жума умрининг гўзалликка бахшида қилинганини яна исботи бўлади. Шу ҳулосадан “Жума – гўзал эҳсон эгаси” сарлавҳаси ҳам бўй кўрсатди. Узукка олмосдан кўз қўйгандек, Жумага хос салоҳиятни очиб юборди. Минг шукр!

ИШҚ ВА ҲАВАСГА ҚОНМАГАН ЮРАК

Ишқсиз ҳаёт бўлмас, ҳаётсиз ишқ бўлмас.

Халқ мақоли

“Муҳаббат омаду олам дигар шуд...”

Қўшиқдан

Муҳаббат – ҳар бир қалбга ошно дард, ҳар бир қалбнинг топилдиғи.

Муҳаббат – юракка ҳаяжон пўртанасини солувчи ёғду, ўзимизни қайта яратувчи хилқат.

Муҳаббат – саодатга элтувчи шуъла, қувонч ва бахт ато этувчи олижаноб ибодат.

Муҳаббат – тинимсиз ҳаракатга, умидли келажакка етакловчи жозиба.

Муҳаббат – ҳаётнинг гўзал ва бетакрорлигига мафтун эттирувчи меҳриғиё.

Муҳаббат – ҳалигача тўлиқ таърифини топа олмаган буюк туйғу. Авайлаб, эъзозлаб, қадрлаб яшаш илмини бунёд этувчи қалбнинг кўрки.

Муҳаббат — ҳар бир қалбда янгиладиган ва шу қалбнинг тақдирига тенглашадиган ҳақиқат.

Муҳаббат — икки ошиқ қалбнинг бирлашувидан яраладиган янги ҳаёт, янги мазмун, янги нур.

Муҳаббат — ҳар бир севишганнинг ўзигагина хос ҳарорати, мазаси, хиди, ҳаяжони, маҳлиёси, таъсири, чиройи, ёруғлиги... билан ҳаётни гўзаллаштирадиган зарурат.

Муҳаббат — покликдир, эзгуликдир, ҳиссиётларимиз сардоридир, туйғуларимизнинг энг гўзалидир...

Бу гаплар муҳаббат ҳақида айтилган фикру мулоҳазаларнинг бир қадар умумлашмаси, уни яна шунча таърифлаш мумкин, лекин барибир озлик қилаверади. Ҳар бир юрак, ҳар бир давр уни янгилашда ҳаётдек узлуксиз давом этаверади. “Муҳаббат бир сўз, мазмуни — дунё” бўлиб қолаверади.

Шуниси диққатга сазоворки, севишганларнинг ҳаммаси истеъдодли бўладилар, илҳомлари жўш уриб, муҳаббат деган ҳақиқатнинг янги қирраларини кашф этишда тўхтамайдилар, покликка, гўзалликка, илмга, санъатга ўраб янги-янги таърифларини воқе қилаверадилар, муҳаббатнинг хилини ва тарихини бойитаверадилар.

Шундай ошиқлар борки, улар юзлаб аёллар билан яшаган бўлсалар-да, уларнинг биронтаси билан ҳам бахтли бўла олмаганлар. Кўпчилик биладиган Дон Жуан ҳаёти бунинг исботидир.

Казанов деган қаҳрамон эса барча аёлларнинг шайдоси бўлган. Ўлганидан сўнг ҳам қабри ёнидан ёш жувон ўтса, қабрининг панжараси симлари букилиб, жувонни этагидан тортармиш... Тиригида ҳам, ўлигида ҳам аёлга муҳаббати бир муддат ҳам сўнмаганмиш...

Юсуф ва Зулайхо, Лайли ва Мажнун, Данте ва Беатриче, Пушкин ва Наталья, Ҳамид Олимжон ва Зулфия, Ойбек ва Зарифа, Одил Ёкубов ва Марям қабиларнинг бир умр (тақдир)ли муҳаббатлари — гўзал ва садоқатли муҳаббатлари борлигини ҳам биламиз...

Ҳа, муҳаббат — баҳор янглиғ, гуллар янглиғ, қалблар янглиғ турфа хил...

Жуманики эса ҳеч кимникига ўхшамайди, унинг тушунчасига, ақидасига, кашфига хос. Муҳаббат унинг ҳаётида **шоҳона ўринда туради, аёл эса унинг жон малҳамидир.**

Аёлларга нисбатан кўнгилчан одам. Бирорта аёлнинг кўнглини қолдиришдан кўра, ўзининг бутун борлигидан воз кечишга доимо тайёр туради. Аёлни, айниқса, ҳали чиройини йўқотмаган, ёшроғини кўрса, дарров эҳтиросга берилади. Илҳом билан дилини ёради, аёлнинг мактовини келтириб, у ҳеч кимдан эшитмаган сўзларни топиб, мулойимлик билан сингдира бошлайди, уни – музқаймоқни нафаси билан илитгандек, исита бошлайди.

Аёл “Бир нафаслик “муҳаббат”, бошга келтирар офат” мақолининг маъзини чаққан бўлса, Жуманинг хушторлигидан воз кечади. Агарда унинг ишқи тўрига илашса, Жуманинг бутун салоҳияти унга қаратилади: эъзозлар, совғалар, ҳурмату иззатларнинг чеки бўлмайди... Озгина вақт ўтгач, бу ҳислар муайян даражада сусая бошлайди. Жума излаган нарсасини топа олмагач, топганига ёлчимагач, янгисини излаш, топиш, қўлга киритишга ҳаракатини бошлайди... Дарвоқе, аёлларга хос фазилатларнинг барчаси бир аёлда бўлмаслиги аён. Ҳар бир аёлнинг ўзига хос нури, ҳиди, мазаси... борлиги ҳақиқат. Унинг ҳамма истак ва талабларини бир аёл қондира олмаслиги ҳам турган гап. Лекин у буни тан олишни истамайди, ҳаммасини топишга бел боғлаган шекилли, излашда ҳамон бардавом. Бу унинг жонига тегмайди, юраги уриб турар экан, у фақат нафисини истаydi, “тополмаганимни шу аёлдан топсам керак”, деган тушунчаси гулга кира бошлайди... Қалбидаяна баҳор ҳукмронлиги – катта туйғуга айланади. Бу туйғу шунчалик қудратлики, унинг ақлу ҳаёлини, жисму жонини эгаллайди, қалбига озиқ бўлади, илҳомини гуллатади, маънавий ва ақлий қобилиятини шиддат билан ишлатади. Чарчашни, ҳоришни йўқотиб, йигитликдаги кучини уйғотади, гўё.

Бу ҳолат уни ёшартиради, модага мос чиройли кийинтиради, юриш-туришларига янгича рух ато этади, қариликни узоқлаштиради. “Очлик ош танламас, ошиқлик ёш танламас” деганларидек, у барча аёллардан гўзаллик топаверади, ширин туйғулардан ажралишни истамайди. Аёлни санъатга менгзаб, ундан узлуксиз завқ олаверади...

Жума Ҳамро ошиқ бўлган, майл қўйган аёлларни инсон сифатида жудаям ардоқлайди. Ҳурмат-эҳтиром кўрсатишдан чарчамайди. Бирортасининг қусури ҳақида гапирмайди. Бир нечтасига бирдан дуч келса, барчалари билан илҳоми жўшиб муносабатга киришаверади, бирини биридан устун ҳам, кам ҳам

кўрмайди. Шу хислати туфайли кўп аёлларнинг кўнгилларини аврайди, аёллар буни билиб-билмасликка оладилар, ҳаваслари топган Жумани валлакатлиги учун кечираверадилар.

Унинг ҳаёти, гўзалликка бахшида умри излаган маъносини топиш жараёнида: “Аёлни севиш ҳам ибодатдир, фақат уни Аллоҳ ризолиги учун севсанг”. Ҳа, шунда лойқаланган сув тинийди, шаффофлангач, бутун дунёнинг моҳияту маъносини битта аёл, сеvimли аёл тимсолида бус-бутун ва гўзал қилиб кўрсатади. Иншооллоҳ, уни кўриш Жумага насиб қилсин! Шунда унинг қалби покланиб, чирой очиб, гўзалликка бахшида умрини ибодатга сазовор этади.

* * *

Ошиқлик

Наврўз тантаналарини якунлаш арафасида савол-жавобларга ҳам навбат келибди. Талабалардан бири шундай савол берибди:

– Ҳурматли устоз Жума Ҳамроевич! Ёшингиз етмишга яқинлашаяпти. Лекин жудаям ёш кўринасиз, бунинг сири нимада?

Жума Ҳамро ҳозиржавоблик билан дебди:

– Ошиқликда. Сиз ҳам ёшларга чин дилдан ошиқ бўлсангиз, келажакда менга ўхшаб қаримасиз!

Ҳа, “Олимлик ҳам – ошиқлик”дир, талабаларни чин кўнгилдан севмасдан яхши дарс бериш мушкулдир.

Ижодий таъсир

21-март 2013 йил Жума Ҳамро ва мен эрталаб Омон ака билан учрашдик. Бир-биримизни Наврўз билан табриклаб, яхши ният ва тилаклар айтдик.

Мен бир неча вақтдан буён хотинининг қон босимидан озорланиб юрган Омон акага “Янгамизнинг ҳам қон босимлари илоҳим Наврўзда йўқолиб кетсин. Соғ-омон бўлсинлар”, – дедим.

Омон ака:

– Айтганингиз келсин. Янгангиз ҳам, бошқалари ҳам омон бўлишсин! -дея ҳазиллашдилар.

Бундай жавобдан пол қолган Жума Ҳамро:

– Ана, акангизнинг ниятини қаранг. Кимлигини билдингиз-а! -дея қочириш қилди.

Омон ака эса топиб ва жиддий тарзда якун қилдилар:

– Ахир, **Жума Ҳамро билан узок йиллар ҳамроҳ бўлгандан кейин, бошқача гапирсак, Жуманинг таъсири йўқ дейишади-да!..**

ЗАВҚ БЕРУВЧИ ОДАТЛАР

Жон – танга меҳмон,

Инсон – инсонга.

Халқ мақоли

Жума Ҳамронинг ўзигагина хос ва мос одатлари кўп. Уларнинг баъзилари Сизнинг муҳокамангизга ҳавола:

Телефон (сотка)дами ёки кўришганингиздами Жума узок сўрашади: “Акажон яхшимисиз? Янгам яхшимилар? Болачакалар омонми? Кайфиятингиз шоҳонами? Янгам: “Фақат уйда ўтираверасизми? Фақат ишлайверасизми? Сизнинг ака-укангиз йўқми? Чой-пойга чақирмайдими” – дея айтмадиларми? Бугун бир кўнгил ёзсак-чи!..” Бундай ўнлаб саволларга ўранган сўрашиш самимий ва чин кўнгилдан эканини билганингиздан сўнг, сизда ҳам жилмайиш, самимийлик уйғонади. Таклифга рози бўлганингизни билмай қоласиз.

* * *

– Йил давомида келадиган **жума** кунлари унинг туғилган куни ҳисобланади. Ҳар ҳафтада туғилган кунни дўсту биродарлар даврасида нишонламаса, кўнгли жойига тушмайди.

* * *

– Ўзи **спиртли ичимлик ичмайди**, лекин ароқ-винонинг янгисини, тозасини беҳато топади. Спиртли ичимликлар шишасини рўмолчаси билангина ушлайди. Лекин зеҳн солсангиз вақти келганида бир хидлаб кўради, бу хид унга чамамда бир йиллик завқни беради.

* * *

– Тўлдирилган пиёлалар Жума томон уриштириш учун узатилса, у чой солинган пиёласини юқорига кўтариб, “**ишораи чақ-чақ**”, дейди... Завқи келса “**Шоҳона ўтириш бўлди**”, – дея хулоса қилади.

2013.

УМР ВАРАҚЛАРИ

Яхшилик қилсанг яшир,

Яхшилик кўрсанг ошир.

Мақол

Самарканд давлат университетидаги ўқув-тарбиявий ва илмий соҳаларнинг асосий қисмини фан номзодлари, доцентлар ташкил қилади. Педагоглик ва олимликни уйғунлаштирган бу плеяданинг намунавий ва яратувчан меҳнати таҳсинларга лойиқдир.

Ана шулардан бири – олий даргоҳда 50 йилдан ортиқроқ самарали меҳнат қилаётган тарих фанлари номзоди, доцент Холмўмин Мамараҳимовдир. Домла шу пайтгача тарихнинг минг-минг саҳифаларини титкилаб, ўтган авлоду аждодларнинг умрларини сарҳисоб қилиб, даҳоларнинг ҳаётидан сабоқлар топиб талабаларга тарих фанини ўқитиш жараёнида намунали таълим-тарбия бермоқдалар, ардоқли устоз-мураббий сифатида умргузаронлик қилмоқдалар.

Холмўмин Мамараҳимов 1938 йилда Бахмалда деҳқон оиласида туғилади. Етти йиллик ўрта мактабни (1953 йил) тугатгач, Жиззах шаҳридаги педбилим юртига ўқишга киради. Имтиёзли диплом эгасига Самарканд давлат университетида (1957 йил) ўқишга йўлланма берилади. Университетнинг тарих факультетини (1962 йил) битиргач, “Ўзбекистон тарихи” кафедрасида лаборант вазифасида ишлай бошлайди. Кейинчалик Самарканд қишлоқ хўжалик институтида ўқитувчилик қилади. Самарканд давлат педагогика институти ректори Орифжон Икромовнинг таклифига розилик билдириб, шу даргоҳда катта ўқитувчи лавозимида иш бошлайди. Ректор берган ваъдасига амал қилиб, Олий таълим вазирлигининг руҳсати билан Алишер Навоий номидаги Самарканд давлат университети аспирантурасига ўрин олиб беради. “Шу йили СамДУнинг “КПСС тарихи” кафедраси аспиранти (1970-1973 йиллар) бўлдим ва уч йилдан кейин номзодлик диссертациясини (1975 йил) химоя қилдим. Бунинг учун мен Орифжон ака Икромовдан умрбод миннатдорман”, - дея эътироф қилади Холмўмин ака.

Холмўмин ака умрининг энг авж нуқталари, чарчамасдан ўқиш ва ўқитиш бўйича тажрибалар тўплаш даври, етук педагог ва раҳбар бўлиб етишиш палласи Педагогика институти билан

боғлиқдир. У Педагогика институтида (1976-1979 йиллар) касаба уюшмасининг раиси, (1979-1982 йиллар) доцент, мактабгача тарбия педагогикаси ва психологияси факультети декани, (1985-1992-йиллар) “Ўзбекистон тарихи” кафедрасининг мудир ва бир муддат институтнинг маънавий ишлари проректори (1992 йил) лавозимларида фаолият кўрсатди. Бир сўз билан айтганда, Педагогика институти ва Холмўмин ака ўртасидаги таълим-тарбия мактаби иккаласининг ҳам ривожига, юксалишига, камолот сайин қадам ташлашига олиб келади. Бири иккинчисига, иккинчиси биринчисига қувват бўлди, саодат бўлди.

Педагогика институтининг СамДУ билан бирлаштирилиши (1992 йил) сабабли, Холмўмин Мамараҳимов университетнинг Тарих кафедрасида доцент бўлиб ҳозиргача ишлаб келмоқда. Шу йиллар давомида номзодлик диссертацияси монография бўлиб чиқди. Ўзбекистон тарихи бўйича ўқув қўлланмалар, услубий тавсиялар, электрон дарсликлар, илмий-оммабоп мақолалар эълон қилинди, уларнинг кўлами 100 босма табоқдан ошиб кетди. “Ўзбекистон халқ таълими аълочиси” нишонига сазовор бўлди.

Ушбу сиқик сарҳисобдан ҳам кўринаяптики, Холмўмин аканинг тақдирида олий таълим педагоги касби ҳал қилувчидир. Бу касбнинг яратувчанлик, инсонийлик, олимлик, мураббийлик каби уруғ қирралари Холмўмин акада мужассам топгандан қувонасан, киши.

Холмўмин аканинг фаолият қирралари ва ибратли фазилатлари, умрининг 70 йиллиги нишонланаётганлигида, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ёшлар мураббийси, тарих фанлари доктори, профессор Мавлон Жўракулов томонидан топиб айтилган ва шарҳланган эди: “Замонамизнинг етук педагоги ва олими бўлиб етишган Холмўминни самимийлиги ва камтарлиги безаб туради... Ғурури баланд ва талабчан мураббий... Билимдон ва маҳоратли педагог мақомидаги олим... яхши нотик... фикри тиниқ, бағри кенг, кенг феълли, очик кўнгилли, садоқатли ва дилкаш инсон”¹.

Ҳа, ҳақ сўзлар. У кишининг фаолиятида доимо ўз мавқеини билган одамнинг оқиллиги, фаоллиги нур сочиб туради. Феъл-

¹ Қаранг: Самарқанд тарихи: кеча ва бугун. СамДУ нашри, Самарқанд, 2008 й., 5-10 бетлар

атворларида жанжал, адовату хусумат, инсофсизлик, такаббурлик кўрмайсиз, балки ҳақни ва адолатни ёқлаш, эзгулик ва яхшиликни рўёбга чиқариш, мушкул муаммоларни ибратли ечимини топишга интилиш, одамларга нисбатан ҳурмат ва эҳтиром кўрсатиш – кучли жиҳатлар эканига амин бўласиз.

Яна кучли фазилатлардан бири – кўрган яхшилигини унутмаслигидир. Бу яхшиликнинг ҳақини қайтариш лозимлигини чуқур англаган ҳолда, садоқат кўрсатиб умргузаронлик қилишидир. Самарқанд шаҳар партия ташкилотининг котиби Муса Назаровга (жойлари жаннатда бўлсин!), ака-ука Икромовларга, дўсти Аминжон Бакаевга, устоз Мавлон Жўракуловларга бўлган меҳрли ва кадрдонлик муносабатлари бунга жонли далилдир.

Холмўмин аканинг бугун ҳам “антенна”си жудаям кучли. Кўпчиликдан олдин оламда, мамлакатда, вилоятда, университетда юз берган энг сўнгги янгиликларни биладилар. Суҳбатлашиш жараёнида бу маълумотларни сизга салгина сирли қилиб узатадиларки, бу соҳада у кишига тенг бошқа суҳбатдошни топа олмайсиз. Уста устозга қойил қоласиз, “Хабар – шамолдан тез”лигига ишонасиз.

Мана шу фазилатларнинг барчасига эришган, шулар орқали оилада, СамДУда, Самарқандда обрў-эътибор топган, сабр-тоқат билан педагогик ва илм машақатини, лаззатини, ҳаловатини ўз шогирдларига ўргатаётган Холмўмин акага донолик ва баркамоллик устуворлигини истаймиз.

Боболаримиздан Шайх Шиблий: “Тўрт минг ҳадис ўқидим, тўрт юзини ёд туширдим, шундан тўрттасига амал қилдим ва мақсадимга етдим”, деб иқрор бўлган эканлар. Демак, илм ва уни ўргатиш – бепоён уммон, унинг чек-чегараси йўқ, лекин ўрганган илмга амал қилиш, уни ўзлиги билан бойитиш – бир умрнинг мазмунига ҳазрати инсоннинг кўзmunчоққа айланишига етарлидир.

2013.

МУНДАРИЖА

Ҳамиша мададкор азизим.....	3
Улуғ мураббий.....	8
“Воҳиди даврон...”	14
Эзгулик ва ҳаракатга чорловчи мерос.....	31
Яхшининг шарофати... ..	51
Зукко ва сеvimли устоз.....	59
Таржимашунослигимиз Ҳизири.....	71
“Билим – ақл сиймосидир”	74
Қалб ҳарорати беназир домлам.....	77
“Ковланмаган чўғ кул остида қолиб кетади”	81
Яхши инсон эди... ..	86
Сўзамол ва ҳозиржавоб домла.....	88
Бухоронинг қорачиғи.....	92
Самарқанд шоирларининг сардори.....	96
Маҳмуд Диёрий	105
“Обод қилган обод бўлади”.....	113
Сўз кадри – умр кадри	118
Шарафларга лойиқ одам.....	120
Тулпор қалб.....	122
Қассоб акам – шоир акам!	124
Янгамуллом олами.....	134

Иккинчи фасл

Халқни деган бўлар...

Ота	143
-----------	-----

Учинчи фасл

Яхшилик нур келтирар

Йирик санъаткор: Ибратли умр китоби	165
Меҳнату машаққат раҳбари	169
Қалбида ёғдуси бор... ..	174
Орзуси ушалган инсон	179
Давлатманд дўст.....	183
Гўзалликка бахшида умр.....	190
Умр варақлари	204

60000.

Адабий-бадiiй нашр

Ҳотам Умуров

ЁРУҒ ВА ЁНИҚ ҚАЛБЛАР

Муҳаррир:

Луқмон Бўрихон

Техник муҳаррир:

Файзулло Азизов

Мусаҳҳиҳ:

Нодира Эгамқулова

«Муҳаррир» нашриёти

Лицензия: АІ № 230. 2012 йил 16 ноябрь

Теришга 2013 йил 11 сентябрда берилди.

Босишга 2013 йил 08 ноябрда рухсат этилди.

Бичими: 60x84 ¹/₁₆. «Virtec Times» гарнитурасида

офсет босма усулида офсет қоғозида босилди.

13 шарт. б.т. 10,5 ҳисоб нашр. таб.

Адади 500 нусха. 149-сон буюртма.

«Муҳаррир» нашриёти матбаа бўлимида чоп этилди.

100060, Тошкент шаҳри, Элбек кўчаси, 8-уй

E-mail: Muharrir@list.ru